

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

Cilt: 8 Sayı: 1 Haziran 2006

TRAKYA UNIVERSITY

JOURNAL OF SOCIAL SCIENCE

Volume: 8 No: 1 June 2006

Trakya Univ J Sci

ISSN 1305 -7766

**TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ**

Cilt: 8 Haziran 2006 Sayı: 1

**TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science**

Volume: 8 June 2006 No: 1

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Dergisi

Cilt: 8 Sayı: 1 Haziran 2006

TRAKYA UNIVERSITY
Journal of Social Science

Volume: 8 Number: 1 June 2006

Dergi Sahibi / Owner

*Trakya Üniversitesi Rektörlüğü
Sosyal Bilimler Enstitüsü Adına
Prof. Dr. İlker ALP*

Editör / Editor

Yrd. Doç. Dr. Levent DOĞAN

Dergi Yayın Kurulu / Editorial Board

Başkan / Chairman

Prof. Dr. İlker ALP

Üyeler / Members

*Prof. Dr. Süreyya BEYZADEOĞLU
Doç. Süleyman Sırrı GÜNER
Yrd. Doç. Dr. Levent Doğan
Yrd. Doç. Dr. Adil OĞUZHAN
Yrd. Doç. Dr. Işık ŞAHİN*

Dizgi / Design

Arş. Gör. Mehmet Serkan YÜRÜK

İletişim Adresi / Address

*T.C. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Güllapoğlu Yerleşkesi – Edirne / TÜRKİYE
Tel.-Faks: 0284 235 63 00-01
e-mail: sobedergi@trakya.edu.tr
tusobeeditor@yahoo.com*

Baskı / Publishing

Trakya Üniversitesi Matbaa Tesisleri / Trakya University Publishing Center

DANIŐMA KURULU

Prof.Dr.	Sudi APAK	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr.	Sadi UZUNOĞLU	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr.	İlker ALP	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr.	Engin BEKSAÇ	Trakya Üniversitesi
Prof.Dr.	Nur SERTER	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.	Metin KUTAL	Kadir Has Üniversitesi
Prof.Dr.	Ahmet ŐİMŐİRLİĐİL	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr.	Sefer ADA	Marmara Üniversitesi
Prof.Dr.	Mehmet Ali ÜNAL	Pamukkale Üniversitesi
Prof.Dr.	Ali Osman Uysal	Çanakkale 18 Mart Üniv.
Prof.Dr.	Hayati DEVELİ	Kültür Üniversitesi
Prof.Dr.	Tahir Balcı	Çukurova Üniversitesi
Prof.Dr.	Nilüfer KURUYAZICI	İstanbul Üniversitesi
Prof.Dr.	Abdülkadir Donuk	İstanbul Üniversitesi
Doç.Dr.	Süleyman Sırrı Güner	Trakya Üniversitesi
Doç.Dr.	Aminbay Sapayev	Trakya Üniversitesi
Doç.Dr.	Zuhra Mansurova	Trakya Üniversitesi
Doç.Dr.	Vahit Türk	Gaziantep Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Edirne’de 2005 Yılı İtibarıyla İşçi Sendikalarının Üye Sayıları ve 2001 Yılı ile Karşılaştırılması <i>The Number of Members of Labour Unions in 2005 in Edirne And Its Comparison to the Year of 2001</i> Engin SANAL	1-9
Avrupa Birliği Bölgesel - Kırsal Kalkınma Politikasının Yapısı ve İşleyişi <i>The Structure and Function of European Union’s Regional - Rural Development Policy</i> Ahmet ATAKIŞI	10-26
XVIII. Asırda Edirne’nin İktisadî ve Ticarî Durumu <i>The Economic and Commercial Situation of Edirne in XVIII. Century</i> İbrahim SEZGİN	27-35
Ülfet Gazetesinin İdil-Ural Türklerindeki Siyasi Gelişmelere Etkisi <i>The Political Impact of the Ulfet Newspaper on the Turks in the Idil-Ural Region</i> Hasan DEMİROĞLU	36-53
Edirne- Lalapaşa’daki Osmanlı Dönemi Eserleri <i>The Ottoman Monuments in Lalapasa- Edirne</i> Mustafa ÖZER	54-72
Kuzeydoğu Bulgaristan’ın Deliorman (Ludogoriye) Bölgesi Etnik Türklerinde Geleneksel Düğün Uygulamaları <i>Traditional Wedding Practices of Ethnic Turk’s in Northeast Bulgaria’s Ludogoria Region</i> Sibel PAŞAOĞLU	73-89
Eşzamanlı ve Artzamanlı Bir Karşılaştırma: Fatiha Süresinin Türkçe Tercümelere <i>A Synchronic and a Diachronic Comparison: The Turkish Translations of the Surah Al-Fatiha</i> Fatih ERBAY	90-109
Avrupa Ortak Başvuru Metni - Avrupa Dil Portföyü: Eleştirel Bir Yaklaşım <i>The Common European Framework of Reference for Languages - European Language Portfolio: A Critical Approach</i> Mukadder Seyhan YÜCEL	110-122
Sınıf Öğretmenliği Programına Kayıtlı Öğrencilerin Lisans Programına İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi <i>The Study of the Considerations of Primary Education Department Students About the Bachelor’s Degree of the Program</i> Levent VURAL	123-132
Özel Yetenek Sınavlarında ÖSS Puanı ile Yetenek Puanları (İşitme Alanı, Ses Alanı, Çalgı Alanı) Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi <i>Investigation of Relations Between ÖSS Scores and Qualification Scores(Hearing Area, Vocal Area, Instrument Area) in the Special Qualification Tests</i> Ahmet Serkan ECE, Nilgün SAZAK	133-144
Orkestra ve Orkestra Şefliği’nin Tarihsel Gelişimi <i>Historical Development of Orchestra and Orchestral Conducting</i> Ömer YÖNDEM	145-151
ÇEVİRİ: Benzeşen Yabancılık; W.A. Mozart’ın K.331 İle L.V. Beethoven’in Op:53 “Waldstem” Sonatındaki Türk Öğeler Süleyman Sırrı GÜNER	152-190

EDİRNE'DE 2005 YILI İTİBARIYLA İŞÇİ SENDİKALARININ ÜYE SAYILARI VE 2001 YILI İLE KARŞILAŞTIRILMASI

M. Engin SANAL*

ÖZET

Sendikaların üye sayılarının gerçekçi bir şekilde tespit edilmesi, Türkiye'de ciddi bir sorun oluşturmaktadır. Mevcut durum, Edirne için de geçerlidir. Edirne'de 2001 – 2005 yılları arasında işçi sendikalarının üye sayılarını inceleyen bu araştırma, mevcut yıllar arasında az da olsa bir gelişme olduğunu ancak, sendikalı işçi sayısının sınırlı olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Edirne, İşçi Sendikaları Üye Sayısı

ABSTRACT

THE NUMBER OF MEMBERS OF LABOUR UNIONS IN 2005 IN EDİRNE AND ITS COMPARISON TO THE YEAR OF 2001

To determine the exact number of members of labour unions in Turkey is a serious problem. This is the case in Edirne, too. This study, examining the number of members of labour unions between 2001 and 2005 in Edirne, indicates that there has been a progress between those years but that the number of member workers is still limited.

Key Words: Edirne, The Number of Members of Labour Unions

GİRİŞ

Tarım ağırlıklı bir ekonomiye sahip olan Edirne'deki sendikal örgütlemeyi 2001 ve 2005 yılları arasında inceleyen bu araştırma, dört yıllık süreç içinde Edirne'deki sendikal örgütlenmenin nasıl bir seyir izlediğini ortaya koymaya çalışmaktadır. Araştırma verileri, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın sendika üyeliğine ilişkin istatistiklerinin güvenilir olmaktan uzak olması nedeniyle - özellikle temsilcilik şeklinde örgütlenen sendikaların üye sayılarının belirlenmesinde - Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) Edirne İl Temsilciliği ve ilgili sendikalar bünyesinde yapılan çalışmalar sonucunda derlenmiştir. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın sendika üye sayılarına ilişkin mevcut istatistiklerinin güvenilirlikten uzak olmasının en büyük göstergesi, adı geçen Bakanlık tarafından yayınlanan 2004 yılı istatistik yıllığında Ocak 2005 tarihli sendikal işçi sayılarına ait tabloda "ölen, emekli olan ve mükerrer kaydı yapılan sendika üyelerinin yargıtay 9. Hukuk Dairesinin Esas No: 2001/9045 ve Karar No: 2001/8965 sayılı kararı gereği kayıtlarımızdan düşülememiştir."¹ uyarıcı ifadesinin yer almasıdır.

Bu araştırma, Edirne'deki işçi sendikalarının gerçek üye sayılarının ortaya çıkartılmasını temel amaç edinmekle birlikte ; mevcut ekonomik yapının bir göstergesi olan işyeri sayıları ve toplam işçi sayılarını da irdeleyerek, Edirne'deki ekonomik yapının önemli bir boyutunu ortaya çıkartmaktadır.

*Yrd.Doç.Dr.; Trakya Üniversitesi İİBF Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü Öğretim Üyesi

¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2005) *Çalışma Hayatı İstatistikleri 2004*, Ankara

A- Edirne’de Sendikalı İşçi Sayısı

1- Edirne’de 2001 Yılı İtibariyle Genel Anlamda Sendikal Örgütlenme

Edirne’de, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü, Ağustos 2001 verilerine göre; toplam 5721 işyeri mevcut olup, bu işyerlerinde 31367 işçi çalışmaktadır. Edirne’deki toplam sendikalı işçi sayısı 5493 kişidir. Söz konusu sendika üyelerinin 4316 sı Edirne’de faaliyet gösteren beş adet sendika şubesi tarafından ; geri kalan 1177’si ise Edirne’de faaliyet gösteren sendika temsilcilikleri tarafından örgütlenmişlerdir. Ağustos 2001 tarihi itibariyle Edirne’de sendikalaşma oranı % 17,51² seviyesindedir. Bu veriler, Edirne’de işçi sendikalarının örgütlenmelerinin, oldukça sınırlı kaldığını göstermektedir.

Ağustos 2001’de Edirne’de toplam beş sendika şubesi faaliyet göstermektedir. Bunlar; aşağıdaki Tabloda yer almaktadır. Edirne’deki sendikalı işçilerin % 78,57 si Edirne’de şubesi bulunan sendikalara üye bulunmaktadır.

Tablo 1. Edirne İlinde Şubesi Bulunan İşçi Sendikaları ve Üye Sayıları (2001)

Sendikanın Adı	İşkolu	Bağlı Olduğu Konf.	Üye Sayısı
Teksif	Dokuma	Türk-İş	2300
Tekstil İşçileri Sen.	Dokuma	DİSK	550
Tes-İş	Enerji	Türk-İş	940
Tekgıda-İş	Gıda	Türk-İş	201
Tez Koop-İş	Ticaret,kooperatif,eğitim, büro ve güzel sanatlar	Türk-İş	325

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri Ağustos 2001

2- Edirne’de 2005 Yılı İtibariyle Genel Anlamda Sendikal Örgütlenme

Edirne’de, Aralık 2005 verilerine göre; toplam 5755 işyeri mevcut olup, bu işyerlerinde 32709 işçi çalışmaktadır. Edirne’deki toplam sendikalı işçi sayısı 5970 kişidir³. Edirne’de Aralık 2005 tarihi itibariyle sendikalaşma oranı % 18,25⁴ seviyesindedir. Bu veriler, Edirne’de işçi sendikalarının örgütlenmelerinin, 2001 yılına oranla az da olsa bir gelişme gösterdiğini ancak, sınırlı kalmaya devam ettiğini göstermektedir.

Tablo 2. Edirne İlinde Şubesi Bulunan Sendikalar ve Üye Sayıları (2005)

Sendikanın Adı	İşkolu	Bağlı Olduğu Konf.	Üye Sayısı
Teksif	Dokuma	Türk-İş	2810
Tekstil İşçileri Sen.	Dokuma	DİSK	200
Tes-İş	Enerji	Türk-İş	560
Tez Koop-İş	Ticaret,kooperatif,eğitim, büro ve güzel sanatlar	Türk-İş	511

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri, Aralık 2005

² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , 20.08.2001 tarihli verileri.

³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , Türk-İş Edirne İl Temsilciliği ve ilgili sendikalardan derlenen Aralık 2005 verileri

⁴ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , Türk-İş Edirne İl Temsilciliği ve ilgili sendikalardan derlenen Aralık 2005 verilerinden analiz.

Tablo 3. Edirne İlinde Temsilcilik Şeklinde Örgütlenen Sendikalar ve Üye Sayıları (2005)

Sendikalar	İşkolu	Bağlı Olduğu Konf.	Üye Sayısı
Tekgıda-İş	Gıda	Türk-İş	105 ⁽⁵⁾
Genel-İş	Genel işler	DİSK	459 ⁽⁶⁾
Belediye-İş	Genel işler	Türk-İş	201 ⁽⁷⁾
Yol-İş	İnşaat	Türk-İş	330 ⁽⁸⁾
Türkiye Haber-İş	Haberleşme	Türk-İş	149 ⁽⁹⁾
TOLEYİS	Konaklama ve eğlence yerleri	Türk-İş	13 ⁽¹⁰⁾
Tarım-İş	Tarım	Türk-İş	80 ⁽¹¹⁾
Harb-İş	Milli savunma	Türk-İş	5 ⁽¹²⁾
Türk Metal	Metal	Türk-İş	7 ⁽¹³⁾
Koop-İş	Ticaret, kooperatif, eğitim, büro ve güzel sanatlar	Türk-İş	265 ⁽¹⁴⁾
Sağlık-İş	Sağlık	Türk-İş	2 ⁽¹⁵⁾
BASS	Banka ve sigorta	Türk-İş	75 ⁽¹⁶⁾
BASİSEN	Banka ve sigorta	Türk-İş	134 ⁽¹⁷⁾
BANKSİS	Banka ve sigorta	Bağımsız	64 ⁽¹⁸⁾

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , TÜRK-İŞ Edirne İl Temsilciliği ve ilgili sendikalardan derlenen Aralık 2005 verileri

⁵ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Tekgıda-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Genel-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Belediye-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Yol-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

⁹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Türkiye Haber-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹⁰ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve TOLEYİS Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹¹ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , Türk-İş Edirne İl Temsilciliği ve Tarım-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹² Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Harb-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹³ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Türk Metal Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹⁴ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Koop-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹⁵ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve Sağlık-İş Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹⁶ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve BASS Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹⁷ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , Türk-İş Edirne İl Temsilciliği ve BASİSEN Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

¹⁸ Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü ve BASİSEN Sendikası Edirne Sendika Temsilciliği'nden derlenen Aralık 2005 verileri

Aralık 2005 tarihi itibariyle Edirne’de toplam dört sendika, şube ve 14 adet sendika temsilcilik düzeyinde faaliyet göstermektedir. Bunlar; Tablo 3’de yer almaktadır. Ayrıca, işçi sendikalarının, üst kademe örgütlerine göre dağılımı ele alındığında, Türk-İş’in önemli bir paya sahip olduğu gözlemlenmektedir. Edirne’deki işçi sendikalarının, üst kademe örgütlerine göre dağılımı, Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Edirne’de İşçi Sendikalarının Üst Kademe Örgütlenmesi

Konfederasyon	Üye Sayısı	Sendikal Örgütlenmedeki Payı (%)
Türk-İş	5188	87,77
DİSK	659	11,15
Bağımsız	64	1,08

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , TÜRK-İŞ Edirne İl Temsilciliği ve ilgili sendikalardan derlenen Aralık 2005 verileri

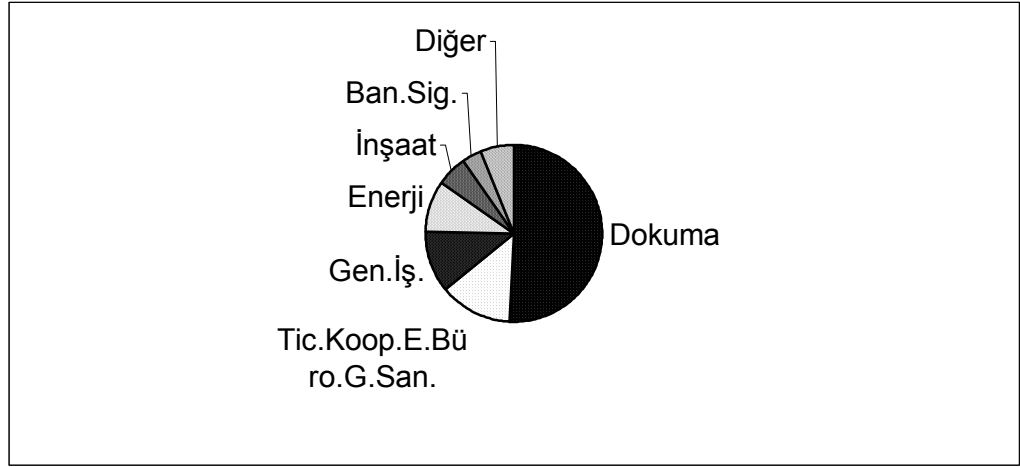
Edirne ilinde 2005 yılı itibariyle sendikalı işçilerin işkolları itibariyle dağılımı incelendiği zaman, en fazla örgütlenmenin dokuma işkolunda olduğu gözlemlenmektedir. Dokuma işkolunu sırayla ticaret, kooperatif, eğitim, büro ve güzel sanatlar işkolu ile genel işler işkolu takip etmektedir. Edirne’de sendikalı işçilerin işkolları itibariyle dağılımı, Tablo 5’de yer almaktadır.

Tablo 5. Edirne’de Sendikalı İşçilerin İşkolları İtibariyle Dağılımı (2005)

İş Kolu	Üye Sayısı	Toplam Sendika Üyesine Oranı (%)
Dokuma	3010	50,42
Ticaret, kooperatif, eğitim, büro ve güzel sanatlar	776	13,00
Genel işler	660	11,06
Enerji	560	9,38
İnşaat	330	5,53
Banka ve sigorta	273	4,57
Haberleşme	149	2,50
Gıda	105	1,76
Tarım	80	1,34
Konaklama ve eğlence yerleri	13	0,22
Metal	7	0,12
Milli savunma	5	0,08
Sağlık	2	0,03

Kaynak : Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , TÜRK-İŞ Edirne İl Temsilciliği ve ilgili sendikalardan derlenen Aralık 2005 verileri

Grafik 1. Edirne’de İşçi Sendikalarının İşkolları İtibariyle Dağılımı (2005)

Kaynak: Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü , TÜRK-İŞ Edirne İl Temsilciliği ve ilgili sendikalardan derlenen Aralık 2005 verileri

3-Edirne’de Sendikal Örgütlenmenin 2001 ve 2005 Yılları İtibariyle Karşılaştırılması

Edirne’de yukarıda verilen bilgilerin analizinde sendikal örgütlenmenin 2001 – 2005 yılları arasında, az da olsa bir gelişme içinde olduğu gözlemlenmektedir. Söz konusu yıllar arasında Edirne’de toplam 31367 işçi çalışırken bu sayı 2005 yılında % 4,28 oranında bir artış ile 32709 olmuştur. Aynı yıllar arasında Edirne’deki toplam sendikalı işçi sayısı ise 5493 den % 8,68 oranında bir artış ile 5970 e yükselmiştir.

Edirne’de sendikalı işçilerin sayısındaki artış daha çok tekstil işkolu ile ticaret, kooperatif, eğitim, büro ve güzel sanatlar işkolundaki sendikal örgütlenmenin gelişmesinden kaynaklanmaktadır.

B- Edirne’de İşçi Sendikalarının İş Kolları İtibariyle Şube Düzeyinde Örgütlenmeleri

Edirne’de Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) ile Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) bazı işkollarında şube düzeyinde örgütlenmişlerdir. Bu örgütlenmenin, dokuma iş kolunda daha yoğun olduğu, yukarıdaki verilerde görülmektedir. İşkolları itibariyle Edirne’deki sendikal örgütlenmeyi incelediğimiz zaman, karşımıza şöyle bir tablo çıkmaktadır;

1- Dokuma İşkolu

Bu işkolunda, Türk-İş’e bağlı Türkiye Tekstil Örne ve Giyim Sanayi İşçileri Sendikası (TEKSİF) ile DİSK’e bağlı Tekstil İşçileri Sendikası şube düzeyinde faaliyette bulunmaktadır. Bu sendikalara üye işçi sayısı, 3010 dur.

a- Türkiye Tekstil Örne ve Giyim Sanayii İşçileri Sendikası (TEKSİF) Edirne Şubesi

Dokuma işkolunda 1951 yılında kurulan sendikanın Edirne Şubesi, 1973 yılında faaliyete geçmiştir. Sendikanın Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü kayıtlarına göre 2810 üyesi bulunmaktadır.

Sendika, Murat Yapı Tekstil, Edirne Giyim Sanayi, Kilim Grubu Kartaltepe ile Tekstililik işyerlerinde örgütlenmiştir ve bu işyerlerinde yetkili sendikadır.

Sendikanın, Edirne Giyim Sanayii'nde 1998 yılında beş günlük bir grev uygulaması ile 1986 – 1988 tarihleri arasında yapılan toplu iş sözleşmesi görüşmeleri sırasında, sakal bırakma ve bir gün yemek yememe gibi “bahar eylemleri” olmuştur¹⁹.

b- Tekstil İşçileri Sendikası Edirne Şubesi

Dokuma işkolunda kurulu bulunan Tekstil İşçileri Sendikası, 1963 yılında kurulmuş ve 1967 yılında Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu'na üye olmuştur. Sendikanın Edirne Şubesi 1972 yılında faaliyete geçmiştir. Sendikanın faaliyetleri, yöneticilerinin yargılanması sebebiyle 12 Eylül 1980 tarihinden itibaren durdurulmuş; daha sonra yöneticilerin haklarında açılan davalardan beraat etmeleri neticesinde Edirne Şubesi 1992 yılından itibaren tekrar faaliyete geçmiştir.

Tekstil İşçileri Sendikası Edirne Şubesi'nin Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verilerine göre 200 üyesi bulunmaktadır. 2001 yılına oranla üye kaybına uğrayan sendika Kilim Mensucat Sanayi ve Ticaret A.Ş. işyerinde yetkili sendikadır.

Sendika 1979 yılında Kartaltepe Mensucat ve Tekstililik Sanayi ve Ticaret A.Ş. işyerlerinde altı ay süren grev (bu grevler 12 Eylül 1980 müdahalesiyle durdurulmuştur); 1976 yılında Kartaltepe Mensucat işyerinde, işverenin toplu iş sözleşmesi hükümlerine uymadığı gerekçesiyle 21 gün süren direniş; 1996 yılında MuratYapı Tekstil Sanayi ve Ticaret A.Ş. de sendikal örgütlenmenin engellendiği gerekçesiyle 16 gün süren işyeri önünde topluluk oluşturarak, eylem gerçekleştirmiştir. Tekstil İşçileri Sendikası Edirne Şubesi, Edirne Merkez ilçe dışında da başta örgütlenme aşamasında yaşanan güçlükler nedeniyle eylemler gerçekleştirmiş ve grevler yapmıştır²⁰.

¹⁹ TEKSİF Sendikası Edirne Şubesi verileri, Eylül 2001 ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri 2005

²⁰ Tekstil İşçileri Sendikası Edirne Şubesi verileri, Eylül 2001 ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri, 2005

2- Enerji İşkolu

Bu işkolunda Edirne’de şube düzeyinde örgütlü sadece Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na bağlı Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası (TES-İŞ) bulunmaktadır.

TES-İŞ Sendikasının 1963 yılında kurulmasına rağmen, Edirne Şubesi 1962 yılından beri faaliyette bulunmaktadır.

Sendikanın Edirne’de Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verilerine göre 560 üyesi bulunmaktadır. TES-İŞ Sendikası, Devlet Su İşleri XI. Bölge Müdürlüğü ve bağlı şubeleri ile Trakya Elektrik Dağıtım A.Ş. Genel Müdürlüğü İşletme Müdürlüğü ve bağlı işletmelerde örgütlüdür ve yetkili sendikadır.

Bu işletmelerdeki toplu iş sözleşmeleri TES-İŞ Genel Merkezi ile ilgili resmi kurumların genel müdürlükleri arasında yapılmaktadır.²¹

3- Ticaret, Büro, Eğitim ve Güzel Sanatlar İşkolu

Bu işkolunda Edirne’de şube düzeyinde Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu’na bağlı Türkiye Ticaret, Kooperatif, Eğitim, Büro ve Güzel Sanatlar İşçileri Sendikası (TEZ-KOOP-İŞ) ile temsilcilik şeklinde örgütlü bulunan Koop-İş sendikaları bulunmaktadır.

Tez Koop-İş Sendikası 1951 yılında kurulmuş, Edirne Şubesi ise 1986 yılında faaliyete geçmiştir²². Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verilerine göre Sendikanın Edirne’de 511 üyesi bulunmaktadır.

4- Gıda Sanayii İşkolu

Gıda sanayii işkolunda 2001 yılına kadar Edirne’de şube düzeyinde sendikal örgütlenme olarak, Türk-İş Konfederasyonu’na bağlı Türkiye Tütün Müskirat, Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası (TEKGIDA-İŞ) bulunmaktadır.

TEKGIDA-İŞ Sendikası’nın kuruluş çalışmaları 1952 yılında başlamış olup, 1968 de bugünkü örgüt yapısına kavuşmuştur. TEKGIDA-İŞ Sendikası Edirne Şubesi ise 1972 yılında faaliyete geçmiş bulunmaktadır. Sendika, Eylül 2001²³ tarihinde Edirne Şubesi’ni kapatarak; temsilcilik şeklinde faaliyet göstermeye başlamıştır.

Sendika, Olin Yağ Sanayii A.Ş., Tekel Edirne Baş Müdürlüğü, Tekel Kapıkule, İpsala Vergisiz Satış Mağazaları’nda örgütlüdür ve yetkili sendikadır. Tekel Kırklareli Baş

²¹ TES-İŞ Sendikası Edirne Şubesi verileri, Eylül 2001 ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri, 2005

²² Tez Koop-İş Sendikası Edirne Şubesi verileri, Eylül 2001 ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri, 2005

²³ Türk-İş Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005

Müdürlüğü ve Tekel Dereköy Vergisiz Satış Mağazaları da dahil olmak üzere Edirne Bölge Çalışma Müdürlüğü verilerine göre 105 üyesi vardır²⁴.

SONUÇ

Edirne ilinde işçi sendikalarının üye sayılarını rasyonel bir şekilde ortaya çıkartmaya çalışan bu araştırma sonucunda, 2001 ve 2005 yılları arasında Edirne’de sendikal örgütlenme açısından özellikle tekstil işkolu ile ticaret, kooperatif, eğitim, büro ve güzel sanatlar işkolundaki gelişmeler neticesinde az da olsa bir gelişme görülmektedir. Ancak Edirne ilindeki sendikal örgütlenmenin oldukça sınırlı bir seviyede bulunduğu da gözlemlenmektedir.

Sendikal örgütlenme açısından Edirne’nin karşılaştığı en büyük olumsuzluk, ekonomik yapıdan kaynaklanmaktadır. Edirne ekonomisinin tarım ağırlıklı olması ve sanayi işyerlerinin azlığı, sendikal örgütlenmeyi olumsuz yönde etkilemektedir.

Edirne’de genel anlamda gözlemlenen bir diğer ekonomik olumsuzluk ise mevcut finansal kaynakların, yatırıma dönüştürülmeyip, faiz ve rant gibi spekülative alanlarda değerlendirilmesidir. Örneğin Türkiye Bankalar Birliği verilerine göre 2004 yılı itibariyle Edirne ili, mevduatın illere ve bölgelere dağılımına göre 757.457.000 YTL ile 81 il içinde 23. sırada yer almaktadır²⁵. Bu durum, hem mevcut istihdamın artmasını hem de buna paralel olarak sendikal örgütlenmenin gelişmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Kaynakça

- Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası (BANKSİS) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası (BASİSEN) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
Banka ve Sigorta İşçileri Sendikası (BASS) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı (2005) *Çalışma Hayatı İstatistikleri 2004*, Ankara
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri, 2001
Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri, 2005
Tekstil İşçileri Sendikası Edirne Şubesi verileri, 2001
Türkiye Bankalar Birliği, (2005) *Türk Bankacılık Sisteminde İllere ve Bölgelere Göre Mevduat ve Kredi Dağılımı 2004*, <http://www.tbb.org.tr/net/dönemsel>
Türkiye Belediyeler ve Genel Hizmetler İşçileri Sendikası (Belediye-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
Türkiye Enerji, Su ve Gaz İşçileri Sendikası (Tes-İş) Edirne Şubesi verileri 2001
Türkiye Genel Hizmet İşçileri Sendikası (Genel-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005

²⁴ Tek Gıda-İş Edirne Şubesi verileri , 2001 ve Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Edirne Bölge Müdürlüğü verileri 2005

²⁵ TBB, “*Türk Bankacılık Sisteminde İllere ve Bölgelere Göre Mevduat ve Kredi Dağılımı 2004*” <http://www.tbb.org.tr/net/dönemsel> (Aralık 2005)

- Türkiye Harb Sanayii ve Yardımcı İşkolları İşçileri Sendikası (Harb-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu (Türk-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Kooperatif ve Büro İşçileri Sendikası (Koop-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Metal, Çelik, Mühimmat, Makine, Metalden Mamul Eşya, Oto Montaj ve Yardımcı işçileri Sendikası (Türk Metal) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Orman, Toprak, Su, Tarım ve Tarım Sanayii İşçileri Sendikası (Tarım-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Otel, Lokanta, Dinlenme Yerleri İşçileri Sendikası (TOLEYİS) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Posta, Telgraf, Telefon, Radyo ve Televizyon İşçileri ve Hizmetlileri Sendikası (Haber-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Sağlık İşçileri Sendikası (Sağlık-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Tekstil, Örne ve Giyim Sanayii İşçileri Sendikası (TEKSİF) Edirne Şubesi verileri, 2001
- Türkiye Ticaret Kooperatif, Eğitim, Büro, Güzel Sanatlar İşçileri Sendikası (Tez Koop-İş) Edirne Şubesi verileri, 2001
- Türkiye Tütün, Müskirat, Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası (Tekgıda-İş) Edirne Şubesi verileri, 2001
- Türkiye Tütün, Müskirat, Gıda ve Yardımcı İşçileri Sendikası (Tekgıda-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005
- Türkiye Yol, Yapı, İnşaat İşçileri Sendikası (Yol-İş) Edirne İl Temsilciliği verileri, 2005

AVRUPA BİRLİĞİ BÖLGESEL - KIRSAL KALKINMA POLİTİKASININ YAPISI VE İŞLEYİŞİ

Ahmet Atakişi*

ÖZET

Avrupa Birliği 2000 yılından itibaren uygulamaya başladığı “Bölgesel Politikalar” çerçevesinde, tam üyeliğe başvurmuş olan aday ülkelere hatırı sayılır miktarlarda ekonomik kalkınmaya yönelik yardımlar sağlamıştır. Bilindiği üzere aday ülkelerden 10 tanesi Mayıs 2004’ten itibaren AB ailesine katılmışlardır. Bu yeni genişleme dalgasıyla, Birlik içerisinde Bölgesel ve Kırsal Kalkınma Politikası, bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesinde çok daha önemli bir pozisyona gelmiştir. Bölgeler arası eşitsizliklerin 15 üye ülkeli AB’dekine nazaran 25 Üyeli Birlikte toplam 254 bölgeyle birlikte daha da derinleştiği gözlemlenmiştir. Bölgeler arası eşitsizliklerin giderilmesiyle ilgili olarak Avrupa Birliği, genişleme hareketi öncesinde de çeşitli çalışmalar gerçekleştirmiştir.

Genişleme süreci öncesinde Avrupa Birliği bölgeler arası uyumsuzlukları azaltmayı amaçlayan çeşitli programlar gerçekleştirmiştir. Bu duruma ek olarak, aday ülkelerin tamamında bazı ciddi bölgesel farklılıkların mevcut olduğu görülmektedir. Tam üyelik görüşmeleri sürecinde, aday ülkelerin AB’nin Bölgesel Politikalarına uyum sağlaması gereği, büyük bir öneme sahiptir.

Anahtar Kelimeler: *Avrupa Birliği, Bölgesel Kalkınma, Kırsal Kalkınma, Bölgesel Politikalar, Genişleme Süreci*

THE STRUCTURE AND FUNCTION OF EUROPEAN UNION’S REGIONAL - RURAL DEVELOPMENT POLICY

ABSTRACT

The European Union has been providing considerable amount of financial aid for economic development to the candidate countries since the year 2000. Although, ten of the candidate countries joined to EU family by May 2004, new enlargement wave, (The Regional and

* Uzman, Trakya Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi

Rural Development Policy) had a drive effect to lessen the discrimination and imbalance among the regions in the Union. In comparison EU15 to EU25, the disparities within 254 regions had been deepened with the new enlargement progress.

Before the enlargement process, the European Union had performed several programs for diminishing the disparities among the regions. In addition, there are serious inequalities and diversifications between such regions in the candidate countries. Further more, candidate countries have to accomplish the cohesion for Regional Policies of EU in their full-membership negotiations.

Keywords: *European Union, Regional Development, Rural Development, Regional Policies, Enlargement Process*

GİRİŞ

Bölgesel kalkınma politikası, AB'nin çok önem verdiği ve titizlikle uyguladığı bir politika olarak nitelenmektedir. Bu politika sayesinde sosyal, kültürel ve coğrafi koşullar nedeniyle gelişmemiş bölgelerin, gelişmiş bölgelere yakın bir gelir düzeyine ulaştırılması temel amaçlardandır. Bu hedeften hareketle özellikle 2000'li yılların başından itibaren AB ülkeleri oluşturdukları kurumsal yapılanmayla konuyla ilgili gerekli çalışmaları başlatmışlardır.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği oluşum sürecinde yaşanan tarihi gelişmeleri irdeleyerek, bölgesel politika ve kırsal kalkınmayla ilgili siyasi düzenlemelerin, Birlik içerisindeki ekonomik ilişkilerin gelişmesine olan katkılarına değinilmiştir. Diğer aday ülkeler ve özellikle Türkiye açısından AB'nin Bölgesel ve Kırsal Kalkınma mühtesebatına uyum çabaları, ülkeler açısından son derece ciddi bir öneme sahiptir. Gerekli bölgelere sağlanacak maddi yardımların ve projeler yoluyla kırsal gelişimin yürütülmesinde AB ülkelerinin hatırı sayılır ölçütlerde deneyimi bulunmaktadır.

1. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınma Politikalarının Gelişimi

Avrupa Birliği bölgesel ve kırsal kalkınma ile ilgili tayin ettiği ciddi politikalarının gelişimine bakıldığında, 1957 yılında kurucu ülkelerin, Roma Anlaşmasını imzalayarak, ekonomik birliği sağlamlaştırmak ve çok yönlü ekonomik kalkınma çerçevesinde çeşitli bölgeler arası farklılıkları gidermeyi ayrıca, gelişmemiş (tercih edilmeyen) bölgeleri kalkındırmayı, ilk kez bu dönemde kabul ettikleri görülmektedir.

1958 yılında, bölgesel kalkınmayla ilgili olarak öncelikle tarımsal kalkınma konusu üzerinde durulmuş ve FEOGA¹ ile Avrupa Sosyal Fonu bu tarihte oluşturulmuştur. Süreç içerisinde, yapılan çalışmalar sonucunda 1975 yılında, Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu kurulmuştur.

1989-93 döneminde ise, Avrupa Konseyi Brüksel'deki toplantısında (Şubat 1988), Dayanışma Fonuna (ki bu günümüzde Yapısal Fon adını almıştır) 68 Milyar ECU aktararak aktifleştirilmesini kabul etmiştir. Avrupa Birliği Kurucu Anlaşmalarının onayı (1992, Maastricht) ve 1993 yılında yürürlüğe girmesiyle beraber, tek pazar, parasal ve ekonomik birliktelik ve uyum fonu; çevre, ulaşım, kalkınma konularındaki projelerin desteklenmesi kabul edilmiştir.

Edinburg Avrupa Konseyi toplantısında (Aralık 1993) yaklaşık 200 Milyar ECU (1997 fiyatlarıyla) yani, Birlik Bütçesinin üçte birinin, yapısal fonlar ve balıkçılıkla ilgili finansal araçların yönlendirilmesi için ayrılması, 1994-1998 sürecinde gerçekleştirilmiştir.

Berlin'deki Avrupa Konseyi toplantısında (Mart 1999) yeni reform düzenlemeleriyle, Yapısal Fon'un Uyum Fonunu da desteklemesine karar verilmiştir. Bu fonların 2000-2006 yılları arasında her bir yıl için 30 Milyar Euro yani, yedi yılda 213 Milyar Euro'dan fazla mali güce sahip olacağı sonucu öngörülmüştür. Üyelik Öncesi Yapısal Politika Aracı (ISPA) ile Özel Tarım ve Kırsal Kalkınma Programı (SAPARD), PHARE² programının tamamlayıcıları olarak, 7 yıllık süreçte ekonomik, sosyal ve çevresel kalkınma konularında Merkezi ve Doğu Avrupa'daki aday ülkelere destek olması için kullanılması kararlaştırılmıştır.

Lizbon'daki Avrupa Konseyi Toplantısı kararlarında (Mart 2000) ise, istihdam üzerine yoğunlaşan bir strateji çerçevesinde Birliğin 2010 yılına kadar dünyada, dinamik bilgi ve bilişim zeminli bir ekonomiyle, en iyi şekilde rekabet edebilir konuma ulaştırılması amaçlanmıştır. Gothenburg Konsey toplantısında (Haziran 2001) bu stratejinin içine **sürdürülebilir kalkınma** bağlantısı da konulmuştur. Kopenhag Avrupa Konseyinde (Aralık 2002) Birliğe 10 yeni ülkenin üyeliği sağlanmıştır. Yeni üye olacak ülkelerde Bölgesel Kalkınma amaçlı bilgi toplama süreci de böylelikle hız kazanmıştır.

18 Şubat 2004 tarihinde, Avrupa Komisyonu, yeni üyeler için uyum reformlarını açıklamıştır. Buna göre; Uyum için yeni ortaklık çerçevesinde, yakınlaşma, rekabet edebilirlik ve işbirliği konularında 1 Mayıs 2004'te tam üye olan G. Kıbrıs, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Malta, Polonya, Slovakya ile Slovenya yeni kalkınma stratejilerine dahil olmuşlardır (Anonim(a) 2004: 1-5).

AB'nin 1993 yılından itibaren kazanmış olduğu yeni siyasi ve sosyo-ekonomik nitelikleri itibariyle, Bölgesel Politikaların ortak amacı kısaca: Avrupa vatandaşlarının gereksinimleri ve

¹ Kısaltması; Fransızca adının baş harflerinden oluşan; Fonds European d'Orientation et de Garanti Agricoles, Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu.

² PHARE ilk önce G24 zirvelerinde kullanılan bir kısaltmadır. 14-16 Temmuz 1989'da Paris'te yapılan 16. G7 zirvesinde, Avrupa Konseyi G24'ün Polonya ve Macaristan'daki değişim süreçleri için sağladığı mali yardımın koordinasyonu görevlendirilmiştir. Kısaltmanın açılımı Pologne et Hongrie Assistance pour la Restructuration Economique'nin baş harflerinden oluşmaktadır (Rupp, 2001: 9).

çevre ile ilgili şartların dikkate alınarak kırsal kesimin gelişimini teşvik etmek, biçiminde nitelendirilmektedir. Bu amaç doğrultusunda üye ülkelerden AB ortak bütçesine transferler yapılarak, gelişmemiş bölgelerin kalkınmasına yardımcı olunmaktadır.

2. AB Bölgesel Kalkınma Stratejisi

AB üye ülkeleri tarım sektörleri arasında, coğrafi koşullar, tarım sektöründe faaliyet gösterenlerin nitelikleri, kullandıkları yöntemler gibi pek çok noktada önemli ölçüde farklılıklar bulunması sebebiyle, Ortak Tarım Politikası'nın (OTP) pazar ve fiyat mekanizmalarının, üye ülkeler üzerinde aynı etkiyi yaratamadığı görülmüştür. Bu durum, AB'nin, söz konusu farklılıkların giderilmesine yönelik yapısal politikalar oluşturmasına neden olmuştur. Özellikle gıda üretimi konusunda Avrupa devletlerinin, II. Dünya savaşında yaşamış oldukları kıtlık ve tarım alanlarının çoğunlukla tahrip olması nedeniyle büyük zarar gören tarımsal üretim faaliyetlerinin canlandırılması çabaları, kırsal ve bölgesel politikalara gösterilen hassasiyetin temel nedenlerinden biri olmaktadır.

Başlangıçta ilk yapısal politikalar, 1970'li yıllarda bölge ve sektör farklılıklarının giderilmesi amacıyla gerçekleştirilen düzenlemelerdir. 1980'li yıllarda birden fazla sektörü içeren "bütünleştirilmiş kalkınma programları" kapsamında çok boyutlu politikalar geliştirilmiş, aynı yıllarda Avrupa kamuoyunda çevre bilincinin artmasıyla birlikte, çevre unsuru vurgulanmaya başlamıştır. Söz konusu girişimler, AB'nin yapısal fonları kapsamında desteklenmiştir. Ekonomik gelişme düzeyleri, yaşam standartları ve işsizlik oranları, Avrupa Topluluğu içinde büyük farklar göstermiştir. Örneğin, 1991 yılında 10 en yoksul bölgedeki ortalama kişi başına GSMH, 10 en varlıklı bölgeye kıyasla dört kat daha düşük, işsizlik ise yedi kat daha yüksekti. Aynı dönemde Avrupa Komisyonu, bakanlar düzeyinde bölgesel eşitsizliklere çözüm bulma amaçlı çalışmaları başlatarak, yerel kalkınma ve üretim olanaklarının sağlanması, dengeli bir siyasi merkezli planlamayla; dinamik rekabet edebilir bölgeler oluşturma ve kent ile kırsal arasında etkin işbirliği politikalarının temellerini atmıştır (Niebhurr ve Stiller, 2003: 156).

1987 yılındaki Avrupa Tek Senedi çerçevesinde 1992 yılı sonuna dek bir Tek Pazar oluşturma hedefi, bölgeler arası gelişme düzeyi farklılıklarının giderilmesini öncelikli bir politika haline getirmiştir. Bu bağlamda Roma Antlaşması'na "Ekonomik ve Sosyal Bütünleşme" başlıklı yeni bir bölüm eklenmiştir³. Bu gelişme ile AB'nin yapısal politikaları yeniden gözden geçirilmiş ve tarımsal alanda uygulanan yapısal fonlar kapsamlı bir biçimde değiştirilmiştir. 1992 yılında Maastricht Antlaşması ile birlikte Roma Antlaşması'nın ekonomik ve sosyal bütünleşme hedeflerine kırsal bölgelerin durumunun iyileştirilmesi bölümü de eklenmiş, böylece kırsal kalkınma politikasının yasal temeli güçlendirilmiştir (Pınar ve Arıkan, 2003: 97-98).

Avrupa Birliği Komisyonu tam üyeliği kıstasları içerisinde, 2000 yılı Aday Ülkelerin İlerleme raporlarındaki kısa vadeli önceliklere, Bölgesel Politika ve Yapısal Araçların Eşgüdümü başlığı altında:

- 1 AB kurallarına uygun bir bölgesel sınıflandırma sistemi oluşturulması,

³ Değişiklikler, Roma Antlaşması madde 130a'nın, Amsterdam Antlaşması ile madde 158'de yeniden düzenlenmesiyle gerçekleştirilmiştir.

- 2 Etkin bir bölgesel politika geliştirilmesi amacıyla bir strateji belirlenmesi
- 3 Planlama sürecinde proje seçimi için bölgesel politika kıstasları kullanımının başlatılması (Türkiye’de de bu yönde çalışmaların başlatılması gerekliliği vurgulanmıştır),
- 4 Ekonomik kriterler doğrultusunda; özellikle genç kuşaklar ve az gelişmiş bölgeleri dikkate alarak, genel eğitim ve sağlık düzeyinin iyileştirilmesi, gibi maddeleri tam üyeliğe giden yolda tamamlanması gereken düzenlemeler olarak ilan etmiştir (Rupp, 2001: 39-41).

Avrupa Birliği bölgesel ve kırsal kalkınma politikası çerçevesinde çeşitli mali araçlardan destek sağlamaktadır. Avrupa Yatırım Bankası (AYB) bu finansal araçlardan biri olmaktadır.

3. Bölgesel ve Kırsal Kalkınmanın Finansmanı

Roma Antlaşması’nın başlangıç metninde üye ülkelerin ekonomik bütünleşmesi çalışmalarının oluşturulması için bölgeler arası ekonomik gelişme farklılıklarının giderilmesi gereği belirtilmektedir. Avrupa Topluluğu bu bağlamda, 1975 yılında Bölgesel Kalkınma Politikası’nın temelini oluşturan Bölgesel Kalkınma Fonu’nu kurmuş ve bu fondan yararlanma koşulu olarak Topuluğun GSYİH’sinin % 75’nin altında kalan bölgelerin tespit edilerek, mali yardımların sağlanması gereğinin altını çizmiştir.

Kalkınmada geri kalan veya dönüşüm sorunlarıyla yüz yüze olan bölgelerde yatırımların teşvik edilmesi yoluyla ekonomik ve sosyal kaynaşmayı güçlendirmek, Avrupa Yatırım Bankası’nın da (AYB) değişmez bir hedefidir. Bu bağlamda, fonlarının üçte ikisi, Yapısal Fonlar ve Uyum (Kaynaşma) Fonu, kriterlere uygun bölgelere gitmektedir. 1991 ve 1995 arasında, toplam 57 milyar ECU tutarında AYB kredileri, az gelişmiş bölgelere yarayan üretken yatırımlar için verilmiştir. Bu yatırımlar, yaşam standartlarındaki eşitsizliği azaltmayı, etkin iletişim ve enerji iletim altyapı şebekeleri oluşturmayı, yeni ekonomik faaliyetleri - ve böylece istihdamı - teşvik etmeyi, çevreyi korumayı ve uzak bölgelere coğrafi handikaplarını aşmakta yardım etmeyi hedeflemektedir. Banka, kendi ödünç verme faaliyetini, Avrupa Birliği’nin hibe yardımlarıyla uyumlulaştırmak için, Avrupa Komisyonu ile yakın işbirliği içindedir. 1995 yılında, AYB finansmanının %40’a yakın bölümü, AB’den hibe alan projelere gitmiştir (DTM, 1999: 105), (europa.eu.int, 10.01.2005).

Diğer yandan, Avrupa Birliği bölgesel finansmanının %90’lık bölümü, üye devletlerce başlatılan ulusal tedbirleri desteklemek için kullanılmaktadır. Bu uygulama üye devletlerin çabalarını azaltmaz, onları tamamlar. Yapısal Fonlardan verilen finansman, genelde, Avrupa Komisyonu tarafından önerilen veya seçilen **bireysel projeler için kullanılmaz**. Bunun yerine, fonlar, kendi bölgesel makamlarıyla birlikte üye devletlerce önerilen programlara tahsis edilir. Bu program önerileri, Komisyon tarafından kabul edildikten sonra, ilgili ulusal veya bölgesel makamlarca uygulanır (deltur.cec.eu.int, 10.11.2004).

1991 yılının Aralık ayındaki Maastricht Zirvesi sonucunda Ekonomik ve Siyasi Birlik alanında yapılan atılımlar kapsamında, Birlik içerisinde Bölgesel Kalkınma politikası’nın önemi daha da artmıştır. Tek Avrupa Senedi ile Roma Antlaşması’na 130D maddesi eklenerek AB’nin

bölgesel ve kırsal politikaları içeriğinde Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu, Avrupa Sosyal Fonu ve Avrupa Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu oluşturulmuştur (DTM, 1999: 105).

OTP'de uygulamadaki son reform politikası olan Gündem 2000 çerçevesinde, Yapısal Fonların ve bu kapsamda kırsal kalkınma politikasının bir kez daha yenilenmesi gündeme gelmiştir. Yapısal Fonların, başlıca hedefleri üçe indirilmiş, artık destekten yararlanmayacak olan bölgelere ise geçiş yardımı verilmesi kararlaştırılmıştır.

AB içindeki kırsal alanlarla ilgili günümüzde de geçerli olan yapısal politikalar 1960 yılında tarım sektöründe ilk kez ortaya koyulan politikalardan geliştirilmiştir. 2000 yılından itibaren de yine ilk kez AB'nin tüm bölgelerinde, AB kırsal gelişme fonu çerçevesinde mali kaynaklar kullanılabilir konuma gelmiştir. AB'nin Yapısal Fonları altında desteklenen **kırsal kalkınma tüzüğü** her üye ülkenin kırsal gelişme planının içerdiği önlemleri ortaya koymaktadır. Programlama süreci, yerel ve bölgesel düzeyde daha sonra sürdürülecek çalışmaların düzenlenmesi ve uygulanmasına, sosyal ortakların katılımını öngörmektedir. Tüzüğün içeriği; tüm tarımla ilgili yapısal ayarlama, kırsal alan gelişim önlemleri, daha az gelişmiş alanlarda telafi edici ödenekler, çevreye uyumlu tarım yapılması önlemleri, çiftçilere erken emeklilik, ormanlaştırma çalışmalarını destekleyen kuralları kapsamaktadır.

Çevrenin korunması ve geliştirilmesinin belli yönleri konusunda taahhüt altına giren çiftçilere mali destek verilmesini içeren çevreyle dost tarım kuralları, bölgesel-kırsal yardım programlarının tek zorunlu ögesidir.

AB'nin belli bölgelerine uyguladığı Yapısal Fonların öncelikli amaçları çerçevesinde ek yardım da sağlanmaktadır. Fonların hedefleri kapsamında, **Birinci amaç**, daha az gelişmiş - GSYİH'nın Topluluk ortalamasının %75'inin altında olduğu bölgeleri- kapsamaktadır. Bu bağlamda, 10 ülkeli yeni genişleme dalgasıyla birlikte, Avrupa Birliği'ndeki fakir bölge sayısında olumsuz bir artış görülmüştür. Ülke bazındaki dengesizlikler de doğal olarak artış göstermiştir; örneğin, Letonya' da bu oran %38 iken, G.Kıbrıs'ta %78'dir. En fakir bölge olarak yeni üye Polonya'nın Lubelskie bölgesinin %31 oranıyla telaffuz edildiği görülmektedir (Anonim (a), 2004: 6).

İkinci amaç dahilinde önemli ekonomik ve sosyal yeniden yapılanma sürecinde olan alanlara değinilmektedir (kırsal alanların miktarını azaltmayı hedefleyen, balıkçılık sektöründeki küçülme sebebiyle zarar gören alanlar, sosyo-ekonomik problemlerle uğraşan kırsal kesim alanları).

Son olarak **üçüncü amaç** ise insan kaynaklarının, fonlar yoluyla geliştirilmesidir (Anonim(a), 2004: 6).

3.1 AB Ortak Tarım Politikası'nın Kalkınma Boyutu

AB Bölgesel-Kırsal kalkınma planında çok önemli bir yere sahip olan OTP uygulamalarının desteklenmesi için temel kaynak finansmanı, AB bütçesinden karşılanan Tarımsal Yönlendirme ve Garanti Fonu'dur (**FEOGA**). 4 Nisan 1967 tarihinde oluşturulan ve

Birlik bütçesinin yaklaşık yarısına karşılık gelen FEOGA, farklı amaçlarda kullanılan "Garanti" ve "Yönlendirme" adlı iki bölümden meydana gelmektedir.

FEOGA bütçesinin yaklaşık %90'ını oluşturan **Garanti bölümü**, Ortak Piyasa Düzenlemeleri çerçevesindeki fiyat ve pazar mekanizmaları ile ilgili tüm zorunlu harcamaların karşılanmasında kullanılmaktadır. FEOGA bütçesinin kalan %10'unu oluşturan **Yönlendirme bölümü** ise **tarım sektöründe yapısal politikalara ilişkin önlemlerin tümü ve kırsal kalkınma tedbirlerinin bir kısmının finansmanında** kullanılmaktadır. Yönlendirme bölümünü Garanti bölümünden ayıran temel fark, Yönlendirme bölümünde üye ülkeler ile AB'nin ortak finansman sağlamasıdır (www.kobinet.org, 12.05.2005).

Bölgeler arasındaki kalkınma farklılıklarını gidermeyi hedefleyen **Avrupa Bölgesel Kalkınma Fonu (FEDER)**; AB çapında mesleki eğitim, istihdam ve insan kaynaklarının geliştirilmesi amacıyla oluşturulan Avrupa Sosyal Fonu (FSE) ve kırsal kalkınmayı destekleyen faaliyetleri bütünleştirmeyi hedefleyen LEADER, OTP'nin özellikle Yönlendirme bölümü finansmanına katkıda bulunan diğer fonlardır. Örnek olarak LEADER, kırsal gelişme için kullanılan bir Topluluk inisiyatifidir. Tüm kırsal kesimlere açıktır ve yeni kırsal gelişim stratejilerini desteklemektedir. Bu inisiyatif içerisinde, ayrıca, yerel katılım ile kırsal alanlar arasında tecrübelerin aktarımı ve know-how transferi gibi konular için bilgi ağlarının oluşturulması üzerinde de durulmaktadır.

Avrupa Komisyonu yerel gelişme planlarının işleme geçmesi gereken öncelikli temalarını da tarif etmiştir: Buna göre;

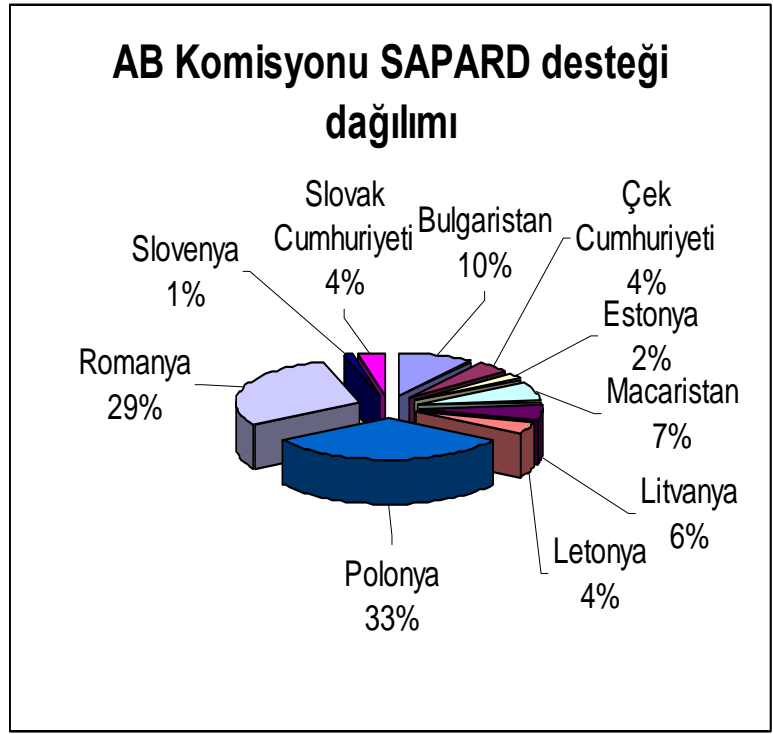
- 1 Kırsal alanda bilgi teknolojisinin kullanımı;
- 2 Kırsal kesimde yaşam kalitesinin artırılması;
- 3 Yerel ürünlere katma değer kazandırılması;
- 4 Doğa ve kültürel kaynakların en iyi şekilde kullanılması;
- 5 Kırsal alanda kadın ve gençlere eşit fırsatlar tanınması, gereklidir (Verhoeven, 2001:133).

Yapısal fonlar çerçevesinde yapılacak planların sadece bir kısmı topluluk tarafından finanse edilmektedir, geri kalan kısım, plana göre değişen şekilde veya üye ülkeler yada yararlanan kesimler tarafından karşılandığı unutulmaması gereken bir unsurdur.

Aday ülkelerin üyelik öncesi OTP'ye uyum çalışmalarına katkıda bulunmak amacıyla Gündem 2000 tarım reformları kapsamında, "Tarım ve Kırsal Kalkınma Alanında Özel Katılım Programı" (SAPARD) oluşturulmuştur. FEOGA'nın Garanti bölümünden finanse edilmesi kararlaştırılan program, 1 Ocak 2000 tarihi itibarıyla yürürlüğe girmiştir. Komisyon'un 2000-2006 yılları için öngördüğü SAPARD desteği dağılımı aşağıdaki tablodaki gibidir.

Tablo 1 AB Komisyonu SAPARD desteği dağılımı:

ÜLKELER	Toplam Destek (Euro 2000)
Bulgaristan	371.183.022
Çek Cumhuriyeti	157.114.020
Estonya	86.429.441
Macaristan	270.988.389
Litvanya	212.416.890
Letonya	155.582.958
Polonya	1.201.217.598
Romanya	1.072.702.134
Slovenya	45.126.753
Slovak Cumhuriyeti	130.238.780
TOPLAM	3.702.99.985

Kaynak: http://europa.eu.int/comm/agriculture/external/enlarge/back/brief_en.pdf

Avrupa Birliği'nin yine Bölgesel kalkınma politikası anlayışı çerçevesinde, Birlik komisyonu Bulgaristan ve Romanya'nın tam üyeliklerinin ilk üç yılı sürecinde 15.4 milyar Euro tutarında yardım yapılması önerisi bu konudaki çalışmaların ciddiyetini ispatlamada bir örnek olarak gösterilebilir (İKV Bülteni 16-29 Şubat 2004).

AB komisyonu, bu bağlamda oluşturduğu öneri paketinde, 2007 yılında tam üye olmaları beklenen Bulgaristan ve Romanya'nın 2010 yılına kadar, tarım, bölgesel politika ve mali katkılar ile ilgili görüşmelerin yapılmasını öne sürmektedir. Öneri ile ilgili olarak Genişlemeden Sorumlu AB Komisyonu üyesi Günter Verheugen, bu önerinin "gerçekçi ve cömert" olduğunu belirterek, kabul ertesinde "Bulgaristan ve Romanya'nın AB üyeliğinin avantajlarından yararlanacağını ve diğer Birlik üyeleri gibi etkin bir rol üsteleneceklerini" hatırlatmaktadır. Önerilen paketin kapsadığı bazı alanlar şunlardır:

Bölgesel Yardımlar (Yapısal Fonlar ve Uyum Fonları): AB komisyonu, bir ülkeye tahsis edilen sosyal fonlar ile uyum fonunun GSYİH'nin %4'ünü geçemeyeceği kuralının korunacağını belirtmektedir. Bu kurala göre, 2007-2009 yılları arasında bu çerçevede yapılacak harcamalar 8.27 milyar Euro'yu bulacak ve bunun 2.3 milyar Euro'luk Bölümü Bulgaristan, 5.97 milyar Euro'luk kısmı ise Romanya'ya ayrılacaktır.

Tarım: OTP Bulgaristan ve Romanya üye olur olmaz uygulanmaya başlayacaktır. Bu çerçevede, iki ülkedeki çiftçilere 2007 yılı itibariyle sağlanacak doğrudan gelir desteği, halihazırda 15 üye ülkeye uygulanmakta olan %25'lik oranla, on yıl süreyle aşamalı olarak verilecektir. Bu seviye 2008'de %30, 2009'da %35 ve 2010'da %40 oranına yükseltilecektir.

Yıllık %10'luk artış uygulamasına, halen 15 üyeye uygulanan seviye 2016 yılında ulaşıldığında sona erdirilecektir. Söz konusu sistemin maliyeti 2009 yılına değin 1.31 milyar Euro⁴ olacaktır.

Kırsal kalkınma kapsamında ise, yine aşamalı entegrasyon yapılarak, söz konusu iki ülkeye üç yıl için toplam, 3.04 milyar Euro (617 milyon Euro Bulgaristan'a, 2.42 milyar Euro Romanya'ya şeklinde) tutarında bir bütçe payı ayrılacaktır. Aşağıdaki tabloda SAPARD desteğinin ekonomik göstergelere göre dağılımı yapılmaktadır.

Tablo 2. 2005 yılı rakamlarıyla SAPARD desteği'nin ülkelerin kişi başına düşen oranlarının karşılaştırılması:

Ülkeler Nüfus* ve Milli Gelir** (Euro) Göstergeleri	Kişi Başına Düşen Toplam Destek (Euro)	Kişi Başına Toplam Desteğin Milli Gelire Göre Oranı
Bulgaristan Nüfus: 7.385.367 Milli Gelir: 7.500	50.26	149.22
Çek Cumhuriyeti Nüfus: 10.235.455 Milli Gelir: 15.083	15.35	982.61
Estonya Nüfus: 1.324.333 Milli Gelir: 13.666	65.27	209.38
Macaristan Nüfus: 9.981.334 Milli Gelir: 13.416	27.15	494.14
Litvanya Nüfus: 3.585.906 Milli Gelir: 11.583	59.26	195.46
Letonya Nüfus: 2.274.735 Milli Gelir: 10.833	68.40	158.37
Polonya Nüfus: 38.536.869 Milli Gelir: 10.583	31.18	339.41
Romanya Nüfus: 22.303.552 Milli Gelir: 7000	48.01	145.80
Slovenya Nüfus: 2.010.347 Milli Gelir: 17.500	22.45	779.51

⁴ Mali yardım, 431 milyon Euro Bulgaristan'a, 881 milyon Euro Romanya'ya verilecek biçimde hesaplanmıştır.

* Kaynak: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/lo.html>, 10.03.2006

** Satın alma gücü paritesine göre milli gelir (Euro - Dolar paritesi 1.20 olarak hesaplanmıştır),

Kaynak: <http://www.cia.gov/cia/publications/factbook/geos/lo.html>, 10.03.2006

Slovakya Nüfus: 5.439.448 Milli Gelir: 13.166	23.94	549.95
---	-------	--------

3.2 Bölgesel Yardımların Koordinasyonu

AB genişleme süreciyle birlikte, bir bölgesel sınıflama sistemi (Nomenclature of Units for Territorial Statistics “NUTS”, yani İstatistiksel Bölge Birimleri Sınıflama Sistemi) kapsamındaki istatistiksel veriler analiz edilmektedir. Bu bağlamda, gerçekleşen, sosyo-ekonomik değişimler, bölgeler bazında sıkı bir takip altına alınmıştır. 1970’li yıllardan itibaren, 2004 yılındaki yeni genişleme dalgasıyla birlikte NUTS sistemi, üye ülkelerdeki istatistik bürolarıyla etkileşimli bir biçimde yürütülmektedir (NUTS 1, NUTS 2, NUTS 3 Bölgeleri). Bu açıdan yürütülen çalışmalar dahilinde, örneğin üye ülkelerdeki 65 yaş üstü nüfusun yoğunlukta olduğu bölgelerin saptanması detayına incek kadar bir bölgesel sınıflama haritası oluşturulmaktadır (Anonim(b), 2004: 18-19).

Tarım konusunda da üç temel alanda, toprak , ürün kullanımı ve hayvancılık alanlarında istatistiksel çalışmalar, üye ülkeler bazında ciddiyle yürütülmektedir. Örneğin; çiftlik hayvanlarının sayıları, dağılım alanları, harita yardımıyla, bölgelere ayrılmak suretiyle ayrıntılı olarak kayıt altında tutulmaktadır (sığır, koyun ve domuz üretim bölgeleri). Süt üretim yerleri, AB ülkelerindeki dağılımı, üretim miktarları yine NUTS sistemi dahilinde sınıflandırılmaktadır. Böylelikle Avrupa Birliği üyesi devletlerin bölgesel ve kırsal alanlarda ortak politik kararları kolayca almasında, üye ülkelerdeki tüm bölgelerin; nüfus, milli gelir, işsizlik, tarım, turizm, çalışan insan, iş yapıları, gibi konularda bölgesel anlamda yapılan istatistiksel sınıflandırma sisteminin varlığı büyük bir önem taşımaktadır. Avrupa Birliği bölgesel bir istatistiki ayırım yapan NUTS sistemleri yardımıyla, gerekli görülen bölgesel ve yapısal fon tahsisini daha efektif bir biçimde gerçekleştirebilmektedir. NUTS hiyerarşisindeki değişimler özellikle 1999-2003 yılları arasındaki , yeni data oluşturma çabaları içerisinde gözlemlenmiştir. Bölgelerin sınıflandırılmasında yaşanan aksaklıkların çözümü amacıyla, NUTS 2’nin yasal bir zeminde oluşturularak bölgesel ayrılıkların saptanmasına çalışılmış, son olarak da milli gelir, işsizlik gibi anahtar göstergeleri kapsayan NUTS 3 sisteminin uygulamasına başlanmıştır. 2004 yılındaki genişleme dalgasıyla birlikte, AB içindeki bölgesel sınıflama modeline yeni üye ülkelerde katılmıştır. Örneğin Slovakya 5.4 milyon kişiyle tek başına bir NUTS 1 bölgesi olarak sınıflandırılmaktadır (Anonim(b), 2004: 125). Türkiye’de AB uyum sürecinde bu sisteme uyum sağlama çabasıdır.

1999 yılında, Helsinki Zirvesinde Türkiye’nin aday ülke statüsünü kazanması sonucunda, Avrupa Komisyonu 8 Kasım 2000 tarihinde üyelik yolunda Türkiye’den beklentilerinin yer aldığı “Türkiye için Katılım Ortaklığı 2000” isimli dokümanı yayımlamıştır. Topluluk Mevzuatının üstlenilmesine ilişkin kısa ve orta vadeli önceliklerin belirlendiği, dokümanın bölgesel politikalar alt başlığı altında Türkiye’den kısa vadede “Topluluk kurallarına uygun bir NUTS (istatistiki bölge birimleri) sınıflandırmasının hazırlanması”, rekabet alt başlığı altında orta vadede “bölgesel yardım programları da dahil olmak üzere devlet yardımlar alanında Topluluk mevzuatına uyumun tamamlanması” öngörülmüştür. Bunun üzerine Türkiye, Katılım Ortaklığı Belgesi ile belirlenen konularda uyum sağlamak amacıyla, 19 Mart 2001 tarihinde “AB Mevzuatının Üstlenilmesine İlişkin Ulusal Program”ını açıklamıştır. Ulusal programda “..mevcut durum itibarıyla uygulanan

teşvik mevzuatının uluslararası anlaşmalarda ve AB mevzuatında yer alan rekabet ve devlet yardımları kısıtlarına genel olarak aykırı olmadığı düşünülmele birlikte, uygulamaların ve sistemin tümünün AB'nin NUTS esasına dayalı bölgesel mevzuatı zeminine oturtulmasının zorunlu olduğu..." ve "...ivedilikle bölgesel yardım mevzuat ve tekniklerinin uyumlaştırılmasına ihtiyaç bulunduğu" ifade edilmektedir. Bu çerçevede, Türkiye'nin Devlet yardımları alanında AB Müktesebatına uyumu gerçekleştirirken, AB'nin bölgesel yardımları düzenleyen çerçeve kararı ile belirlenen kuralları dikkate alması gerekmektedir (hazine.gov.tr).

Türkiye'nin müzakere sürecinde, Avrupa Birliği istatistiksel sınıflama sistemine entegre olma çalışmalarını, hızlandırması gerekecektir. Türkiye'de bu mevzuata uyum amacıyla; bölgesel istatistikler ile ilgili olarak, Topluluğun (NUTS) kriterlerine uygun veri toplamasına imkan sağlayacak, "Türkiye Çapında İstatistik Bölge Birimleri Sınıflandırmasının Tanımlanmasına İlişkin 2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı", 22 Eylül 2002 tarih ve 24884 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır. Türkiye'deki temel idari birim olan 81 il Düzey 3 olarak belirlenmiştir. Yukarıdaki kriterler çerçevesinde birbirine benzer özellikteki düzey 3 bölgeleri gruplandırılarak 26 adet Düzey 2 bölge birimi, bunların da gruplanmasıyla 12 adet Düzey 1 bölge birimi oluşturulmuştur (hazine.gov.tr). Ancak, AB Bölgelerinin 2004 Yıllık İstatistikleri Raporunda, konuyla ilgili olarak, bölgesel aksaklıklar açısından Türkiye ile Eurostat arasında anlaşmaya varıldığı, ancak Türkiye'nin İstatistik Yıllığında yer alması için yeterli verilere sahip olunmadığı açıklanmıştır (Anonim(b), 2004: 11).

4. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Hedefleri Olan Devlet Yardımları

Avrupa Birliği'nde bölgesel yardımlar 16 Aralık 1997 tarihli komisyon yönlendirici ilkelerinde yayımlanan detaylı değerlendirme yöntemlerine tabi olmaktadır. Bu ilkeler kısaca, göz önüne alınacak bölgeleri saptamaya ilişkin nicel kriterleri ve sosyo-ekonomik eşitsizlikleri ölçme yöntemlerini içermektedir. Yardım, hayat standardının anormal ölçüde düşük olduğu veya istihdamın gerekenin ciddi boyutlarda altında olduğu bölgelerin ekonomik kalkınmasını teşvik edecekse veya böyle bir yardımın ortak menfaatlere aykırı ölçüde ticaret koşullarını olumsuz etkilemediği hallerde ve yardım belirli ekonomik bölgelerin kalkınmasını kolaylaştırıcaksa bölgesel yardım planlarının ortak pazarla bağdaştığı, Avrupa Rekabet Politikası anlayışı çerçevesinde düşünülmelidir (Verhellen ve Köksal, 2002: 43).

Komisyon gerekli kontrolleri yaptıktan sonra, üye devletler tarafından teklif edilen şekliyle bölgesel yardım planlarına izin verme yönünde bir yetki sahibi olmaktadır. Onaya yönelik değerlendirme, ulusal bölgesel yardımlarla ilgili yönlendirici ilkelere ve büyük yatırım projeleri için bölgesel yardım konusunda "Multisektörel Çerçeve"ye dayanarak yapılır. Bölgesel hedeflere sahip devlet yardımı planları, belirli bölgeler için ayrılması ve spesifik amaçları bu bölgelerin kalkındırılması olması nedeniyle, diğer kategorilerdeki devlet desteğinden farklıdır.

Bilindiği üzere komisyon, devlet yardımlarını sektörel bazda, büyük şirketlere verilebilecek yatırım yardımlarının limitlerini daha detaylı olarak hesaplamaktadır. İşletme

yardıma ise, sadece Avrupa Birliği'nin uç sınırlarında yer alan ve düşük nüfus yoğunluğuna sahip bölgelerdeki ulaşım masrafları için izin verilmektedir. Bu tür yardımlar için geçerli olan diğer koşullar ise;

- 1 Yardım hayat standardının anormal ölçüde düşük olduğu bölgelerle sınırlıdır
- 2 Yardımın süresi sınırlıdır,
- 3 Yardım azalan oranda gerçekleşir,
- 4 Üye devletler veya üçüncü ülkelere ihracatı azaltmak için kullanılamaz.

şeklinde sıralanmaktadır (Verhellen ve Köksal, 2002: 43-44).

Avrupa Birliği bölgesel kalkınma politikaları, mali dayanışma temelinde birlik bütçesine yapılan katkılardan bir bölümünün az gelişmiş bölge ve sosyal kesimlere aktarılmasına dayanmaktadır. Bu politikaların ana çıkış noktası uyum ve dayanışma olarak belirtilmekle beraber, ciddiye alınması gerekli ekonomik nedenleri de bulunmaktadır. Bölgesel kalkınmaya yönelik bir politikaya sahip olmanın gerekliliklerinden birisi, bölgeler arası gelişmişlik açısından önemli farklar bulunması ve bu farkların zaman içerisinde devam etmesi hatta büyümesidir. Sanayileşmenin merkeze doğru toplanma eğiliminin kırsal kesimleri daha da güçsüzleştirilmesi, arazi ve işgücü kıtlığından kaynaklanan sorunlar bölgesel kalkınma politikasının saptanması için zorlayıcı ikinci bir etmen olmaktadır. Üçüncü neden ülkeler arası verimlilik farkları olmaktadır. Malların serbest dolaşımı ile verimliliği yüksek olan ülkelerdeki üretim daha düşük maliyetli olacak, parasal birliğin geçerli olması halinde verimliliği düşük olan ülkelerin ithalatı artacak ve dış denge bozulacaktır. Bu sebeple dezavantajlı olan ülkeler bu durumu bertaraf etmek için bölgesel kalkınma yardımlarına ihtiyaç duyacaklardır.

AB'de bölgesel politikaların uygulanmasını olumsuz yönde etkileyen, dördüncü neden olarak, ulusal devletlerin yurtiçi üretimi korumak amacıyla yüksek miktarlarda devlet yardımı vererek kaynakların etkinsiz kullanımını gösterebiliriz. Bu yüzden topluluk bölgesel yardım politikasını ciddiye alırken ulusal devletlerin de devlet yardımlarını belirli ilkelere bağlamaktadır. Ancak önemli bir husus, topluluk içi bölgesel sorunları çözmek üzere belirli adımlar atıldıktan sonra ulusal devletlerin davranışına müdahale edilmesidir.

Avrupa Birliği'nde 2000-2006 döneminde yapılacak mali aktarımlar toplam bütçenin 1/3'ünü oluşturan 213 milyar Euro civarında olacaktır. Bunun önemli bir bölümü ortalamanın altında bir refah seviyesine sahip olan bölgelere aktarılması planlanmaktadır. Aktarma yapılan diğer alanlar ise yapısal sorunlar yaşayan bölgelerin ekonomik ve sosyal açıdan gelişmelerini sağlamak, meslek eğitimi ve istihdam yaratma gibi bölgeler arası gelir farklılıklarını azaltacak alanlara yapılmaktadır (Pınar, Arıkan, 2003: 95-96). Örneğin AB'de istihdam için bölgesel ve yerel eylemler çerçevesinde, sosyal taraflar dahil, bölgesel ve yerel düzeydeki tüm taraflar, yerel düzeyde iş yaratılması ve işbirliğinin güçlendirilmesi amacıyla Avrupa İstihdam Stratejisini uygulamaya başlamışlardır. Bu yeni duruma göre üye devletler:

- 1 İstihdam politikalarında bölgesel kalkınma boyutunu dikkate alacak,
- 2 Yerel düzeyde iş yaratımı imkanlarından yararlanılabilmesi için yerel ve bölgesel

otoriteleri istihdam stratejileri oluşturmaya ve sivil toplum temsilcileri dahil, tüm ilgili taraflarla işbirliği yapmaya teşvik edecek,

- 3 Daha fazla iş yaratılması ve işlerin kalitesinin artırılması için sosyal ekonominin kapasitesinin ve rekabet gücünün geliştirilmesine yönelik önlemler alacak ve bu önlemlere yönelik engelleri azaltacak,
- 4 Yerel istihdam fırsatlarının belirlenmesi ve yerel işgücü piyasalarının işleyişinin iyileştirilmesi amacıyla tüm düzeylerdeki kamu istihdam hizmetlerinin rolünü güçlendireceklerdir⁵ (TİSK, 2002: 31-32).

AB'de bölgesel yardımlardan yararlanabilecek bölgeler Avrupa Topluluğunu kuran Antlaşmanın 87(3)(a) ve 87(3)(c) maddelerindeki kriterler ile belirlendiği ifade edilmiştir. Bölgesel yardımlar az gelişmiş bölgelerin kalkınmasına ivme kazandırmak amacıyla geliştirilen araçlar olup, sadece belirli bölgeler için uygulanabildiği için Topluluk geneline yaygınlaştırılmaz. Bu nedenle, söz konusu maddeler ile belirlenen şartları taşımak kaydı ile bölgesel yardımlardan yararlanacak bölgelerin toplam nüfusunun topluluk nüfusunun % 50'sini aşmaması gerekmektedir. Bu kapsamda, Komisyon her bir üye devlet için yardımdan istifade edebilecek bölgelerin o ülkenin toplam nüfusuna oranını gösteren tavan eşikler, başka bir deyişle ülke kotaları belirlemiştir. Örneğin, 2000-2006 döneminde Yunanistan'ın ülke nüfusunun % 100'ü bölgesel yardımlardan istifade edebilecek iken, Belçika nüfusunun ancak % 30.9'u bölgesel yardımlardan yararlanabilecektir (www.hazine.gov.tr, 11.02.2005).

Bu çalışmalara ek olarak Avrupa Birliği sınırları içerisinde 2000 yılında yürürlüğe girmiş olan Lizbon Stratejisinde, Avrupa'nın 2010 yılına kadar "Daha çok sayıda ve daha nitelikli istihdam ve daha fazla sosyal uyumla, sürdürülebilir ekonomik büyümeyi gerçekleştirebilecek, bilgiye dayalı dünyanın en rekabetçi ve dinamik ekonomisi haline getirilmesi" hedeflenmiştir (TİSK, 2004: 5).

Bölgesel kalkınma ve üye devletlerin istihdam yaratmaya yönelik girişimciliğin de bu stratejiler kapsamında, önemle teşvik edildiği unutulmamalıdır. Konuyla ilgili olarak, örneğin; İrlanda'da yüksek büyüme potansiyeline sahip yeni işletmeleri geliştirmeye odaklı bir strateji ile üniversite temelli ticari girişimlerin sayısını ve yoğunluğunu arttırmaya ilişkin bir destek paketi uygulanmaktadır (Campus Company Programme). Bu program, İrlanda bölgesel kalkınma stratejisinin bir parçasıdır ve işyeri kurmak isteyen üniversite mezunlarına pratik bilgi ve yönetim desteği sağlayan bir yıl süreli bir işletme destek programını kapsamaktadır. Program çerçevesinde öğretim görevlileri araştırma sonuçlarını ticari hayata geçirmek üzere mali destek alabilmektedir. Ülkedeki tüm bu kalkınma stratejileri kapsamında İrlanda'da küçük işletmeler 1995 yılından beri 415 bin yeni iş yaratmışlardır ki, bu genel istihdamın %62'sine denk gelmektedir. Global Girişimcilik İzleme Raporuna (GEM) göre İrlanda günümüzde yeni bir iş kurma kolaylığı bakımından Avrupa'da 2. sırada; eğitim ve öğretimde etkinlik bakımından 3. sırada gelmektedir.

Girişimcilikle ilgili olarak ayrıca, Yunanistan'ın başkenti Atina'daki Sivitanidos Teknik Okulu'nda **sanal işletmeler**, eğitime destek olmak amacıyla kullanılmaktadır (EC, 2002).

⁴ "Avrupa Birliği komisyonu'nun 2002 yılında üye devletlerin istihdam politikalarıyla ilgili kılavuz ilkeleri", konusunda konseyce alınacak karara ilişkin önerisi.

5. Uzak ve Tecrit Edilmiş Bölgelere Yönelik Özel Yardım Programları

Sosyal ve ekonomik geri kalmışlığı aşabilmeleri için uzak ve tecrit edilmiş bölgelere ek yardım sağlanması AB komisyonu tarafından ele alınmıştır. Burada özellikle Fransa'nın geliştirdiği projeler bir yoğunluğa sahiptir.

Uzak ve tecrit edilmiş bölgelerin; uzaklık, ada konumu, sınırlı yerel piyasalar gibi daimi unsurlar ile daha da kötüleşen sosyal ve ekonomik geri kalmışlığını aşmak için komisyonun oluşturduğu üç adet yardım programı bulunmaktadır.

Poseidum: Fransa'nın deniz aşırı bölgeleri olan Martinik, Guadeloupe, Guiana (Guanya) ve Réunion'u kalkındırmayı öngörmektedir.

Poseima: Portekiz takımadaları; Madeira ve Azores'e yönelik bir programdır.

Poseican: Kanarya adaları için geliştirilmiş bir yardım stratejisidir.

Benzer önlemler küçük Ege adaları içinde alınmıştır. Bu programlar her bölgenin temel özelliklerine göre hazırlanarak, bir çok sektörü içine alan homojen bir yapıya kavuşturulmuştur. Özellikle iki çeşit önlem-özel arz düzenlemeleri ve yerel tarım üretimine yardım edecek özel önlemler üzerinde durulmaktadır. Ayrıca veterinerlik, bitki sağlığı ve yapısal önlemlerden muafiyetler de sağlanmaktadır (Verhoeven, 2001: 144-145).

6. Avrupa Birliği'nde Bölgesel Kalkınmayla İlgili Diğer Çalışmalar

2004 yılı sonu rakamlarına göre Euro Alanı ve AB-25'te işsizlik oranının %8,9 düzeyinde seyretmekte olduğu Eurostat tarafından kamuoyuna duyurulmuştur. Ekim 2004 itibariyle AB-25'te 19,1 milyon ve Euro Alanında ise toplam 12,6 milyon kişi işsiz konumundadır (İKV Bülteni 1-15 Ocak 2005). AB genelinde kırsal alanlarda yaşanan ve özellikle tarım sektöründe gözlemlenen işsizlik artışı ve kırsal bölgelerden gerçekleşen göç ile ilgili yapılan bilimsel çalışmalarda, istihdam artışının hizmet ve imalat sektörüne doğru kaydığı saptanmıştır (Terluin, 2003: 327). İşsizliğin azaltılması ve istihdam konularında Birlik üyesi ülkeler kapsamında çeşitli mali ve yapısal programlar yürütülmektedir.

Avrupa Birliği Interreg III Topluluk İnisiyatifi ile milletler üstü ve bölgeler arası işbirliğini desteklemektedir. Bu çalışmalar içerisinde örnek olarak iki oluşuma değinilebilir:

- 1 **Milletler üstü işbirliği:** Birlik dışındaki bölgeleri de kapsar niteliktedir. Birlik sınırları içerisinde ortak bölgesel özelliklere sahip sınır dışındaki bölgelerin yapılandırılması yönünde çalışmaları tanımlar. Bu yolla 13 adet bölgenin gruplandırılması söz konusudur. Örneğin; Batı Akdeniz, Alpler alanı, Cades bölgesi yani, Merkezi Avrupa, Adriyatik, Tuna havzası, Güneydoğu Avrupa ve ayrıca Karayip Bölgesi arası işbirliği ki bu işbirliğine Avrupa'daki tüm bölgeler katılabilmektedir.
- 2 **Sınır ötesi işbirliği:** AB sınırlarıyla kara veya deniz bağlantısı olan az gelişmiş bölgelere yönelik çalışmaları ifade eder. Uzun bir süreçte birbirine komşuluğu kesin olan

bölgelerde ortak çalışmalar düzenlemek temelinde projeler geliştirilmelidir, anlayışı bu kavram içinde yer almaktadır.

AB bünyesindeki diğer topluluk inisiyatifleri de işbirliği ağına ortak olabilmektedir. Örneğin: URBAN II (az gelişmiş şehirler ve yöreler) projesi 70 katılımcı şehirle beraber yürütülmektedir. EQUAL (istihdam piyasası eşitliği) kapsamında, 1360 kalkınma odaklı işbirliğini içermektedir. Yaklaşık 700 yerel hareket grubuyla LEADER 130 adet bölgesel programıyla yenilikçi bir yapıda, kırsal kalkınma çalışmaları gerçekleştirmektedir.

Özetle Avrupa Birliği Bölgesel Kalkınma Politikasının amacı çerçevesinde 3 temel hedef bulunmaktadır, bunlar:

1. Hedef: Birliğin ortalamasının altında gelişmekte olan bölgelere yardım etmek,
2. Hedef: Ekonomik ve sosyal dönüşümle ilgili olarak, sanayi, kırsal ve kentsel veya balıkçılıkla uğraşan bölgelerin yapısal sorunlarını gidermek,
3. Hedef: Çalışma ve istihdamın modern sistemlerle geliştirilmesi. 1. Hedef dışındaki birliğin tümünü kapsayan bölgelerde gerekli mali önlemlerin alınmasıdır.

Birinci Hedef doğrultusunda 1994-1999 programlama sürecinde Yapısal Fonlar yardımıyla yeniden gelişim kapsamında; 4.100 km otoyol, 32000 km yol yapımı, 3800 ha. Sanayi Bölgesinin yeniden organizasyonu, 214000 şirketin desteklenmesi, 8.15 milyon kişinin istihdamı ve 800.000 adet iş imkanı yaratılması sağlanmıştır (Anonim(a), 2004, 24).

Sonuç:

Avrupa Birliği bölgesel ve uyum politikalarında özellikle 2007-2013 programlama sürecinde 4 amaç için mücadele verecektir. Bunlar:

- 1 Genişleyen Birlikte **uyumun** artırılması
 - 2 Birliğin **öncelikli hedeflerinin** sağlanması (Lisbon ve Gothenburg Hedefleri),
 - 3 Daha **dengeli ve kaliteli sürdürülebilir kalkınmanın** sağlanması,
 - 4 Uyum için **yeni ve sağlam ortaklıkların** kurularak geliştirilmesi (gelecek dönemleri de kapsar bir biçimde).
- şeklinde sıralanmaktadır.

Aslında, bu dört temel hedefin özellikle Birliğin genişlemeyle birlikte karşılaşılabileceği, aday ülkelerdeki yapısal sorunlarla olan etkileşimi bazında düşünülmesi gerekmektedir. AB'nin Bölgesel ve kırsal kalkınma politikası dahilinde, genişleme sürecinde aday ülkelerin kendi içlerindeki yapısal sorunlarla mücadele ederken, Birliğin gelişen ve değişen politik açımlarını da dikkatli bir biçimde takip etmesi gerekmektedir. AB'nin özellikle uyum konusunda, hazmetme kapasitesine yapmış olduğu vurgu bu bakımdan son derece önemlidir. Son genişleme dalgasıyla beraber, AB'ye katılan 10 yeni üye ülke, ekonomik büyümeye yüzde 5 oranında bir katkı sağlamıştır. Ancak, mevcut çiftçi sayısının yaklaşık bir milyon kişi daha artmasıyla, Birlik içinde en zengin ve en yoksul bölgeler arasındaki fark 10 kat daha artmıştır. Özellikle bölgesel politikalar konusunda amaçlanan sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, tarım, sanayi, yerel yönetimler ve kalkınma ajansları, gerekli görülen düzenlemeler üzerinde titizlikle durmaktadırlar.

Konuyla ilgili olarak aday ülkelerin de müzakere süreçlerinde, gerekli görülen düzenlemeleri, kendi ülkelerinin çıkarlarını da gözeterek, AB'nin bölgesel stratejisine uygun bir biçimde gerçekleştirmesi gerekir.

Bu çalışmada, Avrupa Birliği'nin, ülkeler ve bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik eşitsizlikleri gidermek amacıyla gerçekleştirdiği mali yardımlara değinerek, tam üyelik sürecinde Türkiye'nin hazırlanması gereken uyum konularından biri olan, AB Bölgesel ve Kırsal Kalkınma Stratejilerinin önemi vurgulanmıştır. Türkiye'de bu yönde yapılan yasal düzenlemelerin ve özellikle teşvik konusunda ne kadar adaletli davranılacağı halen tartışılan bir konu olarak ülke gündeminde yerini almaktadır. Avrupa Birliği müktesebatına uyum konusunda, yoğun bir müzakere sürecine giren Türkiye'de, kırsal alanlardaki yaşam standartlarının yükseltilmesi, tarım konusunda Birlik kriterlerine uyum sağlanması çalışmalarına, ülkenin koşulları gözetilerek hız kazandırılmalıdır. Öncelikle AB Bölgesel İstatistiksel Sınıflama Sistemine hazır olmak için Türkiye'de, özellikle kırsal alanda, istatistiksel veri toplama konusunda bazı aksaklıklar mevcuttur. Bu konunun ivedilikle çözümü, gerek Avrupa Birliği Yardım Fonlarından yararlanmayı, gerekse devletin bölgesel anlamda yapacağı teşviklerin yönlendirilmesine katkıda bulunulacağı, yadsınamaz bir gerçektir. Konuyla ilgili olarak Akademik-Sanayi-Yerel Yönetim ve Sivil toplum kuruluşlarının geliştireceği ortak projeler dahilinde, bölgesel sınıflamaya yönelik güncel tutulabilecek bir veri tabanı oluşturulması, Türkiye'nin AB müzakere sürecinde ülkeye avantaj sağlaması kaçınılmaz olacaktır.

Kaynaklar:

Anonim(a): European Communities, (2004), *EU Regional Policies, working for the regions*, Luxembourg, Office for Official Publications of The European Communities

Anonim(b): European Communities, (2004), *Regions Statistical Yearbook, 2004*, Luxembourg, Office for Official Publications of The European Communities

Avrupa Komisyonu Türkiye Temsilciliği, (2000), *AB Kurumları: Avrupa bütünleşmesinin anahtarı*, Ankara

DTM, (1999), *Avrupa Birliği ve Türkiye*, Ankara, Avrupa Birliği Genel Müdürlüğü

İKV Bülteni 1-15 Ocak 2005

İKV Bülteni 16-29 Şubat 2004

European Commission (2002), *European Employment Observatory Review Spring*, Luxembourg, Office for Official Publications of The European Communities

Niebhurr, A., Stiller, S., (2003), *Territorial disparities in Europe, Intereconomics*; May/Jun 38 C., 3. S. ; ABI/INFORM Global

Pınar, A., Arıkan, S.İ., (2003), “Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Bağlamında Devlet Yardımları”, *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Ankara, Güz/2003, 3.C., 1. S. p: 93-111

Rupp, A., (2001), *AB Mevzuatına Uyumun Ekonomik, Siyasi ve Sosyal Yaşama Etkileri*, İstanbul, İKV yayınları

Terluin, I.J., (2003), “Differences in economic development in rural regions of advanced countries:an overview and critical analysis of theories”, *Journal of Rural Studies*, No: 19, p: 327-344

TİSK, (2001), *Avrupa Birliği’nin Sosyal Politika Gündemi*, Ankara, TİSK Yayınları

TİSK, (2002), *Avrupa Birliği İstihdam Paketi*, Ankara, TİSK Yayınları

TİSK, (2004), *Lizbon Stratejisi: UNICE Görüşü ve Ülkemiz İçin TİSK Önerileri*, Ankara, TİSK Yayınları

Verhellen, G., Köksal, T., (2002), *Avrupa Birliği’nin Rekabet Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu*, İstanbul, İKV Yayınları

Verhoeven, L.B., (2001), *Avrupa Birliği’nin Ortak Tarım Politikası ve Türkiye’nin Uyumunu*, İstanbul, İKV Yayınları.

<http://europa.eu.int>, 10.01.2005

http://www.europa.eu.int/pol/reg/overview_en.htm, 10.01.2005

<http://www.hazine.gov.tr/arastirma/ABson.pdf>, 11.02.2005

<http://www.deltur.cec.eu.int/kitap/sosbol.html>, 07.11.2004

<http://www.kobinet.org>, 12.05.2005

XVIII. ASIRDA EDİRNE'NİN İKTİSADÎ VE TİCARÎ DURUMU

İbrahim SEZGİN*

ÖZET

Edirne coğrafi konumu dolayısıyla Osmanlılar tarafından fethedilmesi ile beraber hızlı bir gelişme göstermiştir. Osmanlı idarecileri şehirde kervansaray, han, bedesten, çarşı ve dükkân gibi ticari yapılar inşa ettirerek şehrin ekonomik yönden gelişmesine katkıda bulunmuşlardır. Edirne gümrüğüne ait kayıtlar incelendiğinde burasının önemli bir ticaret şehri olduğu görülmektedir. Aynı şekilde Şeriyeye Sicilleri incelendiğinde Edirne'ye Anadolu ve Rumeli'deki Osmanlı şehirleri yanında Avrupa ülkeleri ve Rusya'dan ticaret amacıyla gelenlerin varlığı tesbit edilmektedir. Yine sicil kayıtlarından çeşitli iş kollarında çalışmak üzere gelenlerin varlığı görülmektedir.

Bu çalışmada gümrük kayıtları, şeriyeye sicilleri ve diğer arşiv belgeleri esas alınarak suretiyle XVIII. yüzyılda Edirne'nin ticarî ve iktisadî durumu hakkında bilgiler verilecektir.

Anahtar kelimeler: *Edirne, Balkanlar, ticaret, gümrük, ithalat, ihracat.*

THE ECONOMIC AND COMMERCIAL SITUATION OF EDİRNE IN XVIII. CENTURY

ABSTRACT

Edirne, by reason of the geographic position, has demonstrated a fast development, after the Ottoman conquest. The Ottoman administrators have been of help to the economical development of the city, by means of the commercial buildings, such as caravansaries, khans, bedestens, bazaars and shops, constructed by themselves. It is possible to consider the commercial importance of Edirne, as a commercial city, in studying in the customal records. Besides, the studies in the juridical records demonstrate the presence of the foreign merchants, come from the Western European countries and Russia, along with the Ottoman cities in Rumeli and Anatolia, in Edirne. And also, the presence of the foreigners. Come to work on the different sectors, appears in the juridical records.

This study deals with the economical and commercial situation of Edirne in XVIII. century, according to the customal and juridical records and the other archival documents.

Key words: *Edirne, Balkans, trade, customs, export, import.*

* Yrd. Doç. Dr. Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü

Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yol sistemi askerî ve ekonomik ihtiyaçlar göz önüne alınarak düzenlenmiştir. Ticarî önemi ve özellikleri üzerinde durulacak olan Edirne, Rumeli yol sisteminde yer alan üç koldan, İstanbul'dan başlayıp Sofya ve Belgrad'a uzanan orta kol üzerinde yer almaktaydı¹. Bu yol hem askerî hem de ekonomik amaçlı nakliyat için kullanılmaktaydı. Edirne'deki köprülerin Meriç nehri üzerinde sağladığı kolay geçişler ve doğudaki Istranca dağları, İstanbul'u Avrupa'ya bağlayan yolun buradan geçmesini zorunlu kılmaktaydı². Edirne'yi İstanbul'a bağlayan ticarî öneme sahip diğer bir güzergah ise Tekirdağ'a kadar kara yoluyla ve Tekirdağ'dan itibaren deniz yoluyla devam eden güzergah idi³. Bu güzergâhtan yapılan nakliyat kara yoluyla yapılandan daha ekonomikti⁴. Ayrıca Bursa'dan başlayıp Çardak-Gelibolu-Edirne üzerinden Avrupa'ya giden bir ticaret güzergahı da bulunmaktaydı⁵. Edirne, Meriç nehri yoluyla Enez limanına ve buradan Akdeniz'e ve Avrupa'ya bağlanmaktaydı. Aynı şekilde Tekirdağ ve Gelibolu limanları üzerinden de Akdeniz'e ve dolayısıyla Avrupa'ya ulaşılmaktaydı.

Osmanlılar tarafından fethedilmesinden sonra Edirne, hem fizikî yönden hem de nüfus yönünden hızlı bir gelişme içerisine girmiştir. Fetihden önce kale içerisinde on beş mahalle ve Mihâl Köprüsü'nün diğer tarafındaki Aina adlı yerleşim yerinden meydana gelen küçük bir şehir görünümünde iken fetihten sonra kale dışında genişlemeye başlamış ve kenarında yer aldığı Tunca nehrinin iki yakasında da yeni yerleşme birimleri meydana gelmiştir⁶. Yeni yerleşme birimlerinin meydana gelmesinde, ilk Osmanlı hanedan mensupları, devlet adamları ve ilmiye mensuplarının şehirde yaptıkları imar faaliyetlerinin etkisi büyüktür.

Edirne, Osmanlıların Rumeli yönünde yaptıkları fetih hareketlerinde askerî bir üs olarak kullanılmış, padişahların Bursa yerine Edirne'de yaşamaya başlamaları ile şehrin önemi daha da artmıştır. Bunların sonucu olarak şehrin nüfusunda da artış meydana gelmiştir. Osmanlı fethi öncesi 10.000'den daha az bir nüfusa sahip olan Edirne'de 1530 yılında hazırlanan Rumeli Eyâleti İcmal Defteri⁷ verilerine göre 20.000 civarında nüfus tahmin olunmaktadır⁸. XVI. asrın ikinci yarısında şehrin nüfusunun önemli oranda arttığı ve 30.000'e ulaştığı

1 Yusuf Halaçoğlu, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", *Osmanlı Araştırmaları*, II, İstanbul 1981, s. 123; Aynı yazar, *Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller)*, Ankara 2002, s. 105.

2 Robert Mantran, *17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul*, II, çev. M.A. Kılıçbay-E. Özcan, Ankara 1990, s. 82.

3 M. Tayyib Gökbilgin, "Edirne" maddesi, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, Cilt 10, s. 429.

4 Halil Sahillioğlu, "XVIII. Yüzyılda Edirne'nin Ticari İmkanları", *Belgelerle Türk Tarihi Dergisi*, XIII/13, İstanbul 1968, s. 62, 64.

5 Halil İnalçık, "Bursa I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", *Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi*, İstanbul 1993, s. 212.

6 Gökbilgin, "Edirne", s. 427-428.

7 Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BA), *Tapu Tahrir Defterleri (TD)*, nr. 370, s. 1-17.

8 Feridun M. Emecen, "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, İstanbul 1998, s. 65.

görülmektedir⁹. Şehirde Müslümanlar yanında Hıristiyan ve Yahudi cemaate mensup kimseler de yaşamaktaydı.

XVII. asırda padişahların dinlenmek ve avlanmak için sık sık Edirne'ye gelmeleri ve IV. Mehmed ve halefleri olan II. Süleyman, II. Ahmed ve II. Mustafa gibi padişahların uzun yıllar burada kalmaları¹⁰, Edirne'nin önemini daha da arttırmıştır. XVIII. asrın başlarında yapılan bir sayımda Edirne'nin nüfusunun 35.000'e yükseldiği görülmektedir¹¹. Ancak bu rakam sivil nüfusa ait olup, şehirdeki sarayda görevli olanlar ile acemi oğlanı, bostancı ve muhafızların sayısı eklendiğinde nüfusun daha da artacağı şüphesizdir.

Ancak 1703'te meydana gelen ve II. Mustafa'nın tahttan indirilmesiyle sonuçlanan ve Edirne Vakası veya Feyzullah Efendi Vakası¹² olarak bilinen olaylardan sonra asilerin şehirde yağma ve talanda bulunmalarından başka artık padişahlar da Edirne'de ikamet etmekten vazgeçmişlerdir. Bu durum şehrin gelişmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Yine XVIII. asrın ortalarında 1745'te meydana gelen yangın ve 1751'deki deprem şehirde büyük çapta tahribata yol açmıştı¹³.

XVIII. asrın ikinci yarısında Danimarka kralının hizmetinde iken bir heyetle birlikte Türkiye, İran, Arabistan, Mısır ve Hindistan'a araştırma seyahati yapan Alman seyyah Carsten Niebuhr, Edirne'nin nüfusunu 39.000 olarak vermektedir¹⁴. Bu rakama güvenilecek olursa bütün olumsuzluklara rağmen şehrin nüfusunda önemli bir düşüşün yaşanmadığı söylenebilir. Ancak padişahların Edirne'de ikamet etmekten vazgeçmelerinin sonucu olarak kalabalık maiyyetlerinin de şehri terkettiği ve bu yüzden kısmen tenhalaştığı söylenebilir.

Gerek coğrafi konumu ve gerekse nüfus potansiyeli Edirne'nin ticarî yönden gelişmesini sağlamıştır. Bu gelişmeye katkıda bulunan diğer bir unsur şehirdeki ticarî yapılardır. Nitekim XVI. asır başlarında tüccarlara hizmet veren 16 han ve iki bedesten'in varlığı bilinmektedir. Asrın ortalarında Rüstem Paşa'nın yaptırdığı kervansaray, yine Semiz Ali Paşa'nın yaptırdığı çarşı ve Selimiye Camii'nin yanında yaptırılan Arasta çarşısı ile XVII. asır başlarında

⁹ Emecen, *göst. yer.*

¹⁰ Şenol Çelik, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)", *XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler*, III/3, Ankara 2002, s. 1893-1897.

¹¹ Emecen, aynı makale, s. 67. XVIII. asır başlarında yapılan bu sayıma ait iki defterin değerlendirildiği bir çalışma için bakınız: Özer Ergenç, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler* III, Ankara 1989, s. 1415-1424. Osmanlı Arşivinde yapılan tasnif çalışmaları sonucunda bu sayıma ait iki defterin daha varlığı tesbit edilmiştir. Bu yeni defterlerdeki nüfusla ilgili veriler Prof. Feridun M. Emecen'in yukarıda belirtilen makalesinde ele alınmıştır.

¹² Bu hadise hakkında tafsilat için bkz. Defterdar Sari Mehmed Paşa, *Zübde-i Vekayiât*, Neşr. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995, s. 783 vd.; *Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704)*, Neşr. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000, s. 223 vd; Silahdar Fındıklılı Mehmed Ağa, *Nusretnâme*, Cilt II, Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1966, s. 140 vd.; İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, IV/1, Ankara 1982, s. 22-45.

¹³ Gökbilgin, "Edirne", s. 427.

¹⁴ Turgut Akpınar, "Alman Seyahatnamelerinde Edirne", *Edirne: Serhattaki Payitaht*, Haz. Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, İstanbul 1998, s. 274.

Ekmekçizade Ahmed Paşa'nın yaptırdığı kervansaray, şehrin ticarî yönden gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuşlardır. Evliya Çelebi XVII. asır ortalarında Edirne'de 53 han olduğunu belirtir ve bunlardan yirmisinin ismini zikreder. Yine Evliyâ Çelebi'ye göre bazı iş kollarında üretim yapılan 70 bekâr hânı ve çarşı içerisinde 6.700 dükkân bulunmaktaydı¹⁵. Bu çarşı ve hanların bir kısmı bugün de hizmet vermektedirler.

XVI. asır başlarında Edirne kuzeydeki Balkan şehirlerine ve Orta Avrupa'ya ihracat yapan bir pamuklu sanayi ve transit merkezi olarak görülmektedir. Bu merkezleşmenin meydana gelmesinde kumaş boyama tekniğinin büyük rol oynadığı bilinmektedir¹⁶. Ancak XVIII. asır başlarında Edirne'deki kutni, sandal, şali ve puşi kumaşları¹⁷ üretiminde azalma olması ve Edirne halkının ve civar panayırkların ihtiyacını karşılayamaması üzerine esnaf idarecileri üretimi ve kumaşın kalitesini arttırmak üzere faaliyete geçmişlerdi¹⁸. 1729 yılında başlayan bu faaliyetin asrın sonlarına doğru devam ettiği görülmektedir.

Bu arada kalabalık bir nüfusa sahip olan Edirne'nin dışarıdan da çok miktarda mamul veya hammaddeye ihtiyaç duyacağı tabiidir. Edirne, ihtiyaç duyduğu maddelerin bir kısmını İstanbul'dan karşılamaktaydı¹⁹. Nitekim XVIII. asırda İstanbul'dan Edirne'ye düzenli olarak her hafta iki kervanın hareket ettiği bilinmektedir²⁰. Ancak XVIII. asrın ikinci yarısında tutulan Edirne Gümrüğü'ne ait iki mufassal defterden²¹ anlaşıldığına göre çok değişik bölgelerden çeşitli emtia ve eşya Edirne'ye gelmekteydi. Bu defterlerden biri²² 1184 yılı Şevval ayına (18 Ocak-15 Şubat 1771), diğeri²³ 1210 yılı Zilhicce ayına (7 Haziran-6 Temmuz 1796) aittir.

Bu defterlerden elde edilen verilere göre Edirne'ye gelen mallar arasında çeşitli kumaş türleri, pamuk, pamuk ipliği, ham ipek, ipek kozası, tiftik, keten, ham demir, kurşun, manda, öküz, koyun, keçi ve tavşan derileri, sabun, zeytinyağı gibi maddeler yer almaktadır. Edirne'nin ihrâc ettiği mallar arasında manda ve tavşan derisi, yapağı, tiftik, sâde yağ, peynir ve bal gibi hayvansal ürünler; Edirne kutnisi, kirbas, kirbas-ı keten, makrama, gömlek, aba, fes, nal, çivi, zincir, kilid, bıçak, fincan, süpürge gibi mamul maddeler ile helva, reçel, pastırma gibi yiyecek maddeleri görülmektedir.

15 Evliyâ Çelebi, *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, 3. Kitap, neşr. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999, s. 257-259.

16 Halil İnalçık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", *ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar*: II, (1979-1980), s. 6.

17 Kumaşların özellikleri için bkz. Mine Esiner Özen, "Türkçe'de Kumaş Adları" *Tarih Dergisi*, Sayı 33, İstanbul 1982, s. 291-340.

18 1179-1181 (1765-1767) tarihli vesikalar için bkz. BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 2145, lef 1-2.

19 Sahillioğlu, "aynı makale", s. 64.

20 Sahillioğlu, "aynı makale", s. 64; Akpınar, "Alman Seyahatnamelerinde Edirne", s. 274.

21 Mufassal gümrük defterlerinin özellikleri hakkında bkz. Mübahat S. Kütükoğlu, "Osmanlı Gümrük Kayıtları", *Osmanlı Araştırmaları*, I, İstanbul 1980, s. 220-224.

22 BA, *D. BŞM. İGE*, nr. 17188.

23 BA, *D. BŞM. İGE*, nr. 17205.

Bugün de Edirne'de üretilmekte olan devâ-yı misk adlı tatlı ve misk sabununun XVIII. asırda da üretilip ihrâc edildiği görülmektedir. Gümrük defterlerinde kayıtlı olup Edirne'ye gelen ve buradan ihrâc edilen ticaret malları yukarıda belirtilen maddelerden ibâret değildir. Bunlar çok çeşitli olup hepsini burada belirtmek bu çalışmanın hedefi değildir.

Edirne'ye gelen ve Edirne'den satılan mallara dikkat edildiğinde aynı ürünün hem idhâli hem de ihrâcı yapılmaktadır. Bu durum Edirne'nin bu yıllarda da transit ticaret merkezi olduğunu göstermektedir. Yine Edirne'ye gelen ham ipek, ipek kozası, pamuk, keten, demir gibi hammaddelerden, burada bunları işleyebilecek bir esnaf topluluğu ile küçük sanayi tesislerinin var olduğu sonucu çıkarılabilir.

Gümrük defterlerinde malı getiren tüccarların isimleri ve hangi dine mensup olduğu belirtilmekle beraber getirdikleri malı nereden getirdikleri belirtilmediğinden, gümrüğe gelen malların menşeyini tesbit etmek zordur. Yine de defterlerdeki kayıtlarda bir tüccarın Belgradlı olduğu, diğer bir tüccarın Sofyalı olduğu belirtilmiştir. Belgradlı Hacı Hüseyin Edirne'den manda derisi almış ve Rodoscuk (Tekirdağ)'a götürmüştü²⁴, Sofyalı Mustafa da Edirne'den nal almış ve o da malını Rodoscuk'a götürmüştür²⁵. Bu iki Rumelili tüccar muhtemelen ihracat işiyle uğraşmaktaydılar. Ayrıca Bursalı İbrahim Ağa da Edirne'den Rodoscuk limanına ham demir götürmüştü²⁶. Bu arada gümrüğe kayıtlı mallardan bazıları, üretildikleri yere göre kaydedildiklerinden bunların menşelerini tesbit etmek imkânı bulunmaktadır. Bunlar arasında İzladi seccâde, Yenişehir alacası, Türkmen kilimi, Bec dülbendi sayılabilir.

XVIII. asırda Edirne yabancı tüccarların da ticaret amacıyla geldikleri şehir olarak dikkat çekmektedir. Nitekim gümrük kayıtlarından elde edilen bilgilere göre 1771'de 5 Fransız tüccar Edirne'de ticaretle uğraşmaktaydı. 1796'da ise 4 Fransız ve bir İngiliz tüccar Edirne'de ticaretle meşguldü. Bununla beraber gümrük kayıtlarının tutulduğu defterlerde isimleri geçmeyen başka ülkelere mensup tüccarların varlığı diğer arşiv kayıtları arasında tesbit edilebilmektedir. Buna göre Edirne'de Pelit isimli bir Fransız'ın Rusya tüccarıyla alışveriş yaptığı görülmektedir²⁷. Yine diğer arşiv kayıtları arasında Prusya ve Dubrovnikli tüccarların ticaret amacıyla Edirne'de ikamet ettikleri tesbit edilmektedir²⁸. Bu durum, Edirne'nin bu yüzyılda uluslararası bir ticaret şehri olduğunu göstermektedir.

Edirne Gümrüğü'nden elde edilen aylık gelir 1184 yılı Şevval ayında 393.149 akçe²⁹ iken 1210 yılı Zilhicce ayında 434.454 akçeye yükselmiştir³⁰. Edirne'de pazara uğramadan İstanbul'a giden eşyalardan gümrük alınmadığı³¹ dikkate alınır, bu dönemde Edirne'nin canlı bir ticarete sahne olduğu görülmektedir.

24 BA, D. BŞM. İGE, nr. 17188, s. 3.

25 BA, D. BŞM. İGE, nr. 17205, s. 3.

26 BA, D. BŞM. İGE, nr. 17205, s. 17.

27 BA, *Hatt-ı Humâyûn*, nr. 13965.

28 BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 1491.

29 BA, D. BŞM. İGE, nr. 17188, s. 12.

30 BA, D. BŞM. İGE, nr. 17205, s. 19.

31 BA, *İbnülemin-Maliye*, nr. 446.

Edirne'deki ticarî hayatı aydınlatacak kaynaklardan biri de Şeriye sicilleridir. Ankara'da Millî Kütüphâne'de muhafaza edilen Edirne Şeriye Sicilleri'nde, sadece ölenlerin terekelerinin kayıtları bulunmaktadır. Bunlardan hareketle Edirne'nin XVIII. asırdaki ticarî hayatı hakkında bazı tesbitler yapmak mümkündür. Buna göre ticaret amacıyla Anadolu'daki Kayseri³², Tokat³³, Ankara³⁴, İzmir³⁵, Aydın³⁶, Akhisar³⁷, gibi şehirlerden gelerek Edirne'de vefat eden tüccarlar tesbit edilmektedir. Yine XVIII. asırda Halep³⁸ şehrinde gelen bir tüccarın varlığı da tesbit edilmektedir. Aynı şekilde İstanbul'dan³⁹ ve Rumeli'nin Ohri⁴⁰, Agrafa⁴¹, Belgrad⁴² ve Yanya⁴³ gibi çeşitli şehirlerinden Edirne'ye gelen tüccarların varlığı Şeriye Sicilleri kayıtları arasında görülmektedir.

Bu arada değişik bölgelerden ve özellikle Rumeli'deki şehirlerden Edirne'ye gelerek çeşitli işkollarında çalışanlar dikkat çekmektedir. Bu şekilde Gölkesri⁴⁴, Premedi⁴⁵, Görice⁴⁶, Yenişehir-i Fener⁴⁷, Tırnova⁴⁸, Sakız⁴⁹, Trabzon⁵⁰ gibi şehirlerden gelip Edirne'ye

-
- 32 Ankara Millî Kütüphane, *Edirne Şeriye Sicilleri (EŞS)*, nr. 101, vr. 9a (2 Cemaziyelahir 1116/2 Ekim 1704); *EŞS*, nr. 102, vr. 6a (10 Zilkade 1127/7 Kasım 1715); *EŞS*, nr. 113, vr. 65a (23 Rebiulahir 1137/9 Ocak 1725).
- 33 *EŞS*, nr. 98, vr. 22b (2 Şaban 1125/24 Ağustos 1713).
- 34 *EŞS*, nr. 91, vr. 25b (20 Ramazan 1114/7 Şubat 1703).
- 35 *EŞS*, nr. 105, vr. 60b-61a (2 Rebiulevvel 1130/3 Şubat 1718).
- 36 *EŞS*, nr. 110, vr. 48b (4 Şaban 1133/ 31 Mayıs 1721).
- 37 *EŞS*, nr. 150, vr. 6b-7a (9 Rebiulahir 1166/13 Şubat 1753).
- 38 *EŞS*, nr. 112, vr. 14a (10 Safer 1129/24 Ocak 1717).
- 39 *EŞS*, nr. 91, vr. 2b (Evâsıt-ı Safer 1114/7-17 Temmuz 1702); *EŞS*, nr. 105, vr. 56a-b (20 Safer 1130/23 Ocak 1718); *EŞS*, nr. 112, vr. 4b (28 Zilkade 1128/13 Kasım 1716).
- 40 *EŞS*, nr. 91, vr. 39a (5 Zilkade 1114/23 Mart 1703).
- 41 *EŞS*, nr. 113, vr. 65b (20 Cemaziyelahir 1137/6 Mart 1725).
- 42 *EŞS*, nr. 103, vr. 86a (6 Şevval 1129/13 Eylül 1717).
- 43 *EŞS*, nr. 113, vr. 69a (20 Cemaziyelevvel 1137/4 Şubat 1725).
- 44 Zincirlikuyu Mahallesi'nde çörekçi dükkânı işletmekteydi. Bkz. *EŞS*, nr. 112, vr. 22b (2 Safer 1129/16 Ocak 1717).
- 45 Emirşah Mahallesi'nde bakkallık yapıyordu. Bkz. *EŞS*, nr. 108, vr. 42a (Selh-i Zilhicce 1132/1 Kasım 1720).
- 46 Kasap Abdülaziz Mahallesi'nde bakkallık yapıyordu. Bkz. *EŞS*, nr. 112, vr. 66b (10 Şaban 1129/20 Temmuz 1717).
- 47 Kapan hânında sâkin olup bakkallıkla meşguldü. Bkz. *EŞS*, nr. 101, vr. 85a (Ramazan 1119/Aralık 1707).
- 48 Berberlikle iştilal etmekteydi. Bkz. *EŞS*, nr. 98, vr. 13a (20 Cemaziyelevvel 1125/14 Haziran 1713).
- 49 Ali Paşa Çarşısı'nda ticâret etmekteydi. Bkz. *EŞS*, nr. 112, vr. 83b (8 Şevval 1129/15 Eylül 1717).
- 50 Bitpazarı yakınında Kazancı dükkânı sahibiydi. Bkz. *EŞS*, nr. 105, vr. 5a (17 Zilkade 1129/23 Kasım 1717).

yerleşenlerin varlığı, bu dönemde Edirne'nin ticarî potansiyeli hakkında bir fikir vermektedir⁵¹.

XVIII. asırda Edirne'nin ticarî önemini gösteren bir faaliyet de panayırlardır. Edirne ve civarında çok sayıda panayır olmakla birlikte bunlardan en önemlileri Uzuncaova ve İslimye panayırlarıydı. Edirne'de ve diğer Balkan şehirlerinde üretilen malların bir kısmı bu panayırlarda pazarlanırdı⁵². Yabancı tüccarlar da bu panayırlara ilgi gösterirler ve bunlar arasında özellikle Uzuncaova panayırında büyük bir rekabet yaşanır⁵³.

Osmanlı idarecileri panayırlara giden tüccarların gerek yollarda ve gerekse panayır yerlerinde can ve mallarının korunması için gerekli tedbirleri almaya çalışmaktaydılar. Panayırlara gidecek tüccarlar devlet merkezine başvurarak yollarda korunma talebinde bulunmaktaydılar⁵⁴. Bu talepler umumiyetle olumlu karşılanıyordu ve Edirne Bostancıbaşı tüccar ve yolların korunması için görevlendiriliyordu⁵⁵. Aynı şekilde Edirne civarındaki kazalarda tüccarların uğradıkları saldırılarda, suçluların yakalanıp mahkemeye çıkarılması işi de Bostancıbaşı'ya havale ediliyordu⁵⁶.

Panayırlardan elde edilen vergilerin azalmaması için panayırların sürekliliği çok önemliydi. Bunun için tüccarların görevliler tarafından gerek haksız vergiler ve gerekse başka şekillerde rahatsız edilip sonraki yıllarda panayırlara katılmama ihtimali Osmanlı idarecilerini tedbir almaya yöneltiyordu. Nitekim, İslimye voyvodaları Murad ve Hüsmen Ağalar tarafından panayıra katılan tüccarlardan çeşitli adlar altında haksız vergiler alınması üzerine bir grup tüccar durumu Edirne kadısına bildirmişlerdi. Gerek Edirne Kadısı ve gerek Bostancıbaşı, haksız olarak alınan paraların tüccara iadesi için durumun tahkikini talep etmekteydiler⁵⁷.

Edirne civarında eşkıyalık hareketlerinin meydana gelmesi de tüccarları tedirgin etmekteydi. Uzuncaova panayırına katılmak üzere Belgrad'dan hareket eden bir kervanın Edirne yakınlarında soyulması üzerine, tüccarların panayıra katılmaması gündeme geldi.

51 Burada verilen örnekler miras ve tereke hususları ile ilgili olarak mahkemeye intikal etmiş olaylardan bir kısmıdır. Şüphesiz başka şehirlerden Edirne'ye gelip herhangi bir nedenle mahkeme kayıtlarına intikal etmemiş ticaret erbabı da bulunuyordu.

52 Sahillioğlu, "aynı makale", s. 65.

53 Virginia Paskaleva, "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)", *İktisat Fakültesi Mecmuası*, XXVII/1-2 (1967-1968), s. 72.

54 26 Safer 1213 (9 Ağustos 1798) tarihli takrir ve buyruldu: BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 230.

55 Edirne Kadısı ile civardaki kadı ve nâiblere gönderilen Evâhir-i Cemaziyelahir 1207 (3-11 Şubat 1793) tarihli ferman: BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 624; Ayrıca diğer bir örnek için bkz. BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 1190.

56 Edirne Bostancıbaşısına, Çirmen Kadısına ve Dimetoka Nâibine gönderilen Evâhir-i Rebiulahir 1157 (2-11 Haziran 1744) tarihli hüküm: BA, *Rumeli-Ahkâm*, nr. 3, s. 107, h. 508; Yine Edirne Bostancıbaşı ve Yenice Kadısına gönderilen Evâhir-i Rebiulevvel 1158 (25 Mart-2 Nisan 1745) tarihli diğer bir hüküm için bkz. BA, *Rumeli-Ahkâm*, nr. 4, s. 93, h. 333.

57 15 Receb 1192 (9 Ağustos 1778) tarihli Edirne Kadısı'nın ilâmı ve Edirne Bostancıbaşı'nın arzı: BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 2180, lef 1-2.

Bunun üzerine Edirne'deki tüccarın Bostancıbaşının bizzat kendisi tarafından panayıra götürülüp getirilmesinin uygun olacağı bildirildi⁵⁸.

Sonuç olarak XVIII. asırda nüfus potansiyeli, Balkanlara giden yolların kesişme noktası üzerinde bulunması, bedesten, kervansaray, han, çarşı-pazar gibi ticarî imkânların gelişmişliği sayesinde Edirne önemli bir ticaret şehri olarak görülmektedir. Bu amaçla gerek yabancı ve gerekse yerli tüccarların sık sık ticaret amacıyla uğradığı, bazan sürekli olarak işyeri açtıkları bir şehirdi. Bu arada 1699'da imzalanan Karlofça anlaşması sonrasında Avusturya ve Venedik tüccarlarının yeniden Balkan topraklarında ticarete başlaması,⁵⁹ Edirne yanında diğer Balkan şehirlerinin de gelişmesini sağlamıştır.

KAYNAKÇA

I-ARŞİV KAYNAKLARI

- A-BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ (İSTANBUL)
Tapu Tahrir Defterleri (TD), nr. 370
D. BŞM. İGE, nr. 17188, 17205.
Rumeli-Ahkâm Defterleri, nr. 3, 4
Hatt-ı Humâyûn, nr. 13965.
Cevdet-İktisat, nr. 107, 230, 624, 1190, 1491, 2145, 2180
İbnülemin-Maliye, nr. 446.
B- MILLÎ KÜTÜPHANE (ANKARA)
Edirne Şeriye Sicilleri (EŞS), nr. 91, 98, 101, 102, 103, 105, 108, 110, 112, 113, 150

II- KAYNAK ESERLER VE İNCELEMELER

- AKPINAR, Turgut, "Alman Seyahatnamelerinde Edirne", Edirne: Serhattaki Paytaht, Haz. Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, İstanbul 1998
Anonim Osmanlı Tarihi (1099-1116/1688-1704), Neşr. Abdülkadir Özcan, Ankara 2000
ÇELİK, Şenol, "Osmanlı Padişahlarının Av Geleneğinde Edirne'nin Yeri ve Edirne Kazasındaki Av Alanları (Hassa Şikâr-gâhı)", XIII. Türk Tarih Kongresi 4-8 Ekim 1999, Kongreye Sunulan Bildiriler, III/3, Ankara 2002
DEFTERDAR SARI MEHMED PAŞA, Zübde-i Vekayiât, Neşr. Abdülkadir Özcan, Ankara 1995
EMECEN, Feridun M., "Tarih Koridorlarında Bir Sınır Şehri: Edirne", Edirne: Serhattaki Paytaht, Haz. Emin Nedret İşli-M. Sabri Koz, İstanbul 1998
ERGENÇ, Özer, "XVIII. Yüzyılın Başlarında Edirne'nin Demografik Durumu Hakkında Bazı Bilgiler", IX. Türk Tarih Kongresi Bildiriler III, Ankara 1989
EVLİYÂ ÇELEBİ, Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, 3. Kitap, neşr. Seyit Ali Kahraman-Yücel Dağlı, İstanbul 1999
GÖKBİLGİN, M. Tayyib, "Edirne" maddesi, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA), Cilt 10
HALAÇOĞLU, Yusuf, "Osmanlı İmparatorluğu'nda Menzil Teşkilâtı Hakkında Bazı Mülâhazalar", Osmanlı Araştırmaları, II, İstanbul 1981
HALAÇOĞLU, Yusuf, Osmanlılarda Ulaşım ve Haberleşme (Menziller), Ankara 2002
İNALCIK, Halil, "Osmanlı Pamuklu Pazarı, Hindistan ve İngiltere: Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü", ODTÜ Gelişme Dergisi, Türkiye İktisat Tarihi Üzerine Araştırmalar: II, (1979-1980)
İNALCIK, Halil, "Bursa I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi, İstanbul 1993
KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., "Osmanlı Gümrük Kayıtları", Osmanlı Araştırmaları, I, İstanbul 1980
MANTRAN, Robert, 17. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul, II, çev. M.A. Kılıçbay-E. Özcan, Ankara 1990
ÖZEN, Mine Esiner, "Türkçe'de Kumaş Adları" Tarih Dergisi, Sayı 33, İstanbul 1982, s. 291-340.

⁵⁸ BA, *Cevdet-İktisat*, nr. 107 (Tarihsiz takrir).

⁵⁹ L. S. Stavrianus, *The Balkans Since 1453*, Hinsdale-Illinois 1958, s. 142.

Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi
Haziran 2006 Cilt 8 Sayı 1
27-35

PASKALEVA, Virginia, "Osmanlı Balkan Eyaletlerinin Avrupalı Devletlerle Ticaretleri Tarihine Katkı (1700-1850)", İktisat Fakültesi Mecmuası, XXVII/1-2 (1967-1968)
SAHİLLİOĞLU, Halil, "XVIII. Yüzyılda Edirne'nin Ticari İmkanları", Belgelerle Türk Tarihi Dergisi, XIII/13, İstanbul 1968
SİLAHDAR FINDIKLILI MEHMED AĞA, Nusretnâme, Cilt II, Sadeleştiren İsmet Parmaksızoğlu, İstanbul 1966
STAVRIANUS, L. S., The Balkans Since 1453, Hinsdale-Illinois 1958
UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, Osmanlı Tarihi, IV/1, Ankara 1982

ÜLFET GAZETESİNİN İDİL-URAL TÜRKLERİNDEKİ¹ SİYASİ GELİŞMELERE ETKİSİ

Hasan Demiroğlu*

ÖZET

1905 Rus ihtilali sonrası ilan edilen manifestonun akabinde Rusya’da oluşan yenilik ortamına İdil-Ural Türklerinin hazırlıklı yakalandıklarını söylemek imkânsızdır. Ancak kısa zamanda manifestonun getirdiği serbestlik ortamına ayak uyduran İdil-Ural Türkleri, özellikle basın-yayın faaliyetlerine önemli derecede hız verdiler.

Çalışmamızın konusu olan *Ülfet* gazetesi de böyle bir zamanda yayın hayatına başladı. Gazeteci-yazar ve aynı zamanda seyyah olan Abdürreşid İbrahim tarafından çıkarılan gazetenin ilk sayısı 11 Aralık 1905 tarihinde okuyucuları ile buluştu. Gazete şiarını “ilmi ve siyasi” olarak belirleyerek, ilk sayısından son sayısına kadar da bu şiarı paralel olarak yazı, makale ve haberler yayınlamaya gayret gösterdi.

Gazete Rusya’da yaşayan Müslümanların genel sorunlarına eğilerek, bu sorunlara çözüm yolları aramaya çalışmıştır. Müslümanların siyasi yönden birlik ve beraberlik içinde olmaları gerektiği fikrini sayfalarında mutlak olarak dile getiren gazete, Rusya hükümeti sansürünün giderek hızlandığı bir dönemde, yapılan baskılara daha fazla dayanamayarak 7 Haziran 1907 tarihinde yayın hayatına son vermek zorunda kaldı.

Anahtar Kelimeler: *Ülfet* Gazetesi, İdil-Ural Türkleri, Muhtariyet, Abdürreşid İbrahim

THE POLITICAL IMPACT OF THE ULFET NEWSPAPER ON THE TURKS IN THE IDIL-URAL REGION

ABSTRACT

It is impossible to say that Idil-Ural Turks were ready for the new era which was established in Russia after the manifest of 1905 Russian revolution. However, Idil-Ural Turks adapted the manifest’s freedom atmosphere and especially geared up the mass media facilities.

Ulfet Newspaper which is our study topic, began to publish in such an time. The first issue of the newspaper which belongs to Abdurresid Ibrahim who was a journalist and an author at the same time, met its readers on 11th December 1905. The newspaper determined its policy as “scientific and politic”, hence form the first issue until the last tried to be consistent with its policy in terms of its publications.

The newspaper tried to find solutions to those problems by dealing with general problems of Muslims living in Russia/ teh newspaper which told the idea that Muslims should be in political unity could not resist the pressure so had to give an end to its publishinh period on the 7th 1907 at a time when censor ship of Russian goverment increased.

Key Words: *Ulfet* Newspaper, Idil-Ural Turks, autonomy, Abdurresid Ibrahim,

*Araştırma Görevlisi, Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü. hademir@hotmail.com
¹Günümüzde Özerk Tataristan Cumhuriyetinde ve Özerk Başkurtistan Cumhuriyeti’nin bazı bölgelerinde yaşayan Tatarlar, dönem itibariyle ‘İdil-Ural Müslümanları’, ‘İdil-Ural Türkleri’ ya da ‘İdil-Ural Tatarları’ şeklinde adlandırılmaktaydı. Biz makalemizde bu adlandırılmaların hepsini yerine göre kullanmaya çalıştık. Ancak başlıkta ‘İdil-Ural Türkleri’ni kullanmayı uygun gördük.

Giriş

SSCB'nin dağılmasından sonra bu devletin hakimiyeti altında bulunan Türklerin tarihine duyulan merak daha da arttı. Orijinal kaynaklara ulaşılmanın verdiği hızla burada yaşayan Müslümanların tarihi daha net bir şekilde araştırılmaya başlandı. Özellikle 20. asır Rusya Türklerinin yenileşmesi yönünde fikir beyan eden aydınların biyografileri ve yaptığı faaliyetler araştırmacılar tarafından çalışma konusu olarak seçildi. Bu aydınlardan birisi olan Abdürreşid İbrahim (1857-1944)² de Rusya Türkleri arasında fikri yapıda önde gelen aydınlardandır. Abdürreşid İbrahim dile getirdiği fikirleri ve bu yöndeki çalışmalarını bir çok yayın organı ile Türk halkına ulaştırmak istemiştir. Bu organlardan en önemlisi ise *Ülfet* gazetesidir.

Matbaanın Rusya'ya geç gelişi ve İdil-Ural Türkleri arasında yaygınlaşması, bölgede gazete ve dergi neşriyatının da Avrupa'ya nazaran çok sonra gerçekleşmesine neden olmuştur.³ Matbaanın Rusya Türkleri arasında gecikmeli kullanılmasının diğer bir sebebi ise Rus yönetiminin Türklere karşı takındığı tavidir.⁴ Rusya Hükümeti XIX. yy başlarından itibaren hakimiyetindeki Müslümanların basın yoluyla fikirlerini yayma çabalarına engel olmaya çalışmış, daha sonraları basılan gazetelere ise birçok kısıtlamalar getirmiştir.

1905 İhtilali⁵ sonrası Rusya'da oluşan özgürlük ortamında İdil-Ural Türkleri de diğer bir çok halk gibi siyasî, sosyal ve kültürel yönden kendilerine sunulan imkânlardan faydalanmaya çalışmışlardır.⁶ Rus yönetiminin diğer halklara getirdiği serbestlik sonucunda, İdil-Ural Müslümanları siyasî, millî ve sosyal meselelerini bilhassa basın yayınıyla

² Tam adı Abdürreşid b. Ömer b. İbrahim'dir. 23 Nisan 1857 tarihinde bugün Rusya Federasyonu sınırları içinde Sibirya'nın Batı tarafında kalan İrtiş nehri kıyısında Tobolsk'a bağlı Tara köyünde doğdu. Aslen Buharalı Özbek bir aileye mensuptu. Ataları Sibirya'ya 17. ve 18. asırda göç etmişlerdi. Siyasi faaliyet açısından Rusya Türkleri arasında yeterince önemli bir yere sahip olan Abdürreşid İbrahim'in gazeteci kimliği de hayatında önemli bir yer tutar. Öğrencilik yılları ve sonrasında seyahat ettiği yerlerde bu fikrin oluştuğunu görmekteyiz. Abdürreşid İbrahim'in ilk gazetecilik denemesi 1902 yılında çıkardığı *Mir'at* dergisi ile başlar. Dergi Rusya Türkleri arasında çıkarılan ilk dergi olarak yerini almıştır. 1905 ihtilalinden sonra oluşan basın hürriyeti Rusya Türklerine de kısa sürede sirayet etti. Abdürreşid İbrahim ihtilalden sonra 11 Kasım 1905 yılında *Ülfet* gazetesini çıkarmaya başladı. *Tearüf-i Müslimin* (Müslümanların Tanışması) (İstanbul 3 Nisan 1910), *İslam Dünyası* (2 Mart 1911), *Cihad-ı İslam* (Berlin 1916), *Çolpan Yıldızı* (Peterburg 1917), *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, (Peterburg 1905) en önemli eserleridir. (Geniş bilgi için bakınız; İsmail Türkoğlu, *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid Efendi*, TDVY, İstanbul 1997.)

³ Ş Ahmer, *Matbaacılık Tarihi*, (Kazan 1909), s. 7.

⁴ Nadir Devlet, *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, Ankara 1999, s. 167.

⁵ 1905 İhtilali diye adlandırılan olay, Rusya'da Çar tarafından meşruti bir yönetimin kabul edilmesidir. Özellikle 1891 sonrası sosyal sorunların giderek çözümsüz hale gelmesi, işçilerin seslerini daha fazla yükseltmesi, Çar karşıtı politikanın, Lenin ve arkadaşları tarafından Avrupa'da kuvvetlendirilmesi ve en önemlisi 1904-1905 Rus-Japon savaşında Rusların hezimete uğraması Çar II. Nikola'nın meşruti bir yönetime izin vermesine neden olmuştur. Çar 17(30) Ekim 1905 tarihinde meşruti yönetimi tanıdığını kamuoyuna açıklamıştır. (Daha fazla bilgi için bk. Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, Ankara 1993, s. 373-396)

⁶ *Obşestvennoya i Filosofckoya Misl v Tatarii Naçala XX veka*, (hazırlayan, V. F. Pustarnakov), Moskova 1990, s. 3-4.

Müslüman halkla paylaşmaya çalışmışlardır.⁷ Bu görevi üstlenen yayın organlarından birisi de *Ülfet* gazetesidir. Gazete Rusya Türklerinden Seyyah Abdürreşid İbrahim (1857-1944) tarafından Peterburg şehrinde çıkartılmıştır. Kelime anlamı “kaynaşma” olan gazetenin ilk sayısı 11 Aralık 1905 tarihinde yayınlanmıştır. Toplam 85. sayı yayınlanan gazete, Rusya hükümetinin sansürü iyice arttırmasından dolayı 9 Nisan 1907 tarihinde yayın hayatına son vermek zorunda kalmıştır.

İlk sayısında haftada bir yayınlanacağı ilan edilen gazete, çıkış düzenindeki aksaklıklar sonucu zaman zaman haftada iki sayı ya da iki haftada bir sayı yayınlanmıştır.⁸ Bu aksaklıkların nedeni muharriri Abdürreşid İbrahim’in ilmi ve siyasi faaliyetlerinin yoğunluğudur. Meselâ gazete, III. Müslüman İttifakı zamanında 35. sayısını 9 Ağustos 1906’da çıkarırken, 36. sayısını ancak 13 gün sonra 23 Ağustos 1906’da çıkarabilmiştir.⁹

Yayınlanacak makalelerin imzasız çıkmayacağı daha ilk sayısından itibaren bildirilmesine rağmen, gazetede bir çok imzasız makale bulunmaktadır. Ancak bu makaleler; ele aldığı meseleler yönünden içeriği dikkate alındığında imzasız olmalarına rağmen Abdürreşid İbrahim tarafından yazıldığı anlaşılmaktadır. Abdürreşid İbrahim’in aynı imzanın bir çok yazıda olmaması için bu tür bir davranış içinde bulunduğunu söyleyebiliriz. Özellikle siyasi konularda yazılan bütün imzasız yazılarda, Abdürreşid İbrahim’in kendi imzası bulunmasa da makalenin içeriği ve anlatımı nedeniyle kendisine ait olduğu anlaşılmaktadır.

Gazetenin finans kaynağı tam olarak söylenmese de sadece gazete satışları ile ayakta kalamayacağı aşikardır. Kanaatimizce *Ülfet* gazetesi de, Rusya’da Müslümanlar tarafından yayınlanan diğer birçok yayın organı gibi Müslüman zenginler tarafından desteklenerek yayın hayatını sürdürmüştür.

a. Rusya Müslümanlarının Geri Kalış Sebepleri: XX. asrın başlarında Müslüman coğrafyasının bütün bölgelerinde olduğu gibi, İdil-Ural bölgesinde yaşayan Türk aydınları da modern çağa uygun hareket edilmesi gerektiği fikrini dile getiriyorlardı.

Dinî alandaki yenileşme fikirleri sonrası oluşan ortamda, dar manada Rusya Türklerinin geniş manada tüm Müslümanların diğer milletlere nazaran (Batı ve Hristiyan alemi) fen alanında bazı yönlerden geri kaldığı, Rusya’da yaşayan Müslüman aydınlar tarafından dile getirilmekteydi. Aydınlar, geline bu noktada medeniyetin gerisinde kalmamak için öncelikle toplumun dini alanda kendini yenilemesi gerektiğine dikkat

⁷ Ravil Fehretdinov, *Tatar Tarihi*, Kazan 1999, s. 102-103.

⁸ *Ülfet*, sayı 7, 8, 9, 10, 11, 34, 35, 36, vd.

⁹ *Ülfet*, sayı 35 ve 36.

çekmekte, bu yenileşmenin tesiri ile eğitim alanında yapılacak reformlarla Müslümanların da 20. asırda hak ettikleri yerlere gelebileceği fikrini öne sürmekteydiler.¹⁰

Ülfet gazetesi sütunlarında bu mesele birçok kere ele alınmıştır. Gazeteye göre toplumun dinî açıdan kendisini yenileyebilmesinin şartı öncelikle ortak noktalarda aynı fikir etrafında hareket etme gerekliliğidir. Bu fikri gazetede en fazla beyan eden yazarların başında Rusya Türkleri aydınlarından Musa Carullah Bigiyef (1875-1949)¹¹ gelmektedir. Bigiyef, Müslüman toplumda birlik ve beraberliğe olan ihtiyacı devamlı gazete sütunlarında dile getirmiştir.

Bigiyef'e göre Müslümanların bu durumdan kurtulmaları için gerekli olan ilk aşama birlik ve beraberliktir. Bigiyef, bu uğurda çalışmalarını aralıksız sürdüren Abdürreşid İbrahim gibi aydınlara bütün Rusya Türkleri fikir adamlarının destek olması gerektiğini mütemadiyen dile getirir.¹²

Musa Bigiyef'e göre, Rusların Müslümanlar üzerinde aşırı bir baskısı söz konusudur. Bigiyef, yapılan baskıları açık bir şekilde ifade ederek, gelinen noktada Müslüman halkın yapılan baskılara daha fazla sessiz kalmaması gerekliliği üzerinde durmaktadır.¹³

Ayrıca Musa Bigiyef, Rusya'da yaşayan Müslümanların Ruslara kıyasla bazı hususlarda gelişen dünyanın gerisinde kalmalarında, Rusya Devletinin olumsuz katkılarının yanında Müslümanların kendilerinin de büyük sorumlulukları olduğu kanısındadır. Müslümanların, kendilerini temsil eden vekillerinin kendi aynaları olduklarını, vekillerin de aynı temsil ettikleri halk gibi her şeyi Ruslardan bekledikleri, buldukları durumdan her zaman Rusları suçladıklarını ifade ederek, Müslümanlar için samimi bir şekilde çalışan kişileri yine Müslümanların kötülediği tespitinde bulunarak, kabahati biraz da kendilerinde aramaları gerektiğini ifade etmektedir.¹⁴

Bigiyef, İdil-Ural Müslümanlarının kendilerinden farklı bir dine inanan Ruslardan her yönden ayrı olmak istemelerine bir söz söylememekte, ancak Müslümanların bilhassa yeni

¹⁰ Refik Muhamedşin, *Tatari i İslam v XX veke*, Kazan 2003, s. 122-126.

¹¹ Musa Carullah Bigiyef (1875-1949): Rusya'da Don nehri kıyısında Azak kalesinin kuzeyinde kalan Rostov-Na-Don şehrinde 1875 yılında doğdu. Babası Rostov şehri imamı Molla Carullah Efendidir. Annesi Fatıma hanımdır. Bigiyef gazetede dinî, siyasi ve sosyal içerikli birçok makalenin altına imzasını atmıştır. Ancak en fazla dikkat çeken yazıları kadınlar meselesi üzerinde yazdığı yazılardır. Bigiyef kadınlar meselesi üzerinde yazdığı yazılar ile birçok Rusya Türk aydınının ufkunu açan fikirler ortaya atmıştır. Musa Carullah'ın siyasi ve sosyal içerikli 20'den fazla eseri vardır. Bu eserlerin bütününde İslam toplumlarının içinde buldukları durumu en ince ayrıntısına kadar yansıtarak İslam toplumlarını medeniyetin gerisinde bırakan sebeplerin çarelerini aramaktadır. *Islahat Esasları, Hatun, Umum Rusya Müslümanlarının Üçüncü Resmi Nedvesi* bu eserlerin en önemlileridir. (Tatar Ziyalıları, A. Heyretidinov, Kazan 2003, s. 144-157.)

¹² Musa Bigiyef, "Tarihi hicretin ibtidası", *Ülfet*, sayı 11, s. 6-7, 16 Şubat 1906.

¹³ Musa Bigiyef, "Bir gün olur hakikat meydana gelir", *Ülfet*, sayı 36, s. 2-4, 23 Ağustos 1906

¹⁴ Musa Bigiyef, "Hememize lazım", *Ülfet*, sayı 28, s. 6-7, 28 Haziran 1906.

gelişen sanayileşme ile birlikte hayatı kolaylaştıran bazı yeniliklerden kaçmasına, fen alanında Ruslara yetişmek bir yana, Ruslardan alınmak istenen bazı faydalı bilgilere dahi karşı olmalarına hayret etmektedir. Ona göre, tabii ki Rusların mekteplerinde okumak, bir insanın Rus olmasını beraberinde getirmemektedir. Bigiyef, Müslüman talebelerin Rus mekteplerinde ilmi alanda kendilerini geliştirmeleri, daha sonra Müslümanlara hizmet vermeleri gerektiği düşüncesindedir. İdil-Ural Müslümanlarının yeni yeni hakikati görmeye başladıklarını, kendi kusurlarını itirâf etme çabası içinde olduklarını belirterek, Rus ve Müslümanlar arasındaki bu uçurumun en kısa zamanda kapanması için en büyük görevin yine Müslüman aydınlara düştüğü kanaatindedir.¹⁵

Abdürreşid İbrahim de, Bigiyef gibi birlik ve beraberliğin Rusya Türklerinin en büyük gayesi olması gerektiği fikrindedir. Eğitim gördüğü dönem itibariyle devamlı dünyanın değişik bölgelerinde bulunan Abdürreşid İbrahim, dünya üzerindeki Müslümanların genel sorunlarını daha yakından görme ve bunları değerlendirme imkanı bulmuştur. Ona göre, Müslümanların 20. asırda tek devlet olmasa dahi, tek millet çatısı altında toplanmaları gereklidir. Bu meseleyi açıklarken, öncelikle İdil-Ural bölgesindeki Müslümanların tarihten gelen bazı ayrışmaları bir kenara bırakarak birlikte hareket etmesi, akabinde ise diğer Müslüman toplulukları ile aynı fikri düşünceleri paylaşarak ortak bir paydada buluşmaları gerektiği düşüncesindedir.¹⁶

Son zamanlarda Müslüman halkın şuurlanarak kendilerini daha iyiye götüren ilim ve fennin peşinde, her türlü fedakarlığı göze aldıklarını ifade eden Abdürreşid İbrahim, elli-altmış sene evvel Rusya'nın diğer şehirlerinde ikamet etmeye cesaret edemeyen, şehirlere ayak basamayan Müslümanların, 1905'li yıllarda Samara, Saratov, Perm, Ufa, Çelyabinsk (Çelebi) gibi nice şehirlerde cami ve medreseler bina edip mahalleler kurduklarını, hatta dönem itibariyle on sene öncesine kadar bir Müslümanın ayak dahi basmadığı Arhangelsk'te mescitler, medreseler imar ettiklerini, Aksa-i Irak'tan Port Artur'a kadar Müslüman muallimlerin ilim ve fen peşinde koştuklarını, gittikleri her yere kendi paralarıyla mescit-medrese açtiklerini dile getirmektedir.¹⁷

Müslüman halkın bu gayretlerinin yanında, bazı müftü ve kadılar olabildiğince dine ve millete yardım etmişler, bazıları ise tam aksine hareket ederek, yardım etmek bir yana, bu

¹⁵ Musa Bigiyef, "Bir gün olur hakikat meydana gelir", *Ülfet*, sayı 36, s. 2-4, 23 Ağustos 1906

¹⁶ "Abdürreşid İbrahimof cenablarının hutbesi", *Ülfet*, sayı 2, s. 4-6, 22 Aralık 1905.

¹⁷ Abdürreşid İbrahim, "Ahval-i alemi İslam", *Ülfet*, sayı 34, s. 6-7, 9 Ağustos 1906; (Abdürreşid, İbrahim), "Her kişi öz fikrini söyler", *Ülfet*, Sayı 16, s. 2-4, 23 Mart 1906.

çalışmaların önüne geçebilmek için Rus Hükümeti ile işbirliği içinde olmuşlardır.¹⁸ Rus hükümeti ile işbirliği içinde olan bu kişiler, yenilik çabasındaki fikir adamlarıyla fikir çatışmasında bulunmak yerine, birlikte hareket etmiş olsalardı acaba Müslümanların eğitim düzeyi başka milletlere kıyasla nasıl olacaktı?

Çünkü, bilhassa resmi evrakları düzenlerken dahi olabildiğince dikkatli davranan bazı idarecilerin, söz konusu eğitim ve öğretim olduğunda resmi bir ceza gerektirmediği için aynı ihtimamı göstermemesi, bu yapıları da bazı idarecilerin herhangi bir itirazda bulunmaması İdil-Ural Müslümanları adına gerçekten çok üzücüdür.

1902 sonrası kendi çabalarıyla gerçekleştirmek istediği Rusya Müslümanları birliği fikri ile 1905 İhtilaline kadar bu gâye ışığında çalışmalarda bulunan Abdürreşid İbrahim, çalışmalarını el kitabı düzeyindeki *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye (Otonomi veya Muhtar İdare)* adlı eserinde toplayıp, Peterburg'da 1905 yılında yayınlamıştır. Risâle, Dünya genelinde yaşamakta olan Müslüman toplumların hal ve durumlarını, buna paralel olarak Rusya Müslümanlarının ne yapması gerektiği sorularına cevap aramakta, dünyadaki bütün fert, toplum ve milletlerin kendi menfaatleri uğruna çalıştıklarını, Rusya geneline bakıldığında bu durumun değişmediğini, Rusya'da yaşayan Rus olmayan halkların da kendi menfaatleri yönünde çalışmalarda bulduklarını ifade ederek, Rusya'daki Müslüman toplumun fert bazında değil de, millet bazında menfaatlerini öne çıkararak, tek bir zararda ya da faydada aynı tepkiyi göstermeleri gerektiği fikrini savunmaktadır.¹⁹

Kanaatimizce de, belli bir medeniyet içinde yaşayan her toplum nasıl ki fert bazından millet bazına kadar kendi menfaatini düşünüyorsa, Rus Çarlığında yaşayan Türklerin de kendi menfaatlerini düşünmesi oldukça kabul edilebilir bir davranıştır.

Gazetede İslam aleminin geneline seslenen bazı yazıları Halim Sabit²⁰(1883-1946) kaleme almıştır. Özellikle İslam aleminin içinde bulunduğu zor koşulları dile getiren Sabit, bir an önce İslam aleminin dolayısıyla Rusya Türklerinin kendilerini diğer milletler kantarında eşit duruma getirmeleri melesi üzerinde durmaktadır.

İslam aleminin gerileme içerisinde olduğunun altını çizen yazar, bazı batılı ilim adamlarının bu gerilemenin İslam dininden kaynaklandığını, İslam dini nedeniyle Müslüman

¹⁸ Lyutsian Klimoviç, *İslam v Tsarskoy Rossii*, Kazan 2003(1423), s 26.

¹⁹ Abdürreşid İbrahim, *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, Peterburg 1905, s. 2, 3 vd.

²⁰ Halim Sabit (Şibay) (1883-1946): Kazan'ın Simbir Vilayetine bağlı Küçük Tarhanlı köyünde 1883 yılında doğdu. Babası Şibay sülalesine mensup Sabir Can Efendi, Annesi Hayat Hanımdır.²⁰ 27 Aralık 1946 tarihinde Ankara'da vefat etti. Eserleri: *Alemî İlm-i Hâl*, İstanbul, 1328-1332, *Ulemâ ve Talebe-i Ulûm Efendilere-İslah-ı Medaris Münasebetiyle*, *Tecvidi Fenni*, *Şakirdlik Alemi*, *Cennet Malda Değil, Kur'an'a Doğru* ().

halkların gelişen batı dünyasına nazaran fen alanında geride olduğunu dile getiren yazılar yazdığını, Müslüman alimlerden bazı yazarların da bu yazılara cevap verdiğini belirtmektedir. Bunlardan birisi olan Mehmed Süleyman Efendinin de bu konuda bir eser yayınlarak, batılı yazarların yanlış şekilde fikir beyan ettiklerini, Müslüman halkların İslamiyet ile gerilemesinin mümkün olmadığını, tam tersi Müslümanlığın aksi yönünde davrandıkları için geriledikleri kanaatinde olduğunu belirtmektedir. Halim Sabit de bu mesele hakkında, özellikle Kur'an-ı Kerim'den bazı ayetleri örnek göstererek, aslında İslamiyet'in insanın kendini geliştirmesine engel teşkil etmediğini ispatlamaya çalışmakta, dönem itibarıyla geniş çerçevede Müslümanların dar çerçevede İdil-Ural Türklerinin, Hristiyan milletlere göre ilim ve fenni gelişmelerde geride kalmasının sebebi olarak İslam dinini değil de, Müslümanların kendi hayat tarzlarını göstermektedir.²¹

Halim Sabit Müslümanların neden diğer milletlerin esareti altında olduklarını, neden cehalet içerisinde olduklarını ve bu durumdan kurtulmak için çalışmak yerine, neden kendilerini bu duruma alıştırmaya çalıştıklarını örnekler ve sebepler ışığında açıklamaktadır. Bu hususta 58 madde sıralayan Halim Sabit özetle; öncelikle İslam aleminin aşırı derecede kadercı bir yapıda olması, İslam aleminde ihtilaf bahanesiyle oluşturulan fitne ortamının Müslümanları çalışmaya değil de tembelliğe özendirilmesi, İslam alemindeki basiretsiz yöneticilerin, dini ve siyasi manada çöküşü beraberinde getirdiği görüşündedir.²²

Gazetede Rusya genelindeki Müslümanlar hakkında fikir beyan eden diğer bir yazar ise Hadi Atlasi'dir. (1876-1937)²³ Rusya hükümetinin Müslüman Türklere yaptığı davranışları eleştiren Hadi Atlasi, Rus Çarlığında 150 milyon nüfusun 20-25 milyonunu teşkil eden Müslümanlara Rusya hükümetinin daha müsahamalı ve daha anlayışlı bir siyaset ile yaklaşması gerektiği fikrindedir. Hadi Atlasi, tarih boyunca gelişen olaylar ışığında Rus Çarlığı ve hakimiyetindeki Müslüman toplumların ilişkilerini kaleme aldığı yazılarda Rusya'da yaşayan Müslümanların diğer imparatorluklarda yaşayan halklara nazaran, hakim devlete ve millete karşı daha anlayışlı, daha yatkın bir siyaset izlediğini, buna mukabil

²¹ Halim Sabit, "Umumi Ehl-i İslam", *Ülfet*, Sayı 48, s. 4-6, 22 Kasım 1906.

²² Aynı yer.

²³ Hadi Atlasi (1875-1940): Simbir vilayeti Bova ilçesi Çeki (Eski Çay) köyünde 1875 yılında doğdu. *İlm-i Heyet ve Tarihi Tabî, Ahır Zaman İşanı, İdil Boyu, Mektep ve Molla* eserlerini kaleme aldı. *Yeni Nizam ve Ulemamız* 1911-1913 yılları arasında *Sibir Tarihi, Kazan Hanlığı, Süyün Bike* eserlerini neşretti. Hadi Atlasi 1940 yılında Rus sürgün kamplarının en önemlilerinden birisi olan "Solovki" kampına gönderildi. Rusya Türkleri arasında yetişen en önemli tarihçi sayılan Hadi Atlasi bu kamptayken vefat ettiği araştırmacılar tarafından ön görülmektedir. (Hadi Atlasi, *Sibir Tarihi*, Kazan 1992, *Tatar Ziyahları*, S. Alişev, Kazan 2003, s. 170-173.)

hükümetin ise aynı anlayışla yaklaşmadığı, hatta bazı zamanlar Müslümanları düşman olarak karşısına aldığı görüşündedir.²⁴

Ülfet gazetesinin bu konu üzerinde durduğu diğer bir husus ise Müslüman halka hitap eden, onlara yol gösteren edip ve muharrirlere düşen vazifedir. Gazeteye göre, edip ve muharrirler Rusya Türklerinin durumunu göz önüne alarak, oluşan hürriyet ortamını değerlendirip Müslümanlara en iyi şekilde hizmet etmelidirler. Edip ve muharrirlerin Müslüman halkın moralini bozacak ve birliğini zedeleyecek yazılardan uzak durması, Müslümanları birliğe davet etmesi, halkın eksiklerini yerinde görüp onların sesini duyurması, bir bakıma Müslüman halkın sesi kulağı olması gerektiği kanaatindedir. Gazete özellikle eğitim ve ıslah konusuna da değinerek muharrirlerin Müslüman halka eğitim veren kurumların yeniden yapılandırılmasında üzerlerine düşen görevi eksiksiz yerine getirmeleri gerekliliği üzerinde hassasiyetle durmaktadır.²⁵

b. Otonomi (Muhtariyet): 1905 yılından önce Rusya’da sadece Müslümanlar değil, bütün diğer Rus olmayan halklar muhtariyet hakkından faydalanamıyordu. İstisna olarak Finlandiya bir nevi özerklikten yararlanıyordu. İmparatorluğun diğer tebaaları tamamen merkezin etkisi altındaydı. Sosyal ve siyasî akıbetleri hükümetin insafına bırakılmıştı. 1905 Manifestosu sonrası Rusya’da yaşayan Rus olmayan milletlere sosyal ve siyasî açıdan geride kaldıklarını açık şekilde ifade etme ortamı doğdu. Bu yönde toplantılar yaparak siyasi ve sosyal faaliyetlerini giderek arttırdılar.²⁶ Kısa sürede teşkilatlanarak Rusya’dan ayrılmamak şartıyla kendi halklarının geleceğinde söz sahibi olacağı bir idare şekline bahsetmeye başladılar. Bu idare şekline bahseden Rusya Türk aydınlarından en önemlisi Abdürreşid İbrahim, sadece Müslümanlar arasında değil, Rusya’da yaşayan diğer gayri-Rus fikir adamları arasında da siyasi haklardan bahseden en cesur aydın hüviyetindedir. 1905 Manifestosundan 10 sene evvel yazdığı *Çolpan Yıldızı* adlı eserinde bunu dile getirmektedir.²⁷ Yine *Aftonomiya Yaki İdâre-i Muhtâriye* adlı eserinde de Türk halkının otonomiye olan gerekliliği üzerinde durmaktadır.²⁸

Ülfet gazetesi muhtariyet meselesine daha ilk sayısından itibaren hatırı sayılır bir yer ayırmıştır. Muhtariyetle ilgili yazılan bütün yazılarda Abdürreşid İbrahim’in imzasını görmesek de, yazıların muhtevası bakımından Abdürreşid İbrahim’in kaleminden çıktığı

²⁴ Hadi Atlasi, “Hükümet ve Müslümanlar”, *Ülfet*, sayı 63, s. 2-3, 8 Mart 1907.

²⁵ Abdürreşid İbrahim, “Zamanımızın edip ve muharrirlerine dair”, *Ülfet*, sayı 33, s. 3-5, 2 Ağustos 1906.

²⁶ V. F. Sultanbekov, *İstoriya v Litsah*, Kazan 1997, s 16-17.

²⁷ Daha fazla bilgi için Abdürreşid İbrahim, *Çolpan Yıldızı* (Peterburg 1917).

²⁸ Abdürreşid İbrahim, *Aftonomiya Yaki İdâre-i Muhtâriye*, (Peterburg 1905).

anlaşılmaktadır. Abdürreşid İbrahim, özerkliğin imtiyaz manasına geldiğini, imtiyazların ise bölgesel ve millî olmak üzere ikiye ayrıldığını, belirli bir imtiyaza sahip olan milletlerin bazı hususî meselelerinde kendi gelecekleri hakkında kendi görüşlerini rahatlıkla dile getirdiklerini öne sürerek, bu milletlerin hakimlerinin kendilerinden teşekkül ettiğini, hatta bazılarının paralarının dahi kendilerine ait olduğunu, yönetildikleri devletle sadece politik bağları olduğunu, bunun dışındaki bütün idarenin kendi ellerinde bulunduğunu dile getirip, bu şekildeki muhtariyetin bütün milletler için geçerli olamayacağını, hele Tatarlar için hiç mümkün olamayacağını, İdil-Ural Müslümanlarının Ruslara karışmış bir durumda olduklarını, bu bölge halkının sadece özerliğe değil, milli bir birlikteliğe ihtiyacını sıkça dile getirmektedir.²⁹ Hatta onun da ötesinde Abdürreşid İbrahim'e göre Rusya Müslümanlarına yarı değil, tam özerklik gereklidir. Ayrıca Müslümanlarının sosyal yönden eksikliklerinin olmasını bazı Müslüman aydınlarının ve onları benimseyen halkın yeni fikirlere açık olmamasına bağlamaktadır.³⁰

1905 Manifestosu sonrası, siyasî imtiyazların dile getirildiği dönemde gayri-Ruslar kendi siyasî geleceklerini görüşüp belirledikleri birçok toplantı düzenlediler. Abdürreşid İbrahim muhtariyet toplantılarının Rusya Devletinin siyasi birliğini bozmak için yapılmadığını, aksine Rusya Devletini oluşturan, siyasi yelpazede bulunan halkların yönetime

Manifesto sonrası; Sosyal Demokratlar Partisi, Sosyal İhtilalciler, Anayasacılar, Mühendisler, Yahudileri Himaye Cemiyeti gibi kuruluşların tertip ettiği muhtariyeti ele alan 17 toplantı yapıldı. Muhtariyet toplantılarının Rusya'daki bütün halklar için yeni bir ümit kapısı olduğunu dile getiren gazeteye göre, bu cemiyetlerin çalışmaları Rusya Devleti'ni daha ileriye götürme gayesini taşımaktadır. 1905 yılının 19 Kasım'ında yapılan Bütün Gayri-Ruslar Muhtariyet Toplantısına sütunlarında yer veren *Ülfet*, Müslüman cemaatlerin bu otonom birliğine katılmaları gerektiği fikrindedir.

Toplantı, Rusya'da yaşayan çeşitli milletlerden temsilcilerin iştiraki bakımından önemlidir. Toplantının yapılacağı sırada polis teşkilatı, toplantının sekteye uğratılması için büyük çaba sarf ederek, telgrafların gerekli yerlere ulaşmasına engel oldu. Böylece toplantıya beklenen iştirak sağlanamadı. Toplantıya İdil-Ural Müslümanları adına Abdürreşid İbrahim katıldı. 19 Kasım 1905 tarihinde Peterburg'da yapılan ve üç gün devam eden toplantı oldukça demokrat bir ortamda başladı. Toplantıya Azerbaycan'dan iki kişi, Ermenilerden 17 kişi,

²⁹ Abdürreşid İbrahim, "Aftonomistler", *Ülfet*, sayı 22, s. 3-4, 4 Mayıs 1906.

³⁰ Abdürreşid, İbrahim, "Her kişi öz fikrini söyler", *Ülfet*, Sayı 16, s. 2-4, 23 Mart 1906.

Gürcülerden beş kişi, Beyaz Ruslardan beş kişi, Yahudilerden yedi kişi, Kırgızlardan bir kişi, Letonyalılar'dan bir kişi, Litvanyalılar'dan sekiz kişi, Polonyalılardan 15 kişi, Tatarlardan üç kişi, Ukraynalılardan 18 kişi, Estonlardan bir kişi olmak üzere toplam 83 kişi iştirak etti. Toplantıya bir başkan, iki yardımcı seçildi. Toplantının başkanlığına Polonyalı Profesör Baduen de Kurtene yardımcılıklarından birine Abdürreşid İbrahim diğerine de Letonyalı temsilci seçildi.

Bütün Rus olmayan halklar için Muhtariyeti savunan toplantıda, başkan Polonyalı Boduen de Kurtene tesirli bir konuşma yaparak; Rusya'da yaşayan milletlerin kurtlar gibi birlerine dalaşmalarının ve kan dökmelerinin sebeplerini, Rusların kendilerinden başka milletlere hakir gözle bakmaları, hakaret vari sözlerle bu milletleri aşağılamaları ve bu milletleri Ruslaştırmak için çalışmaları, halklar arasında düşmanlık husule getirmektedir diyerek, Rusya'da lisan olarak Rusça konuşulmasının normal karşılanması gerektiğini, ancak Rus olmayanların da Ruslaştırılmasının kabul edilemez olduğunu dile getirmiştir.³¹

Başkanın açılışı yapmasından sonra, ilk konuşma hakkı alfabetik sıra gereği Azerbaycanlı temsilciye verildi. Ancak o hazırlıksız olduğunu belirterek söz hakkından vazgeçti. Ermeni ve Gürcü temsilciler de aynı şekilde konuşmaktan kaçındılar. Beyaz Rusyalı konuşmacıdan sonra kürsüye gelen Kırgız-Kazak temsilcisi Üniversite öğrencisi Tunçbayef Müslümanların problemleri ile ilgili etkili bir konuşma yaptı.³²

Diğer konuşmacılar da bu yönde fikirlerini beyan ederek, her halk için ayrı ayrı kanunlar bulunmasının halklar arasındaki düşmanlığı körüklediği, bu halkların aynı ülkede yaşamalarına rağmen ayrı kanunları bulunması ve bu kanunların da Ruslara daha fazla imtiyaz tanınmasının düşmanlıklar meydana getirdiği, fakat yeni hazırlanacak olan kanunlarla bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması ve Rusya'da yaşayan halkların tek bir kanunla yönetilmesi gerektiği fikrindedirler.³³

Toplantıya katılanların ortak fikri, Rusya devletinin bu kadar çeşitli milleti bir arada rahat bir şekilde yönetemeyeceği idi. Buna rağmen geçmişte yaşanan acı olaylar bir tarafa bırakılarak bundan sonra bu milletlerin rahat ve huzurlu yaşamaları için gerekli olan şartların sağlanması hususunda yapılması gerekenler tespit edilmeye çalışıldı.³⁴

Sonuçta yapıcı kararlar alındı. Katılımcılara göre; çeşitli milletlerin bir ülkede rahat ve huzurlu yaşamaları için bütün kanunlarda her milletin eşit olarak görülmesi gereklidir.

³¹ Musa Bigiyef, "Peterburg'ta aftonominler cemiyeti", *Ülfet*, sayı 1, s. 6-9, 11 Aralık 1905.

³² Musa Bigiyef, "Student Tunçbayef'in hutbesi", *Ülfet*, sayı 3, s. 6-8, 29 Aralık 1905.

³³ Abdürreşid İbrahim, "Aftonomiya", *Ülfet*, sayı 1, s. 1-3, 11 Aralık 1905.

³⁴ Musa Bigiyef, "Peterburg'ta aftonominler cemiyeti", *Ülfet*, sayı 1, s. 6-9, 11 Aralık 1905.

Bunun sağlanması için de bütün milletlerin ittifak içinde olmaları ve zayıf milletlerin haklarını elde edemedikleri takdirde güçlü milletlerin bu zayıf milletin haklarını elde edinceye kadar mücadele etmelidirler.

Ayrıca ele alınan bu meselelerin sadece sözde kalmayarak bir anlaşma ile hayata geçirilmesine de karar verildi.

Otonomistler üç günün sonunda şu kararları kabul ettiler.

1. Rusya'daki bütün milletler Rusya Devletini Cumhuriyet rejimine götürmek için gücü yettiği kadar çalışmalıdır.
2. Rusya'daki bütün milletler bundan sonra yapılacak kanunlarda herkese ve her millete her konuda hürriyet verilmesini, din ve vicdan hürriyetinin sağlanmasını samimiyetle istemelidirler.
3. Rusya gibi çeşitli milletlerden ve dinlerden meydana gelen bir ülkede kanun hazırlamak ve düzeni sağlamak, memleket işlerini idare etmek bir merkezden mümkün değildir.
4. Rusya devletinde her milletin kendi işlerini yine o millete bırakmak (santralizasya), Rusya devletinde otonom bir federasyon kurmak gereklidir.
5. Rusya'nın çeşitli bölgelerinde yaşayan çeşitli milletler, buldukları bölgenin kanunlarına göre yönetilmelidir.³⁵

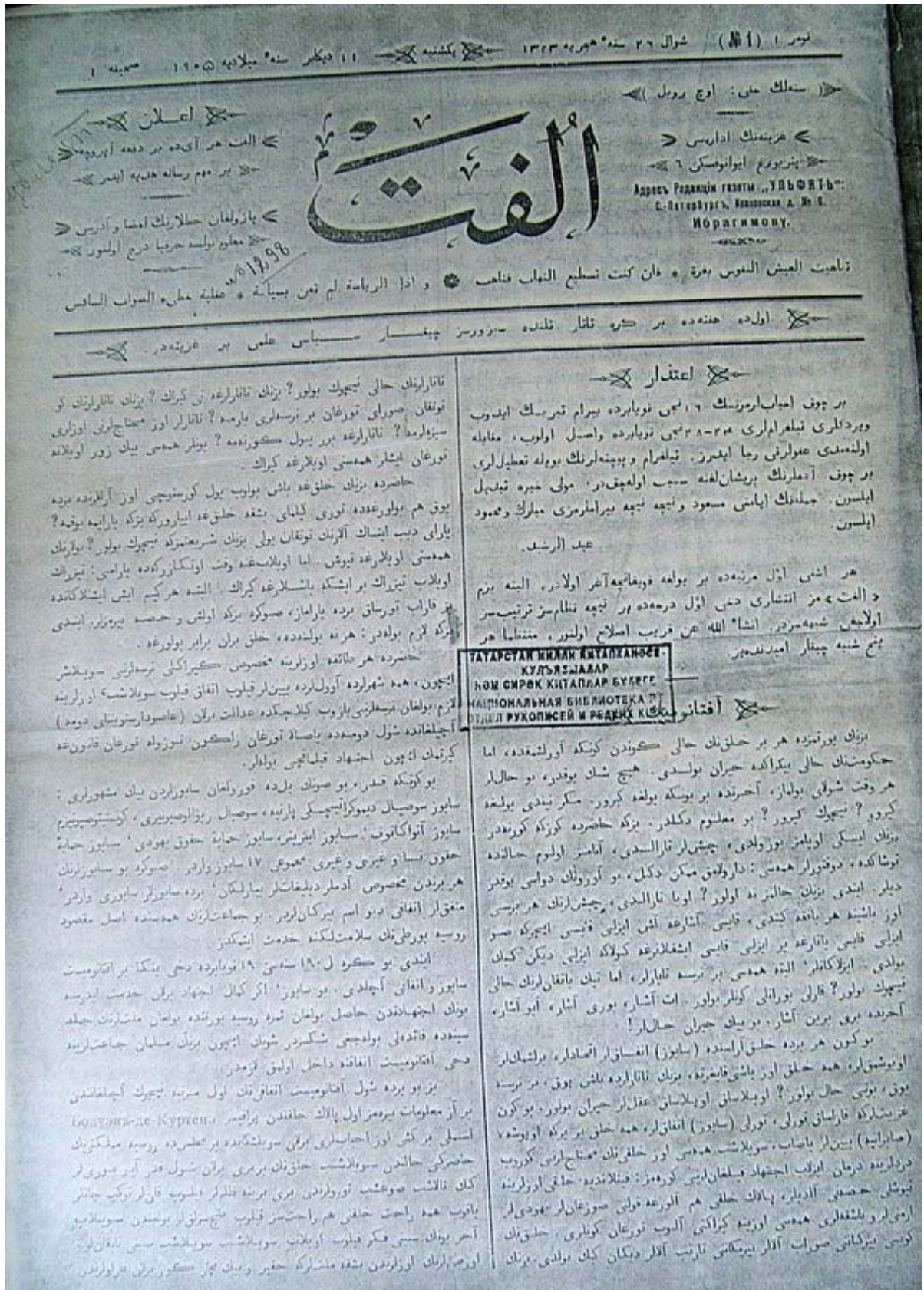
1905 Manifestosu sonrası oluşan özgürlük ortamını devlet desteği olmaksızın, özellikle matbuat yönünden çok iyi değerlendiren İdil-Ural Türkleri kısa zamanda kendi fikirlerini halka ulaştırmayı başardılar. *Ülfet* gazetesi de bu çalışmalara katkıda bulunan yayın organları arasındadır. *Ülfet* gazetesi yayımlandığı 18 ay süre zarfında dile getirdiği fikirler ile Rusya Türklerine yeni ufuklar açmaya çalıştı. Gazetenin ilk sayısından son sayısına kadar en fazla üzerinde durduğu konu ve dile getirmeye çalıştığı en önemli düşünce Rusya Müslümanları arasında birlik ve beraberliğin etkin hale getirilmesidir. Birlik ve beraberliğin sağlanmasından sonra ise ikinci bir merhale olan, her toplumun kendini en azından sadece içişlerinde yönetebilme arzusudur.

Yapılması gereken yenilikleri devamlı sütunlarına taşıyan gazete, İdil-Ural Türklerinin Rusya Devleti içindeki yerini eleştirmiş, devlet genelinde daha etkin rol almalarını, bu rolü üstlenirken de Rusya genelindeki Türk toplumu ile birlik ve beraberlik

³⁵ Aynı makale.

içerisinde olmalarının gerekli olduğunu dile getirmiştir. İdil-Ural Türklerinin bütün bu olumsuz şartlarda gösterdikleri gayret takdire şayandır.

Son olarak şunu diyebiliriz ki; günümüzde Özerk Tataristan Cumhuriyetinde yaşayan Tatarların yüz yıl önce yaşadığı sorunları sütunlarına taşıyan gazete, bir nebze de olsa Tatar halkının daha huzurlu ve daha müreffeh yaşamasını sağlamaya çalışmıştır.

Resim 1: Ülfet gazetesi 1. sayı, 1. sayfa. Hicri 26 Şevval 1323 (Miladi 11 Aralık 1905). "Evvelde haftada bir kere Tatar tilinde sanzursüz çıkar siyasi ilmi gazetedir".

لازم؛ اینکلیس بیتر حاضرین نبدای بولغه توشوب کیشک. کیلهچیک زاناره دین و دینامز صائلاهیچ؛ اوچنجهی بزرگه اوشدای آبدراغان و نظرمزده معنوی قوت بولغان علمی، ظاهری قوت بولغان آفیدی نایدن اولمک کیرک! و غیره بولرغه اوخشاغان دینی ملی مقالدر اوقوق ایشترمز. بولمسه جمل فی ثمر بولغان قیل و قاللری بر نیجه یوز سنلر اوقوسه فده هیچ آرق فائده کومدک. اوشدای اهیئلی و قشاره آقرنی بر آرقه چیتکه فوده نوری! (چوبسکنی نی ثمر چایده سئکده مای چقیاس.)

زمانک اهیئنه نظر قیلای، امت محمدی نك رواج و ترقیبین طلب اینای، همان شول قیل و قاللری بیک لشدگان صخشبار بولم قالده بئالغله باروب حکمت العین اوقوسلر آنده بتارک بارم. قاز بولن اولدک مستلسی خاترلریغه عائد منلدر. میدان حاضرده ایشتر میسدا بندر. شولای بولغاچ بولرک جهالت قاری بولن قابلانغان غفلت بوزی بولن قاتقان تربیه سزک صوغنی قوق درجده دن اشقان بر ملتک پاکد بر امتک حالیه اعتبار کوزی ایله بر نظر قیلست هر بر اهل قلم اولن لار بولرک ذمملریغه لازم بولم کیرک.

اوشدای بر خلقن احوال و نالینه کوزل بر نظر قیلوجیلر فایده؟! بولغان صورتده کلمر! طلبه لریک فکرییه بنا، بولار عموم اهل قلم لور. نورهده اولملره اولسولر کیرک اداره خاتلرهده کیرک باشقه خاتلرهده اولسولر همدس مسابدر. بو ذالتر اوز خدمتلرده بیغشی غنه دخت ایلدوب، ملت چوجملریغه نیونه اولسولر بولرکده اتقان اتحاد دیکان نیسابلر بولرک بولرک نیسابلر توکلدر.

بوراده بن اوزوم بن بر ۷۷۰ هـ سوز بروه اوزی مع فیذ انعام، اکرده بولرک معکده شریعه بزه باش بولوب توروجیلر اولور بولرک شول ایسکی قانقن ترتیبیلری ترک قیلماقلر، زمانیه قارب اشکده تیش ایندسولر، حاله بولک توزولوی اوجون اجتهاد بولم کولمسلر، شول اولور بولرک قانقن فکرییه ثابت قیلا تورغان بولسلر. اول رتده بز باشلرکه اولور بولرک کیلهچیک کولر بولرک اصلاحی اوجون ماللر جانلار نسا قیلو لازم. ایدرک باشلر حرکت ایدیک! بولرک حقیقه نی تلمسلر آنی دیسولر.

اندلرم غنو بیوسولر! بئ تکرم نه ایشاللرک بد دعاسدن قورنار، نه ملالریک کفر مهرینه اعتبار قیلور، ونه باشقملریغه قولق سالور مگر جناب حقتک (سبروا قی الارض ثم انظروا کیت کن عاقبه السکدین) آیت شریفنی ملاحظه قیلور.

چالا نثار م-ع ابوبکر و ن.

تاریخ مهربان ابتدای

۱۸۰۶ سنه ۱۱ ذوال شنبه کون حساب ریاضی ایله محرم شهر بولرک

باش اولوب، ۱۲۴۲ سنه مهربان ابتدا اولوبدی. اوئمش سنده روسیا مسلمانلر بولرک هر خصومه حرکتلری باشلانمش ایدی. همه روسیا مسلمانلاری آراشده بولرک اتحاد اتقان وجوده کلدی. شو بولر سنه مهربان همه مسلمانلر مبارک بولسون! همه روسیا مسلمانلاری بولرکده اتحادده مقصودلری نائل اولسون!

سید وجود صاحب قرآن حضرت محمد علیه الصلاة والسلام اندیمز جنبلری تاریخ میلادنک بش یوز ییش سنهسی اون یدی ماریته ۱۲ ربیع الاولده مکة مکرمهده بنی هاشم محمدهنده اوز پدرلریک خاندان سعادتلرده دنیایه کلمش لردر.

سید وجود علیه الصلاة والسلام حضرتلری قوق باشنده اینک، تاریخ میلادنک اقلق بوز اوتنده رمضان شریف اخیرده دوشنده کون جبل حراده جبریل امین واستله سله سورة العلق اولمش بش آیت کریمه نازل اولوب، نبوت رسالت ابتدا اولمش ایدی.

تاریخ میلادنک اقلق یوز یکرسی ایکی سنهسی ایون ایکرده جمعه کون صفر یکرسی بدی ده امر خدا ایله سید وجود علیه الصلاة والسلام حضرتلری مکة مکرمهده ترک ایدرک، ربیع الاول اون ایکرده مدینه منورهده واصل اولوب ابتدا جمعه نسا زینی ادا ایشلرده، انی ایوب انصاری حضرتلریک خاندانده مهمان اولمش لردر.

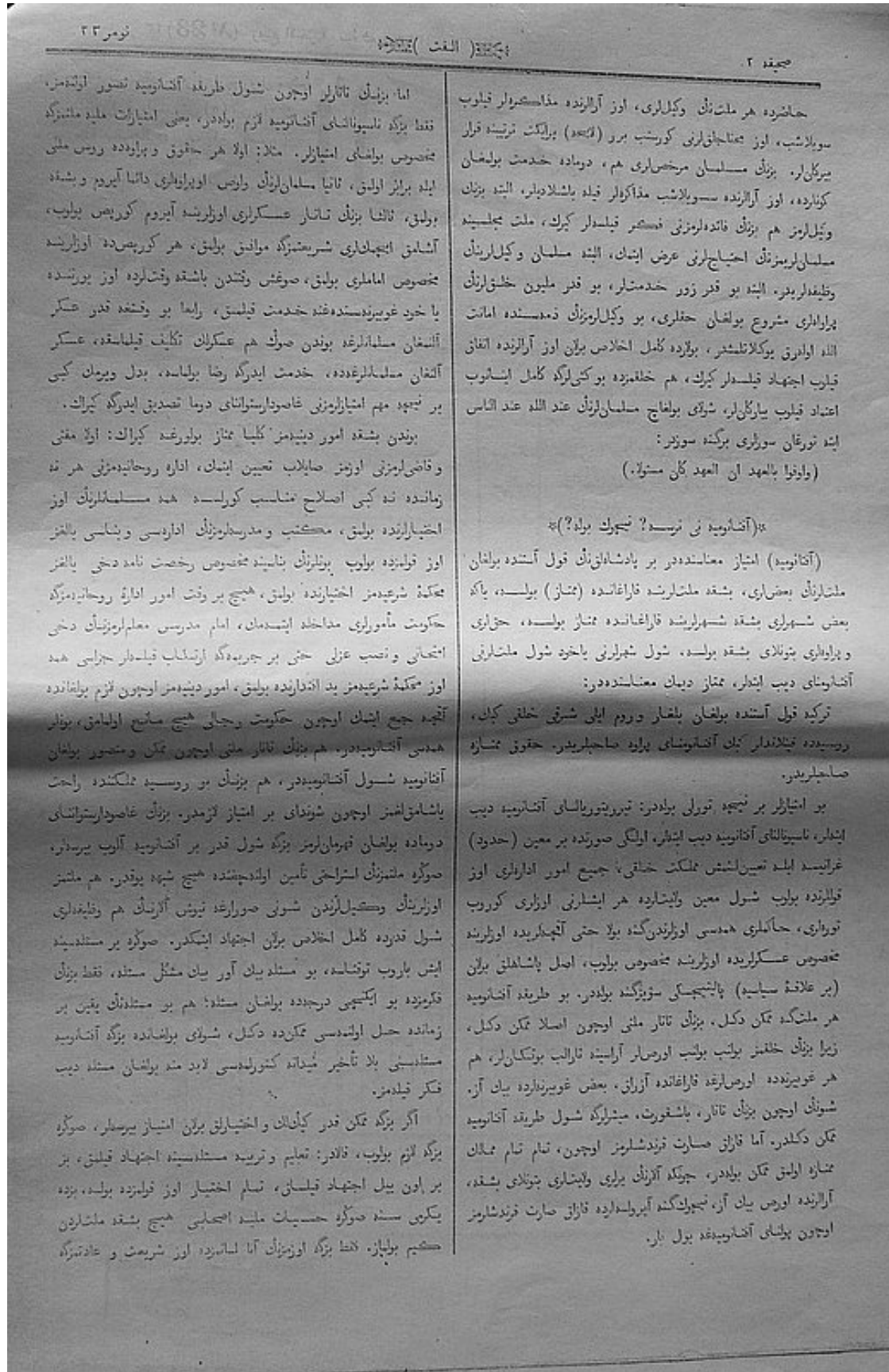
رسول اکرم علیه الصلاة والسلام حضرتلریک مدینه منورهده مهربانین اول، بیک کوب اصحاب کرام مدینه منورهده هجرت ایشلر ایدی؛ زبیرا بیعت عقبهده اهل مدینه سید وجود علیه الصلاة والسلام ایشلر حضرتلریک مدینهده دعوت ایدوب یاردم نصرت قیلیمه عهد ایشلر ایدی. اهل مدینه رسول اکرم علیه الصلاة والسلام حضرتلریک اصحاب کرام (رض) جنبلریک منوبیت شادلق ایله مدینهده قبول ایشلر. (سورة الحشرده-۹).

سید وجود علیه الصلاة والسلام حضرتلریک مدینه منورهده قارلری صوکلنده، همه اهل اسلام آراشده بولرک اتحاد اتقان عقد ایدوب، بر مهاجرنی بر انصاری ایله قارندش کبی یاسادی. (سورة انفال اخیرده دورت آیت؛ سورة المشرده-۹-۱۰).

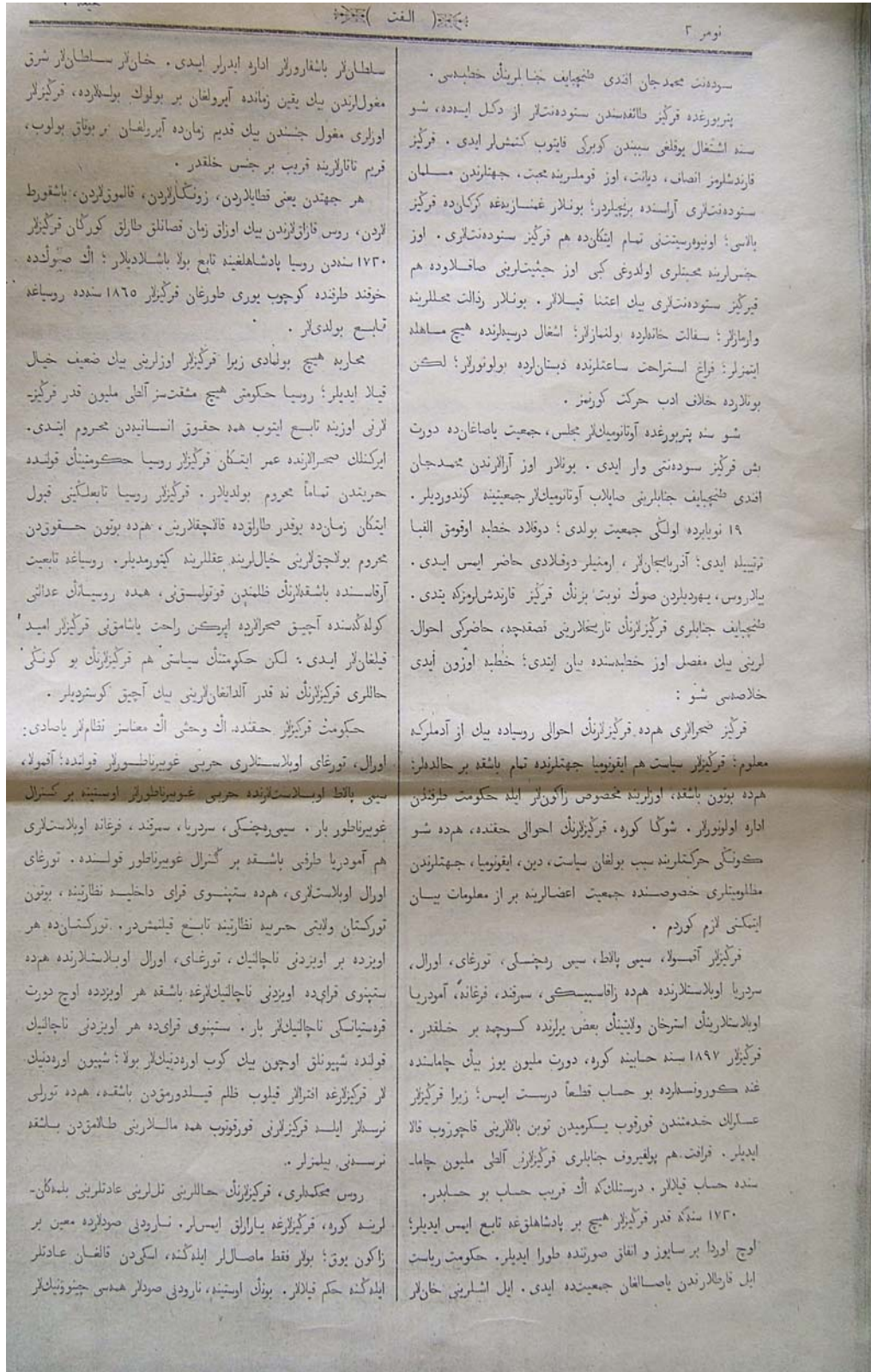
هجرت صوکلنده بولرک اتحاد سله سنده اهل اسلام قوت طلبوب عانده اک بولک فرس و روم دولتلریغه علیه ایدوب اون بش یکرسی سنه اچنده بر طرزدن ترکستان هندوستانه قدر اینکلی طرفدن توش جزائر قدر همه بلادنی بیک از قوت ایله قیج ایشلردر.

تاریخ میلادنک اقلق یوز اوتوز ایکی سنهسی ایون اون طویرهده مهربانک اون برنجی سنهسی ربیع الاول اون ایکرده دوشنده کون سید وجود علیه الصلاة والسلام حضرتلریک روح مقدس لری عیش اغلابه دعوت اولوب، چهارشنبه کون جسد مبارکلری حضرت عائشه هجره سنده روضه سعادتده دفن اولمش لردر.

Resim 2: Ülfet gazetesinin 11. sayısının altıncı sayfasında yayınlanan Musa Bigiyef imzalı "Tarihi hicretin ibtidası" adlı makale. (6 Muharrem 1324\16 Şubat 1906)

Resim 3: Ülfet gazetesinin 23. sayısının ikinci sayfasında imzasız olarak yayınlanan ancak içeriği bakımından Abdürreşid İbrahim'e ait olduğu aşık olan "Aftonomiya ni nerse? Niçok bula?" adlı makale. (1 Rebiül ahir 1324\11 Mayıs 1906

Resim 4: Ülfet gazetesinin 3. sayısının altıncı sayfasında Musa imzalı yayınlanan, ancak içeriği bakımından Musa Carullah'a ait olduğu aşikar olan "Student Tunçbayef'in hutbesi" adlı makale. (14 Zilkade 1323\29 Aralık 1905)

KAYNAKÇA

A. KİTAP

Ahmer, Ş. (1909). *Matbaacılık Tarihi*, Kazan.

Arat, R. Rahmeti: "Matbuat", İA, VII, s. 380

Atlasi, Hadi. (1992). *Sibir Tarihi*, Kazan.

Bigi, Musa Carullah. (1917). *Islahat Esasları*, Petrograd.

Devlet, Nadir. (1999). *Rusya Türklerinin Milli Mücadele Tarihi (1905-1917)*, 1. bsk., Ankara

Fahrettin, Rızaeddin, (1904). *Asar*, Cilt 2, cüz 8, Orenburg.

Fehretdinov, Ravil. (1999). *Tatar Tarihi*, Kazan.

İbrahim, Abdürreşid. (1917). *Çolpan Yıldızı* Peterburg

İbrahim, Abdürreşid. (1905). *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, Peterburg.

Habiyeva, P. A. (2004). *İslam na Yevropeyskom Vostoke, Entsiklopedičeskiy Slovar*, İzdatelstvo Maarif, Kazan.

Kurat, Akdes Nimet: "Kazan Türklerinin Tanınmış Tarihçi ve Milliyetçilerinden Hadi Atlasi", *RRAI*, s. 353.

_____. (1993). *Rusya Tarihi Başlangıçtan 1917'ye Kadar*, TTK, Ankara.

Klimoviç, Lyutsian. (1423-2003). *İslam v Tsarskoy Rossii*, s 26, Kazan.

Muhammedşin, Refik. (2003), *Tatarı i İslam v XX veke*, izdatelstvo FYN, Kazan.

Obşestvennoya i Filosofckoya Misl v Tatarii Naçala XX veka, (hazırlayan, V. F. Pustarnakov), Moskova 1990, s. 3-4.

Rahim, Ali, A. Aziz, (1923). *Tatar Edebiyatı Tarihi*, Tıpkı basım, 3 Cilt, Kazan.

Remiyev, İ. (1925). *Vakitli Tatar Matbuatı*, Kazan.

Sultanbekov, V. F. (1997). *İstoriya v Litsah*, Kazan.

Tatar Ziyalıları, (R. M. Muhammetşin). (2003), Kazan.

Tatarski Ansiklopedičeski Slovari: "Aziatskaya Tipografya". (1999), Kazan.

Taymas, Abdullah Battal. (1988), *Kazan Türkleri*, T. K. A. E, Ankara.

_____. (1958), *Musa Carullah Bigi*, İstanbul.

Türkoğlu, İsmail. (1997), *Sibiryalı Meşhur Seyyah Abdürreşid İbrahim*, TDV Yayınları,
Ankara

B. MAKALE

"Abdürreşid İbrahimof cenablarının hutbesi", *Ülfet*, Sayı 2, 22 Aralık 1905.

Abdürreşid İbrahim, "Ahval-i aleml İslam", *Ülfet*, sayı 34, 9 Ağustos 1906;

_____, "Her kişi öz fikrini söyler", *Ülfet*, Sayı 16, 23 Mart 1906;

_____, *Aftonomiya Yaki İdare-i Muhtariye*, Peterburg 1905, sayı 2, 3 vd.

_____, "Zamanımızın edip ve muharrirlerine dair", *Ülfet*, sayı 33, 2 Ağustos 1906.

_____, "Aftonomistler", *Ülfet*, sayı 22, 4 Mayıs 1906.

_____, "Aftonomiya ni nirse? niçik bula?", *Ülfet*, sayı 23, 11 Mayıs 1906.

_____, *Aftonomiya*, *Ülfet*, sayı 1, 11 Aralık 1905.

Atlasi, Hadi, "Hükümet ve Müslümanlar", *Ülfet*, sayı 63, 8 Mart 1907.

Bigiyef, Musa, "Tarihi hicretin ibtidası", *Ülfet*, sayı 11, 16 Şubat 1906.

_____, "Hememize lazım", *Ülfet*, sayı 28, 28 Haziran 1906.

_____, "Bir gün olur hakikat meydana gelir", *Ülfet*, sayı 36, 23 Ağustos 1906

_____, "Peterburg'ta aftonominler cemiyeti", *Ülfet*, sayı 1, 11 Aralık 1905.

_____, "Student Tunçbayef'in hutbesi", *Ülfet*, sayı 3, 29 Aralık 1905.

Sabit, Halim, "Umumi ehl-i İslam", *Ülfet*, Sayı 48, 22 Kasım 1906.

EDİRNE- LALAPAŞA'DAKİ OSMANLI DÖNEMİ ESERLERİ

Mustafa Özer*

ÖZET

Edirne'nin kuzeyinde yer alan Lalapaşa'nın tarihi, Tunç ve Demir çağlarına kadar gitmektedir. Burada bulunan menhir ve dolmen gibi kalıntılar, bölgenin Osmanlı öncesi tarihi hakkında önemli bilgiler sunmaktadır. M. 1361'de Osmanlı topraklarına katıldığı kabul edilen Lalapaşa ve çevresinin, bu dönemi hakkında yeteri kadar bilgiye sahip değiliz. Arşiv ve sahada yapılacak araştırmaların bu eksikliği gidereceği kanaatindeyiz. Biz bu çalışmada, Lalapaşa ilçe merkezindeki kilise-cami ve hamam kalıntısı ile Sarıdanışment Köyü'ndeki camiyi genel olarak ele almayı amaçladık. Hiçbir çalışmada yer verilmeyen bu eserler, ilk defa tarafımızdan ele alınmışlardır.

Anahtar kelimeler: *Lalapaşa, Osmanlı mimarisi, kilise, cami, hamam*

THE OTTOMAN MONUMENTS IN LALAPASA- EDİRNE

SUMMARY

The historic background of the Lalapasa Town which is located north of the Edirne goes back by Bronze and Iron Age. Early archaeological remains as menhirs and dolmens indicate that the early settlements of city before Ottoman dynasty. At the other hand current knowledge's not enough to illuminate Lalapasa history at that time. So I believe that the archive and survey researches hold an important role for this town captured by Ottoman in 1361 AD.

Main objective of this project is work on the church-mosque building and Ottoman Bath in town centre and also another mosque in Sarıdanışment Village. All these buildings are crucial doubtlessly since none of them published before and this is the first study carried out by me.

Key words: *Lalapaşa, Ottoman architecture, church, mosque, bath*

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü, Edirne.

1. Giriş:

Edirne'nin kuzeyinde yer alan Lalapaşa ilçesi, Edirne kent merkezine 27 km. uzaklıkta olup, 28 köye sahiptir. İlçenin tarihinin Tunç ve Demir çağlarına kadar gittiği, ilçe sınırları içerisinde bulunan çok sayıdaki menhir ve dolmenden anlaşılmaktadır. Lalapaşa'nın Osmanlı öncesi tarihi hakkında, bölgede yapılan kazı ve araştırmalarla önemli ve oldukça fazla bilgi edinilmiştir. Bölgede bulunan menhir ve dolmenler hakkında yapılan araştırmalar, buradaki ilk yerleşme yerinin Çardakaltı olduğunu göstermektedir. M. 1361 yılında ünlü Osmanlı komutanı Lala Şahin Paşa tarafından ülke sınırlarına katıldığı düşünülen Lalapaşa'nın Osmanlı dönemi tarihi hakkında yeterince bilgiye sahip değiliz. Arşivlerde ve sahada yapılacak araştırmalarla, ilçenin tarihinin aydınlatılacağı kanısındayız. Lalapaşa ve çevresinin, bölgenin fatihi Lala Paşa'ya has olarak verildiği ve ilçenin, Balkan Savaşı'na kadar merkezi Hacı Danişment köyü olan Çöke bucağına bağlı küçük bir köy olduğu bilinmektedir. Halk arasında Paşaköy olara da bilinen Lalapaşa, 1954 yılına Edirne'ye bağlı bir ilçe olarak idari hüviyetini kazanmıştır.

Lalapaşa ve çevresinde Osmanlı öncesi dönemlere ait menhir ve dolmenler dışında, Sinanköy'de kale, kilise (şapel), su yolları ve su kemerleri bulunmaktadır. Su yolları ve kemerlerin, Osmanlı döneminde yapıldığı veya ilavelerle kullanıldığı bilinmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, Osmanlı Dönemi'nde küçük bir köy olarak karşımıza çıkan Lalapaşa ilçe merkezinde, bu dönemden günümüze ulaşan kültür varlıklarının sayısı sadece ikidir. Daha fazla olması gerektiğini düşündüğümüz bu eserlerden bugüne ulaşanlardan birincisi; Edirne'den ilçe merkezine girişte, hemen solda yer alan **hamam** kalıntısı, diğeri ise kilise olarak yapılan ve daha sonra camiye dönüştürülen ilçe merkezindeki **kilise- cami**dir. Ayrıca, ilçeye bağlı **Sarıdanışment Köyü**'nde, sadece minaresi sağlam ve orijinal olarak günümüze ulaşmış bir **cami** daha bulunmaktadır¹. Gerek Trakya ve gerekse Edirne'deki kültür varlıkları ile ilgili araştırma ve yayınlarda hiç yer verilmeyen her üç yapı, ilk defa tarafımızdan incelenmektedir. İleride yapmayı planladığımız Lalapaşa ve çevresindeki Osmanlı Dönemi eserlerine yönelik araştırmalarımıza bir ön hazırlık niteliğindeki bu çalışmamızda, ilçe merkezindeki hamam kalıntısı ile kilise- cami ve Sarıdanışment Köyü'ndeki cami hakkında genel bilgiler vermeyi amaçladık.

¹ Bu çalışma, Edirne ve çevresi (ilçe ve köyleri)ndeki Osmanlı Dönemi mimarlık eserlerini tespit ve incelemeye yönelik olarak sürdürdüğümüz araştırmaların bir parçası olup; Lalapaşa ve çevresinde şu an için saptadığımız eserleri kapsamaktadır.

2. Lalapaşa ve çevresindeki eserler:

a. Hamam Kalıntısı:

Lalapaşa ilçe merkezine Edirne'den girişte, asfalt yolun hemen solunda, tarla içerisinde yer alan hamam kalıntısı, oldukça küçük bir kitle halinde durmaktadır (Fot. 1- 3). Çevresinde başka yapıların da olduğunu düşündüğümüz hamam, doğu- batı doğrultusunda uzanmaktadır. Tek hamam şeklinde ve oldukça küçük boyutlu olarak inşa edildiğini düşündüğümüz yapıdan günümüze sadece, sıcaklık ile ılıklik (?) bölümlerinin duvarlarından parçalar ulaşmıştır. Beden duvarlarında kaba yonu taş ve tuğlanın horasan harcı ile almaşık teknikte, kemerlerinde ise sadece tuğlanın inşa malzemesi olarak kullanıldığı hamamın plan, mimari ve süsleme özelliklerini belirleyecek nitelikte veriye sahip değiliz. Günümüze ulaşan ve sıcaklık bölümüne ait olduğunu düşündüğümüz kalıntılardan, bu bölümün üzerinin Türk üçgenleriyle geçilen kubbelerle örtülü olduğunu anlıyoruz. Orijinalde bütün duvar yüzeylerinin sıvalı olduğu mevcut izlerden anlaşılan hamamın duvar örgüsünde ve kemerlerde kullanılan tuğlalar, Erken Osmanlı Dönemi (XIV:- XV. yy.)'nde yaygın olarak kullanılan kare veya kareye yakın, 28x28x4 cm. ölçülerindedir. Ayrıca, almaşık duvar örgüsü de, yine belirttiğimiz dönemin bir özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Çevresinde yapılacak kazı ve araştırmalarla plan ve mimari özelliklerinin yanı sıra yakınında olması muhtemel diğer yapıların da belirlenebileceğini düşündüğümüz hamamın, kim tarafından, ne zaman yaptırıldığı konusunda her hangi bir belge ve bilgiye şimdilik sahip değiliz. Ancak, gerek Lalapaşa'nın fethedildiği tarih ve gerekse yapımında kullanılan tuğlaların boyutları ile uygulanan almaşık örgü sistemi, hamamın XIV. yüzyıl sonu ile XV. yüzyılın ilk yarısında inşa edilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Hamamın tarihlendirilmesi, plan, mimari ve süsleme özellikleri hakkında kesin ve doğru bir yargıya varabilmek için, arşivlerde ve sahada yapılacak kazı- araştırmalar gerekmektedir.

b. Kilise- Cami:

Lalapaşa ilçe merkezinde, Belediye hizmet binasına ulaşmadan hemen sağda yer alan ve Merkez Camisi olarak bilinen yapı, büyük ölçüde sağlam olup, 2004 yılına kadar cami olarak hizmet vermekteydi. XIX. yüzyıl sonları- XX. yüzyıl başlarında, Ortodoks Bulgarlar için inşa edildiğini düşündüğümüz kilisenin, 1923 yılındaki mübadele sonrasında camiye çevrildiğini tahmin ediyoruz. Bu dönüşüm sırasında; kilisenin beden duvarlarındaki

pencerelerden bazıları kapatılmış, apsis kaldırılarak mihrap ve minber ile mahfil eklenmiş, giriş bölümünün güney kısmı kapatılarak görevli odası haline getirilmiş ve minare eklenmiştir (Fot. 4- 13).

Doğu- batı doğrultusunda uzanan kilise- cami kare planlı harim mekanına sahip olup, buna batı yandan bitişik dikdörtgen planlı bir son cemaat yeri vardır(şekil 1). İnşa malzemesi olarak harim mekanının beden duvarlarında ve giriş bölümündeki ayaklarda, bölgeden temin edilen volkanik tüf taşı düzgün kesme olarak, giriş ünitesinde ve kemerlerde ise tuğla kullanılmıştır. Yaklaşık olarak 14 x 14 m. ölçülerindeki ibadet mekanına batı cepheden bitişik giriş bölümü, iki katlı olarak düzenlenmiştir.

Dıştan kiremit kaplı kırma çatı, içten ise düz ahşap tavanla örtülü olan eserin düzgün kesme taşlarla örülen kuzey cephesinde, yan yana sıralanan ve içeriden dışarıya doğru daralan iki mazgal pencere açıklığı bulunmaktadır. Tuğlayla örülmüş basık kemerli ve düzgün kesme taş söveli pencereler, kilisenin camiye çevrildiği 1920’li yıllarda kaba yonu taşla kapatılmıştır. Üç sıra testere dişi formundaki tuğla kirpi saçakla sonlanan cephenin, giriş bölümü ile bitiştiği yerde bulunan ve düşey olarak cephe yüksekliğince uzanan bir silme, ibadet mekanının sınırını vurgulamaktadır.

Kilise- caminin doğu cephesi ortasında, yarım daire planlı ve yuvarlak kemerli olduğu izlerinden anlaşılan apsinin, yapının camiye dönüştürülmesi sırasında kaldırıldığı ve saman karışımı kerpiç duvarla örülerek kapatıldığı anlaşılmaktadır. Örülen apsis kemerinin ortasına, basık kemeri tuğla örgülü ve diğer cephedekilerden daha küçük bir mazgal pencere açılmıştır. Pencere dıştan demir bir korkulukla (?) kapatılmıştır. Diğer cepheler gibi düzgün kesme taş ile örülen bu cephe de, üç sıra tuğla ile oluşturulmuş testere dişi formu kirpi saçakla sonlanmaktadır.

Kilise- caminin güney cephesi, gerek düzeni ve gerekse yapım malzemesi bakımından kuzey cephe ile aynı özelliklere sahiptir. Yalnız bu cephedeki pencereler orijinal haliyle, açık durumdadır. Ayrıca cephenin batısında, büyük bir olasılıkla kilise görevlilerinin kullandığı ve camiye dönüştürülürken kapatılan bir kapıya ait izler vardır.

Kilise- caminin batı cephesinde, ibadet mekanına göre daha dar, üç bölümlü ve iki katlı olarak düzenlenmiş, tuğla ile inşa edilmiş ve tamamen sıvalı giriş mekanı bulunmaktadır. Kare planlı ve düzgün kesme taşlarla örülmüş dört ayağa, yine kare- küp başlıklar aracılığıyla oturan basık kemerlerden oluşan giriş mekanı orijinalde kuzey, güney ve batı yönden açıktı. Ancak camiye dönüştürme sırasında, giriş mekanının kuzey kemeri örülerek kapatılmıştır. Ayrıca yine bu dönüşüm sırasında, giriş mekanının güneydeki ilk bölümünün güneye ve

batıya açılan kemerleri örülerek küçük bir oda haline getirilmiştir. Giriş mekanına bir kapı, batıya ise bir pencere ile açılan bu odanın duvar örgüsünde, saman karışımı kerpiç kullanılmıştır. Giriş mekanının alt katı düz ahşap tavanla örtülüdür. Mekanın birinci katı ile ikinci katını yarım daire profilli bir silme belirginleştirmektedir. Kuzey ve güney yandan sağır olan giriş mekanının üst katının batı cephesinde yan yana sıralanmış; basık kemerli ve tuğla ile yapılmış iki pencere açıklığı bulunmaktadır. Doğu cephedeki ile aynı boyutlarda olan bu pencerelerin ortasında, form ve malzeme bakımından pencerelerle aynı özelliklere sahip sağır bir pencere yer almaktadır. Orijinalde de kapalı olduğunu düşündüğümüz bu pencerenin, ikon veya başka resimler konulması amacıyla bu şekilde yapıldığını düşünüyoruz. Diğer cepheler gibi, giriş bölümünün de bulunduğu batı cephe de, üç sıra tuğladan oluşmuş testere dişi formu kirpi saçakla sonlanmaktadır.

Zemini yükseltılarak fayans kaplanan kilisenin giriş mekanının doğu duvarı ortasındaki yuvarlak kemerli kapı açıklığıyla ibadet mekanına- harime girilmektedir. Zemini ahşap kaplı ve iç duvar yüzeyleri tamamen sıvalı ve boyalı olan harim mekanı, ahşaptan yapılmış düz bir tavanla örtülüdür. Tavanın ortasında oluşturulmuş eşkenar dörtgen formu pano içerisinde yıldız motifi bulunmaktadır. Harime girildiğinde, girişin hemen kuzeyindeki bir merdivenle çıkılan ve kare kesitli dört ahşap direk taşıyan, harim genişliğince uzanan 1.30 m. eninde ahşap bir mahfil vardır. Mazgal pencerelerle aydınlatılan harim mekanının güney duvarındaki iki pencere arasına gelecek şekilde ahşap bir minber, doğu ve güney duvarlarının birleştiği yere de fayans kaplı minber eklenmiştir. Minberin hemen yanında ise ahşap vaaz kürsüsü yer almaktadır.

Camiye dönüştürülme sırasında eklenen ve yapının batı cephesinin kuzey yanına bitişik olarak inşa edilen minare, düzgün kesme taşlarla inşa edilmiş olup, tamamen sıvalı ve badanalıdır. Kare planlı kaidesinin her bir yüzeyi, oldukça yüzeysel birer yuvarlak kemerle hareketlendirilmiştir. Prizmatik üçgen formu pabuç kısmından sonra gelen yarım daire kesitli ve tuğla bir bilezikten sonra gelen gövde dairesel formudur. Yine bir tuğla bilezikle sonlanan gövdeden sonra gelen şerefenin korkuluğu ajur tekniğiyle oluşturulmuş geometrik süslemelere sahip korkuluğa sahiptir. Şerefe altında, üç sıra silme ile oluşturulan iki kuşakta, birer sıra tuğla ile oluşturulmuş testere dişi formunda düzenlemeler vardır. Bunun hemen altında ise, yine tuğla ile oluşturulmuş ve zik zak kompozisyonunu hatırlatan yüzeysel bir düzenleme söz konusudur. Minare, dairesel formu petek, külah ve alemle sonlanmaktadır.

Süsleme bakımından oldukça sade bir görünüm arzeden yapının, 1920'li yıllara kadar bölgede yaşamış olan Ortodoks Bulgarlar için XIX. yüzyıl sonu- XX. yüzyıl başlarında inşa

edilmiş bir kilise olduğunu yukarıda belirtmiştik. Belirtilen tarihlerden sonra camiye çevrilen kilisenin, bu dönüşüm sırasında bazı değişikliklere uğradığı anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak da, yukarıda belirttiğimiz değişiklik ve ilaveler dışında, çatısının onarıldığını, iç tavan kaplamasının yenilendiğini söyleyebiliriz. Oldukça kısa süre kilise olarak kullanıldığı ve daha sonra camiye dönüştürüldüğü anlaşılan ve günümüzde kullanılmayan eser, küçük çaplı bir onarımla uzun yıllar ayakta kalacak durumdadır. İncelediğimiz kilise- camiye, plan ve mimari açıdan benzerlik gösteren Lalapaşa- Sarayakpınar Köyü'ndeki Kilise de büyük bir olasılıkla aynı dönemde inşa edilmiş olup, halihazırda köy İlköğretim okulu'nun deposu olarak kullanılmaktadır.

c. Sarıdanışment Köyü Camisi:

Lalapaşa'nın kuzeydoğusunda yer alan Sarıdanışment Köyü'nde, sınırları yaklaşık 2m. yüksekliğinde bir duvarla sınırlanmış avlu içerisinde bir cami bulunmaktadır. Avlusunda, bazıları kırılmış ve genellikle 18.- 19. yüzyıllara ait mezar taşları bulunan caminin sadece minaresi orijinal olarak günümüze ulaşmıştır (fot.14- 16). Şimdiki halde, kare planlı ve üzeri kırma çatı ile örtülü bir harim ile bunun kuzeybatı köşesine bitişik minareden oluşan betonarme cami, 1975- 1976 yıllarında inşa edilmiştir. Kaynak ve yayınlarda hakkında şimdilik hiçbir bilgi bulamadığımız caminin, bir önceki halinin de benzer şekilde olduğu öğrenilmiştir². 1975 yılından önceki caminin kare planı ve kırma çatılı olduğu, yapımında düzgün kesme ve kaba yonu taşın kullanıldığı bilinmektedir. Belirttiğimiz tarihte köylülere yıkılan caminin yerine, yine aynı ölçülerde şimdiki caminin inşa edildiği anlaşılmaktadır. Ancak, caminin ilk yapıldığında nasıl bir plan ve mimari özelliğe sahip olduğu konusunda elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır.

Caminin kuzeybatı köşesinde bulunan ve düzgün kesme küfeki taş ile inşa edilen minare, caminin ilk yapıldığı dönemden kalmış olmalıdır (fot. 17). Kaidesinin yarıya yakın bir kısmı toprak altında kalan minareye, kuzey cephesindeki düz lentolu bir kapı ile girilmektedir. Poligon bir kaide üzerinde yükselen minarenin prizmatik üçgenlerle pahlandırılmış pabuç kısmında, kabartma olarak yapılmış eşkenar dörtgen, mukarnas, palmet vb. geometrik ve bitkisel süslemeler bulunmaktadır (fot. 18-19). Burmalı taş bir bilezik ile

² Cami ve içinde bulunduğu köy ile ilgili olarak, kaynak ve yayınlarda yaptığımız ilk araştırmalarda herhangi bir bilgi bulunamamıştır. Yerinde yaptığımız incelemeler sırasında, köyün yaşlıları ile yaptığımız görüşmelerde; 1975- 76 yıllarında yapılan şimdiki betonarme caminin bir önceki durumu hakkında sözlü bazı bilgiler elde edilebilmiştir.

geçilen gövde, üstten ve alttan dairesel olarak birleşen düşey karakterli ve yarım daire profilli silmelerle hareketlendirilmiştir. Silmelerin içbükey yüzeyleri ise sade tutulmuştur. Yarım daire kesitli taş bir bilezikle sonlanan gövdeden sonra gelen şerefenin korkuluğu orijinal değildir. Şerefe altı, orijinalde dört sıra mukarnasla dolgulu iken, zamanla bunlardan alttan iki sırası dökülmüştür. Gövdeye göre daha dar olan petek kısmı form olarak gövde ile aynı karakterdedir. Orijinal olmayan bir külahla sonlanan minare, 2005 yılında Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce onarılmıştır. Bu onarımlar sırasında: Minarenin bütün taşlarının yüzeyleri temizlenmiş; şerefe korkuluğunun betonarme olan ve büyük bir ihtimalle şimdiki caminin yapıldığı 1975-76 yıllarına ait levhaları taş ile değiştirilmiş; yine 1975- 76 yıllarında yapıldığını düşündüğümüz peteğin şaplı betonarme kaplaması sökülerek yerine kurşun kaplanmış; minaredeki çimento olan bütün derzler sökülerek yenilenmiştir (fot. 20- 21)³.

Orijinal olarak günümüze ulaştığını düşündüğümüz minare bize, caminin ilk olarak ne zaman inşa edilmiş olabileceği konusunda ip uçları vermektedir. Minare form, süsleme ve malzeme açılarından incelendiğinde; Osmanlı Mimarisi'nin özellikle XVI. yüzyılda inşa edilmiş örnekleriyle büyük benzerlikler gösterdiği anlaşılmaktadır. Benzer örnekler arasında; İstanbul Bali Paşa Camisi (M. 1546)⁴, İstanbul Şehzade Camisi (M. 1548)⁵, Edirne Selimiye Camisi (M. 1574- 75)⁶ belirtilebilir. Bu durum, minare ile aynı zamanda yapıldığını düşündüğümüz caminin, XVI.yüzyılda yapılmış olabileceğini düşündürmektedir.

Yaptığımız araştırmalarda, Sarıdanışment Köyü ve içinde bulunan cami hakkında şimdilik bir bilgi bulamadık. Caminin banisi, ne zaman yaptırıldığı, ilk yapıldığındaki plan-mimari özellikleri, geçirdiği onarımlar ve ne zaman yıkıldığı, açıklığa kavuşturulması gereken sorunlar olarak durmaktadır. Umudumuz, bundan sonraki aşamada, arşivlerde ve sahada yapılacak kazı ve araştırmalarla bu bilinmezliklerin giderilmesidir.

Sonuç:

İnşa malzemesi ve tekniği incelendiğinde, Erken Osmanlı Mimarisi'nin karakterini yansıttığı anlaşılan Lalapaşa ilçe merkezindeki **hamam kalıntısının**; plan, mimari ve süsleme

³ Tescilsiz ve köy tüzel kişiliğinin sorumluluğunda olan eserin minaresinin onarımı, 2005 yılında, Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü'nce yaptırılmıştır. Minarenin onarımına ilişkin bilgiler, Edirne Vakıflar Bölge Müdürlüğü Arşivi'ndeki genel evrak dosyasından sağlanmıştır.

⁴ Ülgen, 1996: 57- 63.

⁵ Ülgen, 1996: 72- 80.

⁶ Ülgen, 1996: 147- 158.

özellikleri ile çevresinde başka bir yapı (bir külliye'nin parçası) olup- olmadığının sağlıklı bir şekilde belirlenebilmesi için, bölgede kazı ve araştırmalar yapılması gerekmektedir.

Sarıdanışment Köyü Camisi'ne ait ve günümüze sağlam olarak ulaşmış minare; form, malzeme- teknik ve süsleme bakımlarından incelendiğinde, Klasik Devir Osmanlı minarelerinin özelliklerini yansıttığı anlaşılmaktadır. Minarenin ait olduğu caminin orijinal haliyle günümüze ulaşmamış olması nedeniyle; plan, mimari, malzeme- teknik, süsleme, inşa tarihi, vd. konularda kesin bir yargıya ulaşmak mümkün değildir. Ancak minare, form, süsleme ve kütle bakımından dikkate alındığında; Sarıdanışment Köyü'nün XVI. yüzyılda önemli bir yerleşim birimi, caminin de oldukça anıtsal boyutta olduğu düşünülebilir. Şimdiki halde, caminin asli durumu hakkında hiçbir bilgiye sahip değiliz.

Arşivlerde yapılacak araştırmalarla, bu araştırmada ele aldığımız her üç yapı (hamam kalıntısı, kilise- cami ve Sarıdanışment Köyü Camisi)'nin inşa tarihi, banisi, mimarı, geçirdiği onarımlar, ve neden harap oldukları gibi bilinmezliklerin açıklığa kavuşacağı inancındayız.

Lalapaşa'daki diğer kültür varlıkları gibi, incelediğimiz ilçe merkezindeki hamam ve kilise- cami ile Sarıdanışment Köyü'ndeki caminin, bilinmeyen yönlerinin araştırılarak açıklığa kavuşturulması ve birer kültür mirası olarak korunarak- yaşatılarak gelecek kuşaklara aktarılması en büyük dileğimizdir.

Lalapaşa ve çevresinin önemli Osmanlı Dönemi yerleşmelerinden olması nedeniyle, bu coğrafyada çok sayıda mimarlık eserinin inşa edilmiş olması gerektiğini düşünüyoruz. Arşiv ve sahada yapılacak eşgüdümlü çalışmalarla, bölgedeki Osmanlı Dönemi kültür mirasının sağlıklı bir envanterinin çıkarılmasının büyük önem arzettiği de bilinmektedir.

KAYNAKÇA:

- Ülgen, Aygün (1996). *Klasik Devir Minareleri, Osmanlı Cami Planında Minarenin Konumu*, İstanbul, Alfa Yayınları.

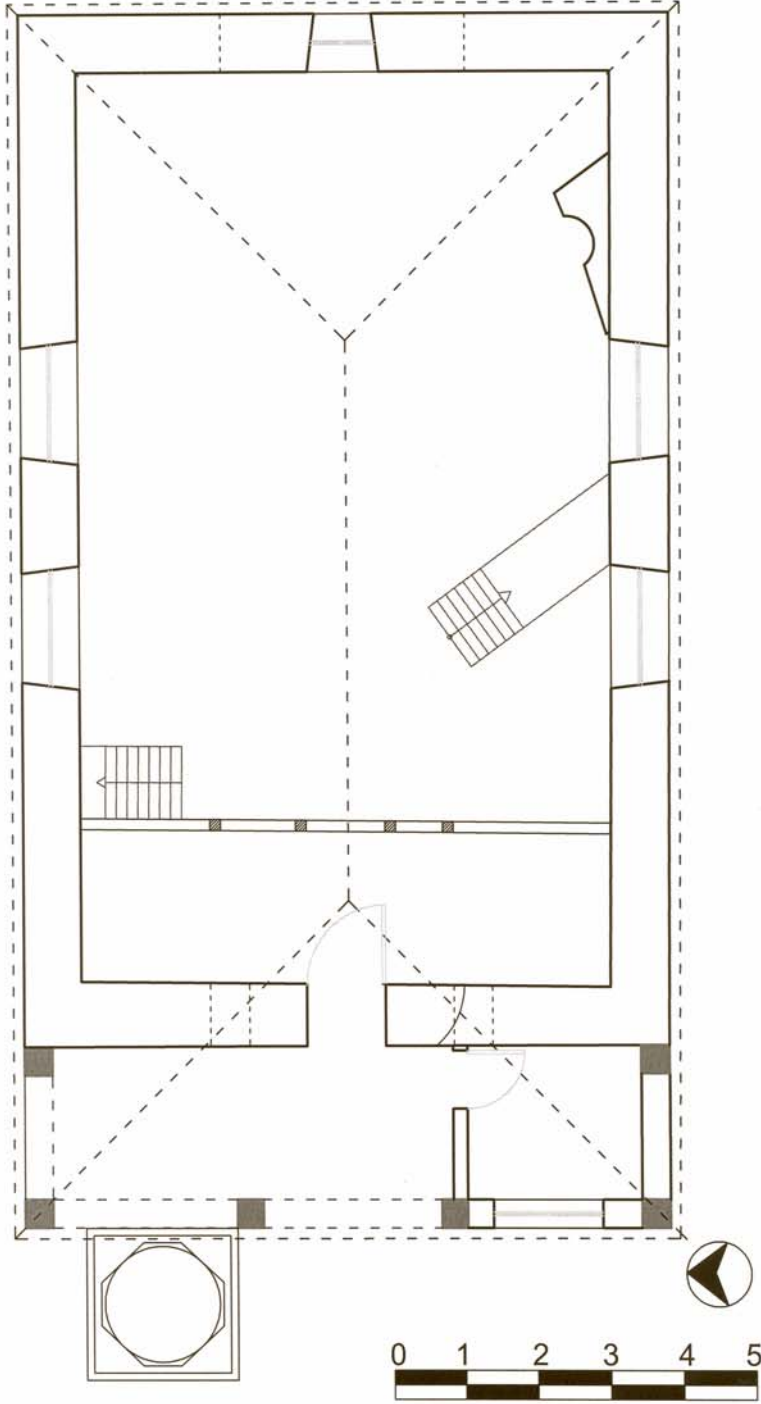
Fot. 1: Edirne- Lalapaşa Hamam kalıntısının genel görünümü

Fot. 2: Edirne- Lalapaşa Hamam kalıntısının sıcaklık mekanına (?) ait kısımlardan bir görünüm

Fot. 3: Edirne- Lalapaşa Hamam kalıntısının sıcaklık mekanına (?) ait kısımlardan bir başka görünüm

ŞEKİL 1 : Edirne - Lalapaşa Kilise - Camii Planı

Fot. 4: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin batı cephesi

Fot. 5: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin kuzey cephesi

Fot.6: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin güney cephesi

Fot. 7: Edirne- Lalapaşa Kilise-Cami'nin son cemaat yerinin kuzey kanadı

Fot. 8: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin son cemaat yerindeki ayaklardan bir görünüm

Fot. 9: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin harim giriş kapısı

Fot.10: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin harim mekanı

Fot. 11: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin harim tavanı

Fot. 12: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin minaresi

Fot. 13: Edirne- Lalapaşa Kilise- Cami'nin minare kaidesi

Fot. 14: Edirne- Lalapaşa- Sarıdanışment Köyü Camisi avlusundaki mezar taşlarından bir görünüm

Fot. 15: Edirne- Lalapaşa- Sarıdanışment Köyü Camisi avlusundaki mezar taşlarından bir görünüm

Fot. 16: Edirne- Lalapaşa- Sarıdanışment Köyü Camisi'nin
Minaresinin onarım öncesi durumu

Fot. 17: Edirne- Lalapaşa- Sarıdanışment Köyü Camisi'nin
minare şerefesinin onarım öncesi durumu

Fot. 18: Edirne- Lalapaşa- Sarıdanışment Köyü Camisi'nin minaresinin pabuç kısmındaki süslemeler

Fot. 18: Edirne- Lalapaşa- Sarıdanışment Köyü Camisi'nin onarım sonrası durumu

KUZEYDOĞU BULGARİSTAN'IN DELİORMAN (LUDOGORİYE) BÖLGESİ ETNİK TÜRKLERİNDE GELENEKSEL DÜĞÜN UYGULAMALARI

Sibel PAŞAOĞLU *

ÖZET

Bu araştırma, Temmuz - Ağustos 2004 tarihlerinde, Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Deliorman (Ludogoriye) Bölgesinde yer alan Tırgovishte, Razgrad, Ruse ve Shumen illerine bağlı bulunan Golyamo Sokolovo, Kamburovo, Kroyaç, Lovets, Trapishte ve Trıbaç köylerinde gerçekleştirilmiştir. Yürütülen saha araştırmasının temel amacı, günümüzde Bulgaristan'ın Etnik Türkleri olarak adlandırılan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli dönemlerde Rumeli'ne düzenlediği akınlar süresince ve sonrasında, bu bölgeye yerleştirilen, Müslüman Türk azınlığın etno-kültürel varlığına bir kez daha dikkat çekmektir. Bölgedeki Türklerin, geleneksel düğün uygulamalarına ışık tutmak üzere, sosyal bilimlerde kullanılan alan araştırması tekniklerinden¹ yararlanılmış, sahada çalışılan kaynak kişilerden elde edilen çeşitli bulgular yorumlanarak aşağıda sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kuzeydoğu Bulgaristan Türkleri, Etnik Türkler, düğün, geleneksel kültür

TRADITIONAL WEDDING PRACTICES OF ETHNIC TURK'S IN NORTHEAST BULGARIA'S LUDOGORIA REGION

ABSTRACT

This research was been realised at the Northeast part of Bulgaria's Deliorman (Ludogoriye) region in some villages like Golyamo Sokolovo, Kamburovo, Kroyaç, Lovets, Trapishte ve Trıbaç of Targovishte, Razgrad, Ruse and Shumen Municipalities by the period of July - August 2004. The main aim of this area research is to drag up an attention, once again to the etno-cultural existence of Muslim Turkish minority, today well known as Ethnic turcs of Bulgaria. In order to enlighten some traditional wedding practics and the rituals of the Turks of this region, the well known social studies area research technics were used and various findings were commentaried and presented down.

Key Words: Northeast Bulgarian Turks, Ethnic Turks, wedding, traditional culture

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuarı, Edirne

¹ Bu araştırmada – “katılımcı gözlem”, “yapılanmış ve yapılanmamış görüşme” tekniklerinden yararlanılmıştır.

Giriş

Düğün ve düğünle ilgili adet, gelenek ve görenekler, tüm dünya kültürlerinde olduğu gibi geleneksel Türk kültüründe, dolayısıyla da Kuzeydoğu Bulgaristan'da yaşayan Etnik Türk ve Müslüman azınlığın geleneksel kültür uygulamalarında önemli bir yer tutmaktadır. Düğün, düğün öncesi ve sonrası uygulamalar ya da diğer bir deyişle “evlenme süreci”, evlenen çift ve yakın akrabaları için olduğu kadar, üyesi buldukları toplum ya da topluluk için de son derece önem taşımaktadır. Beraberinde pek çok geleneksel, dinsel ya da din dışı temelli uygulamanın da yer aldığı ve günümüzde giderek daha da nadir görülebilen bu tarz törenlerin zaman içinde giderek kaybolmaya yüz tuttıkları bilinmektedir. Bu araştırmada, tarihsel süreç içerisinde gelişen tüm zorlayıcı sosyo-politik koşullara rağmen, asırlardır, dil, din ve geleneksel kültürlerine sahip çıkan Bulgaristan Türklerinin renkli etno-kültürel miraslarının ancak küçük bir parçasını oluşturan - geleneksel düğün uygulamaları üzerinde durulmuştur.²

EVLENME

Evlenme, kısaca “kadınla erkeğin bir aile kurmak amacı ile ve hukuk düzeninin öngördüğü kurallara uygun olarak birleşmesi”³ şeklinde tanımlanabilmektedir. Evlilik olayı, bireylerin hayatında önemli bir dönüm noktasını oluşturmakta “gerek kızın ve erkeğin sosyalleşme sürecinin önemli bir aşaması oluşturması, gerekse aileler arasında kurulan dayanışmayı, toplumsal ve ekonomik ilişkiyi belirlemesi ve düzenlemesi bakımından”⁴ birçok toplum ve kültürde, doğumdan sonraki en önemli ve sevindirici olay olarak görülmektedir.

Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinde, yukarıdaki bilimsel açıklamalar çerçevesinde şu özelliklere rastlanmıştır:

- 1) Bölgede, evlenme yaşı köy ve şehirde değişiklikler gösterebilmektedir. Bulgaristan Eğitim Bakanlığınının 8. Sınıf olarak belirlediği (Ortaokul seviyesi) eğitim düzeyi zorunlu olduğu için, genellikle köyde evlilikler bu sınıftan mezun olduktan sonra gerçekleştirilmektedir. Yapılan görüşmelerde, şehirlerde evlenen çiftlerin çoğunun ise en az Lise mezunu oldukları ortaya çıkmıştır. Genellikle Lise, Lise Üstü Uzmanlık

² Araştırmada, yerel / bölgesel lehçe (Kuzeydoğu Bulgaristan Türkçesi) ile derlenen çeşitli ifade ve birtakım yerel tabirlere, duyuluş tınlarına sadık kalmak üzere, metin içerisinde “tırnak içine” alınarak duyuldukları gibi yer verilmiş, bunlara ilişkin açıklamalar ise dipnot olarak sayfa sonlarında verilmiştir.

³ Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, C. 8, s.3911;

⁴ Örnek, S.V., “Etnoloji Sözlüğü”, s. 185;

Fakülteleri veya Üniversite eğitimi sonrası dönemde evlilik düşünülmemekte ve gerçekleştirilmemektedir. Bu durumda, köylerde evlenme yaşı olarak kız ve erkekler için 17-18 uygun görülürken, şehirde bu yaş 21-23, hatta 26-27ye kadar çıkmaktadır.

- 2) Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinde, eskiden görülen bir adet olan ve Türkiye’de *ağırlık, süt hakkı, baba hakkı, kız parası, ana yolluğu* gibi adlarla bilinen *başlık parası* uygulamasına günümüzde rastlanmamaktadır.
- 3) 1930’lu yıllar öncesinde, bölgede birkaç kız kaçırma olayının yaşanmış olmasına rağmen, günümüzde bu türden olaylara pek rastlanmamaktadır.
- 4) Bölgede çokeşlilik (polygamy) görülmemekte, evlilikler tekeşlilik (monogamy) esasına göre yapılmaktadır.
- 5) Bölgede akraba evliliklerine rastlanmamaktadır. Amca, teyze çocukları “kardeş gibi” yetiştirilmektedir.
- 6) Eski Türk adetlerinden olan *beşik kertmesi* uygulamasına Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinde rastlanılmamaktadır.
- 7) Köy ve şehirlerde içten⁵ ve dıştan⁶ evlilikler, boşanmalar görülmekte, son yıllarda ise (1990 sonrası) yabancı uyruklu kişilerle yapılan evliliklere nadiren de olsa rastlanmaktadır.

Kaynak kişilerden A.A.nın⁷, şaka ile karışık sözleri, toplumsal yaklaşım açısından son yıllarda değişiklik gösteren durumu aşağıda özetlemektedir:

“Bii gelinim Rus, bii gelinim Bulgaa – biisi Papa, biisi Baba diye⁸ – geçineez gideez naabalım”

⁵ Örnek, S.V., a.g.e., s. 114; “endogamy: evlenecek kimsenin, eşini üyesi bulunduğu grubun içinden seçmesi kuralını esas alan evlilik düzeni.”

⁶ Örnek, S.V., a.g.e., s. 65; “exogamy: evlenecek kimsenin, eşini üyesi bulunduğu grubun dışından seçmesi kuralını esas alan evlilik düzeni.”

⁷ Aamedova (Ahmetoğlu), Atçe (Hatice), Kadın, 1932, Ruse ili, Kamburovo köyü doğumlu, TKZS (tarım kooperatifi) emeklisi, İlkokul mezunu.

⁸ Papa (Rusça) “baba”, Baba (Bulgarca) “babaanne”, “nine” anlamına gelmektedir.

- 8) Bölgede iki kız kardeşin iki erkek kardeşle evlilik yaptıkları görülmekte, ancak bu uygulama özel bir isimle adlandırılmamaktadır.
- 9) Türkiye’de *tay geldi evlilik*⁹ olarak bilinen, dul kadının dul bir erkekle evlenmesi hali, burada da zaman zaman görülmekle birlikte, yine özel bir adı bulunmamaktadır.
- 10) Bulgaristan yasaları gereği iki kişinin evli sayılması için, gereken resmi nikah, düğün seremonisinde özel bir yer tutmakta ve herkes tarafından yapılmasına özen gösterilmektedir. Halk arasında *dini nikah* olarak bilinen uygulamanın ise genellikle resmi nikah sonrasında, düğün sahibinin evinde, yakın geçmişe (1989) kadar yasaklandığı için, çoğu zaman gizli olarak kıyıldığı, yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır.
- 11) Bölge halkının, mensup oldukları toplumun bir parçası olarak, doğum kontrol yöntemleri hakkında oldukça bilinçli davrandıkları, bakabilecekleri kadar çocuğa sahip olmak istedikleri anlaşılmış, bu sayının köylerde genellikle 2-3 en fazla 4, şehirlerde ise 1-2 olduğu yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır.

Yukarıda ana hatları ile çerçevesi çizilen evlenme olgusuna ilişkin adet ve gelenekler ile kültürel değer yargıları, bağlı olunan Türk Kültür Tipinin bir uzantısı olarak sürdürülmekte ancak bünyesinde zamanla meydana gelen birtakım değişikliklerin de bulunduğu yapılan incelemelerde tespit edilmiştir.

GÖRÜCÜLÜK

Türkiye’nin çeşitli bölgelerinde de karşılaşılan ve “evlenecek erkek için kız görmeye gitmek”¹⁰ olarak tanımlanan *görücülük* uygulamasına Bulgaristan’da günümüzde pek rastlanmadığı tespit edilmiştir. Gençler birbirlerini genellikle okul ortamı, arkadaş toplantıları, eğlence merkezleri gibi çeşitli mekanlarda tanımakta ve evlenmeye karar verdiklerinde bu isteklerini rahatlıkla ailelerine iletmektedirler.

KIZ İSTEME

⁹ Erdentuğ, N., “Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik (Etnolojik) İncelemeler”, s.68;

¹⁰ Türkçe TDK Sözlük, s.565;

Çocuklarının bu kararlarından haberdar olan aileler, birbirlerini tanımıyorlarsa, öncelikle tanışmak, görüşmek amacı ile bir araya gelmekte, genellikle bu tanışmalar taraflardan birinin evinde verdiği akşam yemeğinde gerçekleşmektedir.

Çok sık olmasa da, şehirde yaşayan Bulgaristan Türklerinin bazılarında, her iki tarafın da uygun görmesi ile - bu tanışmanın bir restoranda gerçekleşebildiği, kaynak kişilerin verdiği bilgiler arasında yer almaktadır. Yemek sırasında gençlerin ya da bölgedeki adı ile “delikannların”¹¹, biraz da şaka ile karışık evlilik kararlarından bahsedilmekte, genel anlamda yakın çevreden iyi evlilik örnekleri üzerinde durulmaktadır. Yemekten sonra damat adayı veya damat adayının babası, kızı babasından resmen istemektedir. Bu adet köylerde geleneksel biçimi ile uygulanırken, şehirlerde damat adayı gencin, kızın evine gidip, resmi yemekten sonra “kızınızın elini istiyorum” veya “kızınıza iyi bir eş olacağıma inanıyorum” türünden sözlerle, kızı babasından istediği görülmektedir. *Kız isteme* adetinin Türkiye’deki geleneksel uygulamalar doğrultusunda, “Allahın emri, Peygamberin kavli ile...” gibi birtakım kalıplaşmış cümleler eşliğinde gerçekleştirilmediği vurgulanmıştır. Bununla birlikte, son yıllarda Bulgaristan’dan da rahatça takip edilebilen görsel-ışitsel Türk medyasının yadsınamaz etkisi ile kız isteme uygulamalarında, az da olsa Türkiye Türk kültürüne doğru belli-belirsiz bir eğilim olduğu yapılan görüşmelerde ortaya çıkmıştır.

SÖZ KESİMİ VE NİŞAN

Söz kesimi ve nişan adetlerinin eskiden Türkiye’de olduğu gibi, burada da uygulandığı ifade edilmiş, günümüzde ise çok seyrek olarak ve genellikle “maddi durumları iyi” olan ailelerin çocuklarına “nişan”¹² yaptıkları belirlenmiştir.

“Nişanlılık” dönemi eskiden 1-3 yıl arası sürebilmekteyken, düğün, evlenecek erkeğin askerlik dönüşüne kadar ertelenmekteymiş. Günümüzde nişanlılık dönemi genellikle 1-2 ay “*adet yerini bulsun, gençler birbirini tanısun diye*” sürdürülmekte, gençlerin aralarında herhangi bir anlaşmazlık, dargınlık veya yanlış anlama olmasını engellemek amacı ile bu sürenin çok da uzatılmamasına, özen gösterilmektedir.

ÇEYİZ

¹¹ Delikanni (delikanlı) - bölge lehçesinde evlenme çağındaki, bekar kız yada erkek, gençler için kullanılan tabir.

¹² Nişan (nişan).

“Çehiz ya da cihaz olarak bilinen çeyiz, geleneksel yapıdaki bir çok toplumda damadın başlık parasını ödemek için yaptığı masraflara karşılık, gelinin ailesinin bir jesti olarak görülür. Bu değiş-tokuş taşıdığı ekonomik nitelik dışında, evliliğin onanması anlamına gelir ve iki aile arasındaki dostluğun sağlanmasında etkili olur”¹³. Kuzeydoğu Bulgaristan’da yaşayan etnik Türkler arasında, eski önemini günümüzde az da olsa yitirmiş görünen çeyiz uygulamasına, geleneksel “çeyiz”i oluşturan öte-berinin yerini çağdaş bir ev için gerekli işlevsel eşyaların aldığı görülmüştür. Genellikle düğüne 1-2 ay kala alınan çeşitli elektronik ve beyaz eşyaların yanı sıra, mobilyalar ve mutfak araç-gereçleri, küçük ev aletleri de günümüz “çeyiz”ini oluşturmaktadır. Yapılan görüşmelerde, çeyizin köy ve şehirlere göre belirgin farklılıklar göstermediği tespit edilmiştir.

KINA

“Arabistan’da yetişen *hinna* adlı bir ağacın yapraklarından çeşitli işlemler sonucu elde edilen kına”¹⁴ Türkiye Türklerinin geleneksel etno-kültürel uygulamalarında olduğu gibi, Kuzeydoğu Bulgaristan Türklerinde de yaygın olarak kullanılmaktadır.

Evlenecek olan kıza *Kına Gecesi* yapma adeti eskiden uygulanmakla beraber, günümüzde genellikle nadiren ve köylerde görülmektedir. Yapılan görüşmelerde, geleneksel Türk adet ve göreneklerden, uygulamalardan birçoğunun çağın değişimlerine ayak uydurmak zorunda kalarak değiştiği, hatta giderek kaybolduğu açığa çıkmıştır.

Kına yakmanın özellikle bayram günlerinde (dini bayramlarda), kutsal aylarda ve düğün, doğum gibi sevindirici gelişmelerde köylü ve kentli yaşlı kadınlarca uygulandığı saptanmıştır. Bölge kadınları kınayı saçlarına veya el parmaklarına ve avuç içlerine uygulayarak kullanmaktadırlar. Yapılan görüşmelerde yakın geçmişe kadar (1989-1990) Türklük simgesi sayılabilecek her şeyin yasak olduğunu ve hükümet görevlilerince cezalandırıldığını ifade eden kaynak kişiler, o dönemde kınanın ancak köylerde küçük kız çocuklarına ve çalışmayan yaşlı kadınlara yakılabildiğini, şimdilerde ise – eskiye göre çok daha rahat davranabildiklerini belirtmişlerdir.

DÜĞÜN

¹³ AnaBritannica, C.6, s.394;

¹⁴ İslam Ansiklopedisi, C.6, s.708-709;

ŞEHİR DÜĞÜNÜ

Araştırma süresince, şehirlerde yaşayan Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Deliorman (Ludogoriye) bölgesi etnik Türklerinde, geleneksel şekli ile yapılan bir düğün uygulaması, tespit edilmemiştir. Şehir düğünlerinin genellikle:

- 1) *Nikah ve Kokteyl*
- 2) *Nikah ve Yemek (restoranda)*
- 3) *Nikah ve Balo*

şeklinde gerçekleştirildiği saptanmıştır. Hızlı ve modern şehir hayatına, Bulgar yaşlılarından farksız ayak uyduran Bulgaristan Türk gençleri, evlenirken, bu üç tip düğün töreninden birini tercih etmektedir. Araştırmanın amacı doğrultusunda bu çalışmanın ağırlığı, günümüzde hala geleneksel *Türk Düğünü* biçimine bağlı kalmaya özen gösterilen *Köy Düğünlerine* verilmiştir. Bölgenin zengin etno-kültürel mirasının önemli bir parçasını oluşturan düğün uygulamalarını olağanca renklilikleri ile ayrıca geleneksel yapılarını asırlarca korunmuş eski Türk adet ve göreneklerin oluşturduğu karakteristik dokularıyla ortaya çıkartmaya çalışmak, araştırmanın çıkış noktasını oluşturmuştur.

KÖY DÜĞÜNÜ

Köy düğünleri genellikle Perşembe akşamından, tüm köylünün düğüne davet edilmesi ile başlamaktadır. Davetliler şekerle ya da “düğün ekme”¹⁵ ile düğüne davet edilmektedir. “Okuucu”¹⁶ ya da diğer bir deyişle, düğüne davet edecek olan kişi, düğün sahibi aile tarafından belirlenmekte ve genellikle bu kişilerin, köyün dul kadınları arasından seçilmesine ve önceden de bu işi yapmış olmalarına özen gösterilmektedir. Böylelikle duygularını incitmeden az da olsa kendilerine maddi bir yardım yapılması amaçlandığı belirtilmiştir.

Köylüyü düğüne davet etmek üzere *Erkek Tarafı* ve *Kız Tarafı* iki ayrı “okuucu” kadın tutmakta, bu kadınlara genellikle 4-5m. uzunluğunda “basma” yada “bez” olarak adlandırılan desenli kumaş, havlu veya benzeri “baaşı”¹⁷ların yanı sıra bir miktar da para verilmektedir. Okuucunun taşıdığı bu geleneksel hediyelere göre, köy halkı Kız tarafı ile Erkek tarafının *zenginliklerini*, anlamakta, maddi durumları hakkında yorumlar yapabilmektedir. Bunların

¹⁵ Düün ekme (düğün ekmeği) – üzeri yumurta sarısı ve çörek otu ya da susamla süslenmiş bir tür küçük ekme.

¹⁶ Okuucu (okuyucu) – geleneksel olarak, düğüne şeker ya da ekme dağıtarak, köylüyü davet etmek üzere seçilen kişilere verilen ad.

¹⁷ Baaşı (bahşiş) – bölge lehçesinde “hediye” anlamına gelmektedir.

dönem dönem çeşitli kıskançlık ve konuşmalara, hatta köy halkı arasında çeşitli dedikodulara yol açtığı ifade edilmiştir.

“ÇİİZ SERME”¹⁸

Çiiz serme ya da kızın çeyizinin sergilenmesi, genellikle Pazartesi ya da Perşembe günleri, (bu günler uğurlu sayıldıkları için tercih edilmektedir) Erkek Evine gönderilmesiyle başlamaktadır. Kız tarafı çeyizi sergilemekte, bir de Erkek Evinde, çeyizi görmek isteyenlerle ilgilenen bir “gözcü”(genellikle kızın yengesi) bırakmaktadır. Perşembeden itibaren, gelen davetliler, gelinin çeyizinin sergilendiği odaları ve Düğün Evini gezip görebilmektedir. Perşembe akşamı, Kız Evinde yapılan *Kına Gecesine* gelinin arkadaşları, Kız Tarafını seven, sayan kadın dost ve arkadaşları ve kadın akrabaları katılmaktadır. Kına, altın para (genellikle nesiller öncesinden kalan Osmanlı lirası) ve kızın kına gecesinde geleneksel olarak giymesi beklenen sırma işli kadife kumaştan *Bindallı*, Erkek Eviden süslü “booça”lar¹⁹ içinde, dualar eşliğinde Kız Evine gönderilmektedir.

KINA GECESİ

Kına gecesini belirleyen gece, Kız Tarafı hüznü ve “kahırlı”²⁰ dır çünkü genç kız artık *yuvadan uçmaktadır*, genellikle kadınlardan 1-2si “darye”, “zilli maşa” veya “tümbek”²¹ ile - şarkı söyleyen diğer kadınlara eşlik etmektedir. Kına gecesinde söylenen türküler ağır tempolu ve hüznü sözlü olabildikleri gibi, arada neşeli ve oynak türkülerin de söylendiği, davetlilerin gelini neşelendirmeye çalıştıkları görülmektedir. Perşembe akşamı Erkek Evinde tam bir eğlence ve sevinç akşamı olmaktadır. Burada türküler söylenip oyunlar oynanmaktadır. Gelin alabilmenin sevinci ve heyecanı adeta Erkek Evindeki tüm “hısım-akraba”, dost-arkadaş davetlileri sarmıştır.

Cuma günü, düğün hazırlıkları, tutulan “çalgıcıların”²² öğle vakti Erkek Evine gelmesiyle devam etmektedir. Burada onları damadın annesi karşılamakta ve kendilerine havlu, peşkir, gömlek gibi “bağış”lar vermektedir. Genellikle iki klarinet, akordeon, davul, trampet ve

¹⁸ Çiiz serme (çeyiz serme) – evlenecek genç kızın çeyizinin düğünden önce, çeşitli geleneksel pratikler eşliğinde, Erkek Evinde sergilenmesi uygulamasına, bölgede verilen ad.

¹⁹ Booça (bohça).

²⁰ Kahırlı (üzgün).

²¹ Darye (daire), tümbek (dümbelek).

²² Düğün süresince, çeşitli uygulamalar ve eğlencelerde geleneksel müzik eşliğini gerçekleştirecek olan müzisyenler grubuna bölgede verilen ad.

bazen de “saz”²³dan oluşan çalgı grubunun başka bir köyden tutulduğu da görülmektedir. Burada, çalgıcıların “ustalığı”nın belirleyici rol oynadığı, bu nedenle o veya bu grubun seçilebildiği vurgulanmıştır. Çalgıcılar, yöresel oyun havaları çalarak Erkek evine gelmekte, burada kendilerini düğün süresince yönlendirmek ve tüm ihtiyaçları ile ilgilenmekle görevlendirilmiş olan kişi beklemektedir. Genellikle Erkek Evinin bir akrabası ya da güvendiği birisi olan bu kişi, çalgıcıların nerede, ne zaman ne yapacakları, nereye gidecekleri, nerede konaklayacakları gibi konularla ilgilenmektedir.

“KAAVE OCAA”²⁴

Köyün saygın ve maddi açıdan yeterli kişilerin evlerinde, bir ya da birkaç odada düğün süresince “kaave ocaa” ya da “kaave”ler kurulmakta, çalgıcılar Cuma günü, öğle yemeği yemek üzere bu “kaave”ye götürülmektedirler. *Kaaveye* gelen erkek davetlilere, düğün sahiplerinin bir saygı ifadesi olarak, hemen birer fincan Türk kahvesi ikram edilmekte, “oş geldiniz”²⁵ diyerek yer gösterilmektedir. Köyün tüm erkeklerine açık olan kaaveye, geleneksel olarak, babaları o anda içeride bulunan delikanlıların girmemeye özen gösterdikleri tespit edilmiştir. Genellikle evli ve orta ya da ileri yaştaki erkeklerin, düğün süresince toplanıp sohbet etme, çeşitli konularda fikir alışverişinde bulunma yeri olan kaaveye çalgıcılar geldiklerinde, adet olduğu üzere orada bulunanların isteklerini çalmaktadırlar. Erkek Evi tarafından tutulan ve genellikle köyün sevilen, sayılan yaşlıca bir kişisi olan “kaaveci”, kahveleri pişirmek ve ikram etmekle görevlidir. Bununla birlikte, kahve, şeker, fincan, tepsi v.b. gibi malzeme ve araç-gereçlerin masrafları da Erkek Evi tarafından karşılanmaktadır.

“ÇALGICILI DAVET”

Çalgıcılar, kendilerine ikram edilen yemekten sonra, bölge halkınca özel bir saygı ifadesi olarak kabul edilen “düüne çalgıcıyla çaarma”²⁶ geleneğini yerine getirmek üzere - Erkek Evinin akraba ve yakınlarını düğüne çağırarak üzere yola koyulurlar. Gidecekleri evin sokağında cami, kilise, mezarlık ya da *maşatlık*²⁷ bulunuyorsa müzik kesilmektedir. Yapılan görüşmelerde, bu uygulamanın temelinde, bu türden yerlere yüklenen manevi anlamın ve duyulan saygının belirleyici rol oynadığı anlaşılmıştır. Çalgıcıların eve gelmesi büyük

²³ Saz ya da “tambura” – bölgede geleneksel uzun saplı bağlamaya verilen ad.

²⁴ Kaave ocaa (kahve ocağı).

²⁵ Oş geldiniz (Hoş geldiniz). Bölge lehçesinde genellikle bazı sözcük ya da özel isimlerin başındaki “h” harflerinin düşürüldüğü tespit edilmiştir. Örn. Asan (Hasan), Üseyin (Hüseyin) Oyun Avası (Oyun Havası) gb.

²⁶ Düüne çalgıcıyla çaarma (düğüne müzik eşliğinde davet etme).

²⁷ Maşatlık – bölgede Hristiyan mezarlıklarına verilen ad.

heyecan ve merakla beklenmekte, en son hangi mahallede duyuldukları, ne zaman burada olacakları konusunda heyecan dolu tahminler yürütülmektedir. Müzik çalarak akraba evine gelen çalgıcıları, ev halkı kapıda karşılamakta, rakı, sigara ve şeker gibi bazı ikramlarda bulunmaktadır. Burada çalgıcılara bazen havlu, *peşkir*²⁸ veya mendil takıldığı görülmektedir. Daha sonra evin ön bahçesinde oyun havaları çalınmakta, ev halkı oynayıp eğlenmektedir. Bu arada evde hazırlanan “pide”²⁹ler, çeşitli tatlılar ve baklavalara, müzik eşliğinde Erkek Evine götürülmekte, bu yardımlaşma, yakın akrabaların bir tür sevgi-saygı ifadesi sayılmaktadır. Müzikle düğüne çağırılmayanlarla, çağırılan akrabalar arasında sıklıkla olmasa da, bazı dargınlık ve kırgınlıkların hatta tartışmaların çıkabildiği, bu tür ufak gerginliklerin – dargın tarafın: *düğüne katılmama* gibi kararlar almasına kadar gidebildiği belirtilmiştir. Akraba aileleri Erkek Evine müzik eşliğinde getirildiklerinde burada oyun havaları çalınmakta ve yeni gelenler, önceden burada olanlarla birlikte eğlenmektedirler. Burada bir süre kalan çalgıcılar bir başka akraba evine gitmek üzere yine “yol müziği”³⁰ çalarak düğün evinden ayrılmaktadırlar. Böylece Erkek Evinin akrabaları düğün evine toplanmaktadır.

“GÜVEE TRAŞI”³¹

Cuma akşamı, damat ve arkadaşları müzik eşliğinde köyün “belber”³²ine gitmekte, burada damat traş edilirken adet olduğu üzere çalgıcılardan biri “duduk kırıldı” diyerek müziği kesmektedir. Müziğin devam edebilmesi için damadın bir miktar para vermesi gerekmektedir. Damadın en yakın “delikannı”³³ arkadaşlarından seçilen Sağdıçın traşı, damat traşının hemen ardından yapılmakta, daha sonra da sırasıyla tüm yakın akrabalar traş edilmektedir. *Güvee traşı* sona erdiğinde yine çalgıcılar eşliğinde Erkek evine dönülmektedir. Burada halkın toplanması beklenmekte ve çoğunluk toplanınca oyun havası, “köçek”³⁴, bazen de tango ya da daha sıklıkla çiftetelli gibi yerel halk oyunlarının çalındığı görülmektedir. Düğün (Erkek) Evine gelen davetliler bu oyunlara katılmaktadır. Cuma gecesi en geç 24:00-01:00’e kadar süren bu eğlence, yaşlıların toplandığı kaavede son bulmaktadır. Çalgıcılar, burada

²⁸ Peşkir - pamuktan dokunmuş bir tür beyaz havlu.

²⁹ Pide – bölgesel lehçede peynirli tepsi böreğine verilen ad.

³⁰ Yol Müziği –genellikle değişmeyen geleneksel yapıda, çalgıcıların yolda olup, mahalleye yaklaştıklarının anlaşılmasını kolayca sağlayan türden hareketli bir müziktir.

³¹ Güvee Traşı (Güvey / Damat Traşı)

³² Belber (Berber)

³³ Delikannı (Bekar)

³⁴ Köçek – Sevinçli bir olay / gelişme / kutlamada, geleneksel olarak bölgede oynanan oyun. Tek kişi tarafından oynanabildiği gibi karşılıklı olarak bir çift tarafından da oynanabilmektedir. “Köçek oynanması”, büyük sevinç ifadesi olarak kabul edilmektedir.

bulunanların isteklerini çalmakta, Cumartesi gününün yoğunluğu göz önünde bulundurularak eğlence nispeten kısa tutulmaktadır. Genellikle Cumartesi öğleden sonra uzak köyler yada kentlerden, özel olarak “bayrak”larıyla gelen davetliler, müzik eşliğinde köy meydanından alınıp Erkek Evine götürülmektedirler. Geleneksel olarak hazırlanan bu “bayrak”lar, davetlilerin Erkek Evine karşı olan saygılarının birer göstergesi sayılmaktadır. Genellikle uzun bir sopanın ucuna bağlanan 3-10m. kumaş, havlu ve beyaz peşkirten oluşan “bayrağın” tepesine çiçeklerden yapılmış süslü bir taç yada gösterişli bir demet takılmaktadır. Düğün Evine gelen “bayraklar”, herkesin görebileceği şekilde avluya dizilmektedir. Bu bayrakların dışında büyük ve süslü bir bayrak Erkek Evi tarafından hazırlanmakta ve evin samanlığının tepesine dikilmektedir. Bu bayrağa “Düğün Bayraa” adı verilmektedir. Türkiye Türk düğünlerinde bu bayrak genellikle Ay-yıldızlı Türk Bayrağı olarak karşımıza çıkmaktadır. Bulgaristan’da yıllardır Türk Bayrağının taşınmasının yasak olduğu göz önünde bulundurulacak olursa, söz konusu “bayrak taşıma” geleneğinin böyle bir değişime uğrayarak simgeselleştirildiği düşünülebilir.

Cumartesi akşamı düğün alanına, ki bu köyün büyükçe bir yeşil alanı ya da köy meydanı olabilir, genellikle uzun tahta masalar kurulmakta ve burada, sayıları çoğu zaman 300-400 ya da daha fazla kişiyi bulabilen davetlilere Erkek Evi tarafından geleneksel olarak bir yemek verilmektedir. (Bkz. “Düğün Yemee”)

“DAKI”³⁵

“Dakı”ya başladığını haber veren ve bütün köy düğünlerinde aynı olan, değişmeyen özel bir taksim çalan çalgıcılar, davetlileri bir araya getirmektedirler. *Dakı*da damada takılan hediyeleri orada bulunanlara duyurmak üzere düğün sahibi tarafından esprili ve cana yakın, herkes tarafından sevilen bir kişi belirlenmekte, bu kişiye “kelej”³⁶ adı verilmektedir. Damat ve sağdıcin buldukları yere, Erkek Evine olan yakınlık derecesi ve yaş hiyerarşisine göre yaklaşan konuklar, damada, düğün süresince yanından ayrılmayan sağdıca ve *keleje* çeşitli “*bağsıs*” verip, paralar takmaktadırlar. Dakı töreni sona erdiğinde adet olduğu üzere, bu düğünden duyduğu sevinci herkesle paylaşmak için bir masanın üstüne çıkan *kelej* coşkulu bir köçek oynamakta, böylece eğlence diğer gençlerin de katılımıyla gecenin geç saatlerine kadar sürüp gitmektedir. Düğün alanında Dakı’nın yapıldığı saatlerde, Kız Evinde de Dakı

³⁵ Dakı (Takı) – bölgede düğünlerde geleneksel bir uygulama olan gelin ve damada “*Takı Takma*” törenine verilen ad.

³⁶ Kelej (Keleş)

yapılmakta, burada Kız Evini seven ve sayan kişiler ve akrabalar toplanmaktadır. Dakı'ya "tutulan" geline genellikle altın takılar, para ve kumaş gibi çeşitli hediyeler sunulmaktadır. Bölgede geleneksel Dakı, ya da Türkiye'deki adıyla *Takı Töreni*, Erkek ve Kız tarafının ayrı ayrı düzenledikleri bir tören olma özelliğini taşımaktadır.

YÜZ YIKAMA

Yüz Yıkama uygulaması Pazar sabahı damadın yakın arkadaşları, sağdıç ve diğer gençlerin, müzik eşliğinde evlerinden alınıp Erkek Evine getirilmesi ile başlamaktadır. Buradan köyün suyu devamlı akan Büyük Çeşmesine gidilmekte, burada damadın, sağdıçın ve sırayla diğerler davetlilerin yüzleri yıkanmaktadır. Bu arada önceden seçilen bir kişi suyun aktığı yeri eliyle kapatıp "su durdu" demekte, ancak damat bir miktar para verdikten sonra "sular tekrar akmaktadır". Adet olduğu üzere çalgıcıların da "düdüklerinin bozulduğunu", "davullarının patladığını" söyledikleri, bunun üzerine müziğin yeniden devam edebilmesi için damadın onlara da para verdiği bilinmektedir. Bu uygulamanın, sağdıca ve damadın diğer akrabalarına (örn. amcasına, dayısına, eniştesine) da uygulandığı ifade edilmiştir. Buradan Erkek Evine geri dönüşte, ve bir sonraki uygulamaya - "güve giidirme"ye geçilmektedir.

"GÜVEE GİİDİRME"³⁷

Güvee giidirme adı verilen uygulamanın, damadın yakın arkadaşları ve sağdıçın, damadın giyinmesinde yardımcı olmaları ile başladığı görülmektedir. Aralarında şakalaşan gençler bazen damada gömleğini ters giydirmekte ya da çorabını saklayarak eğlenmekte, bir süre sonra da buldukları odadan dışarı çıkmaktadırlar. Düğüne süslü at arabalarıyla gelen misafirlerin atlarına mendil, peşkir ve basmalar takılmaktadır. Her at arabasına 7-10 kişi yerleştirilmekte, çalgıcılar ayrı bir arabaya bindirilmektedir. Gelin ve damadın bineceği araba, büyük bir özenle hazırlanmakta, rengarenk çiçeklerle süslenmektedir. Erkek Evinin önceden hazırladığı ve bu evin bir "Düğün Evi" olduğunu göstermek için samanlığına dikilmiş olan *düğün bayraa*, düğün süresince en önde taşınmak üzere *kaaveciye* verilmekte, düğün bitiminde ise bu bayrak kendisine hediye edilmektedir. Gelin almaya giden bu düğün arabalarına köyün genç ve bekar delikanlılarından 4-5'i atlarına binerek eşlik etmektedir. Komşu köye ya da gelinin oturduğu mahalleye yaklaştıklarında, "*Kız Evine kim daha önce varıp haber verecek*" diye aralarında yarışmaktadırlar. Eve ilk gelene, geleneksel olarak Kız

³⁷ Güve Giidirme (Güvey / Damat Giydirme)

Tarafından *kenarlı gömlek* hediye edilmekte, kenarları işli ipek ya da pamuktan elde dokunan bu gömleğe büyük değer verildiği, bu gömleği alabilene gıptayla bakıldığı bilinmektedir. Gelin almaya gelen tüm bu arabalara, arabalardaki kişilere “Gelin Avcıları”³⁸ denilmektedir. Burada aslında “alıcı” olan doğru sözcüğün zaman içerisinde, yerel lehçede “avcı” olarak değişmiş olabileceği akla gelmektedir. *Gelin Avcılarını* karşılayıp “yedirmek-içirmek”, ağırlamak üzere Kız Tarafının tespit ettiği aileler meydanda beklemektedirler. Kızın köyüne müzik eşliğinde girilmekte, damat ve sağdıç dahil, tüm misafirler evlere paylaşıldıktan sonra buralarda yemek yenip, yemekten sonra hayır duaları edilmektedir. Damadı bulunduğu evden alan çalgıcılar, Kız Evine doğru yola çıkarlar. Kız Evi onları kapıda “oş geldiniz” diyerek karşılamaktadır. Buraya neden geldikleri sorulmakta, daha sonra da adet olduğu üzere “*Durun bakalım, ööle gelin almak kolay diil*” deyip, kendilerine önceden 8-10 m.lık bir sırığın ucuna bağlanan bir soğan ya da elma gösterilmektedir. Erkek Tarafından birinin, sırığa bağlı soğan ya da elmayı çiftleyle vurması istenmekte, vurulunca, ancak bu sefer de gelini nihayet alabileceklerine sevinen erkek tarafına, evin kapılarının kilitli olduğu, bu nedenle gelini götürmeyecekleri söylenmektedir. Damadın kapıdan içeri girebilmek için orada bulunan çocuklara ve Kız Evinden olan gençlere para, şeker, ceviz ve mendiller dağıtması beklenmektedir. Daha sonra damat ve sağdıç eve alınmaktadırlar. Burada gelin gidecek kız, anne – babasıyla, varsa kardeşleriyle vedalaşmakta, bugüne kadar kendisine verdikleri emekler için teşekkür etmekte ve haklarını helal etmelerini isteyerek ellerini öpmektedir. Damat da gelinin anne – babasına, ona eş olacak bu kızı yetiştirdikleri için teşekkür ederek, kendileriyle helalleşip ellerini öpmektedir. Genellikle gelinin yengesi, gelini kolundan tutup evin ön bahçesine çıkartmakta ve orada bulunan sağdıç ve damada “*Gül gibi kızımızı akıyla pakıyla tertemiz size teslim edeez, iyi bakacaksınız, bi dediğini iki etmiiceksiniz.*” gibi nasihatlerde bulunmaktadır. Gelin, damat ile sağdıçın koluna girmekte ve o anda, Erkek Tarafının gelin alma sevincini yansıtmak, mahalleye duyurmak üzere müzik başlamakta, çeşitli geleneksel oyunlar oynanmaktadır. Evinin dışına “ilk adımını” atan geline Erkek Evi ve akrabaları tarafından genellikle altın takılar ve paralar takılmaktadır. Gelini düğün arabasına bindirmek isteyen damat ve yakınlarına genellikle kızın teyzesi ya da yengesinin “*Gelinin ayaa kırık pinemez, yörüyemez*” türünden sözler söylediği görülmektedir. Bunun üzerine gelinin *kaynanası* ve *kaynatası* kendisine çeşitli vaatlerde bulunmakta, bunlar “*koç, manda, 5-10 koyun, para, altın, ev, tarla*” şeklinde sıralanabilmektedir. Kız Tarafının istekleri

³⁸ Gelin Avcıları (Gelin Alıcıları?) – gelini evinden alıp Erkek Evine götürmek üzere at arabaları ile gelen düğüncülere bölgede verilen ad.

yerine gelinceye kadar bu vaatler arada bir şakalaşmalarla böyle sürüp gidebilmektedir. Büyük baş hayvan, ev, tarla gibi burada vaat edilen gayrimenkullerin, düğünden sonra gerçekten resmi olarak geline verildiği saptanmıştır. Nihayet gelin, süslü gelin arabasına bindirilmekte ve müzik eşliğinde Düğün Evine dönülmektedir. Yol boyunca “baca” adı verilen ve genç erkeklerin piramit şeklinde dizilerek, birbirlerinin omuzlarına basması ile oluşturdukları bir figür, özellikle çocuklar ve gençler tarafından hayranlıkla izlenmektedir. “Baca”yı oluşturan gençlere mendil, havlu, peşkir gibi çeşitli hediyeler verilmektedir. Erkek Evine gelindiğinde, gelini arabadan indirmek için daha önce de yapılan uygulamalar ve vaatler tekrarlanmakta, bazen bunlara yenilerin de eklenebildiği görülmektedir. Gelecekte oturacağı evin eşliğinden içeri adımını atması için kaynanası tarafından ikna edilmeye çalışılan geline halılar, kilimler ve çeşitli ev / mutfak eşyaları sunulmakta, bunları kabul eden gelin kaynanasının elini öperek teşekkür etmekte ve eve girmektedir. Havanın kararması ile evde *dini nikah*³⁹ kıyılmakta, daha sonra yemek yemek üzere gelinleriyle ilk olarak bir araya gelen ev halkı kendisinin yeni evinde rahat edebilmesi için olabildiğince çaba sarf etmekte, özenli davranmaktadır. Saat 22.00 sularında gençlerin, yalnız bırakılarak “Gerdek Gecesine” girmeleri uygun görülmektedir. Bu, geleneksel olarak gelinle damadın bir araya geldikleri ilk gece kabul edilmektedir. Yatak odasının kapısından içeri girmek üzere olan damadın sırtına, yakın arkadaşları biraz da şaka ile karışık hafifçe vurmakta, bu adete “Güvee Kapama” adı verilmektedir. Gelinin duvağını açmadan önce, damat tarafından “Yüz Görümlü” adı verilen ve genellikle altın kolye ya da bilezikten, herhangi bir ziynet eşyasından oluşan hediye, verilmesi adettendir. Eğer damat heyecandan “yüz görümlü”nü vermeyi unutursa, hakkının verilmediği düşüncesi ile gelinin kendisiyle sabaha kadar konuşmadığı, küsebildiği ifade edilmiştir.

Düğünde, Erkek Evi tarafından davetlilere ikram edilen ve en az yedi çeşitten oluşması beklenen geleneksel “Düğün Yemee”ni oluşturan yemekler aşağıda kısa açıklamalarıyla verilmektedir.

“DÜÜN YEMEE” / DÜĞÜN YEMEKLERİ

³⁹ Dini Nikah – bölgede genellikle köyün camii hocasının eve gelip, iki şahit önünde genç çiftin “Allah katında da karı-koca olarak kabul edilmesini” çeşitli dualarla sağladığı kabul edilen geleneksel uygulama. Köy Düğünleri pek çok geleneksel uygulama, adet, gelenek ve görenek eşliğinde gerçekleştirilen genç çiftin, bu düğünden önce, Bulgaristan yasaları gereği, mutlaka bir “resmi nikah” kıydırdıkları ve bunu da yine bir tören havasında, arabalar ve hısım-dost-akraba davetliler eşliğinde gerçekleştirdikleri bilinmektedir.

1. Çorba (etli, sütlü bir çorba ya da işkembe çorbası) ve Ekmek
2. “Yaanı” / Yahni (koyun etinden yapılan geleneksel yahni)
3. Paça (tavuk etinden yapılmaktadır)
4. “Laanaşı” / Lahana aşısı – (bir tür lahana yemeği)
5. “Pide” (peynirli tepsi böreği)
6. “Pirinçli Et” (içerisinde daha çok kuzu / koyun eti ve daha az pirincin bulunduğu bir tür *etli pilav*)
7. “Böörölce” (yöresel lehçede fasulyeye verilen ad, sade ya da etli / pastırmalı kuru fasulye yemeği)
8. “Süt Karıştırması” (bir tür sütlü-unlu yemek, servisten önce üzerine kırmızı toz biberli kızgın tereyağı sosu gezdirilmektedir)
9. Sarma (geleneksel etli yaprak sarması, sarımsaklı yoğurtlu sos eşliğinde sunulmaktadır)
10. Köfte (kuru köfte)
11. Çeşitli Turşular (yöresel turşuların, genelden farklı olarak tatlı-ekşi bir tadı olduğu tespit edilmiştir)
12. Kuzu Çevirme (düğün evine en yakın akrabalara ikram edilmektedir)
13. Kabak Tatlısı (yapılan görüşmelerde, bu tatlının düğün yemeği menüsünde mutlaka yer alması gerektiği vurgulanmıştır)
14. Sütlaş / Sütlü aş / Sütlaç (bir tür pirinçli muhallebi)
15. İlaş / Ekşi aş (bulgur, dut, üzüm ya da erik pekmezi, şeker ve genellikle vişne gibi ekşili meyvelerin oluşturduğu malzemelerden yapılmaktadır. Yöreyle özgü, zahmetli hazırlanan bir tür ekşili tatlıdır.)
16. Baklava (evde hazırlanan cevizli baklava)
17. Oşaf / Hoşaf (genellikle kışın tüketmek üzere hazırlanan, kurutulmuş elma, erik, armut, kayısı gibi meyvelere yörede verilen ad)
18. Sookluk / Soğukluk (yörede kompostoya verilen ad)

Sonuç

Kuzeydoğu Bulgaristan'ın Deliorman (Ludogoriye) Bölgesinde yer alan Tırgovishte, Razgrad, Ruse ve Shumen illerine bağlı, Golyamo Sokolovo, Kamburovo, Kroyaç, Lovets, Trapishte ve Tribaç köylerinde yaşayan Müslüman Türk azınlığından kaynak kişilerle

gerçekleştirilen bu araştırma, söz konusu topluluğun günümüzde giderek unutulmaya yüz tutmuş geleneksel düğün uygulamalarını ortaya çıkartmayı amaç edinmiştir. Bunları gelecek kuşaklara aktararak Bulgaristan’da, asırlardır etno-kültürel kimliklerini korumaya çalışmış bir Türk azınlığın, ya da Bulgaristan Cumhuriyetinin AB’ye katılımı sürecinde kendilerine verilen adla – Bulgaristan’ın *Etnik Türklerinin* – etnik ve kültürel varlıklarına bir kez daha dikkat çekilmek istenmiştir. Gerçekleştirilen araştırmada, bölge köylerinde eskiye dönük adet ve geleneklerin titizlikle uygulanarak yaşatılmaya çalışıldıkları, gelecek kuşaklara aktarılmaya özen gösterildiği gözlenmiştir. Son yıllarda, şehirlerde yaşayan Bulgaristan Türklerinin de eski Türk adet ve geleneklerine kendilerini daha yakın hissettikleri, bir yandan Bulgarlar gibi düğün töreni yaparken (bkz.“Şehir Düğünü”), diğer yandan evlenecek kıza “Çiiz Serme” ve “Kına Gecesi” benzeri geleneksel uygulamalar gerçekleştirdikleri açığa çıkmıştır. Türk örf ve adetlerini, gelenek ve göreneklerini büyük ölçüde yerine getirmeye çalıştıkları, bundan heyecanla söz ettikleri belirlenmiştir. Ayrıca, son yıllarda AB’nin giderek yükselen ekonomik desteği ve Bulgaristan Hükümetinin Yerel Yönetimleri ile gerçekleştirilen uluslararası işbirliği neticesinde – etnik kültürleri korumak ve gelecek kuşaklara aktarmak üzere küçük de olsa adımların atıldığı görülmektedir. Türk gençlerinin bir araya gelip, profesyonel eğiticiler eşliğinde Türk Halk oyunlarını, adet, gelenek ve göreneklerini öğrenebildikleri birtakım kursların / kurumların oluşmaya, gelişmeye, büyük şehirlerde yaygınlaşmaya başladıkları tespit edilmiştir.

Kaynaklar

- AnaBritannica Kültür Ansiklopedisi, (2000), İstanbul, Ana Yayıncılık A.Ş., Cilt 6, s. 394
- Büyük Larousse Sözlük ve Ansiklopedisi, (1992), İstanbul, Interpress Basın ve Yayıncılık, Cilt 8, s. 3911
- Erdentuğ, Nermin, (1972), *Türkiye Türk Toplumlarında Kültürel Antropolojik (Etnolojik) İncelemeler*, Ankara, A.Ü. Eğitim Fakültesi Yayını, s. 68
- İslam Ansiklopedisi, (2003), Ankara, Türkiye Diyanet Vakfı Yayın Matbaacılık ve Ticaret İşletmesi Cilt 6, s. 708-709
- Örnek, Sedat Veyis, (1971), *Etnoloji Sözlüğü*, Ankara, A.Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları:200, s. 65, 114, 185
- Türkçe TDK Sözlük, (1998), Ankara, TDK Yayınları, s. 565

1. Bulgaristan Haritası.

Kuzeydoğu Bulgaristan’da yer alan Tırgovishte, Razgrad, Ruse ve Shumen illerini kapsayan sınırlar kalın çizgi ile belirtilmiştir.

EŞZAMANLI VE ARTZAMANLI BİR KARŞILAŞTIRMA: FATİHA SÛRESİNİN TÜRKÇE TERCÜMELERİ

Fatih ERBAY*

ÖZET

Türk lehçelerinin kelime hazinesinin daha rahat görülebilmesi ve tarih boyunca kelime hazinesinde ne zaman, ne gibi değişikliklere uğrandığının tespitinde baş vurduğumuz kaynaklardan ilki dinî metinlerdir. Bu bakımdan İslâm dinini kabul eden veya bu dinden etkilenen Türklerin hemen her lehçesine tercümesi yapılmış olan Fatiha sûresi önem taşımaktadır. Yaptığımız çalışmada art zamanlı bir inceleme yapabilmemiz için Karahanlı ve Eski Anadolu Türkçesine ait metinler; eş zamanlı bir inceleme yapabilmemiz için Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Uygur Türkçesi, Tatar Türkçesi ve Kazak Türkçesine ait metinler esas alınmıştır. Metinlerin kelime hazinesi, cümle kuruluşları ve ek kullanımları karşılaştırılarak dinî metinlerde yer alan Türkçe kelime sıklığı ve Türkçe kelime kullanımları tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk lehçeleri, artzamanlı, eşzamanlı, Fatiha sûresi

A SYNCHRONIC AND A DIACHRONIC COMPARISON: THE TURKISH TRANSLATIONS OF THE SURAH AL-FATIHA

ABSTRACT

Religious texts are the first resources to apply to find out the vocabulary of the Turkish language dialects easily and to identify when and how of the transformations in vocabulary throughout the history. Therefore, Surah Al-Fatiha, which has been translated into almost every dialect of the Turks who have adopted Islam as their religion or been influenced by it. In this study, have been based on the texts of Turkish Karahan language and the Ancient Anatolian Turkish Language for a diachronical research, and the texts of the Turkish Language of Turkey, Azarbaijan Turkish, Uighur Turkish, Tatar Turkish and Kazakh Turkish. Comparing the vocabulary, sentence structures and additional uses of the texts, the Turkish word frequency and its use have been the matters of this research.

Key Words: Turkish dialects, synchronic, diachronic, Surah Al-Fatiha

* Araş. Gör. SÜ., Fen Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

GİRİŞ

Türk dilinin gelişim devrelerini takip edebilmemiz için yapılacak gramer çalışmalarında Kur'an tercümelerinin önemi büyüktür. Türklerin İslâm dinini kabul etmesinden sonra hemen her devirde ve bu dini kabul eden Türklerin her lehçesine tercümesi yapılan bu dinî kitap, anlambilim ve sözlükbilim çalışmaları için kaynak niteliğini taşımaktadır.

İlk Kur'an tercümelerini ikiye ayırabiliriz: İlki kelime kelime tercümesi yapılan satırlı tercümeleridir (ör: Karasoy 2004; ATA 2004). İkincisi ise, tüm âyeti bütün olarak Türkçe cümlelerle karşılayan, dizimi orijinal metnin diline göre değil, Türkçenin söz dizimine göre yapılan tercümelerdir. Satırlı (kelime kelime) Kur'an tercümelerinde Arapça kelimenin karşılandığı Türkçe kelime hemen alt kısımda yer almıştır. Böylece hangi Arapça kelimenin hangi Türkçe kelimeye karşılık geldiği rahatça bulunabilmektedir. Yine Türkçe kelimenin nasıl kullanıldığını, Arapça karşılığı yardımıyla hangi lehçede, hangi dönemde, hangi anlamlara geldiğini bulmak kolaylaşmaktadır (Eckmann 1996:255).

I. DİNÎ ESERLERİN TERCÜME EDİLDİĞİ DİLE KATKILARI

Dinî eserler çevirisi yapılan bütün dilleri etkilemiştir. Bu bağlamda, İncil'in Batı dillerine etkisi büyük olmuştur. Ancak bu konu hala tam ve eksiksiz olarak incelenememiştir. Dilin kaynağı ve çeşitliliği konusunda birçok dilbilimcinin İncil'den yararlandığı muhakkaktır (Harris-Taylor 2002:33). İncil'in birçok Batı diline yapılan çevirisi, tercüme edildikleri dilin kullanımdan düşen kelimelerini gün ışığına çıkarmıştır. Meselâ Martin Luther'in Almancaya yaptığı İncil çevirisi ortak Alman diline sayısız katkılarda bulunmuştur (Sevim, http://www.insanbilimleri.com/makaleler/linguistik/martin_luter.htm/ 07. 12.2005).

Türklerin İslâm dinini kabul etmelerinden yaklaşık bir asır sonra ilk Kur'an tercüme de başlamıştır. Yüzyıllarca tercüme yapılan bu dinî metinler kuşkusuz Türk diline de yarar sağlamıştır. Tercümelerin birçoğunda Arapça kelimelere Türkçe karşılıklar bulunmuş ve ilk dönem dinî terminolojinin Türkçeleşmesine büyük katkı sağlamıştır.

Bilindiği gibi Süleyman Çelebi'nin "Vesîletü'n-Necât"ındaki birçok tabir ve kelime konuşma diline girmiş ve "Vesîletü'n-Necât"taki yabancı kelimeler bizzat Süleyman Çelebi tarafından Türkçeleştirilmiştir. Dinî metinlerin çevrilmesi ve tarihî dönem içerisinde Türkçeye kazandırılması, özellikle Türk lehçeleri arasında ortak dil kavramına büyük katkılarda bulunmuştur.

II. TÜRKÇE KUR'AN TERCÜMELERİ

Türklerde dinî eserleri tercüme etme geleneği, İslâmiyet'ten önce kabul ettikleri Budizm, Maniheizm, Brahmanizm gibi dinlere ait eserlerin Türkçeye tercümesi ile başlayarak Türklerin X. yüzyılda, İslâm dinini kabul etmeye başlamalarından yaklaşık bir asır sonra yapılan Türkçe Kur'an tercümeleri ile devam etmiştir. Bu yüzyıllarda Horasan ve Maverâü'n-nehr bölgesinin, ordusu ve kumandanları Türk olan Samanoğulları'nın eline geçmesi ve Mansûr b. Nûh'un Kur'an tercümeleri için bir mütercim komisyonu kurması ile ilk tercüme çalışmaları başlamış (İnan 1961:7-8) ve Kur'an, Taberî'nin hacimli tefsiri esas alınarak Farsçaya tercüme edilmiştir. Bu ilk Kur'an tercümesi Türkçe tercümelere örnek olmuştur (Ata 2004: IX-X).

Türkçe ilk Kur'an tercümesi Aysu Ata tarafından çalışılmıştır. Bu nüsha, Türkçe yanında Farsça tercüme de içeren satırarası, kelime-kelime tercüme yapılmış bir eserdir (Ata: 2004).

Büyük Selçuklu dönemine ait Kur'an tercümeleri hakkında bilgimiz yoktur. Bunu Selçukluların resmî dilinin Farsça olmasına ve yazı dili için Arapça ya da Farsçanın kullanılmasına bağlayabiliriz (Köprülü 1926: 239). Büyük Selçuklu devrine ait Türkçe eserlerin azlığı da bunda etkili olmuştur. Kur'an-ı Kerim'in Türkçe tercümeleri Anadolu beylikleri döneminde kısa sûrelerin tercüme ve tefsirleri şeklindedir. Bu tercümelere örnek olarak Burdur Vakıf ve Halkevi Kitaplığında bulunan 1234 numaralı Tebâreke tefsirini¹ verebiliriz. Eser İshâk Beg b. Murâd Arslan'a atfen yazılmıştır. Ahmed Ateş'in incelemesine göre eser XIV. yüzyılın ilk yarısına aittir (Ateş 1948: 172). Osmanlı Devleti döneminde de

¹ Bu eser daha sonra Konya El Yazmaları Kütüphanesine nakledilmiş ve 99 numaraya kaydedilmiştir.

Kur'an tercümelerine kısa sürelerle katkıda bulunulmuştur. Bu Kur'an tercümelerinin XIV. yüzyıl sonları ile XV. yüzyılın başlarına ait olduğu sanılmaktadır (İnan 1961: 16).

III. DEĞERLENDİRME

a. Fatıha Sûresinin Türkçe Tercümelere

Çalışmanın amacı, aslı Türkçe olmayan bir metnin, tarihî ve çağdaş lehçelere aktarılmış şekli esas alınarak; bu lehçelerde nasıl işlendiğini, hangi kelimelerin kullanıldığını tespit etmektir. Bütün lehçelerde ortak metin, ortak kültürün bir sonucu olduğu için, tüm lehçelerde tercümesi yapılmış olan en uygun metnin dinî esaslı bir metin olduğu düşüncesiyle, Fatıha sûresi çalışılmaya uygun bulunmuştur. Art zamanlı ve eş zamanlı bir inceleme yapabilmek için, art zamanlı olarak Karahanlı Türkçesi (K.T.) (İnan 1961: 25-26) ve Eski Anadolu Türkçesine (E.A.T.) (Topaloğlu 1976) ait metinler; eş zamanlı inceleme yapabilmek için ise Türkiye Türkçesi (T.T.) (Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli 1987 : VIII), Azerbaycan Türkçesi (A.T.)², Uygur Türkçesi (U.T.) (Kuran Kerim Uygurça Tercimesi 1986 :2), Tatar Türkçesi (Tat. T.) (Kor'an Tefsire 1994 :4) ve Kazak Türkçesine (Kzk. T.)³ ait metinler olmak üzere yedi ayrı metin incelenmiştir. Değerlendirme bölümünde karşılaştırmalı metin sonda verildiği için bütün yapılar üzerinde değil, önem arz eden yapılar üzerinde durulmaya çalışılacaktır.

b. Tercümelere Kelime Hazinesi

Türk lehçelerinin kendilerine has kelime hazinesi bulunmaktadır. Ancak bu kelimelerin bir bölümü "Temel Lehçe" düzeyinde bir kısmı da "Genel Türkçe" düzeyinde birbirleriyle örtüşmektedir. Meselâ Oğuz grubuna giren Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinin kendi aralarında örtüşme oranı yüksek olmasına rağmen Kıpçak grubuna dahil Kazak Türkçesiyle örtüşme oranı düşmektedir. Bilineceği üzere bu örtüşme oranına lehçelerin aynı

² Metnin basım yeri ve tarihi bilinmemektedir.

³ Metnin basım yeri ve tarihi bilinmemektedir.

lehçe grubunda olması, tarih boyunca siyasî, sosyal, kültürel ilişkilerde bulunmaları etki etmektedir (Uğurlu 2004: 30).

Karahanlı Türkçesiyle kaleme alınmış metinde dikkatimizi çeken ilk özellik kelime hazinesi olmuştur. Bu metinde yer alan *uğan* “Tanrı, kadir”; *içi* “sahip, efendi, Tanrı”; *bağırşak* “şefkatli, lütfekar”; *tınlıg* “canlı”; *ögtül* “hamd, övgü”; *ögdi* “methiye” kelimeleri ve metinde yer alan bazı ekler bize metnin eskiliği hususunda ipuçları vermektedir. Eski Anadolu Türkçesine ait Fatiha sûresi tercümesinin kelimelerine baktığımızda Karahanlı Türkçesine ait metinde bulunmayan *kağanıl-* “gazaba uğramak”, *eylük* “iyilik, güzellik” kelimeleriyle karşılaşmaktayız.

Karahanlı ve Eski Anadolu Türkçelerine ait tercüme karşılaştırıldığında dikkat çeken kelimelerden biri *yanut* kelimesidir. Bu kelime iki metinde de “âhret, ceza günü” anlamlarında kullanılmıştır. Kelimenin metinlerde kullanılışından yola çıkarak Karahanlı Türkçesi döneminde kelimenin *yanut* şeklinde kullanıldığını ve anlamın bu kelimeyle karşılandığını çıkarabiliriz. Ancak Eski Anadolu Türkçesine ait tercümede *yanut* kelimesi kullanıldıktan sonra açıklama yapılmı ihtiyacı hissedildiğinden olsa gerek, sayfanın kenarına “kıyâmet gününde” notu düşülmüştür. Buradan yola çıkarak *yanut* kelimesinin Karahanlı ve Eski Anadolu Türkçesi döneminde “ahret, kıyamet” anlamlarında kullanıldığını ancak Eski Anadolu Türkçesi döneminde kelimenin kullanımdan düştüğünü söyleyebiliriz.

Metinlerde yer alan kelimelerdeki farklılığı incelediğimizde iki husus dikkatimizi çeker. Bunlardan ilki telaffuzdan kaynaklanan farklılık, ikincisi ise kelime kullanımından doğan farklılıktır. Bu konuda Kazak Türkçesini ikinci kısma dahil edebiliriz.

Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesine ait Fatiha sûresi tercüme arasında kelime hazinesi yönünden fazla bir fark yoktur: ör. hamd (T.T.) – hemd (A.T.), âlem (T.T.) – alem (A.T.), sana (T.T.) – sene (A.T.), doğru (T.T.) – dogru (A.T) ...

Metinlerdeki *yardım* (*medet*) ve *doğru* kelimelerini karşılaştıracak olursak; Türkiye Türkçesi ile yazılmış tercümede *medet* (yardım) şeklinde geçen kelime, Karahanlı Türkçesine

ait metinde *yarı*, Eski Anadolu Türkçesine ait metinde *arğa*, Kazak Türkçesine ait metinde *cardem*, Uygur Türkçesine ait metinde *yardem*, Azerbaycan Türkçesine ait metinde *kömek*, Tatar Türkçesine ait metinde *yardem* şeklinde geçmektedir. Yine Türkiye Türkçesi ile yazılmış metinde yer alan *doğru* kelimesi, Karahanlı Türkçesine ait metinde *köni*, Kazak Türkçesine ait metinde *tuvra*, Uygur Türkçesine ait metinde *toğra*, Azerbaycan Türkçesine ait metinde *dogru*, Tatar Türkçesine ait metinde ise *turı* şeklindedir.

Kazak Türkçesine ait Fatıha sûresi tercümesinde kelime hazinesi olarak dikkat çeken ilk husus, tercümede kullanılan kelimelerin, diğer çağdaş lehçelerle yazılmış metinlerde kullanılan kelimelerden değişik oluşudur. Bu değişikliği Kazak Türkçesinin ait olduğu lehçe grubunun uzaklığıyla açıklayabiliriz. Diğer metinleri kelime hazinesi olarak karşılaştırdığımızda bazı kelimelerin aynı olduğunu bazı kelimelerinse küçük ses değişiklikleriyle yer aldığını söyleyebiliriz. Ancak Kazak Türkçesine ait tercümede, diğer metinlerde kullanılmayan birçok kelime kullanılmıştır: ör. *oşra*- “karşılaşmak, rastlamak”, *erekşe* “fevkalade”, *kamkor* “koruyucu”, *meyrimdi* “merhametli” ... Kazak Türkçesine ait metinde bu gibi kelimelerden başka, diğer çağdaş lehçelerin Fatıha sûresi tercümelerinde kullanılmayan bir hayli ses değişikliğine uğramış kelimeler de yer almaktadır: *tuvra* “doğru”, *cardem* “yardım”, *col* “yol”, *basta*- “başlamak” ...

c. Tercümelerin Ek Kullanımları

-ğan / -gen sıfat-fiil eki Karahanlı Türkçesine ait metinde kullanılmıştır: ör. törü-gen, yarlığa-ğan, ögtüle-gen... Çağdaş diğer metinlerde meselâ Uygur ve Kazak Türkçelerine ait metinlerde Karahanlı Türkçesine ait tercüme metnindeki eke uygun olarak -ğan ve sert sessizlerden sonra -қан şeklinde kullanımına rastlanmıştır: ör. (U.T) yoluğ-қан, az-ğan. ör. (K.T.) ülendir-gen, oşra-ğan, adas-қан. Tatar Türkçesine ait metinde ise ekin -ken /-kan /-gan şekilleri görülmektedir: ör. töş-ken, adaş-kan, adaşma-gan, açuvlandırma-gan. Azerbaycan Türkçesinde bu ek artık -an/ -en şeklindedir: ör. (A.T.) ol-an, az-an. Türkiye Türkçesine ait Fatıha tercümesinde bu sıfat-fiil eki kullanılmamıştır. Bu ekin yerine -mış / -miş sıfat-fiil eki kullanılmıştır.

Karahanlı Türkçesi ile yazılmış Fatiha tercümesinde dikkat çeken bir diğer husus isim hâl eklerinin yazılışlarıdır. Metinde yönelme hâli için -ka (ör. tınlığ-ka, Telri-ka, yol-ka, yolın-ka); ayrılma hâli için -dın/ -din (ör. sin-din, yol-dın); yükleme hâli için -nı /-ni (ör. mü'minler-ni, ajunluğlar-nı, biz-ni); ilgi hâli için -nı/-ni (ör. anlar-nı, küni-ni) ekleri kullanılmıştır. Buna karşılık Eski Anadolu Türkçesine ait tercümede yönelme hâli için -e / -a (ör. eyle-meg-e, sañ-a), bulunma hâli için -de (ör. günin-de), ayrılma hâli için -den (ör. sen-den), ilgi hâli için -nuñ / -uñ (ör. Tañrı-nun, anlar-uñ) ve vasıta hâli için -ıla (ör. adı-y-ıla) ekleri kullanılmıştır.

Hâl ekleri çağdaş lehçelere ait metinlerde farklılık göstermektedir. Meselâ Uygur Türkçesi ile yazılmış Fatiha tercümesinde yönelme hâli için -ga (ör. Allah-ga, yol-ga, yol-i-ga); yükleme hâli için -ni (ör. biz-ni); ilgi hâli için -niñ/-niñ (ör. kün-i-niñ, yoluğkanlar-niñ) ekleri kullanılmıştır. Kazak Türkçesine ait metinde ise yönelme hâli için -ga/-ke/-a (ör. col-ga, ni'met-ke, Alla-ga, ašov-ga, col-ı-n-a); yükleme hâli için -di (ör. biz-di); ilgi hâli için -nı/-ni/-iñ (ör. Alla-nı, sin-iñ, kün-i-niñ) ekleri kullanılmıştır. Tatar Türkçesi ile yazılmış metinde yönelme hâli için -ga/-ge/-a (ör. yul-ga, keşeler-ge, yul-ı-n-a); ayrılma hâli için -dan (ör. yul-dan); bulunma hâli için -da (ör. dönya-da); yükleme hâli için -nı (ör. yul-nı); ilgi hâli için -nêl (ör. keşeler-nêl, köne-nêl) eki yer alır. Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesi ile yazılmış tercümelerde hâl ekleri aynıdır: ör. yol-u-n-a (A.T.), Allah-a (T.T.); Hag-dan (A.T.), sen-den (T.T.); gün-ü-nün (A.T.), gün-ü-nün (T.T.)...

ç. Tercümelerin Cümle Kuruluşları

İncelenen Fatiha sûresi tercümelerini cümle kuruluşları bakımından üçe ayırmak mümkündür. Bunlardan ilki satır-altı (kelime kelime) tercüme yapılan Karahanlı ve Eski Anadolu Türkçesine ait metinlerdir. Bu metinler Arapçadan kelime kelime tercüme yapılmış olmasından dolayı cümle kuruluşları bozuktur. Bu bozukluğu metnin dinî olmasından dolayı hataya düşme endişesine bağlayabiliriz:

ör. K. T. : “*rūzī berigli yarlıkağlı*”.

Karahanlı Türkçesine ait tercümede sadece bir âyet cümle kuruluşu bakımından düzenlidir.

ör. K. T. : “*Sini birlep sała tapınur miz yana sindin ol yarı tileyür miz*”.

Cümle kuruluşları yönünden ikinci bölüme Türkiye Türkçesi, Azerbaycan Türkçesi, Uygur Türkçesi ve Kazak Türkçesi gibi çağdaş lehçelere ait metinler girmektedir. Bu lehçelere ait tercümelemler genellikle düzenli cümlelerden oluşmaktadır. Ancak Azerbaycan Türkçesine ait tercümede diğer lehçelerin aksine sadece üç düzenli cümle kuruluşu bulunmaktadır. Burada dikkatimizi çeken bir diğer husus da çağdaş lehçelerde yapılan tercümelerin cümle dizimi bakımından birbirine benzemesidir.

ör. T. T. : “*(Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.*”

A. T. : “*Biz yalnız sene ibadet edirik ve yalnız senden kömek dileyirik.*”

U. T. : “*(Rebbimiz) señila ibādet kılmiz ve sendinla yardım tileymiz.*”

Tat. T. : “*İy terbiyeçébéz Allah! Béz siña gına gıybadet kılabız hem her eşébézde sinnen géne yardım sortıybız.*”

Kzk. T. : “*(Ey Alla) sağan gına kulşılık kılamız eri senen gına cardem tileymiz.*”

Cümle kuruluşu olarak üçüncü bölüm ise tercümenin yanında açıklama cümleleri veya kelimelerinin kullanıldığı tercümelerdir. Bu bölüme özellikle Eski Anadolu Türkçesi ve Tatar Türkçesine ait olan metinleri örnek olarak verebiliriz. Burada metnin tercümesinin yanında açıklamalara yer verilmiştir. Bu açıklamaların Tatar Türkçesi metninde çok sık kullanılması metni bir tercümeden çıkarıp “meal” seviyesine yakınlaştırmıştır.

ör: E. A. T. : “*Yohı anlaruñ kim eylük eyledüñ anlaruñ üzerine kaçınılmışlar degüller ya'nı cühüd degüller dakı azmışlar degüller ya'nı naşrānı degüller.*”

E. A. T. : “*Yanut günü issi [kıyāmet güninde hüküm eylemege mālİK olan]*”

Tat. T. : “*Allahu Tegale bu dönyada barça keşélerge merhemetlé, yagni mö'minlerge de, keferlerge de nigmetlerén bire, emma ahirette mö'min bendeleréne géne birecek.*”

Tat. T. : “*İy terbiyeçébéz Allah! Bézlerné turı yulga künder! Turı yul – Kor’en hem sönnet yulıdır*”.

Eski Anadolu Türkçesine ait metin bir cümle hariç cümle kuruluşları açısından düzensizdir.

ör: E. A. T. : “*Sañta taparuz dağa senden arğa virmek isterüz.*”.

Metinlerin bazılarında tercüme edilen kelimelerin yanında açıklamalarda yer almaktadır. K.T.’ye ait metinde bazı Arapça kelimeler açıklanarak Türkçeye çevrilmiştir. ör. “*ka muğ tunlığa rüzî berigli*”, “*ka muğ mü’minlerni yarlıkağan*”, “*törügensiz bir Uğan*”. Eski Anadolu Türkçesine ait tercümede “*yanut günü issi*” ifadesine bir der-kenarla “*kıyâmet güninde hüküm eylemege mâlik olan*” şeklinde bir açıklık getirilmeye çalışılmıştır.

Karahanlı Türkçesine ait Fatıha tercümesinin cümle kuruluşu olarak dikkat çeken yönlerinden birisi de tercüme ederken ilave kelime kullanmaktan kaçınılmasıdır. Bunu kelime kelime tercüme yapılmasına bağlayabiliriz. Oysa diğer metinlerde anlam önde tutulduğu için bazı ilaveler yapılmıştır.

ör: K. T. : “*bizni köni yolğa*”

E. A. T. : “*yol göster bize toğru yol*”

T. T. : “*bize doğru yolu göster*”

A. T. : “*bizi doğru yola yönel*”

U. T. : “*bizni toğra yolğa başlığın*”

Tat. T. : “*İy terbiyeçébéz Allah! Bézlerné turı yulga künder! (Turı yul – Kor’en hem sönnet yulıdır)*”

Kzk. T. : “*bizdi tuvra colğa salagür*”

Tercümelerde kullanılan kipler karşılaştırıldığında en çok geniş zamanın kullanıldığı için ve metinlerde genel olarak bir kip birlikteliğinden söz edilebilir. ör: tapınur miz, yarı tileyür miz (K.T.); taparuz, arğa virmek isterüz (E.A.T.); medet umarız, kulluk ederiz (T.T.);

ibadet edirik, kömek dileyirik (A.T.). Kazak ve Tatar Türkçesine ait metinlerde geniş zaman karşılığı olarak –a eki (ünlüyle biten fiilden sonra -y) kullanılmıştır. ör: gıybadet kılabız, yardım sorıybız (Tat. T.); kılşılık kılamız, cardem tileymiz (Kzk. T.); yardım tileymiz (U.T.). Uygur Türkçesinde (Öztürk 1997: 153) ise geniş zaman fonksiyonlu gelecek zaman kipiyle karşılaşırız. ör: ibâdet kılımız (U.T.).

d. Notlar

Karahanlı Türkçesiyle yazılmış Fatıha sûresi tercümesinde dikkat çeken yönlerden bir diğeri bazı Arapça kelimelerin iki kelimeyle karşılanmasıdır. Örneğin *hamd* kelimesi *şükr ü ögdi* şeklinde birbirine yakın anlamda olan iki kelimeyle karşılanmıştır. Yine Arapça *Allah* kelimesine Türkçe *Uğan, İçi* kelimeleriyle karşılık bulunmuştur. Karahanlı Türkçesine ait tercümedeki bir diğeri husus “انعمت en‘amte” kelimesinin “*minnet kı-*” gibi belki yazım hatasından dolayı büsbütün yanlış bir şekilde tercüme edilmesidir.⁴

Eski Anadolu Türkçesiyle kaleme alınmış Fatıha sûresi tercümesinde ise “*raḥmān*” ve “*raḥīm*” kelimelerinin ikisi de Türkçeye “*raḥmet kılıcı*” şeklinde çevrilmiştir. Yine bu tercümede “*yanut günü issi*” ifadesi bir der-kenarla “*kıyāmet güninde hüküm eylemege mālİK olan*” şeklinde açıklanmıştır. Buradan *yanut* kelimesinin o dönemde artık unutulmaya başladığını ve yerine Arapça *kıyāmet* kelimesinin yerleşmeye başladığını çıkarabiliriz. Eski Anadolu Türkçesine ait tercümenin transkripsiyonunda da bazı hatalar bulunmaktadır. Transkripsiyon alfabesi kullanılmadan yapılan çalışmada, Ahmet Topaloğlu tarafından metne eklemeler de yapıldığı görülmektedir. Metinde yer alan “*yanut günü issi*” ifadesinden sonra metin tamirine gidilmiş; “*ya‘nī*” kelimesi metne ilave edilmiş ve bu ekleme metinde belirtilmemiştir (Topaloğlu 1976: 1).

IV. SONUÇ

Tercümelelerin yapıldığı ilk dönemlerde satıraltı tercümelelerin yapıldığı, daha sonraki dönemlerde ise cümle olarak çeviriye geçildiği görülmüştür. Yine ilk çevirilerde dikkat çeken

⁴ “انعمت en‘amte” kelimesinin asıl anlamı “ikramda bulunmak, nimet vermek” olmalıdır.

bir başka husus Türkçe kelimelerin kullanılma sıklığıdır. Bu çevirilerde Türkçe kelime oranları daha fazla iken çağdaş Türk lehçelerine yapılan çevirilerde bu durum terk edilmiştir. Tercümelerdeki anlatım gücüne ve açıklama cümlelerinin fazlalığına bakmak için aşağıda “toplam kelime sayıları”, “yabancı kelime sayıları” ve “toplam kelimelerin yabancı kelimelere oranı” verilecektir. Böylece Türkçe kelime kullanılma sıklığı da daha açık bir şekilde görülecektir:

Tercüme Edilen Metin	Toplam Kelime Sayısı	Yabancı Kelime Sayısı	Yabancı Kelimelerin Oranı
Karahanlı Türkçesi	54	7	% 13
Eski Anadolu Türkçesi	61	15	% 25
Türkiye Türkçesi	42	17	% 41
Azerbaycan Türkçesi	51	23	% 45
Uygur Türkçesi	42	20	% 48
Tatar Türkçesi	101	38	% 38
Kazak Türkçesi	47	10	% 22

Yukarıdaki tablodan da görüleceği üzere yabancı kelimelerin en az düzeyde kullanıldığı metin Karahanlı Türkçesine aittir. Yabancı kelime oranı en fazla olan ise Uygur Türkçesine ait metindir. Tabloda dikkat çeken bir diğer husus Kazak Türkçesine ait metinde diğer çağdaş lehçelere ait olan metinlerden çok daha az oranda yabancı kelime kullanılmasıdır. Yine açıklama cümlelerinden dolayı Tatar Türkçesine ait metnin toplam kelimesi diğer tercümelemlerin neredeyse iki katına ulaşmıştır. Bu kelime ve açıklama cümlelerindeki fazlalıktan hareketle Tatar Türkçesinde artık tercümeden çok meale geçiş gözlenmektedir.

Ayrıca Karahanlı Türkçesine ait metinde görülen ekler (-ğan / -gen, -ğa / -ge, -nı/ -ni) Karahanlı Türkçesinin devamı hüviyetindeki lehçelere ait tercümelemlerde (Uygur, Tatar ve Kazak) görülmüştür. Bununla beraber Eski Anadolu Türkçesine ait metindeki ekler, aynı lehçe grubundaki Türkiye Türkçesi ve Azerbaycan Türkçesine ait metinlerde de dikkat çekmektedir.

Daha öncede belirttiğimiz gibi ortak dil için dinî metinlerin çevirilerinin önemi büyüktür. Birçok lehçede tercümesi yapılan bu gibi metinler yeniden ortak dil mantığına uygun olarak gözden geçirilmeli, Türk lehçelerinin yakınlaşmasında aktif olarak kullanılmalıdır.

V. ÇEVİRİYAZI METNİ

I. Âyet

K.T. : Törügensiz bir Uğan İdi atı birle bağırsağ kamuğ tınlıgka rüzī berigli kamuğ mü'minlerni yarlıkağan.

E.A.T. : Tañrı adı-y-ıla ya'nī başların yā oqırın gey raḥmet kılıcı raḥmet kılıcı

T.T. : Rahmân ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.

A.T. : Rehmlî merhemetli Allahın adı ile.

U.T. : Nahayiti şepkatlik ve mehribân Allānıñ ismi bilen başlaymen.

Tat.T. : Rehimlé şefkatlé Allah isemé bélen başlıyım eşémné.

Kzk.T. : Asa kamuğ erekşe meyrimdi Allanıñ atı men bastaymın

II. Âyet

K.T. : Şükr ü ögdi Teñrika ajunluğlarını ögtülegen idi

E.A.T. : Ögmek Tañrınıñdur 'âlemler ıñşı yā bisleyicisi

T.T. : Hamd (övme ve övülme), âlemlerin Rabbi Allah'a mahsustur.

A.T. : Hemd (şükr ve te'rif) olsun Allah'a alemlerin Rebbine

U.T. : Cimi hemd ü sâna âlemlerniñ perverdîgâri Allahğa ḥâstur.

Tat.T. : Çın maktav galemlerné, bötén mehluklarını terbiyelevçé Allahu tegalege tiyêşlé.

Kzk.T. : Barlık maktav bükil elemniñ rabbi Allağa

III. Âyet

K.T. : Rüzī berigli yarlıkağlı

E.A.T. : Gey raḥmet kılıcı raḥmet kılıcı

T.T. : O, rahmândır ve rahîmdir.

A.T. : (Bu dünyada hamıya) rehmlî (ahiretde ise ancak mö'minlere) merhemetli olana.

U.T. : Allah nahayiti şepkatlik ve mehribândur.

Tat.T. : Allahu Tegale bu dönyada barça kэшélerge merhemetlé, yagni mö'minlerge de, keferlerge de nigmetlerén bire, emma ahirette mö'min bendeleréne géne birecek.

Kzk.T. : Asa қамқор erekşe meyrimdi.

IV. Âyet

K.T. : Erklig şaқış yanut küniñiñ.

E.A.T. : Yanut günü issi [қıyāmet güninde һүкм eylemege mālik olan]

T.T. : Ceza gününün mālikidir.

A.T. : Hagg-hesab (gıyamet) gününün sahibine.

U.T. : Қıyāmet küniñiñ igisidür.

Tat.T. : Allahu Tegale, gadéllék bélen һökém itüçé, ahiret könénél patşasıdır.

Kzk.T. : Қıyāmet küniñiñ [i]yesi.

V. Âyet

K.T. : Sini birlep sała tapınur miz yana sindin ol yarı tileyür miz.

E.A.T. : Saña taparuz daқı senden arқа* virmek isterüz.

T.T. : (Rabbimiz!) Ancak sana kulluk ederiz ve yalnız senden medet umarız.

A.T. : Biz yalnız sene ibadet edirik ve yalnız senden kömek dileyirik.

U.T. : (Rebbimiz) señila ibādet қılımız ve sendinla yardım tileymiz.

Tat.T. : İy terbiyeçébéz Allah! Béz siña gına gıybadet kılabız hem her eşébézde sinnen géne yardım sorıybız.

Kzk.T. : (Ey Alla) saған gana құлşılıқ қılımız eri senen gana cardem tileymiz.

VI. Âyet

K.T. : Bizni köni yolқа

E.A.T. : Yol göster bize toğru yol

T.T. : Bize doğru yolu göster.

* Metinde kelime اَرَق “arқı” şeklinde harekelenmiştir.

A.T. : Bizi doğru yola yönelt.

U.T. : Bizni doğru yola başlığın.

Tat.T. : İyi terbiyeçebéz Allah! Bézlerné turı yulga künder! (Turı yul – Kor'en hem sönnet yulıdır)

Kzk.T. : Bizdi tuvra colğa salagür.

VII. Âyet

K.T. : Anların yolınğa kim minnet kıldı anların üze ırmes öleymes anlar üz[e] tağı yana yoldın azmış.

E.A.T. : Yolu anların kim eyelük eyledün anların üzerine kaçınılmışlar degüller ya'nî cühüd degüller dağı azmışlar degüller ya'nî naşrânî degüller.

T.T. : Kendilerine lütuf ve ikramda bulunduğun kimselerin yolunu; gazaba uğramışların ve sapmışların yolunu değil.

A.T. : Ne'met berdiyın keslerin yoluna ; gezebe duçar olanların ve (Hagdan) azanların yoluna yoh!

U.T. : Gazapınğa yoluğkanların ve azganların yolıga emes, sen in'âm kılganların yolıga (başlığın).

Tat.T. : Ol yulnı eyvelgélerge ingam itép birdéñ, bézlerné Sinéñ açuvıñ töşken ve adaşkan keshélernéñ bidéget hem zalelet yulınnan başka yulga künder, yagni Siné açuvlandırmagan hem hak yuldan adaşmagan keshéler yulına künder! "Amin."

Kzk.T. : Ni'metke ülendirgendor sınıñ colına aşuvğa oşragandardıñ cana adaşkandardıñ colına emes. (Āmīn).

VI. Tercümelere Yer Alan Kelimelerin Tablosu

Arapça	Karahanlı Türkçesi	Eski Anadolu Türkçesi	Türkiye Türkçesi	Azerbaycan Türkçesi	Uygur Türkçesi	Tatar Türkçesi	Kazak Türkçesi
بِسْمِ b'ism	atı birle	adı-y-ıla	Adıyla	adı ile	ismi bilen	isemé bilen	atı men
الله Allah	Uğan, İdi	Tañrı	Allah	Allah	Allā	Allah	Alla
الرحمن er-Raḥmān	ruzī berigli	raḥmat kılıcı	Rahmān	rehmli	nahayiti şepkatlik	rehimlé	asa қамқор
الرحيم er-Raḥīm	yarlıқаған	raḥmat kılıcı	Rahīm	merhemetli	mehribān	şefkatlé	erekşe meyrimdi
الحمد el-ḥamd	şükr ü ögdi	ögmek	Hamd (övme ve övülme)	Hemd (şükr ve te'rif)	hemd	maktav	maktav
الله li'llāh	Tetri	Tañrı	Allah	Allah	Allah	Allahu Tegale	Alla
رب rabb	İdi	issi	Rabb	Rebb	perverdigār	terbiyelevçé	Rabb
العلمين el-'ālemīn	ajunluğlar	'ālemler	Âlemler	alemler	ālemler	galemler	elem
الرحمن er-Raḥmān	ruzī berigli	raḥmet kılıcı	Rahmān	rehmli	nahayiti şepkatlik	merhemetlé	asa қамқор

الرحيم er-Raḥīm	yarlıkağı	raḥmet kılıcı	Rahīm	merhemetli	mehribān	merhemetlé	erekşe meyrimdi
مالك mālik	erklig	işşı	Mālik	sahib	igi	paşa	[i]ye
يوم الدين yevmü'd-dīn	yanut küni	yanut günü	ceza günü	Hagg-hesab günü	kıyāmet küni	ahiret köné	kıyāmet küni
اياك iyyāke	sini birlep sała	saña	ancak sana	yalnız sene	sañıla	siña gına	sağan gana
نعبد ne'budu	tapınur miz	taparuz	kulluk ederiz	ibadet edirik	ibādet kılmiz	gıybadet kılábız	ķulşılıķ kılamız
اياك iyyāke	yana sindin	daķı senden	yalnız senden	yalnız senden	sendinla	sinnen géne	senen gana
نستعين nesta'in	yarı tileyür miz	arķa virmek isterüz	medet umarız	kömek dileyirik	yardem tileymiz	yardem sorıybız	cardem tileymiz
اهدنا ihdinā	bizni	bize göster	bize göster	bizi yönelt	bizni başılığın	bézlerné kúnder	bizdi salagur
الصراط المستقيم şırāṭa'l-müstekīm	köni yol	toğru yol	doğru yol	dogru yol	toğra yol	turı yul	tuvra col
صراط	yol	yol	yol	yol	yol	yul	col
الذين ellezīne	anlarnı	anlaruñ	kimseler	kesler	-	kéşeler	-

انعمت en'ame	minnet kııl-	eylük eyle-	ikramda bulun-	ne'met ber-	in'ām kııl-	ingam it-	nimetke ülendir-
عليهم 'aleyhim	üze	üzerine	-	-	-	-	-
غير ğayr	irmes	degül	değil	yoh	emes	başka	emes
المغضوب el-mağđūbi	öleymes	ķakınılmıřlar	gazaba uğramışlar	gezebe duçar olanlar	ğazapıñge yoluķķanlar	açuvıñ töşken	oşrağandar
عليهم 'aleyhim	üze	-	-	-	-	-	-
الضالین eđ-dāllīn	yoldın azmışlar	azmışlar	sapmışlar	Hagdan azanlar	azğanlar	adaşkan keşeler	adadaşkandar

Not: Tablodaki boşluklar (-) tercümenin kelimelerle değil; eklerle yapıldığını göstermektedir.

KAYNAKLAR

- AKSAN, D. (1998), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ATA, A. (2004), *Karahanlı Türkçesi: Türkçe İlk Kur'an Tercümesi (Rylands Nüshası): Giriş- Metin-Notlar-Dizin*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yay.
- ATEŞ, A. (1948), "Burdur-Antalya ve Havalisi Kütüphanelerinde Bulunan Türkçe, Arapça ve Farsça Mühim Eserler", *İÜ, Edebiyat Fakültesi Dergisi*, II (3-4) : 171-191.
- BOROVKOV, A.K. (2002), *Orta Asya'da Bulunmuş Kur'an Tefsirinin Söz Varlığı (XII.-XIII. Yüzyıllar)*, (çev. H. İ. USTA, E. AMANOĞLU), Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ECKMANN, J. (1996), "Doğu Türkçesinde Bir Kur'an Çevirisi (Rylands Nüshası)", *Harezm, Kıpçak ve Çağatay Türkçesi Üzerine Araştırmalar*, (Yayıma Hazırlayan: O.F.SERTKAYA), Ankara :Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HACIEMİNOĞLU, N. (1996), *Karahanlı Türkçesi Grameri*; Ankara :Türk Dil Kurumu Yayınları.
- HARRİS, R. / TAYLOR T. J.(2002), *Dil Bilimi Düşününde Dönüm Noktaları*, (çev. E. E. TAYLAN, C. TAYLAN), Ankara : Türk Dil Kurumu Yayınları.
- İNAN, A. (1961), *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Tercümelere Üzerine Bir İnceleme*, Ankara :D.İ.B. Yay.
- KARASOY, Y. (2004), *Satırlı Tercümelere Bir Fıkıh Kitabı (İnceleme-Dizin-Tıpkıbasım)*, Konya: SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Yayınları.
- Kor'an Tefsire* (1994), Kazan Tatarstan: Kitap Neşritatı.
- KÖPRÜLÜ, F. (1926), *Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul.
- Kuran Kerim Uygurça Tercimesi* (1986), (çev. Muhemmet Salih), Pekin :Milletler Neşriyatı.
- Kur'ân-ı Kerim ve Açıklamalı Meâli* (1987), Ankara : TDV. Yay.
- ÖZTÜRK, R. (1997), *Uygur ve Özbek Türkçelerinde Fiil*, Ankara :Türk Dil Kurumu Yayınları.

- TOPALOĞLU, A. (1976), *XV.Yüzyıl Başlarında Yapılmış Kur'an Tercümesi*, I. Cild, İstanbul :Kültür Bak. Yay.
- TOPARLI, R. vd. (2003), *Kıpçak Türkçesi Sözlüğü*, Ankara:Türk Dil Kurumu Yayınları.
- UĞURLU, M. (2004), "Türk Lehçeleri Arasında Kelime Eş Değerliği", *Bilig-Bahar* 29.
- KOÇ, K. vd. (2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara : Akçağ Yayınları.
- SEVİM, A., "Martin Luther'in İncil Çevirisinin Ortak Alman Dilinin Oluşmasındaki Rolü",(07.12.2005), http://www.insanbilimleri.com/makaleler/linguistik/martin_luter.htm.

AVRUPA ORTAK BAŞVURU METNİ - AVRUPA DİL PORTFÖYÜ ELEŞTİREL BİR YAKLAŞIM

Mukadder Seyhan YÜCEL¹

ÖZET

Küreselleşme ile birlikte uluslararası boyutta dil öğrenme konusunda amaç ve gereksinimler değişmiştir ve ‘çokdillilik’ olgusu birey için artık bir gereklilik haline gelmiştir. Bu doğrultuda Avrupa Konseyi yabancı diller politikasında yeni düzenlemeler oluşturarak iki önemli güncel kaynak sunmuştur: Avrupa Ortak Başvuru Metni ve Avrupa Dil Portföyü. Bu derleme çalışmasında söz konusu olan iki güncel kaynak hem evrensel anlamda hem de Türkiye yabancı diller eğitimi ve politikası bağlamında eleştirel bir yaklaşımla incelenecektir. Çalışmada aynı zamanda her iki ana kaynağın ‘çokdillilik’ olgusunu tartışılacak ve Türkiye yabancı diller eğitimi uygulama alanında bu yapıtlardan nasıl faydalanabileceği tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Çokdillilik, Avrupa Ortak Başvuru Metni, Avrupa Dil Portföyü, Türkiye’de yabancı dil öğretimi

THE COMMON EUROPEAN FRAMEWORK OF REFERENCE FOR LANGUAGES - EUROPEAN LANGUAGE PORTFOLIO: A CRITICAL APPROACH

ABSTRACT

The aims and requirements in language learning have changed in international dimensions in consequence of globalization movements. The concept of “multilingualism” has been a requirement for each individual. The European Council made new arrangements in this direction and prepared two important sources: Common European Framework and European Language Portfolio. In this study Common European Framework and European Language Portfolio are critically examined by investigating the relevant literature in the context of Foreign Languages Education and Policies in both universal arenas and in Turkey. In particular, the concept of multilingualism held in these source works is discussed; on the other hand, the notion of how to use these sources in the field of Foreign Language Teaching in Turkey is widely discussed.

Key Words: Multilingualism, Common European Framework, European Language Portfolio, Foreign Language Teaching in Turkey

¹ Yrd.Doç. Dr. Mukadder Seyhan Yücel, Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Alman Dili Eğitimi

Giriş

Son yıllarda uluslararası ilişkilerin gittikçe yoğunlaşması, bilim ve teknolojideki hızlı gelişmeler, farklı dilleri öğrenme konusunda amaç ve gereksinimleri değiştirmiştir. Bu gelişmeler ışığında, Avrupa Konseyi 1990'lı yıllardan beri, bireye yönelik çokdilliliği ve kültürel yetiyi geliştirebilmek amacı ile çalışmalarını sürdürmüş ve 21. yüzyılda yabancı dil öğrenme ve kültürel deneyimler kazandırma konusunda, Avrupa ülkelerinin dil politikasını ve dil amaçlarını yansıtan iki güncel ve önemli ana kaynak oluşturmuştur: 'Avrupa Ortak Başvuru Metni' ve 'Avrupa Dil Portföyü'

Türkiye Yabancı Diller Politikası ile ilgili bu yeni düzenlemelere kayıtsız kalamaz. "*Avrupa Birliği'nin yabancı dil öğretimiyle doğrudan ilgili olan yönelimleri ve bu bağlamda öngördüğü eğitsel çerçeveyi tartışmadan ülkemizdeki yabancı dil eğitimine yönelik öneriler geliştirmemiz artık olanaklı değildir*" (Polat, 2001:30). Bu çalışmada bu görüşü de göz önünde bulundurarak belirtilen iki kaynağın amaç ve gereksinimleri irdelenecektir. Bunun yanı sıra gerekli alanyazın taranarak eleştirel bir yaklaşımla, söz konusu kaynakların Türkiye'deki yabancı dil eğitim alanında nasıl kullanılabileceği tartışılacaktır.

Avrupa Ortak Başvuru Metni (AOBM)

AOBM Avrupa Parlamentosu Yabancı Diller Bölümü tarafından uzun yıllar boyunca üzerinde çalışılarak, bir çok dil ve dil öğretimi uzmanları tarafından oluşturulmuş önemli bir kaynaktır. Bilindiği gibi AOBM ilk kez 2000 yılında İngilizce olarak yayımlanmış ve 2001 yılında Avrupa Dilleri Yılı ilan edilen yılda bir çok kurumun ortak desteği ile Alman dilinde de yayımlanmıştır². Türkiye'de ise AOBM adlı güncel yapıtı tanıtmak için önemli kongre ve sempozyumlar düzenlenmiştir. Goethe Enstitüsü tarafından düzenlenen Seminerde, Dr. Katalin Barna AOBM 'yi tanıtmakla birlikte bu yapıtın bir uygulama kaynağı olan 'Profile deutsch' adlı yayının amacını belirterek, kaynağın uygulamada nasıl kullanılacağı konusunda bilgiler vermiştir³. Daha sonra İstanbul'da Avrupa Koleji tarafından düzenlenen 'Avrupa Birleşiyor'⁴ adlı uluslararası kongrede Günther Schneider, bu yapıtın önemi şu sözlerle vurgulamıştır: "... Avrupa dilleri ortak başvuru metni, Avrupa'da eğitim sistemleri arasındaki farklılıklardan dolayı ortaya çıkan engellerin ortadan kalkması için yardımcı olmayı hedefler..." (Schneider 2004: 46). Uludağ Üniversitesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü

² Bkz: Europarat (2001):Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen:lernen, lehren, beurteilen. Berlin,Langenscheidt

³ Bkz: Dr. Katalin Barna(2003): Informationsveranstaltung ' Eurodidaktik' am Goethe-Institut Istanbul, 12.06.2003

tarafından düzenlenen ' Avrupa Konseyi Yabancı Dil Eğitimi Ortak Çerçeve Programı ve Türkiye'de Yabancı Dil Eğitimi' adlı uluslararası sempozyumda ise, Fransızca, İngilizce, Almanca ve Türkçe dillerinde konu alanları ile ilgili çeşitli bildiriler sunulmuştur⁵. Sempozyumda Türkiye Avrupa Dil Portföyü Koordinatörü Prof. Dr. Özcan Demirel, Avrupa Dil Portföyü ile ilgili bilgilerini katılımcılarla paylaşıp konuyu tartışmaya açmıştır⁶.

AOBM'nin temelinde çokdillilik ve kültürel yetiyi geliştirme olgusu yatmaktadır. Kaynak, eylem odaklı bir yaklaşım izlediğini belirtir. Çünkü AOBM'ye göre, toplumun bireyleri bildirişimsel amaçlı sosyal etkinliklerle eylemlerde bulunurlar ve bu eylemler sadece dil ile sınırlı değildir⁷. AOBM, bütün Avrupa için yabancı dil eğitimi bağlamında, ders çizelgeleri, program geliştirme ve uygulamaları, sınav ölçme ve değerlendirme ve ders kitabı oluşumları için ortak bir bakış açısı getirdiğini ifade eder. AOBM 9 bölümden oluşur, ancak detaylı bir inceleme sonucunda bu kaynağın üç ana konu üzerinde yoğunlaştığı söylenebilir. Bunlar sırasıyla:

- **Avrupa parlamentosunun dil politikası ile ilgili amaç ve açıklamaları**
- **Bildirişimsel yetinin kapsadığı alanlar ve bununla ilgili çok detaylı açıklamaları**
- **Beceri ve yetilere göre yabancı dil düzeylerinin belirlenmesi için ortak ölçüt betimlemeleridir (A1-A2-B1-B2-C1-C2) .**

Avrupa dil politikasının en önemli hedeflerinden biri çokdilliliği ve çokkültürlüğü geliştirerek teşvik etmektir. Çokdillilik, çokdilli bireylerin yetiştirilmesi için, yabancı dil odaklı eğitim anlayışı ve birden fazla yabancı dil öğrenme gereksinimleri üzerinde odaklaşır. AOBM'ye göre dil ve dillerle ilgili deneyimler, bireyin kültürel yetisini geliştirir ve dil öğrenme, Avrupa dil politikasına göre yaşam boyu olması gereken bir süreçtir⁸. Bunun yanı sıra Avrupa Dil Politikasında 'yaşam boyu öğrenme', 'kendi kendine öğrenme' ve 'öğrenmeyi öğrenme' gibi kavramlar ön plana çıkmaktadır.

⁴ Bkz.: Avrupa Birleşiyor (2004): 1. Almanca Eğitim Kongresi, Avrupa Koleji, İstanbul

⁵ Bkz.:Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, 'Avrupa Konseyi Yabancı Dil Eğitimi Ortak Çerçeve Programı ve Türkiye'de Yabancı Dil Eğitimi', I. Uluslar arası Sempozyumu,17-19 Eylül 2003

⁶ Avrupa Ortak Başvuru Metni 10 Mayıs 2005 tarihli Milli Eğitim Bakanlığınca desteklenen bir proje çalışması olarak Türk diline çevrilmekte ve bu süreç devam etmektedir. Komisyonda dokuz kişi görev almaktadır. Bu yapının başlığı 'Avrupa Ortak Başvuru Metni' olarak çevrildiği için, makalede bu başlık aynı şekilde ele alınmaktadır.

⁷Bkz: Europarat (2001): Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen,s..21

⁸Bkz:a.g.e.s.17

AOBM'nin ikinci ana konusu, bildirişimsel yeti ve bu yetinin alanları ve gelişimidir. Kaynakta bildirişimsel yetinin önemi sürekli vurgulanarak, dilbilim terminolojisi ile bu yeti çok ayrıntılı incelenmiş ve bu alanı kapsayan kavramlar listelenmiştir, örneğin: bildirişimsel çalışmalar ve amaçları, bildirişimsel etkinlik ve stratejileri, bildirişimsel dil süreçleri, bildirişimsel dil yetileri, dil öğrenim ve öğretiminde bildirişimsel çalışmaların oluşturulması, sürdürülmesi, derecelendirilmesi vb.

AOBM'nin en önemli çıkış noktasını kuşkusuz yabancı dil düzeyleri için ortak standartların geliştirilmesi oluşturmaktadır. Avrupa parlamentosu dil düzeyleri için üç temel (A-B-C) toplam altı farklı kategori getirmektedir. AOBM öncelikle bu dil seviyesini belirlemek için küresel bir tablo sunuyor⁹. A1 ve A2 başlangıç seviyesini, B1 ve B2 orta düzey seviyesini ve C1 ve C2 ileri düzey seviyesini belirtmektedir. Bu temel tabloya dayanarak AOBM, yabancı dil beceri ve yetiye göre toplam **50 ayrı** ölçüt çizelgesi geliştirmiştir.

AOBM 'nin uygulama alanları ve eleştirel yaklaşımlar:

Kuşkusuz AOBM özellikle yabancı diller bölümlerinde, program geliştirme uzmanlarına, ders materyali ve kitap hazırlayanlara, test geliştirme ve değerlendirme uzmanlarına yönelik faydalı bir ana kaynak olacaktır. Evrensel anlamda bu kaynak değerlendirildiğinde yapının en önemli yönü, yabancı dilin beceri ve yetilere göre sınıflandırılmasıdır. Birey bir dilde alımlamaya yönelik yetilerde daha başarılı olabilir veya yazma ve konuşma becerilerini diğer becerilere göre daha çok benimseyebilir. AOBM'de deki sınav bölümü aynı yönelimdedir. Kısaca bireyin yabancı dil ile ilgili bilgileri, becerilere göre sınıyor. Bu gelişme diğer uluslararası yabancı dil sınavları ile karşılaştırıldığında önemli bir gelişmedir. Örneğin bir TOFEL sınavındaki başarı puanı bütün yabancı dil konusundaki bilgileri ölçer, yine Goethe Enstitüsünün geliştirdiği Zertifikat Deutsch v.b. sınavları bireyin yabancı dil konusundaki bilgilerini sınavında dili bir bütün olarak ele alır. Aynı uygulama Fransızca için de geçerlidir. Ancak AOBM, sunduğu yeni düzenleme ile uluslararası bir standart oluşturmanın yanı sıra, bireyin yabancı dil konusundaki bilgilerini, beceri ve yetilerine göre ayrı sınıflandırıp ve sınırlandırıyor. Böylelikle bir yabancı dil bilmek o dile bütünüyle hakim olmak zorunluluğunu ortadan kaldırıyor. Bu açıdan bakıldığında özellikle bir ülkede çokdilliği sağlamak amacı ile bu yönelim çok önemli bir gelişmedir. Bu yenilik Türkiye açısından değerlendirildiğinde ise şu sonuçları çıkarabiliriz. Bilindiği gibi 1997-98 eğitim-öğretim

⁹ Bkz:a.e.g.s.35

yılında uygulamaya konulan ilköğretimdeki eğitim reformuyla yabancı dil eğitim 4. sınıfta zorunlu olarak, 2. yabancı dil ise 6.sınıf itibari ile bilgisayar v.b. gibi derslerin yanında, seçmeli ders olarak yerini almıştır. Bu olumlu gelişme ile birlikte 2. yabancı dilin neden seçmeli olarak ilköğretim programlarında yer aldığı konusunun sorgulanması gerekir. Ancak Türkiye’de Yabancı dil bilmek veya çokdilli olmak sadece okullarda okutulan İngilizce, Almanca veya Fransızca değildir. Bu bağlamda Aslan, Türkiye’de çokdillilik ile ilgili yaptığı araştırma görüşlerini şu sonucu vurgulanmaktadır: “...okullarda öğretilen İngilizce, Almanca veya Fransızca dilleri göz önünde bulundurulduğunda Türkiye normal şartlar altında çokdilliliği sağlamaktadır. Ancak problem şudur ki; Türkiye’nin bir çok yöresinde Arapça, Kürtçe vb. diller konuşulmakla birlikte bunlar Türk okullarda okul dili olarak veya dil dersi olarak işlenmemektedir” (Aslan 2002: 15-31).

İngilizce’nin birinci dil olarak baskın durumda olmasını bir kenara bırakırsak, Avrupa dilleri (İngilizce, Almanca, Fransızca vs.. gibi) dışında Türkiye’de farklı dilleri konuşan çok sayıda insan mevcuttur. Ticari ilişkiler, göçler, evlilikler, sınır ülkeler, siyasi ilişkiler ve politik baskılar gibi sebeplerle Türkiye’de farklı düzey ve becerilerde Arapça, Kürtçe, Ermenice, Bulgarca, Yunanca, Azerice gibi diller de konuşulmaktadır. Bu kültürlerarası etkileşimler sadece birer dil zenginliği değil aynı zamanda bir kültür zenginliğidir¹⁰. Türkiye’nin bu kültürel zenginliği, hükümet tarafından alınan bir kararla medya yayın organlarına da yansıtıldığını görmekteyiz¹¹. TRT Genel Müdürlüğü’nün açıklamalarına göre, hükümetin 14 Haziran 2004 yılı Avrupa Birliğine sunulan rapor nedeniyle, Türkiye’de konuşulan çeşitli dil ve lehçelerle (Boşnakça, Arapça, Kırmanci, Çerkezce ve Zazaca) 7 Haziran 2004 itibarı ile çeşitli yayınlar yapılmaya başlanmıştır.

Üniversitelerin Yabancı Dil Öğretmeni yetiştiren bölümlerinde öğretmen adayı, AOBM 'yi ne kadar tanımalı sorusu ise şöyle yanıtlanabilir: Kaynak kuramsal temellerden oluştuğu için kullanılan dil ağır ve bilimsel kavramlarla yüklüdür¹². Bu açıdan bakıldığında bir yabancı dil öğretmen adayının, bu kaynağı baştan sona okunmasının fazla getirisi olmayacaktır. Quetz’in deyimi ile, AOBM okuyucusu ancak dilbilim alanında, özellikle dilbilim terimleri alanında kendini iyi yetiştirmiş bir uzman ise kullanılan ‘bağlamı’ kavrayabilecektir (bkz. Quetz 2003a:43). Ancak bir öğretmen adayı bu yapının ne olduğu, neler içerdiği ve neden

¹⁰ Bkz. Krumm Hans-Jürgen (1997): Mehrsprachigkeit und Deutschunterricht , Fremdsprache Deutsch, s.11 ve ----- (1994): Neue Wege in der Deutschlehrausbildung, These 2, Fremdsprache Deutsch, s.8

¹¹ Bkz. “TRT’de ana dilde yayın Boşnakça’dan başlıyor”, 5 haziran 2004, Sabah gazetesi, s. 20

¹² Almanca Kavramlar için örnekler verilecek olursa: ‘*Transaktion, Ressourcen lokalisieren, Ausführung kompensieren Reparaturen als Beispielskalen*’.Bkz: Europarat (2001):Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen:lernen, lehren, beurteilen. Berlin,Langenschaeidt

oluşturulduğu hakkında bilgi edinmelidir. Üniversitelerin Yabancı dil Öğretmeni yetiştiren programlarında 'Dil edinimi' ve 'Özel Öğretim Yöntemleri' gibi derslerde bu kaynak, öğretim elemanı tarafından ele alınıp tanıtılabilir ve tanıtılmalıdır. Bunun için öğretim elemanı, AOBM'nin Avrupa Dil Politikası ile getirilen 'yaşam boyu öğrenme', 'kendi kendine öğrenme' ve 'öğrenmeyi öğrenme' gibi kavramlar ve stratejileri bilmeli ki, bu eylemleri uygulayıp teşvik edebilsin¹³. Trakya Üniversitesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim dalında, yukarıda belirtilen derslerde bu yapıt tanıtılmaktadır. Amaç, öğrenciyi Avrupa Dil Politikası ile ilgili gelişmeler konusunda haberdar etmekle birlikte, öğrenciyi yabancı diller konusunda farklı bakış açısını sağlamak ve yenilikler konusunda bilgilendirmektir. Avrupa Dil Portföyü konusu ise Anabilim dalımızda daha ayrıntılı ele alınıp işlenmektedir. Bu konu ile ilgili detaylı bilgiler, çalışmanın ikinci bölümünde ele alınacaktır.

Ancak AOBM hakkında irdelenip ve sorgulanması gereken noktalar da mevcuttur. Bu noktalar şöyle sıralanabilir: Dünya çapında yabancı dillere yönelik farklı ülkelerin ve kurumların, bireyin yabancı dil beceri alanlarının sınanması için standart bir ölçeğin olması elbette ki çok olumludur. Ancak özellikle yabancı dil ders kitaplarını hazırlayan yazarlar, betimlenen bu standartlara ne kadar uyabilirler? Örneğin Almanca, Fransızca veya İngilizce'yi öğretmeyi hedefleyen bir X kitabı tam anlamı ile uygulandığında seviye olarak A2'ye ulaşılabilceğini belirtiyor. Ancak AOBM'nin yabancı dil becerileri için kompozisyon ve rapor yazmak için, A1 ve A2 seviyeleri yönelik bir ölçüt oluşturulmamış. AOBM'ye göre öğrenci ancak B1 seviyesine gelirse yabancı dilde bilgi veren çok kısa raporlar yazabilir¹⁴. Benzer durumlar okuma anlama veya konuşma becerileri alanları için de geçerlidir. Örneğin, duyma becerileri alanında alımlamaya yönelik etkinlik ve stratejilerde, yabancı dilde bir toplumdaki konuşmaları anlayabilmek için bireyin B1 seviyesinde olması gerekir. AOBM'ye göre, ancak B1 seviyesinde iseniz, karmaşık olmayan ve aşina olduğunuz bir konu açık ve ulusal dilde konuşuluyor ise 'yüzeysel olarak' bu konuşmayı anlayabilirsiniz. A1 ve A2 de ise hiçbir tanımlama mevcut değil¹⁵. Quetz AOBM'nin getirdiği ölçüt betimlemeleri katı bir sistem olarak değerlendirmemek gerektiğini belirtir (Quetz 2003a:46). AOBM mümkün olduğu kadar her defasında, her bölümde kullanıcıya yani okuyucuya açık

¹³ Bu konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Hatipoğlu Sevinç (2004): Die Deutschlehrausbildung in der Türkei im Kontext einer neuen Lernkultur. Istanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi, 137-140.

¹⁴ Bkz: Europarat (2001): Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen, s.68

¹⁵ Bkz: a.e.g.s72-73

kapı bırakarak, okuyucuyu düşünmeye sevk ediyor¹⁶. Quetz, özellikle yabancı dil ders kitapları oluşturulmasında, AOBM'yi bir kural olarak ele alıp kendisini bir sistem oluşturuyorsa, AOBM'yi yanlış anlamış oluruz diye belirtir (bkz. Quetz 2003a:43). Bu açıdan bakıldığında belirtilmesi gereken en önemli nokta, yabancı dil öğretiminde öğrencinin gereksinimlerinin göz önünde bulundurmasıdır. Eğer yönelim sadece belli bir sisteme göre hedef kitleye, bir yabancı dil öğretmek ise, o derste eylem odaklılığı, yaratıcılığı, esnekliği ve en önemlisi öğrenci odaklılığı göz ardı etmiş oluruz. Bu durumda AOBM'yi yabancı dil öğretimi için bir standart olarak değil de, bireyin yabancı dilini yeti ve beceriye göre değerlendirme ve sınama açısından bir ölçüt olarak ele almak gerekir (bkz. Barkowski 2003:2).

Böyle bir bakış açısı ile belirtmek istenen, AOBM'nin getirdiği 50 farklı dil yeti betimleme standartlarının kısmen karmaşık olduğudur. Bu bağlamda Quetz'in de değerlendirmelerini göz önünde bulundurmak gerekir. Çünkü Quetz AOBM'yi Alman diline çeviren önemli bir bilim adamıdır ve bu sebepten dolayı AOBM'nin içeriğini iyi bilmektedir. Quetz, dil yeti ve beceri betimleme ölçütleri arasında bir sistemin ve bağlantının olmadığını vurgular. Çünkü ölçütler için getirilen bu kategoriler, iç içe, seçmeci ve karmaşık terimlerle anlaşılmamaktadır. Quetz, AOBM'yi bildirişimsel yetiyi sağlamak amacı ile, içerdiği dilbilim terimleriyle yüklü ölçüt betimlemelerin ne kadar kullanımsal olduğunu sorgulamaktadır (bkz. Quetz 2003b: 148).

Sorgulanması gereken diğer bir nokta ise şudur: AOBM Avrupa'nın dil politikası olarak çokdilliliği hedef olarak göstermektedir. Ancak AOBM'nin getirdiği 50 farklı yabancı dil beceri ve yeti betimleme ölçütlerinde kültürlerarası bildirişim ve kültürel yeti bağlamını ele almamaktadır. Çokdilli olmak, çokkültürlü olmak savından yola çıkarsak kültürlerarası bildirişime ve kültürlerarası yetiye de odaklaşmak gerekir. Altmayer'e göre AOBM kültürlerarası bildirişimi tamamen göz ardı etmektedir ve bu nedenle Altmayer AOBM'nin en büyük eksikliği olan bu konunun tartışmaya açılması gerektiğini ifade eder (bkz:Altmayer 2004:6-7). Bu çalışmanın başında da belirtildiği gibi, AOBM üç ana konu üzerinde yoğunlaşmaktadır: Ancak ne dil politikasında, ne bildirişimsel etkileşimin oluşturduğu alanda, ne de 50 farklı yabancı dil ölçüt betimlemelerinde bu bağlamdan söz edilmektedir. Çokdillilik, kültürel zenginliğin bir yansımasıdır. Bu nedenle bu iki kavram birbirinden ayrı olarak düşünülemez.

¹⁶ "...Die Benutzer des Referenzrahmens sollten bedenken und soweit sinnvoll, angeben...." Bkz: Europarat (2001):Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen

Bu derleme çalışması ile güdülenen amaç, AOBM ile ilgili olumsuz görüşler getirmek değildir. Çalışmada da ele alındığı gibi, AOBM'nin bir çok faydalı yönleri ve getirdiği önemli yenilikler mevcuttur. Ancak eleştirel olarak bakıldığında, karmaşıklıklar ve sorunlar da içermektedir.

Avrupa Konseyi'nin yabancı diller politikasında geliştirmiş olduğu ikinci önemli kaynak Avrupa Dil Portföyüdür. Bu bağlamda bu belgenin özellikle yabancı diller eğitimi açısından tartışılması yerinde olacaktır.

Avrupa Dil Portföyü

Avrupa Dil Portföyü (ADP) AOBM gibi Avrupa dil politikalarını kapsayan ve yine Avrupa Konseyi tarafından geliştirilen bir belgedir ve Avrupa Konseyi tarafından uluslararası platformda bir karşılaştırma sağlamak amacı ile oluşturulmuştur. ADP'nin hedefi, AOBM temelinde, bireyin dil ile ilgili bilgi ve deneyimlerini değerlendirmek ve dil gelişimi ile ilgili bireyin kendisini takip etmesini sağlamaktır¹⁷. ADP 3 bölümden oluşmaktadır:

Dil pasaportu: Bu belge, bireyin bildiği tüm dillerin düzeylerini dil becerilerine göre yansıtmaktadır. Düzeylerin belirlenmesinde AOBM temel alınmıştır. Temel seviye- dili temel kullanma- A1 ve A2, orta düzey- dili bağımsız kullanma- B1 ve B2 ve ileri düzey- dili yetkin kullanma, C1 ve C2 dir. ADP'nin dil becerileri için oluşturduğu ölçüt ise: duyma, okuma, karşılıklı konuşma, sözlü anlatım ve yazma olarak belirlenmiştir.

Dil öğrenim geçmişi: Bu bölüm, bireyin dil ile ilgili bütün deneyim, edinim ve öğrenme süreçlerini kapsamaktadır. Diğer bir deyişle, dil öğrenim geçmişi bireyin dili nasıl, nerede, ne zaman ve niçin öğrendiği/edindiğine dair bilgiler verir.

Dil dosyası: Dil dosyası ise bireyin dil ile ilgili bütün çalışmaları, sertifikaları ve diplomalarını kapsayan bölümdür.

ADP'nin önemi, uygulama alanları ve eleştirel yaklaşım

ADP, belirtildiği gibi AOBM'nin getirdiği ölçütler doğrultusunda geliştirilmiştir¹⁸. ADP'nin kendini değerlendirme tablosu incelendiğinde özellikle bildirişimsel yetinin öne çıktığını görmekteyiz. Ancak ADP bir yöntem veya bir yaklaşım değildir. ADP içeriği ve güdülediği eylemler göz önünde bulundurulduğunda, ADP bir etkinlik olarak değerlendirilebilir, çünkü bildirişimsel yaklaşımın yanı sıra, ek eylemler ve etkinlikler de sunmaktadır.

ADP kendini değerlendirme tablosunda, 'duyma', 'okuma', 'yazma' ve 'konuşma' becerileri temel alınmış ve 'konuşma becerileri' iki kategoriye ayrılmıştır: 'karşılıklı konuşma' ile

¹⁷ Bkz: www.sprachenportfolio.ch

¹⁸ Bkz: Europarat (2001): Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen, s.36,172-232)

‘sözlü anlatım’. Bu biçimsel sınıflandırmada, ADP’nin bildirişime dayalı bir değerlendirmeyi temel aldığı aşikardır. Bu amaç doğrultusunda, ADP dilin dilbilgisi, sözcük bilgisi ve sesbilim düzlemine diğer beceriler kadar önem verilmediği tespit edilebilir. Çünkü ADP, dilin bir bildirişim aracı olarak kullanılmasını öngörür.

Avrupa Konseyi Dil Portföyü Türkiye Koordinatörü, Prof. Dr. Özcan Demirel, ADP’yi tanıtmak, özetlemek ve uyum sağlama çalışmaları için, Türkiye’de farklı zaman ve uzamlarda, seminer ve sempozyumlarda önemli görevler yürütmüş ve bu süreci de devam ettirmektedir. Demirel’in akredite edilmiş model çalışması 15 yaş ve üstü içindir¹⁹. Bu proje çalışması, Demirel’in öncülüğü ile Özel İhtisas Komisyonunca oluşturulmuştur. Gerek Demirel gerekse komisyon üyeleri ile yaptığım görüşmede, akredite edilmiş bu model çalışmasının şu şekilde özetlenebilir : Çalışma itina ile oluşturulmuş ve Türk insanının gereksinim ve değerleri göz önünde bulundurulmuştur. 15 yaş ve üstü Türk bireylerine uygun bir ADP dosyasını oluşturabilmek için, diğer Avrupa ülkelerinin Dil Portföyü modelleri incelenmiş ve buna göre Türkiye’de yaşayan bireylerin kültürel düzeyleri, özellikleri ve gereksinimleri göz önünde bulundurulmuştur. Ankara ve Antalya’da 10’ar pilot okulda (Anadolu Öğretmen Liseleri, Anadolu Liseleri, Fen Liseleri, Süper Liseler) akredite edilmiş ADP’nin uygulamalarına geçilmiştir. Bu okullardan birer İngilizce Öğretmeni, Ankara’da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından düzenlenen seminerlerde, ADP içeriği ve öğrencilere nasıl uygulanabileceği konusunda bilgiler edinmişlerdir. ADP uygulaması, söz konusu pilot okullarda Hazırlık veya lise 1 sınıflarında gerçekleştirilmektedir. Bu sınıflarda İngilizce derslerinde haftalık ortalama 2-3 saat ADP etkinlik uygulamalarına yer verilmektedir. Öğretmenlerin görüşlerine göre, sınıf içerisinde gerçekleşen ADP uygulamaları ile, öğrenciler dil ve dil eğitimi ile ilgili sürekli kendini geliştirmektedirler. Çalışmalar dosyalanıyor, edinilen ve öğrenilen her yeni bilgi kayıt ediliyor ve kendini değerlendirme süreçleri daimi oluyor.

Demirel ADP’nin önemini şu sözlerle vurgulamaktadır: *“Her şeyden önce bu uygulama, birden çok Avrupa dilini öğrenmeyi ön plana çıkaracaktır. Bu süreç yaşam boyu devam edecek ve bireyler ihtiyaç duyduğu her yaşta bir Avrupa dilini öğrenebilecektir. Avrupa Birliği’ne tam üye olduğumuz zaman serbest dolaşım hakkını kazanabilmek ve çalışma izni alabilmek için dil pasaportu taşımak her Avrupa vatandaşı için zorunlu olacaktır....dil pasaportu olan kişi, yaşamını sürdürmek istediği ülkenin dilini biliyorsa o ülkede oturma ve çalışma izni almış olacaktır”* (Demirel 2003:22). Demirel ADP konusunu işleyen bir çok

¹⁹ Bkz. Avrupa Dil Gelişim Dosyası Türkiye (2003): Milli Eğitim Bakanlığı, Tescil No. 47.2003 Ankara

seminerde, ADP'nin eğitsel yararları konusunda, yabancı dili etkili öğretebilmek için anadilin doğru ve etkili öğretilmesi, dil öğrenmenin yaşam boyu devam etmesi ve Türkçe öğretimine önem verilmesi gerekliliği gibi noktalarda odaklaşmaktadır. Türkiye'de yabancılara Türkçe öğretimi ile ilgili ADP model dosyası, Ankara TÖMER Kurumu tarafından oluşturulmuş ve Türkçe öğretimi ile ilgili bu ADP modeli akredite edilmiştir.

AOBM ve ADP'yi yüksek lisans tezinde ele alan Gür ise, bu kaynakların yabancı dil öğrenimine neler kazandırdığı açıklamaya çalışmıştır (bkz. Gür 2004:35-53). Gür ADP belgesini, Almanca öğrenen yetişkin Türk öğrencileri üzerinde uygulamakla birlikte, bu uygulamaları anket verileri ile değerlendirmiştir (bkz. Gür 2004: 74-116). Gür'ün ADP ile ilgili değerlendirmeleri Avrupa Konseyi Yabancı Dil Eğitimi Ortak Çerçeve Programı ve Türkiye'de Yabancı Dil Eğitimi²⁰ adlı uluslararası sempozyumunda bir atelye çalışması olarak ele alınmış ve katılımcılarla birlikte tartışılmıştır. Atelyede diğer konuların yanı sıra, anadil(-ler)'in önemi üzerinde de yoğunlaşmıştır.

Üzerinde durulması gereken diğer bir nokta ise ADP'nin, Üniversitelerin Yabancı Dil Öğretmeni yetiştiren bölümlerinde ve aynı zamanda Türkçe Öğretmeni yetiştiren bölümlerde de ele alınması konusudur. Bu bağlamda Tapan, çokdilliliği teşvik etmek konusunda özellikle Türkiye'deki Almanca Öğretmeni yetiştiren kurumlara yönelik önerilerde bulunmuştur (bkz. Tapan 2004:312-315) Trakya Üniversitesi, Alman Dili Eğitimi Anabilim dalında 'Dil edinimi' dersinde, ADP dokümanı bir ders konusu olarak eğitim programında yer almaktadır²¹. Dil edinimi dersinde, anadil ve çokdillilik nedir ve neleri kapsamaktadır, dil edinimi ile ilgili süreç ve kuramlar gibi konular incelendikten sonra, ADP tanıtılır. Tanıtımdan sonra bu yapıtın eğitsel işlevini somutlaştırabilmek için öğrencilere ADP ile, dil ve diller konusunda kendi hedeflerini belirlemeleri ve diller alanında kendini değerlendirmeleri gibi konular işlenmektedir. Bu uygulama, öğrencilerin diller ile ilgili bilinçlenme konusunda katkısı büyüktür. Öğrenciler diller ile ilgili kendi profillerini oluşturmayı, güdeleyici olarak değerlendirmişlerdir. Öğrenciler, dil öğrenim geçmişi ve dil dosyası ile ilgili durum saptamaları neticesinde dil konusunda hedef belirleyebildiklerini belirtmişler. Kimi öğrenciler, anadil konusunda çelişkilerini dile getirmişlerdir. Anadiller

²⁰ Bkn: Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, 'Avrupa Konseyi Yabancı Dil Eğitimi Ortak Çerçeve Programı ve Türkiye'de Yabancı Dil Eğitimi', I. Uluslar arası Sempozyumu, 17-19 Eylül 2003

²¹ Bu ders benim tarafından yürütülmektedir. ADP konusu, haftada 3 kredi olarak 12 haftalık ders programı içerisinde, kuram ve uygulama açısından, toplam 6-7 Kredi işlenmektedir Bu uygulama bundan sonraki eğitim /öğretim yıllarında da devam edecektir.

konusuna İsveç, İsviçre ve Türkiye'de yaşayan insanlar ve konuştukları diller ve örnekler verilerek konu irdelenmeye çalışılmıştır.

ADP'nin tanıtılması ve uygulaması ile dile farklı ve zengin bir bakış açısı getirilmektedir. Üniversitede ADP ile ilgili devingenliği sürdürebilmek için bu uygulama hazırlık sınıfından itibaren, hazırlık sınıfları mevcut olmayan bölümlerde ise 1.sınıftan itibaren sürdürebilir. Çünkü öğrenci, gerek kendini değerlendirme gerekse dil geçmişi ve dil dosyası ile sürekli kendini geliştirecek ve buna göre hedefleri saptayacaktır.

Sonuç:

Yapılan çalışma ile görülmektedir ki, ADP eğitim ve bireye indirgeme açısından , AOBM 'nin bir somutlaştırma alanıdır ve yaptırım yönü de çok önemlidir. Türkiye'de yabancı dil öğretiminde ADP'nin tam anlamıyla uygulanabilmesi bir çok açıdan yeni düzenlemeler getirecektir (bkz Güler 2005:90-93). Özellikle devlet okullarında, ilköğretim ve liselerde yabancı dil eğitimi daha etkin bir şekilde gerçekleştirilirse, bireylerin geleceğe yönelik yabancı dil veya diller ile ilgili kaygıları daha azalacaktır. Bunlar değişim, eğitim ve zaman süreci ile ilintilidir. Polat'ın da ifade ettiği gibi, çokdilliliğin etkin bir şekilde gerçekleşebilmesi için bütün dillere eşit değer verilmelidir (Polat 2003:174). Tapan ise Türk eğitim sisteminde çokdilli bir eğitimin gerçekleşebilmesi için, Türkiye'deki yabancı diller politikasına yönelik toplumsal, siyasal, kurumsal ve eğitsel boyutların tartışılması gerektiğini ifade eder (bkz. Tapan 2003:194-195).

Bu derleme çalışması ile varılan diğer bir sonuç ise, ADP dökümantasyo'nun AOBM'nin bazı eksiklerini gidermeyi çalıştığıdır. Örneğin AOBM'de, kültürlerarası bildirişim ve kültürel yeti ele alınmazken, ADP'de bu eksiklik giderilmeye çalışılıyor. ADP gerek ölçütleri gerekse etkinlikleri ile **kültürlerarası etkileşimi** göz önünde bulundurmaktadır. Bunun somut örneklerini ADP Dosyası'nın dil öğrenim özgeçmişi bölümündeki, *diller ve kültürlerarası deneyimler* adlı etkinliklerde görmekteyiz²².

ADP sadece bilgilendirici değil aynı zamanda eğitsel bir işleve de sahiptir. ADP, AOBM'nin bir bakıma somutlaştırma örneğidir. Çokdilliliğin önemi AOBM ve ADP ile, daha ağırlıklı bir şekilde gündeme gelmiştir. Özellikle ADP'nin getirdiği kendini değerlendirme tablosu ile birey, kendisini sürekli geliştirme fırsatını elde edebilecek ve yaşam boyu devam edecek bu süreçle, dillerle ilgili hedeflerini belirleyecektir.

²² Bkz. Avrupa Dil Gelişim Dosyası Türkiye (2003). Milli Eğitim Bakanlığı, Tescil No. 47.2003 Ankara, s.3 ve 9-10.

AOBM 'yi temel alırsak, dil ve çokdillilik nedir diye sorgulamamız gerekir. Eğer çokdillilik adı altında Avrupa dilleri söz konusu ediliyorsa, AOBM 'yi farklı yorumlamak gerekir. Ancak çokdillilik bütün yaşayan dilleri kapsıyorsa AOBM 'yi evrensel açıdan farklı yorumlamak gerekir. Krumm'un da dediği gibi AOBM ile güdülen amaç: "go west and you'll be succesful-batıya gidersen başarılı olursun" (Krumm:Altmayer 2004:4) ise, işte o zaman yanlış yoldayız demektir.

KAYNAKÇA:

Altmayer, Claus (2004): *Zeitschrift für Interkulturellen Fremdsprachenunterricht(Online)*.
http://www.ualberta.ca/~german/ejournal/Sprachpolitik_2.htm

Aslan,Gülseren (2002):” Untersuchung zur Mehrsprachigkeit in der Türken “. In: Çakır,Mustafa: *mehr Sprache, Mehrsprachigkeit –mit Deutsch* ,Shaker Verlag,Aachen, 15-31

Avrupa Dil Gelişim Dosyası Türkiye (2003): Milli Eğitim Bakanlığı, Tescil No. 47.2003
Ankara

Barkowski, Hans (2003): “ Skalierte Vagheit- der europäische Referenzrahmen für Sprachen und sein Versuch, die sprachliche kommunikationskompetenz des Menschen für Anliegen des Fremdsprachenunterrichts niveaugerecht zu portionieren”. In:K.-R. Baushc/H.Christ/F.G. Königs/ H.-J. Krumm: *Der Gemeinsame europäische Referenzrahmen für Sprachen in der Diskussion*, Tübingen:Günter Narr, 22-28

Demirel, Özcan (2003): *Yabancı Dil Öğretimi- DilPasaportu, Dil Biyografisi, Dil Dosyası*.
Pegem A Yayınları

Europarat (2001):*Gemeinsamer europäischer Referenrahmen für Sprachen:lernen, lehren, beurteilen* , Übersetzt von Quetz, J. u.a. München, Wien, Zürich,New York,Langenscheidt

Güler,Gülten (2005): “Avrupa Konseyi Ortak Dil Kriterleri Çerçeve Programı ve Türkiye’de Yabancı Dil öğretim Süreçleri”. *Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 6, Sayı 1*,
Edirne, 89-112

Gür,Ömer (2004): *Avrupa Ortak Kriterler Çerçevesinde Türkiye’de Yetişkinlere Yönelik Yabancı Dil Olarak Almanca Öğretimi*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler enstitüsü, Yabancı Diller Eğitimi, Alman Dili Eğitimi Anabilim Dalı, yayımlanmamış yüksek lisans tezi, İstanbul

Hatipoğlu, Sevinç (2004):” Die Deutschlehrausbildung in der Türkei im Kontext einer neuen Lernkultur.”*Istanbul Üniversitesi, Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 1, 137-140.

<http://www.sprachenportfolio.ch>

Katalin Barna (2003): “Informationsveranstaltung ' Eurodidaktik” am Goethe-Institut Istanbul, atelye çalışması sunumu, 2.06.2003, Istanbul

Krumm, Hans-Jürgen (1994): “ Neue Wege in der Deutschlehrausbildung”, *Fremdsprache Deutsch* , Sondernummer, 6-11

Krumm, Hans-Jürgen (1997): “Mehrsprachigkeit und Deutschunterricht”, *Fremdsprache Deutsch* ,Sondernummer II, 11-16

Polat, Tülin (2001):” Avrupalılık Bağlamında Kültür Boyutuyla Yabancı Dil”, *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi XIII*, Istanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayını, 29-40

Polat, Tülin (2003): “Globalisierung und Mehrsprachigkeit. Zwei Seiten einer Medaille”.In: Gündoğdu, Mehmet, Ülkü Candan: *Germanistische Untersuchung aus türkischer Perspektive*, Shaker, 169-176

Quetz, Jürgen (2003a): “A1-A2-B1-B2-C1-C2 Der Gemeinsame europäische Referenzrahmen”. *Deutsch als Fremdsprache*, 1.Quadret 2003/Heft 1- 40. Jahrgang, 42-48

Quetz, Jürgen (2003b):” Der Gemeinsame europäische Referenzrahmen: Ein Schatzkästlein mit Perlen, aber auch mit Kreuzen und Ketten”. In:K.-R. Bausch/H.Christ/F.G. Königs/ H.-J. Krumm: *Der Gemeinsame europäische Referenzrahmen für Sprachen in der Diskussion*, Tübingen:Günter Narr, 145-155

Sabah Gazetesi (2004):” TRT’de ana dilde yayın Boşnakça’dan başlıyor”. 5 haziran 2004, s.20.

Schneider, Günther (2004):” Avrupa Konseyi Yabancı Dil Ortak Kriterleri” *Avrupa Birleşiyor*. 1. Uluslararası Almanca Eğitim Kongresi, Avrupa Koleji, İstanbul,45-47

Tapan, Nilüfer (2003): " Neue Dimensionen der Deutschlehrausbildung in der Türkei-Erweiterung der Curricula im Rahmen eines Mehrsprachigkeitskonzepts-" *Germanistische Untersuchungen aus türkischer Perspektive, Festschrift für Prof. Dr. Vural Ülkü zum 65.Geburtstag*, Hrsg: Mehmet Gündoğdu,candan Ülkü, Shaker Verlag, Aachen.193-205

Tapan, Nilüfer (2004): " Überlegungen zur Realisierung eines mehrsprachigen Ausbildungskonzepts im türkischen Schulwesen" *Interkulturelle Begegnungen, Festschrift für Şara Sayın*, Hrsg: Manfred Durzak,Nilüfer Kuruyazıcı, Königshausen/Neumann Würzburg.303-316

SINIF ÖĞRETMENLİĞİ PROGRAMINA KAYITLI ÖĞRENCİLERİN LİSANS PROGRAMINA İLİŞKİN GÖRÜŞLERİNİN İNCELENMESİ

Levent VURAL*

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, eğitim fakültesi sınıf öğretmenliği anabilim dalı 4. sınıf öğrencilerinin öğretmen yetiştirme programı hakkındaki görüşlerini belirlemektir.

Araştırmanın evrenini toplam 6 şubeden oluşan 300 sınıf öğretmenliği anabilim dalı 4.sınıf öğrencisi, “Seçkisiz Örneklem” yoluyla seçilen 3 şubeki 150 öğrenci ise araştırmanın örneklemini oluşturmaktadır. Araştırmanın verileri, araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu aracılığıyla toplanmıştır.

Araştırmanın sonucunda öğrencilerin sınıf öğretmeni yetiştirme programı hakkındaki görüşlerinde cinsiyete, mezun olunan ortaöğretim kurumuna ve yerleşim birimine bağlı olarak anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Anahtar Sözcükler: İlköğretim, Öğretmen Yetiştirme, Program Değerlendirme

THE STUDY OF THE CONSIDERATIONS OF PRIMARY EDUCATION DEPARTMENT STUDENTS ABOUT THE BACHELOR’S DEGREE OF THE PROGRAM

ABSTRACT

The aim of the present study is to identify the considerations of the 4th grade Primary Education Department students on the teacher training program.

300 4th grade Primary Education Department students in 6 sections constitute the population and 150 students in 3 sections chosen in terms of “random sampling” constitute the sample of the study.

The results of the statistical analysis show that the considerations of the students about the classroom teacher training program did not reveal any significant differences in terms of sex, the high school they graduated from and the place they grew up.

Keywords: Elementary Education, Teacher Training, Program Evaluation

* Araş. Gör. Trakya Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Böl., Eğitim Programları ve Öğretim ABD, EDİRNE

1. GİRİŞ

Değişen dünya bir çok alanda kavram, yapı ve değerlerin anlamında boşalmalar ve onların içeriklerine yeni yüklemeler getirmiştir. Bu değişen kavramlardan biri de eğitimidir.

Eğitimin temel amaçlarından biri, “kalkınma çabalarının başarılı olabilmesinde gerekli olan uygun nitelikte ve sayıda elemanların yetiştirilmesidir. Eğitim; toplumun yaratıcı gücünü ve verimini arttıran, toplumda bireylere yeteneklere göre yetişme ve gelişme olanakları sağlayan en etkili bir araçtır”(Akhun,1987:46).

Eğitim sistemi içerisinde öğretmen, sistemin sağlıklı bir şekilde yürümesini ve işletilmesini sağlayan önemli bir unsurdur. Öğretmen, her sistemin kendisini bulduğu ve kendisini tanımladığı olgulardan biridir. “Hiçbir eğitim modeli, o modeli işletecek personelin niteliği üzerinde hizmet üretemez. Anayasa, kanun, kalkınma planları ve hükümet programlarında ilköğretim alanında öngörülen hedeflerin gerçekleştirilmesi, üst düzeyde alınan kararların uygulayıcısı konumundaki öğretmenin okulda göstereceği başarısına bağlıdır” (Koçak,1992:395).

Oral (2003:2); öğretmen eğitimi; programa yerleştirme, hizmet öncesi ve hizmet içi eğitim olmak üzere üç aşamada ele almaktadır. Hizmet-öncesi eğitimde programın çağdaş, dinamik ve esnek bir yapıda olmasını, mikro eğitim yaklaşımını içermesini, modern dil, bilgisayar ve fen laboratuvarları, zengin bir kütüphane, eğitim araçları merkezi ve uygulama okulu ile desteklenmesi gerektiğini belirtmektedir.

Ülkemizde öğretmen yetiştirme cumhuriyet öncesinden itibaren çeşitli uygulamalar yoluyla gerçekleştirilmeye çalışılmış, her uygulama kendi eleştirisini de beraberinde getirmiştir. Öğretmen yetiştirme 1982 yılında MEB’den alınarak üniversitelere devredilmesiyle birlikte öğretmen yeterliklerine yönelik eleştiriler devam etmiş, bu süreç içerisinde de çeşitli yapılandırmalarla hizmet öncesi sürecin niteliğinin artırılmasına çalışılmıştır.

Mustan da (2002:117), Türkiye’de öğretmenlerin mesleklerinin gerektirdiği yeterlikleri, gerek öğretime yönelik hazırlık bakımından, gerekse toplumsal yaşama katılma noktasında gösteremediklerini belirtmektedir. Bunun önemli nedenlerinden birinin hizmet öncesi görülen eğitimdeki yetersizlik olduğu söylenebilir.

Akçamete de (2005:8), öğretmen yetiştiren eğitim fakültelerinin çeşitli sorunlarla yüzyüze kaldığını belirtmekte; eğitim fakültelerine gelen öğrencilerin nitelikleri, öğrenci sayısının fazlalığı, yetişmiş nitelikli öğretim elemanı açığı ile uygulama (okul kaynaklı)

ağırlıklı öğretmen yetiştirme sürecinin gereği gibi işletilememesi sorunlarının bunların başında geldiğini vurgulamaktadır.

Öğretmenlerin hizmet öncesi eğitim sürecinde gördükleri yetiştirme programının sistem içerisinde oldukça önemli bir yeri vardır. Programlar aracılığıyla öğretmen adaylarına gerekli mesleki yeterlikler kazandırılmaya çalışılır.

Öğretmen adaylarının yetiştirildikleri programlar, adayları mesleğe başladıktan sonra karşılaştıkları çeşitli durumlara hazırlar nitelikte olması gerekir. Gerçek yaşam durumları karşısında etkililiğini gösteremeyen programların ülkemiz öğretmen yetiştirme sistemi açısından boşa harcanan zaman ve emek anlamına geleceği açıktır. Bu programlar ile ilgili sistem içerisindeki öğretmen adaylarından alınan dönütler sistemin aksaklıklarının düzeltilmesi açısından da oldukça önemlidir.

Bu dönüt ve bilgilerle program tanımlanır, kalitesi ölçülür. Ayrıca yapılan bu değerlendirme ile programın güvenilirliği ve işe yararlığı ortaya çıkar. Değerlendirmenin amaçları ;

- Hangi hedeflere ulaşılmış olduğunu tespit etmek
- Maliyetini tespit etmek
- Programın tek tek parçalarını değerlendirmek
- Eğitimin bilimsel temellerine katkıda bulunmak

olarak düşünülebilir ([http:// www.egitim.aku.edu.tr/programdegerlendirme.ppt](http://www.egitim.aku.edu.tr/programdegerlendirme.ppt)).

Günümüzde çok çeşitli program değerlendirme yöntemleri bulunmaktadır. Bu yöntemlerden biri de, o programın uygulandığı kişilere program hakkındaki düşüncelerini sormaktır.

Öğrencilerin eğitimi değerlendirmelerinin geçerliliği 1970'li yıllarda şiddetle tartışılan bir konu iken günümüzde eğitim otoritelerinin neredeyse tamamı öğrenci değerlendirmelerinin geçerli olduğu ve eğitimde kaliteyi artırmak için yaygın kullanımlarının gerektiği konusunda fikir birliği içerisinde olduklarıdır.

Öğrencilerin değerlendirilmesinde çoktan seçmeli sorulardan gözlem formlarına kadar birçok yöntem varken verilen eğitimin değerlendirilmesinde ne yazık ki, gelişmeler buna paralel seyretmemektedir. Birçok eğitim kurumunda geri bildirim alınmadığı gibi kullanılan araçların amaca yönelik olup olmadığı konusunda da şüpheler vardır. Oysa eğitilen, eğitici ve eğitim ortamı üçlüsü arasında gerçekleşen eğitimi ölçebilmek için her üç bileşenin de değerlendirilmesinin aynı derecede önemli olduğu açıktır. Bununla birlikte gerek devlet kuruluşları, gerekse meslek örgütleri düzeyinde verilen eğitimin değerlendirilmesine ve

öğrenci geri bildirimini alınmasına olan ilgi de giderek artmaktadır (<http://www.aile.trakya.edu.tr/anabilim/makaleler/SETh.doc>).

2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu araştırmanın amacı Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalı 4. sınıf öğrencilerinin öğretmen yetiştirme programı hakkındaki görüşlerini belirlemektir. Bu amacın gerçekleştirilmesi için aşağıdaki alt problemlere yanıt aranmıştır.

Sınıf öğretmenliği 4. sınıf öğrencilerinin öğretmen yetiştirme programı hakkındaki görüşleri cinsiyete, mezun oldukları ortaöğretim kurumuna ve yetiştikleri yerleşim birime göre anlamlı bir farklılık göstermekte midir ?

Ayrıca öğrenciler, öğretmen yetiştirme programında;

- ✓ Mesleki bilgilerin hangi alanda yoğunlaşmasını istemektedirler?
- ✓ Yetiştirme programında gereksiz olduğunu düşündükleri dersler varsa bunlar nelerdir ?
- ✓ Sınıf öğretmeni yetiştirme programında olmasını istedikleri ders veya uygulamalar nelerdir ?
- ✓ Okul deneyimi (staj) çalışmalarının sağlıksız bir şekilde yürüdüğünü düşünüyorlarsa bunun nedenleri nelerdir ?

3. YÖNTEM

3.1 Çalışmanın Evren ve Örneklemi

Çalışmanın evreni 2003-2004 eğitim-öğretim yılında Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Sınıf Öğretmenliği Anabilim Dalında 6 şubede öğrenim gören 4. sınıf öğrencileridir. Çalışmanın örneklemini ise evrenden “tesadüfi örneklem” yoluyla seçilen 3 şubedeki 150 öğrenci oluşturmaktadır.

3.2 Veri Toplama Aracı

Bu çalışmada veri toplama aracı olarak araştırmacı tarafından geliştirilen anket formu kullanılmıştır. Anket formu, ölçek maddelerini içeren 19 soru ve 4 adet de açık uçlu sorudan oluşmaktadır. Anket formunun geliştirilmesi sırasında kapsam geçerliliği için uzman görüşüne başvurulmuş ve yapılan düzenlemeler sonucunda anket formuna son şekli verilmiştir. Anketin Cronbach Alpha iç tutarlılık katsayısı ise 0.83 bulunmuştur.

3.3 Verilerin Analizi

Öğrencilerin sınıf öğretmeni yetiştirme programına ilişkin görüşleri ile çeşitli değişkenler arasındaki ilişki t- testi ve one-way anova ile test edilmiş ve anlamlılık düzeyi 0.05 olarak alınmıştır. Toplanan veriler belirlenen alt sorunlar doğrultusunda SPSS 11.0 istatistik paket programında çözümlenmiştir.

Ölçeğin açık uçlu sorularının değerlendirilmesinde ise verilen yanıtların frekansları çıkarılmış ve bunlar üzerinden çeşitli yorumlara gidilmiştir.

4. BULGULAR ve YORUM

Ülkemizde sınıf öğretmeni yetiştirme programı 1997 yılında gerçekleşen yeni yapılanma ile birlikte oldukça farklı bir içerik kazanmıştır. Program geliştirme bir süreçtir ve yeni gereksinimlere göre biçimlenmesi gerekmektedir. Bu çalışma sonucunda da sınıf öğretmeliği anabilim dalı 4. Sınıf öğrencilerinin öğretmen yetiştirme programı hakkında olumlu bir görüş içerisinde olmadıkları görülmüştür. Öğrencilerin % 52'si programda yer alan "Okul Deneyimi" çalışmalarının süresinin yeterli olmadığı, % 50'si programın uygulamaya dönük yönünün bulunmadığı, % 77'si ise programdan çıkarılması gereken derslerin bulunduğu görüşündedirler.

Öğrencilerin sınıf öğretmeni yetiştirme programı hakkındaki görüşlerinde cinsiyet değişkenine göre oluşan tablo aşağıdaki gibidir.

Tablo 1. Cinsiyetlerine Göre Öğrencilerin Sınıf Öğretmeni Yetiştirme Programına Yönelik t Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	X	S	Sd	t	P
Kız	114	50,12	10,32	148	1,50	.134
Erkek	36	47,25	8,78			

Tablo 1'de görüldüğü gibi cinsiyetler arasında sınıf öğretmeni yetiştirme programına yönelik anlamlı bir farklılık görülmemektedir. [$t(148)=1.50, p >.05$] Vural'ın 2004 yılında aynı anabilim dalından mezun ve **öğretmen olarak çalışan** katılımcılar üzerinde gerçekleştirdiği çalışmasında (Vural,2004:84) kadınlar erkek meslektaşlarına oranla program hakkında daha olumlu bir görüş belirtmelerine rağmen bu farklılık öğrenimleri sırasında cinsiyetler arasında görülmemiştir.

Sınıf öğretmenliği anabilim dalında öğrenim gören 4. sınıf öğrencilerinin sınıf öğretmeni yetiştirme programı hakkındaki görüşlerinde mezun olunan ortaöğretim kurumu ve yetiştikleri yerleşim birimine göre anlamlı bir farklılık görülmemiştir.

Anketin açık uçlu maddelerinden elde edilen verilere ilişkin olarak gerçekleştirilen dağılımlar ise aşağıda belirtildiği şekildedir.

Tablo 2. Öğrencilerin Mesleki Bilgilerin Yoğunlaşmasını İstedikleri Alanlara İlişkin Görüşleri

Değişken	Frekans		Toplam Yüzde
	Kız	Erkek	
Öğretim Yöntem ve Teknikleri	74	26	67
Rehberlik	66	15	54
Sınıf Yönetimi	55	12	45
Özel Eğitim	20	8	19
Öğretimde Planlama ve Değerlendirme	6	2	5

Tablo 2’de görüldüğü gibi öğrenciler mesleki bilgilerin yoğunlaşması gereken alanlarla ilgili olarak farklı görüşler belirtmişlerdir. Yukarıda belirtilen alanların öğretmenlik mesleğinin en temel alanları olduğu görülmektedir. Öğretim yöntem ve tekniklerinin % 67 ile öğrenciler tarafından üzerinde en çok durulması gereken alan olduğu görülmektedir.

Tablo 3. Öğrencilerin Yetiştirme Programında Gereksiz Olduğunu Düşündükleri Alanlara İlişkin Görüşleri

Değişken	Frekans		Toplam Yüzde
	Kız	Erkek	
Fizik	40	9	36
Kimya	36	11	34
Turizm	30	4	25
Biyoloji	22	8	22
Uygurlık Tarihi	22	4	19

Tabloda görüldüğü üzere öğrenciler lisans programında %36 ile “Fizik” dersini, % 34 ile de “Kimya” dersini gereksiz olarak görmektedirler. Bu dersleri sırasıyla “Turizm” ve “Biyoloji” dersleri izlemektedir. Öğrenciler tarafından gereksiz olarak görülen dersler incelendiğinde, bu derslerin “Alan Bilgisi” dersleri içerisinde yer aldığı görülmektedir. Vural’ın 2004 yılında yapmış olduğu “Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Mezunu Öğretmenlerin Program ve Fakülte Değerlendirmesi” isimli tez çalışmasında da mezun öğretmenler “Alan Bilgisi” derslerinin yoğunluğunun çok fazla olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda sınıf öğretmenliği programında alan bilgisi derslerinin oranının veya alan bilgisi derslerinin içeriğinin yeniden düzenlenmesi gerektiği sonucuna ulaşılabilir.

Tablo 4 . Öğrencilerin Yetiştirme Programında Faydalı Olacağını Düşündükleri Ders ve Uygulamalara İlişkin Görüşleri

Değişken	Frekans		Toplam Yüzde
	Kız	Erkek	
Öğrenme Psikolojisi Dersi Olmalı	37	8	36
Felsefe ve Sosyoloji Dersleri Olmalı	25	5	24
Çocuk Psikolojisi ve Gelişimi Dersi Olmalı	18	3	17
“Okul Deneyimi” Çalışmalarının Süresi Arttırılmalı	17	3	16
Dersler Uygulamaya Dönük Olmalı	13	3	13

Tablo 4’ de görüldüğü gibi öğrencilerin lisans programında olmasını istedikleri derslerin başında “Öğrenme Psikolojisi” dersi gelmektedir. Öğrencilerin özellikle “Öğrenme Psikoloji” ve “Çocuk Psikolojisi” gibi dersleri ihtiyaç olarak görmeleri, ayrıca “Okul Deneyimi” çalışmalarının yetersizliğini belirtmeleri lisans programının öğrencilere öğretmenlik meslek bilgisini kazandırması açısından yetersiz olduğu sonucuna bizleri ulaştırabilir.

Ayrıca öğrencilerin derslerdeki uygulama çalışmalarının yetersizliğini belirtmeleri öğretme-öğrenme sürecinin teorik ağırlıklı olarak yürütüldüğünün bir işaretidir.

**Tablo 5 . Öğrencilerin Okul Deneyimi (Staj) Çalışmalarında Gördükleri
Aksaklıklara İlişkin Düşünceleri**

Değişken	Frekans		Toplam Yüzde
	Kız	Erkek	
‘Okul Deneyimi” Çalışmaları Her Yıla Yayılmalı	29	4	28
Öğretim Elemanlarının ‘Okul Deneyimi” Çalışmalarına Gereken Önemi Vermemesi	25	8	28
İlköğretim Okulları tarafından ‘Okul Deneyimi” Çalışmalarının Önemszenmemesi	22	3	21

Tablo 5’te görüldüğü gibi öğrenciler “Okul Deneyimi” çalışmalarının süresinin daha uzun olması gerektiğini düşünmektedirler. Bu çalışmaların yürütülmesi sırasında çalışmaların yürütüldüğü okul ve çalışmaların yürütüldüğü öğretim elemanından kaynaklanan sorunlar çalışmaların daha sağlıklı bir şekilde yürütülmesini engellemektedir.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Yapılan araştırmada elde edilen veri sonuçlarına göre aşağıdaki yargılara ulaşılmıştır.

- ✓ Öğrencilerin sınıf öğretmeni yetiştirme programı hakkındaki görüşleri; cinsiyete, mezun olunan ortaöğretim programına ve yetiştikleri yerleşim birimine göre anlamlı bir farklılık göstermemektedir.
- ✓ Öğrenciler, lisans programı içerisinde yer alan bazı alan bilgisi derslerini gereksiz dersler olarak görmektedirler.
- ✓ Öğrenciler lisans programında “Öğrenme Psikoloji” , “Çocuk Psikolojisi ve Gelişimi” gibi derslerin olmasını istemektedirler.

- ✓ Öğrencilerin %90'ı okul deneyimi çalışmalarının sağlıklı yürümediğini belirtmektedir.
- ✓ Öğrenciler okul deneyimi çalışmalarının daha uzun süreye yayılmasının mesleki kazanım açısından daha yararlı olacağını düşünmektedir.

Tüm bunların ışığında aşağıdaki öneriler getirilebilir;

- ✓ Sınıf öğretmeni yetiştirme programındaki alan bilgisi dersleri öğretmenlik mesleği ile ilintili dersler olmalıdır.
- ✓ “Okul Deneyimi” çalışmaları daha uzun süreyi kapsamalı ve yürütülmeleri sırasında öğretim elemanlarınca gereken önem gösterilmelidir.
- ✓ Derslerin işlenişi sırasında pratik uygulamalara daha çok yer verilmelidir.

Ayrıca benzer bir konu üzerinde çalışma yapmak isteyen araştırmacılar örneklemelerini farklı üniversitelerden seçerek daha kapsamlı bir araştırma yapabilirler. Veri elde etmede kullandıkları formda sınıf öğretmeni yetiştirme programında görülen olumlu veya olumsuz durumların nedenlerine ilişkin içerik sorularına da yer verebilirler.

KAYNAKÇA

Akçamete, Gönül (2005) “ Eğitim Bilimleri Fakültesi Dekanı Prof.Dr. Gönül Akçamete'nin Konuşması”, *Çağdaş Eğitim*, Sayı: 318, 8

[http : // www.egitim.aku.edu.tr/programdegerlendirme.ppt](http://www.egitim.aku.edu.tr/programdegerlendirme.ppt)

[http : // www.aile.trakya.edu.tr/anabilim/makaleler/SETh.doc](http://www.aile.trakya.edu.tr/anabilim/makaleler/SETh.doc)

Koçak, Kemal (1992) “İlköğretime Öğretmen Yetiştirme ve İstihdamı”, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* ,395

Mustan,Türkan (2002) “Dünyada ve Türkiye’de Öğretmen Yetiştirmede Yeni Yaklaşımlar” , *Eğitim Yönetimi* , Sayı: 29 ,125

Oral, Behçet (2004) “Öğretmenin Hizmet Öncesi ve Hizmet İçi Eğitimi” ,
<http://www.dicle.edu.tr / dusosder/sayi1/behçeto.htm>

Vural, Levent (2004) *Trakya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Sınıf Öğretmenliği Mezunu Öğretmenlerin Program ve Fakülte Değerlendirmesi* Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi , EDİRNE, 2004

ÖZEL YETENEK SINAVLARINDA ÖSS PUANI İLE YETENEK PUANLARI (İŞİTME ALANI, SES ALANI, ÇALGI ALANI) ARASINDAKİ İLİŞKİLERİN İNCELENMESİ

Ahmet Serkan ECE¹ Nilgün SAZAK²

ÖZET

Ülkemizde her yıl üniversitelerin özel yetenek gerektiren programlarına, bölümlerin/anabilim dallarının sınav aşamalarını kendilerinin belirledikleri “Özel Yetenek Sınavları” ile yüzlerce öğrenci alınmaktadır.

Özel yetenek sınavları sonrasında adayların ÖSS, AOBP ve Özel Yetenek Sınav Puanlarının belirli katsayılarla istatistiksel işlemlere girmesinden sonra yerleştirme puanları hesaplanmaktadır.

Bu araştırmada Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalında uygulanan Özel Yetenek sınavına son üç yılda giren toplam 1015 adayın aldıkları ÖSS puanları ile yetenek sınavlarının birer alt boyutu olan müziksel işitme (dikte, deşifre, ikises / üçses / dörtses duyma, ezgi tekrarı ve ritim tekrarı), çalgı alanı (482 aday) ve ses alanı (482 aday) sınav aşamalarından elde ettikleri puanları arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkilerin olup olmadığı araştırılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında, adayların ÖSS puanları ile yetenek puanları arasında pozitif yönde fakat düşük düzeyde bir ilişkinin mevcut olduğu saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Özel Yetenek Sınavları, ÖSS, Özel Yetenek ve ÖSS

INVESTIGATION OF RELATIONS BETWEEN ÖSS SCORES AND QUALIFICATION SCORES(HEARING AREA, VOCAL AREA, INSTRUMENT AREA) IN THE SPECIAL QUALIFICATION TESTS

ABSTRACT

In our country hundreds of students have been accepted to university programs requiring special qualification by “Special Qualification Tests” which have stages defined by departments/major science divisions every year.

¹ Yrd. Doç. Dr. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel sanatlar Eğitimi Bölümü.

² Yrd. Doç. Dr. Kocaeli Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel sanatlar Eğitimi Bölümü.

Following the special qualification tests, placement scores have been calculated by applying statistical processes to ÖSS, AOBP and Special Qualification Test Scores of the candidates with specific coefficients.

In this research, it was investigated that whether there are statistically meaningful relations between ÖSS scores of 1015 candidates entering the Special Qualification Test applied in Music Education Major Science Division of Fine Arts Education Department of Education Faculty at Abant İzzet Baysal University last three years and their scores obtained from musical hearing (dictate, decipher, twovoice / threevoice / fourvoice hearing, melody repetition and rhythm repetition), instrument area (482 candidates) and vocal area (482 candidates) that are sub dimension of qualification tests.

In the light of indications obtained, it was determined that there was a positive but low level relation between ÖSS scores and qualification scores of the candidates.

Keywords: Special Qualification Tests, ÖSS, Special Qualification

GİRİŞ

Ülkemizde, üniversitelerin farklı alt disiplinleri bulunan özel yetenek programları bulunmaktadır. Bu eğitim programları arasında “Antrenörlük Eğitimi, Beden Eğitimi ve Spor Öğretmenliği, Grafik Öğretmenliği, Mesleki Resim öğretmenliği, Müzik Öğretmenliği, Rekreasyon, Seramik Öğretmenliği, Spor Yöneticiliği ve Spor Bilimleri” sayılabilir. Bu eğitim programları öğrenci alımları sırasında kendi belirledikleri bir yöntemle Özel Yetenek Sınavları uygulamaktadırlar.

Müzik alanında, bünyelerinde Özel Yetenek Programları bulunan kurumlar arasında orta öğretim düzeyinde Anadolu Güzel Sanatlar Liseleri, yüksek öğretim düzeyinde ise Eğitim Fakültelerinin Müzik Eğitimi Ana bilim Dalları, Devlet Konservatuarları, Müzik ve Sahne Sanatları Fakülteleri sayılabilir. Özel Yetenek gerektiren programlara sahip olan bu kurumlar, öğrenci alım sınavları ile seçme ve yerleştirme işlemlerini de yine kendileri yapmaktadırlar.

Ülkemizde özel yetenek gerektiren eğitim programları bulunan yüksek öğretim kurumları, özel yetenek sınavlarında, adayların müzikal yeteneklerini ve becerilerini belirlemek amacı ile birkaç aşamada birbirine benzerlik gösteren sınavlar uygulamaktadırlar. Müziksel işitme-okuma-yazma, çalma ve söyleme alanındaki becerilerin değerlendirildiği sınavlarda anabilim dalları, kendi belirledikleri soru içeriklerine göre aşamalar belirleyip, bu aşamalarda adayı bireysel veya toplu olarak sınavlara almaktadırlar.

Müzik ile ilgili eğitim programlarının özel yetenek sınavlarında, Öğrencilerin müziksel yeteneklerini ölçmek için onların zaman içinde edindikleri müziksel davranışlarını da ölçmek gerekmektedir.

Boyle ve Radocy'e göre (1987, 86) Müziksel davranış, öğretmenlerin öğrencilerinin gelişimlerini en iyi biçimde açıklamaya olanak sağlamaları bakımından dört ana başlık altında tanımlanabilir.

- a. Müziksel performans (bir çalgı çalma ya da şarkı söyleme)
- b. Müziksel Okuma ve Yazma Davranışları
- c. Müziksel Dinleme (İşitme) Davranışları
- d. Müzikle İlgili Diğer Bilişsel Davranışlar (Tarman, 2002)

Problem Durumu

Özel yetenek sınavları sonrasında adayların yerleştirme puanlarının hesaplanmasında Öğrenci Seçme Sınavı (ÖSS), Adayın Ağırlıklı Orta Öğrenim Başarı Puanı (AOÖBP) ve anabilim dalları tarafından yapılan Özel Yetenek Sınav (ÖYS) puanları kullanılmaktadır.

Yerleştirme puanlarının hesaplanması sırasında ÖSS puanı ve AOBP'nin katsayıları (alan ve alan dışı öğrenciler için) ile anabilim dallarınca yapılan yetenek sınavlarının yerleştirme puanları içerisindeki ağırlıklandırmaya girebilmesi için gerekli olan tüm işlemler ve katsayılar her yıl ÖSYM tarafından basılan "Öğrenci Seçme Kılavuzu"nda detaylı bir şekilde yer almaktadır.

Kılavuzda yer alan puanlar ve bu puanlara ait katsayıların yine kılavuzda belirlenen esaslara göre bir dizi istatistiksel işlem sonrasında adayların yerleştirme puanları belirlenmektedir. Yerleştirme esas alınan puanların yerleştirme puanı üzerindeki yüzdelik oranları ise, adayların yerleştirme puanları ile elde ettikleri sıralamadaki yerlerini büyük ölçüde değiştirmektedir.

Tablo 1:Özel Yetenek Sınavlarında Ağırlığı Olan Puanlar Ve Yerleştirme Puanları Üzerindeki Yüzdellik Ağırlıkları

Sınav yılları	Sınavlara giren aday sayıları	ÖSS puanının ÖYS daki ortalama Ağırlığı	AOÖB Puanının ÖYS daki ortalama Ağırlığı	Bilim Sınav Ağırlığı	Toplam PUAN Yerleştirme puanı
2003 / 2004	339	% 45	% 20	% 35	%100
2004 / 2005	334	% 45	% 20	% 35	%100
2005 / 2006	342	% 45	% 20	% 35	%100
Son 3 yıl	1015	% 45	% 20	% 35	%100

*Bu oranlar statiktir, ÖYS'na giren öğrenci sayıları ve öğrencilerin bireysel puanlarına göre küçük oranlarda değişkenlik göstermektedir.

Tablo 1'de görüldüğü gibi özel yetenek sınavlarında yerleştirme puanı içerisinde ağırlığı olan puanlarda ilk sırayı %45 ile Öğrenci Seçme Sınavı almaktadır. Bunu sıra ile % 35 oranla özel yetenek sınavları ve % 20 oranla öğrencilere ait ağırlıklı orta öğretim başarı puanları izlemektedir.(Ece,Sazak, 2006 : 3)

Bu bağlamda Özel Yetenek Sınavlarında büyük bir ağırlığı bulunan (toplam ağırlığın yaklaşık üçte biri) Öss sınav sonuçlarının, yerleştirme sonundaki sıralamalarına olan etkisinden dolayı, öğrencilerin işitme, çalma ve söyleme puanları ile arasındaki ilişkilerin ortaya çıkartılması gerekmektedir.

Araştırmanın Amacı

Tablodan da anlaşıldığı gibi Öss puanının yerleştirme puanı içerisindeki ağırlığı çok fazladır. Bu bağlamda araştırmanın amacı Yerleştirmede bu kadar büyük bir ağırlığı bulunan Öss puanı ile anabilim dalları tarafında yapılan yetenek sınavları ve alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler olup olmadığını saptamaktır. Bu amaç doğrultusunda araştırma problemi şu şekilde belirlenmiştir.

Adayların Öss puanları ile özel yetenek sınav puanları arasında anlamlı ilişkiler bulunmakta mıdır?

Bu amaca ulaşabilmek için aşağıdaki araştırma sorularına yanıt aranmıştır?

1. Adayların ÖSS puanları ile İşitme Alanı Ham Puanları (I. Aşama) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

2. Adayların ÖSS puanları ile Çalgı Alanı Ham Puanları (II. Aşama) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
3. Adayların ÖSS puanları ile Ses Alanı Ham Puanları (II. Aşama) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?
4. Adayların ÖSS Puanları ile Toplam Yetenek Puanları (İşitme-Çalgı- Ses Alanı) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Araştırmanın Önemi

Özel Yetenek Sınavlarında ÖSS puanına ait katsayıların ağırlığının çok fazla olduğu, bu puana ait katsayının yerleştirme sırasında Özel Yetenek Sınav Puanlarına (İşitme, Ses Alanı, Çalgı Alanı) göre öncelikli ve ağırlıklı rol oynadığı ve sıralamayı büyük oranda değiştirdiği saptanmıştır.

Yapılan bu araştırma, mevcut durumdaki ÖSS puan katsayılarına paralel olarak özel yetenek sınavına giren adayların ÖSS puanları ile yetenek puanları; arasında ilişkilerin saptanması açısından önem taşımaktadır.

YÖNTEM

Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada genel tarama modeli'ndedir. Yapılan araştırma ile Özel yetenek sınavlarına giren adayların yerleştirme puanlarının hesaplanmasında ÖSS puanının ağırlığı konusunda durum tespiti yapılmaktadır. Bu nedenle araştırma betimsel bir nitelikte taşımaktadır.

Evren

Bu araştırmanın çalışma evrenini son 3 yılda (2003-2004, 2004-2005, 2005-2006) Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim dalında uygulanmakta olan Yetenek Sınavına girmiş tüm adaylar (1015) oluşturmaktadır. Araştırmada evrenin tamamına ulaşılabileceği için örneklem alınma yoluna gidilmemiştir.

Verilerin Toplanması

Bu araştırmada nicel ve nitel veriler kullanılmıştır. Son üç yılda bölüm özel yetenek sınavlarına giren birinci aşama sınavı için (işitme alanı) toplam 1015, birinci aşama sınavını kazanıp ikinci aşama sınavına (çalgı ve ses alanı) giren toplam 482 adayın “ÖSS” ve “Özel Yetenek Giriş Sınav Puanları” her aday için ayrı ayrı (öss, işitme, çalgı, ses ve toplam yetenek puanı olarak) listelenmiş ve nicel veriler olarak kullanılmıştır. Nitel veriler ise araştırma ile ilgili önceden yapılmış bilimsel yayınların “kaynak tarama” ve “görüşme” yöntemi ile toplanması sonucu elde edilmiştir.

Verilerin İşlenmesi ve Çözümlemesi

Elde edilen veriler Microsoft Office 2000-Excel Programı kullanılarak bilgisayar ortamına geçirilmiştir. ÖSS puanının işitme, çalgı, ses alanları ve toplam yetenek (işitme+çalgı+ses alanı) puanları ile arasındaki ilişkilerin istatistiksel olarak incelenmesi için tüm veriler istatistiksel işlemleri yapmada kullanılan SPSS v.10.0 programına aktarılmış ve Excel’den SPSS formatına dönüştürülmüştür. Daha sonra bu puanlar korelasyon hesaplamalarında kullanılmıştır. Son olarak analizler sonrasında elde edilen bulgular Microsoft Office 2000-Word Programı’nda tablolaştırılmıştır ve yorumlanmıştır.

İlgili Literatür (Konu İle İlgili Araştırmalar)

Araştırma konusu ile I. derecede ilgili tek araştırma Ayşegül Atak YAYLA tarafından “Müziksel yeteneğin Ölçümü” adıyla Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsünde yapılan doktora tezidir.

Yayla, araştırma problemlerinden birkaçı ile özel yetenek sınava giren öğrencilerin “Müziksel Algılama Test Puanı ile Öss”, “Seashore Müzikal Yetenek Ölçümleri ile Öss” ve “**Giriş Yetenek Sınavlarındaki İşitme Alanı Puanı ile Öss**” puanları arasındaki ilişkiyi irdelemiştir. Araştırma sonunda Müzikal Algılama Test puanı ve Öss, Seashore Müzikal Yetenek Ölçümleri Puanları ile Öss ve Giriş Yetenek Sınavlarındaki İşitme Alanı Puanları ve Öss arasında anlamlı bir ilişki bulunamamıştır ($p = 0,190$ ve $r = -0,124$).

Yukarıda belirtilen çalışma dışında yapılan araştırma konusu ile doğrudan ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır. Fakat ülkemizde özel yetenek sınavları ile ilgili yüksek lisans ve doktora araştırmaları bulunmaktadır. Bu araştırmalar;

1. Öğrencilerin, giriş yetenek sınav puanları ile bölümü kazandıktan sonra müziksel işitme okuma yazma dersleri ve bu derslerinde elde ettikleri puanlar arasındaki ilişkiler (Tecimer,1988 / Demirbatır,1993)’in incelendiği araştırmalar,

2. Öğrencilerin, giriş yetenek sınav puanları ile bölümü kazandıktan sonra bireysel çalgı (Özal,1995), bireysel ses eğitimi (Özal Dinler,1996) derslerindeki başarıların karşılaştırıldığı araştırmalar,

3. Özel Yetenek Sınavlarının Değerlendirilmesinin (Tatar,1990, Göğüş,1995, Karkın,1996, Tarman, 2002) yapıldığı araştırmalar,

4. Özel Yetenek Sınavına başvuran adayların işitme sınavındaki soru tiplerine göre başarı durumlarının değerlendirildiği (Şengül,2001) araştırmalar şeklinde özetlenebilir.

BULGULAR

1. Adayların ÖSS puanları ile İşitme Alanı Ham Puanları (I.Aşama) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 2.Adayların Öss Puanları Ile İşitme Alanı (I.Aşama) Ham Puanları Arasındaki Pearson Korelasyonuna İlişkin Analiz Sonuçları

Puanlar	N	X	ss	r	p	Anlam
ÖSS PUAN	1015	211,4158	16,9201	,119	,000	+
İşitme Ham Puanları.	1015	44,9734	25,8241			

$P < 0.05$ (+) işareti ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 2’te görüldüğü gibi, Öğrencilerin “ÖSS puanları ile İşitme Alanı Ham Puanları” arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı ($r = 0,119$, $p < ,05$) bir ilişki vardır. Buna göre toplam varyansın ($r^2 = 0,01$) (değişkenliğin) çok küçük olması öğrencilerin İşitme sınavlarından (iki-üç-dört ses, ezgi ve ritm tekrarı, deşifre, dikte) aldıkları puanların yüksek ya da düşük olması, ÖSS puanının düşük ya da yüksek olması ile açıklanamamaktadır.

Bunun nedeni ÖSS sınavının genel bilişsel davranışları zaman sınırlaması ile ölçen sorular içermesi, öğrencilerin müziksel işitme yeteneklerini ölçmeye yönelik sorular içermemesi olabilir.

Ayrıca ÖSS sınavı sadece bilişsel davranışları ölçmek için yapılmıştır, Özel Yetenek Sınavı ise hem bilişsel, hem devinişsel, hem de duyuşsal davranış alanları ile ilgilidir. Müziksel zekanın temel boyutlarından biri olan müziksel işitme, bilginin yanında yeteneği de öngörmektedir. Bu demek oluyor ki ÖSS puanı yüksek olan bir öğrencinin özel yetenek sınavlarında da benzer bir başarı göstermesi beklenemez

2. Adayların ÖSS puanları ile Çalgı Alanı Ham Puanları (II.Aşama) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 3. Adayların Öss Puanları İle Çalgı Alanı (II.Aşama) Ham Puanları Arasındaki Pearson Korelasyonuna İlişkin Analiz Sonuçları

Puanlar	N	X	ss	r	p	Anlam
ÖSS PUAN	482	213.4988	17.3624	,106	,020	+
Çalgı Ham Puanları.	482	73.4668	17.7586			

$P < 0.05$ (+) işareti ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 3'te görüldüğü gibi, Öğrencilerin “ÖSS puanları ile Çalgı Alanı Ham Puanları” arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı ($r = 0,106$, $p < ,05$) bir ilişki vardır. Buna göre toplam varyansın ($r^2 = 0,01$) (değişkenliğin) çok küçük olması öğrencilerin çalgı alanı (II. Aşama) sınavlarından aldıkları puanların yüksek ya da düşük olması, ÖSS puanının düşük ya da yüksek olması ile açıklanamamaktadır.

3. Adayların ÖSS puanları ile Ses Alanı Ham Puanları (II.Aşama) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Tablo 4. Adayların Öss Puanları İle Ses Alanı (II.Aşama) Ham Puanları Arasındaki Pearson Korelasyonuna İlişkin Analiz Sonuçları

Puanlar	N	X	ss	r	p	Anlam
ÖSS PUAN	482	231.4988	17.3624	,087	,056	-
Ses Ham Puanları.	482	48.3589	23.1979			

$P < 0.05$ (-) işareti ilişkinin anlamsız olduğunu göstermektedir.

Tablo 4’te görüldüğü gibi, Öğrencilerin “ÖSS puanları ile Ses Alanı Ham Puanları” arasında ($p < ,05$) düzeyinde anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.

Yapılan özel yetenek sınavlarında Toplam Yetenek Puanları hesaplanırken adayların I.aşama sonunda aldıkları işitme ham puanları (dikte,deşifre,ikises, üçses, dört ses, ezgi tekrarı ve ritim tekrarı) ile II.aşamada aldıkları çalgı alanı ham puanları ve ses alanı ham puanlarının toplamı ile elde edilmektedir.

4.Adayların ÖSS Puanları ile **Toplam Yetenek Puanları** (İşitme-Çalgı- Ses Alanı) arasında anlamlı bir ilişki var mıdır? Varsa yönü ve şiddeti nedir?

Tablo 5.Adayların Öss Puanları İle Toplam Yetenek (İşitme, Çalgı, Ses Alanı) Ham Puanları Arasındaki Pearson Korelasyonuna İlişkin Analiz Sonuçları

Puanlar	N	X	ss	r	p	Anlam
ÖSS PUAN	482	213,4729	17,3711	,115	,012	+
Toplam Yetenek Puanı	482	190,3091	37,1382			

$P < 0.05$ (+) işareti ilişkinin anlamlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 5’de görüldüğü gibi, Öğrencilerin “ÖSS puanları ile Toplam Yetenek Puanları” arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı ($r = 0,115$, $p < ,05$) bir ilişki vardır. Buna göre toplam varyansın ($r^2 = 0,01$) (değişkenliğin) çok küçük olması öğrencilerin toplam yetenek (işitme, çalgı, ses) sınavlarından aldıkları puanların yüksek ya da düşük olması, ÖSS puanının düşük ya da yüksek olması ile açıklanamamaktadır. Bunun nedeni ÖSS sınavının genel bilişsel davranışları zaman sınırlaması ile ölçen sorular içermesi, öğrencilerin müziksel işitme, çalma ve söyleme yeteneklerini ölçmeye yönelik sorular içermemesi olabilir.

Müziksel yeteneğin ölçülmek istendiği Özel Yetenek Sınavlarında, bilişsel özelliklerin ölçüldüğü ÖSS nin %45 ağırlıkla etki ettiği bir sınav sisteminde düşük düzeyde anlamlılık çıkması beklenen bir sonuçtur. Zeka düzeyi yüksek olan öğrencilerle eğitim yapmak her eğitimcinin isteğidir. Fakat Özel Yetenek gerektiren eğitim alanlarında zeka düzeyi kadar yetenek faktörünün de ağırlıklı olduğu göz önüne alınmalıdır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

1. Öğrencilerin “ÖSS puanları ile İşitme Alanı Ham Puanları” arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır (N=1015).
Bu sonuç Yayla (2002)’nin yaptığı araştırma sonucu ile farklılık göstermektedir. Yayla araştırma sonucunda, örneklem olarak aldığı bölümlerin özel yetenek sınavları (işitme alanı) ile bu bölümlerde sınavlara giren öğrencilerin (toplam 114 aday N=114) Öss puanları arasında anlamlı bir ilişki olmadığı sonucu ortaya koymuştur. Araştırmalarda karşılaşılan bu iki farklılık, kullanılan aday öğrenci sayılarından kaynaklanabilir.
2. Öğrencilerin “ÖSS puanları ile Çalgı Alanı Ham Puanları” arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır.
3. Öğrencilerin “ÖSS puanları ile Ses Alanı Ham Puanları” arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmamaktadır.
4. Öğrencilerin “ÖSS puanları ile Toplam Yetenek Puanları” arasında pozitif ve düşük düzeyde anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre toplam varyansın ($r^2 = 0,01$) (değişkenliğin) çok küçük olması öğrencilerin toplam yetenek (işitme, çalgı, ses) sınavlarından aldıkları puanların yüksek ya da düşük olması, ÖSS puanının düşük ya da yüksek olması ile açıklanamamaktadır.

1950 ve 1970 yılları arasında ÖSS sınavına benzer, yine adayların genel kültür ve bilişsel birikimlerinin ölçüldüğü başka sınavlarda özel yetenek sınavlarında bazen ön elemelerde bazen de sınav aşamalarında farklı şekillerde kullanılmışlardır. Tarman (2002) ülkemizdeki ilk müzik eğitimi bölümü olan Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı’nın giriş yetenek sınavları ile araştırmasında konu ile ilgili olarak.....Gazi Eğitim Enstitüsü Müzik Şubesi Giriş Sınavının 1950’lerde, yazılı Türkçe kompozisyon, işitme, söyleme ve çalma testlerinden; 1960’larda (bugünkü ÖSS nitelikli) genel kültür sınavı sonrası yapılan yazılı Türkçe kompozisyon, işitme, söyleme ve çalma testlerinden oluştuğu; 1970’lerde ise genel kültür sınavı sonrası, önce Türkçe kompozisyon ve daha sonra iki aşamalı bir testle yapıldığı ve bu testlerin birinci aşamasının elemeye yönelik işitme testi, ikinci aşamasının ise okuma-yazma, söyleme ve çalma testlerinden oluştuğu saptanmıştır.

Günümüzde ÖSS sınavı, geçerliliği ve güvenilirliği yapılan bilimsel araştırmalar sonucunda kanıtlanmış, ülkemizde de yüksek öğretime öğrenci seçmek için kullanılan en önemli sınavlardan biridir. Fakat elde edilen tüm sonuçlardan anlaşılacağı gibi özel yetenek sınavlarında yerleştirme puanı üzerinde yaklaşık % 45 ağırlığı bulunmaktadır ve ÖSS sınav sonuçlarının, adayların özel yetenek sınavlarının alt boyutları olarak da açıklanabilecek işitme, çalgı alanı ve ses alanı gibi boyutları ile istatistiksel ilişkisi pozitif ve düşük düzeydedir. Bu pozitif ilişki istatistiksel olarak ihmal edilebilecek bir orandadır. Bir başka ifade ile adaylarında ÖSS sınav puanlarının yüksek veya düşük olması; özel yetenek sınavına ait işitme, çalgı alanı, ses alanı ve toplam puanlarının da yüksek olacağı anlamına gelmemektedir.

Bu bağlamda bölüm başkanlıklarına; özel yetenek sınavlarının yerleştirme puanlarında %45 ağırlığı bulunan ÖSS sınavlarının en az % 15'nin Özel yetenek Sınavlarına kaydırılabilmesi için alanında uzman bir alan araştırmacısı, bir matematikçi ve bir ölçme değerlendirme uzmanından oluşan komisyon kurmaları, ÖSS puan etkisinin düşürülmesi için çalışmalar yapmaları önerilmektedir.

KAYNAKLAR

- DEMİRBATIR, E (1993). *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Bölüme Girişteki Müziksel Başarılarıyla Birinci Yıl Sonundaki Müziksel Başarılarının Karşılaştırılarak İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- ECE, S; SAZAK, N (2006). “Özel Yetenek Sınavlarında Öss & Aoöb Puanlarının Yerleştirme Puanları İçerisindeki Yeri Ve Adayların Öss Puanları İle Akademik Ortalamaları Arasındaki İlişkilerin İncelenmesi (Aibü Örneği)” Müzik Eğitimi Sempozyumu. Pamukkale Üniversitesi. Denizli.
- GÖĞÜŞ, G (1995). *Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümlerine giriş yetenek sınavlarının değerlendirilmesi*. İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Sanatta Yeterlilik Çalışması. İstanbul.
- KARKIN, M (1996). *Müzik Eğitimi Bölümlerine Giriş Yetenek Sınavlarının Değerlendirilmesi*. Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Bolu.

- KÖSE, S. (1996). *Gazi Eğitim Fakültesi Müzik Eğitimi Bölümü'nde Merkezi Özel Yetenek Sınavı Öncesi Ve Merkezi Özel Yetenek Sınavı Girişli Öğrencilerin Akademik Başarılarının Karşılaştırılması*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZAL, İ (1995). *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik eğitimi Bölümü Öğrencilerin Giriş Yetenek Sınavlarındaki Başarıları ile Anaçalgı dersindeki başarılar arasındaki ilişkiler*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara.
- ÖZAL DİNLER, Ş (1996). *Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Müzik eğitimi Bölümü Öğrencilerin Giriş Yetenek Sınavlarındaki Başarıları ile Bireysel Söyleme dersindeki başarılar arasındaki ilişkiler*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- TATAR, J (1990). *Eğitim Fakülteleri Müzik Eğitimi Bölümlerinin Giriş Sınavlarında Müziksel İşitme Yeteneğinin Ölçülmesi ve Değerlendirilmesi* Marmara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İstanbul.
- ŞENGÜL, C (2001). *Müzik Eğitimi Bölümlerine Giriş Yetenek Sınavlarına başvuran adayların müziksel işitme yineleme sınavındaki soru tiplerine göre başarı durumlarının belirlenmesi*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- TECİMER, B (1988). *GEF Müzik Eğitimi Bölümü Öğrencilerinin Bölüme Girişteki Müziksel İşitme Başarıları İle Bölümdeki Müziksel İşitme-Okuma-Yazma Dersi Başarıları Arasındaki İlişkinin İncelenmesi*. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- TARMAN, S (2002). *Gazi Üniversitesi Müzik Eğitimi Anabilim dalı giriş müzik yetenek sınavlarının geçerlilik ve güvenilirlik yönünden incelenmesi değerlendirilmesi*. Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.
- YAYLA ATAK, A (2003). *Müziksel Yeteneğin Ölçümü*, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara.

ORKESTRA VE ORKESTRA ŞEFLİĞİ’NİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Ömer YÖNDEM*

ÖZET

Bu makalede orkestra, orkestra şefliği ve günümüze kadar geçirdikleri tarihsel süreç ele alınmaktadır. Besteleme tekniklerinin gelişmesi ve teknolojik yenilikler, orkestranın gelişimini gerekli kılmıştır. Orkestra şefliğinin oluşumu ve evrimi, orkestraların zaman içindeki gelişimiyle paralellik göstermektedir. Bu paralellik günümüzde orkestra şefliğinin özel bir sanat dalı olmasını sağlamıştır. Orkestra şefliği sanat dalı, pek çok teknik ve artistik nitelik gerektirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orkestra, Orkestra şefliği

HISTORICAL DEVELOPMENT OF ORCHESTRA AND ORCHESTRAL CONDUCTING

ABSTRACT

This article stays on the problematic of an orchestra as so as this of the conducting and the historical processes which they pass through our days. Development of the compositional technics and technological renovation have been required developing of the orchestra. Formation and evolution of conducting shows parallelities with the development of an orchestra during the time. This parallelity provides conducting as one of the special fine art disciplines. Conducting discipline also requires many technical and artistic features.

Keywords: Orchestra, Orchestral conducting

* Yrd. Doç. Dr., Trakya Üniversitesi Devlet Konservatuvarı, Edirne

GİRİŞ

Çoksesli ya da teksesli müzik icra eden ve birbirinde farklı çeşitli çalgılardan oluşan geniş seslendirme topluluğuna *orkestra* adı verilmektedir. Senfonik orkestralar, yapıları bakımından pek çok müzisyenin katılımıyla oluşan büyük seslendirme topluluklarıdır. Rönesans'tan günümüze kadar gelişen, teknoloji, sanat ve estetik anlayışı, besteleme teknikleri, çeşitli ekoller, toplumsal olaylar ve insanda var olan duygu dünyasının gereksinimleri, orkestranın ortaya çıkmasına ve yapı bakımından gelişmesine, büyümesine neden olmuştur. Zaman içinde birçok faktörün de etkisiyle sanatsal ihtiyaçları karşılayabilmek için genişleyen ve gelişen kompozisyon anlayışıyla üretilen eserleri en iyi şekilde seslendirebilmek, yetkin bir müzik direktörünün gerekliliğini ortaya çıkartmıştır. Orkestra şefi denilen bu müzik adamı, kusursuz müzik yeteneği, iletişimciliği, liderliği, eğitimciliği, müzikal önderliği ve derin bilgi birikimi ile orkestrayı yönetmektedir.

ORKESTRA

17. yy. başlarında doğan opera sanatı, şarkıcıların aryaalarına eşlik etmek için kurulan küçük kadrolu çalgı topluluklarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Amacı operaya eşlik etmek olan bu küçük çalgı gruplarına, buldukları yerin adı verilerek orkestra denmeye başlanmıştır. Bu yüzyılda Fransa kralı 14. Louis'nin hizmetine giren Lully, sarayda kurduğu orkestra ile bir model oluşturmuş, bu orkestra, şarkıcılara ve dansçılara eşlik etmenin yanında, aynı zamanda bağımsız çalgı müziği de icra eden bir topluluk olmuştur. Lully orkestrasında, yaylılarla birlikte, 2 flüt, 2 obua, 1 fagot, 1 klavsen, 2 trompet ve timpani kullanmıştır. Lully, gereksiz süslemeleri kabul etmeyerek, bireyselliğin karşısında, toplu çalma disiplini yerleştirmiştir.

“Orkestra, Antik Yunan’da koro, dansçılar ve şarkıcıların bulunduğu sahnenin önünde bulunan alana denirdi. Ortaçağ ile birlikte bu isim, sahnenin kendisine denilmeye başlandı” Randel (1969).

“Gerçek anlamıyla orkestra, 400 yıllık bir geçmişe sahiptir. İlk orkestralar opera sanatında kullanılmış, onun ilk örneği ise İtalyan besteci Monteverdi'nin 1607 yılında

sahnelenen “Orfeo” operasında kullanılmıştır. Bu orkestrada yer alan 36 çalgının 20 si yaylıydı; ötekiler, 2 klavye, 2 lavta, 4 trombon, 2 org, 1 arp, 1 regal, 2 kornet, 1 flageolet, 1 boru şeklinde dağılıyordu. 17. yy. orkestralarının en tanınmış, Fransa kralı 14. Louis’in kurduğu “*Les vingt-quatre violons du Roy*” dur. Yaylı çalgılardan oluşan bu saray orkestrasında kimi zaman üflemeli çalgılar da kullanılıyordu” Say (2002).

Rameau tarafından geliştirilen ve klasik senfoni orkestrasına doğru yaklaşan Lully orkestrasında, kilisenin kabul etmesiyle, trombon ve kornet sıklıkla kullanılmaya başlamıştır. 18.yy.da çalgıların ve besteleme anlayışının gelişmesi ile dönemin bestecileri Bach ve Haendel orkestraya yeni çalgılar eklemişlerdir. Zaman içinde yaylılar dörtlüsüne nefesliler dörtlüsünün de katılmasıyla, orkestranın evriminde çok önemli bir yeri olan “Mannheim Okulu”na ulaşılmıştır. 1742’de Johann Stamitz tarafından Almanya’nın Mannheim eyaletinde, dönemin valisinin desteği ile bir araya gelen ünlü müzisyenlerin oluşturduğu bu topluluk, klasik dönem orkestrasına son şeklini vermiştir. Nüans, refleksler ve homojenite açısından çok iyi yetişmiş ve icra yeteneği çok güçlü olan bu orkestra ile Stamitz, kendisinden sonra gelen bestecilere geniş ufuklar açmıştır.

Klasik dönem orkestrası, Stamitz’ten etkilenen Haydn, Mozart ve Beethoven’in eserleriyle, nefesli, vurmali ve yaylılardan oluşan geniş bir kadroya ulaşmıştır. 19. yy.’a geldiğinde, orkestranın evrimi, 1828’de Paris’te kurulan “Konservatuvar Konserleri Derneği Orkestrası” ile yeni bir boyut kazanmıştır. Sanayi devriminin etkisiyle, çalgı yapımındaki ilerlemeler, tahta ve bakır nefesli çalgıların yapısındaki yeni arayışlar ve askeri müziğin kazandırdığı yeni vurmali çalgılar, orkestranın yapısını oldukça geliştirmiştir. Nefesli ve vurmali olmalarıdaki bu artış, yaylıların sayısının da artmasına neden olmuştur. Bu dönemde Berlioz, çalgı mucitlerinin arayışlarına destek olmuş, çalgı tınları ve dengeleriyle birlikte, akustik ve mekansal özelliklere de önem vermiştir. Romantik dönemin yaşandığı 19.yy.’da yetişen birçok besteci, gelişen besteleme ve orkestrasyon anlayışlarıyla dikkat çekmektedir. Bu bestecilerin en önemlilerinden birisi olan Wagner, bestelediği operalarda yeni nefesli çalgılar kullanmıştır. Sakshorn adıyla bilinen ve bakır alaşımli olan bu çalgılar, sanayileşmenin doğal ürünleridir. 20.yy. başlarında, Mahler, R.Strauss, Bruckner, Stravinsky, Orff, Bartok, Schostakovich gibi besteciler eserleriyle, orkestrayı günümüzdeki konumuna getirmişlerdir.

Günümüzde senfonik bir orkestranın kadro genişliği, nefesli çalgıların sayılarına göre, ikili ve üçlü orkestra şeklinde bilinmektedir. Senfonik orkestranın kuruluşu aşağıdaki gibidir:

SENFONİK ORKESTRA

Yaylı Çalgılar Grubu	Nefesli Çalgılar Grubu (Tahta Nefesli Bakır Nefesli)	Tuşlu Çalgılar Grubu	Vurmalı Çalgılar Grubu
I. Keman	Flüt, obua, klarinet, korangle, fagot	Piyano, org, çelesta, glockenspiel	
II. Keman	Trompet, korno, trombon, tuba		
Viyola			
Viyolonsel			
Kontrabas			

ORKESTRA ŞEFİ

Yukarıda kısaca gelişimine değinilen ve yaylı, tahta-bakır nefesli ile vurmalı çalgı gruplarından oluşan orkestranın, kusursuz performansa ulaşabilmesi için, müzikal açıdan yeterli bir yönetici gerekmektedir. Orkestrada eşgüdümü sağlayan ve çalıcıları müzikal anlatım bakımından yönlendirerek yöneten, eserin doğru performansı için onları çalıştırarak adeta öğretmenlik yapan bu müzik adamına orkestra şefi denilmektedir. Orkestra şefi, günümüzde bilinen şekliyle, orkestra ile birlikte ortaya çıkmamış, zaman içinde gelişen besteleme anlayışının gerektirdiği geniş kadrolu orkestraların belirmeye başlamasıyla şimdiki

halini almıştır. Orkestranın sanatsal sorumluluğunu yürüten orkestra şefi, vuruşlarıyla tempoları belirleyerek, çalıcıların giriş yerlerini işaret ettiği gibi müzikal dinamiklerin uygulanmasını, seslendirme hatalarının çözümlenmesini, tını dengelerini dikkate alarak yorumun açık, anlaşılır bir bütün içinde gerçekleşmesini sağlamaktadır.

“Müziyen, bilgin, yönetici, iletişimci, eğitmen, diplomat, disipliner, planlamacı, bütçe uzmanı, menajer, rehber, lider, hayalperest v.b. gibi özellikler, ideal bir şefte bulunması gereken niteliklerdir” Demaree, Moses (1995).

Demaree ve Moses'in yukarıda sıraladığı orkestra şefinde bulunması gereken özellikler, genel anlamda bir liderin özellikleri ile örtüşmektedir. Bununla birlikte tüm bu özelliklerin temelinde müzisyen ve müzik bilgini olmak yatmaktadır. Teknik anlamda tam bir yeterliliğe sahip olması gereken orkestra şefi, bunun yanında diğer özellikleri de taşımalıdır görüşü, yukarıdaki tanımdan da anlaşılacağı gibi, ideal bir şefi işaret etmektedir.

İlk bakışta görülen, orkestra şefinin partitür doğrultusunda orkestraya verdiği ritm ve tempo belirleyici el-kol hareketleridir. Orkestra şefliği bütünüyle ele alınıp incelendiğinde görülecektir ki, tek başına bu faaliyet, bu işin başlangıcını ve temelini teşkil etmektedir. Orkestraya çaldıracağı eserin mükemmel bir performansla dönüşebilmesi için orkestra şefinin teknik olarak tam bir yeterliliğe sahip olması gerekmektedir. Orkestra şefinde bulunması gereken bu teknik özelliklerin başında, partitür okuyabilme ve çalabilme, mükemmel işitme yeteneği, çok iyi orkestrasyon, form, biçim, kompozisyon, stil bilgisi ve geniş bir müzik ve genel kültür alt yapısı ile eksiksiz müzik tarihi bilgisine sahip olması gelmektedir. Bunların yanı sıra kusursuz bir ritm ve tempo anlayışı ve bunları anlaşılır bir biçimde orkestraya aktarabilmek, çalgılara eser içerisindeki girişlerini verebilmek, ilk bakışta olması gerekli teknik yeterliliklerin bir kısmıdır.

Orkestranın insanlardan kurulu bir çalışma topluluğu olduğu düşünüldüğünde, bu topluluğa önderlik yapan orkestra şefinin aynı zamanda bir lider konumunda bulunduğu göz ardı edilmemelidir. Görevi sanat icra etmek olan bir liderin, sanatsal özelliklerinin yanında, başka özelliklerinin de olması gerekmektedir. Eğitimci-öğretmen, bilgin, iletişimci, diplomat, disiplinli, hoşgörülü, bütçe uzmanı, dikkatli ve iyi bir dinleyici olması orkestra şefinde bulunması beklenen diğer özelliklerin bazılarıdır.

“Günümüzde bilinen şekliyle orkestra şefliği kavramı, tarihsel açıdan orkestra ile birlikte ortaya çıkmamış, çok daha sonra belirmiştir. Ortaçağdan 17.yy. a kadar gerçek anlamda orkestra şefi yoktur. Başlıca görevi birliği sağlamak olan şef, el veya kol hareketleriyle topluluğun genel temposunu korumaya çalışırdı. Aynı zamanda besteci de olan bu dönemin şefleri, bu işi ellerindeki kağıt rulolar yardımıyla yaparlardı” Khan (1980).

Orkestranın ortaya çıktığı 17.yy. başlarından Barok döneme kadar, orkestranın birliği, sürekli bas ya da çembalo çalıcısının verdiği tempolarla sağlanmaktadır. Bu yüzyıl başında orkestra içinden yönetilen topluluk, operalara eşlik etmektedir. Orkestranın opera dışında salt müzik yapmasıyla birlikte, bir süre daha çembalistlerin yönetimi devam etmiştir. Bir çok kaynakta ilk orkestra şeflerinden biri olarak kabul edilen Jean Baptiste Lully, Fransa kralı 14.Lois'nin saray bestecisidir. 17. yy.'ın bu ünlü müzik adamı sarayda kurduğu orkestrayı elinde tuttuğu büyük bir asa yardımıyla idare etmiştir. Yukarıda kadrosu verilen bu orkestra aynı zamanda çeşitli operalara ve bizzat 14.Lois'nin de rol aldığı balelere eşlik etmiştir. 18. yy.da aydınlanmanın da etkisiyle dindışı müzik formlarında artış gözlenmektedir. Bunun doğal sonucu olarak orkestralar çoğalmaya ve yapılan bestelere paralel olarak kadrolarına yeni çalgılar eklenmeye başlamıştır. 18. yy'a gelindiğinde “Mannheim Okulu”nun kurucusu Johann Stamitz, orkestrasını yönetirken sadece el kol hareketlerinden faydalanmış, bununla birlikte orkestra şefliği, senfonik orkestralar için yazılan eserlerin giderek daha geniş kadrolar gerektirmesi sebebiyle, 19.yy.dan itibaren gerçek kimliğine kavuşmuştur. Bu dönemde, Hans von Bülow, Wagner, Carl Maria von Weber, Louis Spohr, Mendelssohn ve Berlioz gibi besteciler, orkestra şefliğinin başlı başına bir uzmanlık alanı olduğunu kanıtlamışlardır.

SONUÇ

Günümüzde kadroları seslendirilen esere göre 120 kişiyi bulan orkestraların yönetilmesi, üstün performanslar elde edilmesi özellikle 19. ve 20.yy. senfonik edebiyatının komplike ve geniş ölçekli eserlerinin seslendirilebilmesi, orkestra şefliğinin önemini ve gerekliliğini göstermektedir. Orkestra şefliğinin profesyonel anlamda ortaya çıkması ve gelişimi, orkestranın zaman içindeki gelişimi ve evrimi ile beraber gerçekleşmiştir.

Müzik tarihi içerisinde incelenen müzik ekolleri ve dönemleri, genel sanat dönemleriyle birlikte incelendiğinde, sanatsal, felsefik ve estetiksel gelişmelerden etkilenmektedir. Sosyolojik, siyasi ve ekonomik gelişmelerin müzik sanatını görece yönlendirdiği de bilinmektedir. Bu olgularla birlikte ele alındığında çoksesli sanat müziği icrasında önemli bir yere sahip olan orkestra kavramı, karşılıklı etkileşimlerle ve yeni ekollerle birlikte gelişmiştir.

KAYNAKÇA

DEMAREE, Rudolph-MOSES,Don, (1995), *The Complete Conductor*, New Jersey: Prentice Hall,.

HUNSBERGER, Deer, (1992), *The Art of Conducting*, New York: McGraw Hill,.

KHAN, Emil, (1980), *Elementi Dirijirovaniya*, Leningrad: Muzika Pub.,.

MUNCH, Charles, (1990), *Ben Bir Orkestra Şefiyim*, Çev.Üner Birkan, İstanbul: Afa Yayıncılık

RANDEL, Don Michael, (1969), *The New Harvard Dictionary of Music*, Harvard College Pub.

RUDOLF, Max, (1966), *Orkestra Yönetme Tekniği* İstanbul: Orkestra Dergisi Sayı:45

SAY, Ahmet, (2002), *Müzik Sözlüğü*, Ankara: Müzik Ansiklopedisi Yayınları

BENZEŞEN YABANCILIK;

**W.A. MOZART'IN K.331 İLE L.V. BEETHOVEN'İN OP:53 "WALDSTEIN"
SONATINDAKİ TÜRK ÖGELER***

DAVID KOREVAAR¹

Çev: Süleyman Sırrı Güner**

18.yy. Viyana'sında "Türk ögeler opera sahnesinden enstrümantal müziğe geçti. "Alla Turca" gibi bestecilerce belirlenen ve iyi bilinen örnekler arasında, Mozart'ın Piyano Sonatının 3. Bölümü K.331 yer almaktadır. Bu eserin 3 bölümünü birleştirmek suretiyle farklı bir bağ oluşturarak Türkçe ögelere dair işaretler bu sanat boyunca yer almaktadır. Bu fikre, müzikal ve tarihî bağlantıların genelde yalnızca Türk ögelerle ilgili olmadığı Beethoven'ın "Waldstein" sanatı, op 53 eklenebilir ama Mozart'ın "Saray'dan Kız Kaçırma" operasındaki özgün fikirler belirtilebilir. Beethoven "Waldstein" sonatındaki yabancı ögeleri yeni bir besteleme yolu bulma sorununa bir çözüm yolu olarak kullanmıştır.

Enstrümantal kompozisyonda Klasik Tipin gelişimi, pek çok türden farklı elementlerin benzeşimini içermektedir. Besteciler, bunları kendi üsluplarına

*Bu yazı Kolorado Üniversitesinden "DAVID KOREVAAR" tarafından 2002 yılında "Journal of Musicological Research 20" adlı dergide yayınlanmıştır. (s:197-232)

** Doçent Trakya Üniversitesin Devlet konservatuvarı öğretim üyesi.

¹ Bu makale; Ağustos 2000'de San Diego'daki Sanat Müzesinde bir Osmanlı Sanatı sergisiyle birleştirilerek takdim edilen bir sunum resitalinden ortaya çıkmıştır. Bu konu üzerinde yapmış olduğum çalışmalarda bana destek veren ve beni cesaretlendiren L.Michael Griffel'e özellikle teşekkürlerimi sunmak isterim.

uyarladıklarından, özgün kaynakları anlamak çok daha zor oldu.² Bu birleşimlerden biri “Türk” müziğiydi.

“Türk” müziği ilk olarak, insan davranışının bakış açılarını mitolojik hale getirmek veya evrenselleştirmek için bir yol olarak, bilim Kurgunun hayal edilen gelecekte yararlandığı biçimde Avrupa Kıtası’nın dışında kalan yerleri kendine mekân seçmiş tiyatral ürünlerde mantıksal olarak yeterli derecede görülmüştür. Mozart, Haydn ve Beethoven gibi besteciler için. “Türk” operasında ilk kez duyulan yalnızca yabancı üsluba ait özellikler gerekli olan yabancı bir metin olmaksızın enstrümantal kompozisyonlara kaçınılmaz bir biçimde dönüştü. İyi bilinen örnekler arasında, Mozart’ın LA-Majör Keman Konçertosu’ndan, Haydn’nın “Asker” Senfonisinden ve Beethoven’ın 9.Senfonisinin finalinden bölümler yer almaktadır. İyi anlaşılmayan ve açıklanması zor olan şey; böyle bir benzeşimin bir bestecinin müzikal üslubunun gelişimine ait olma olasılığıdır.

Örn: Mozart’ın LA-Major Piyano Sanatı, K.331, açık bir şekilde Türk özelliği³ göstermesi beklenen bir alaturka finale sahiptir. Ama, göstereceğim gibi, bu olağandışı sanatın ilk iki bölümü, (ilk bölümü allegro formunda olmayan Mozart’ın tek piyano sanatı) ⁴üç bölümü dairesel bir şekilde birbirine bağlayacak çok sayıda “Türk” öğeyi birleştirerek, üçüncünün belirtilmiş yabancılığı için bir durum teşkil etmektedir.

Bestecinin entelektüel anlamda daha büyük bir sıçrayışıyla, ve kendisinin stilistik gelişimindeki var olan önemli etkilerle birlikte, diyebilirim ki; Waldstein

² Classic Music: Expression, Form, and Style (New York: Schirmer Books, 1980) eserinde, Leonard Ratner, bu tip belirgin parçaların bir birleşimi olarak Klasik Tipte güçlü bir durum oluşturarak, “konular” veya “tipler” (metne bağlı) dediği Türk tarzını da katarak bu öğelerden bazılarının tanımlar.

³ Benjamin Perl, “Mozart in Turkey” de Mozart’ın Türk sitilindeki çalışmalarının bir listesini sunmaktadır. (Cambridge Opera Journal 12/Kasım 2000 s:219).

⁴ Orientalism, Masquerade and Mozart’s Turkish Music adlı eserinde (s:112-133) Matthew Head, Mozart’ın Sanatındaki (s.331) birinci ve üçüncü bölümler arasındaki güçlü bağlantıyı ifade etmekte ve ilk bölümdeki “Türk Müziğinin en belirgin örneklerini sunmaktadır. (Özellikle s:121-123’e bakınız). “Mozart in Turkey” de (s:220-221), Perl, “Türk” tarzı ile birlikte ilk bölümün final varyasyonundaki bas beslerin Hermann Abertce tanımlanmasını ifade etmektedir (London: Royal Musical Association, 2000).

“Sonatı’nda,op.53 Beethoven, “Türk” operasının öğelerini genel olarak kullanmıştır ve Mozart “Saraydan Kız Kaçırma” da temel yapısal ve motifsel öğeler şeklinde özel olarak öğelerden yararlanmıştır, ki bu “Appassionata” Sanatı’nda ve 5. Senfonideki içsel basit bir materyalin gelişiminin yeni bir paradigmasına karşı atılmış önemli adımdır.

18.YÜZYIL “TÜRK” SİTİLİ

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başında Türk müziği akımına “Türk müziği”⁵ olarak düşünülen Viyanalı uyarlayıcıların saygın örnekleri olarak genellikle bahsedilen 18.yüzyılın üç ustası Gluck, Mozart ve Haydn tarafından “Türk” operalarla birlikte geniş ölçüde yer verilmiştir.

Viyanalı’da ki bu müzikal değişimin önemli bir benzerine 18yy. Fransa’sında, belki de ilk kez Lully ve Moliere’in Kibarlık Budalası’nda, ⁶ rastlanmıştır. Gluck’un “La rencontre imprevue operasıyla birlikte “Türk” üslubuyla ilintili olan müzikal benzetmeler fazlasıyla kendini göstermiştir. (Beklenmeyen Karşılaşma, 1763).⁷ 1775’de

⁵ Viyanalı Alaturka sitile ait bir özet Mary Hunter’ın “The Alla Turca Style in the Late Eighteenth Century” adlı kitabında bulunabilir: Race and Gender in the Symphony and the Seraglio” in The Exotic in Western Music “Jonathan Bellman tarafından düzenlenmiştir. (Boston: Northeastern University Press, 1998) 43-73. Diğer, yakın zamanda yayınlananlar içinde, Eric Rice’in konuyla ilgili varolan materyali özetleyen bir makale kadar, Matthew Head’in yukarıda yer alan kitabındaki yayınlar yer alır, Representations of Janissary Music (Mehter) as Musical Exoticism in Western Compositions, 1670-1824”, Journal of Musicological Research 19 (Aralık 1999), 41-88. Konunun kısa bir özeti Derek B. Scott tarafından da verilmiştir. “Orientalism and Musical Style,” Musical Quarterly 82 (Yaz 1998), 309-335.

⁶ “Turkish Affect in the Land of the Sun-King, 1629-1700” adlı eserde (Musical Quarterly 63-1977, 367-89) Mary Rowan Obel-Kovich, sonraki Viyanalı üzerindeki Fransız etkisinin olasılığını gösteren örnekleri ortaya koymaktadır. Fakat Exoticism in Dramatic Music, 1600, 1800 adlı önemli eserinde (Ph D. Dissertation, Indiana University. 1953). Miriam Karpilow Whoples, Fransız yabancılığının sonraki Viyanalı örneklerinden daha az özeldir. Whoples, “In Exotic in Western Music” teki “Early Exoticism Revisited” adlı eserinde, 1669’da sultanın bir elçisinin Fransa’ya ziyaretiyle ilişkilendirerek, Lully ve Moliere’in Le Bourgeois gentilhomme’un tarihini açıkladı.

⁷ Christoph Willibold Gluck, La rencontre Imprevue/Die Pilger Von Mekka, in Samtliche Werke IV/7, Harald Heckmann tarafından düzenlendi. (Kassel Barentreiter, 1964)

Haydn. “L’Incontro improvviso”⁸ adlı “Türkue” operasında⁹ aynı olaylar dizisinden yararlandı. Her ilki eser, Mozart’ın “Saraydan Kız Kaçırma” sını sonradan etkilemiştir. Aslında Gluck’ün operası, 1780 yılında Viyana’daki Burgthe ater’de (Mekke’den gelen Hacı gibi) tekrar oynandı ve Mozart, 1783 ve 84’te aryalarından birinde piano varyasyonlarını yazarak aradaki benzerliği ortaya koymuştur.

Sitili “Türk” olarak tırnak içine alarak ifade etmeyi tercih etmemin amacı, bu müzik çeşitli açılardan Mehter Müziğinden etkilenmesine rağmen, modern bir etnik müzikal bir tarzda folklorik müziğin doğru ifadesi dışındaki sebepleri sıralamak için belirgin bir yabancılığı sergileyen elementlerin Batısal bir alılmamasını takdim etmektedir. Eserlerinde, Head, Whaples’in fikirlerine katkıda bulunarak tam faydalı amaçlar için, Gluck’un Yeniçeri/Mehter Müziği ile Türk Askeri Müziğinin Macarca bir parodisinin birleşiminden yararlanarak bir sitil oluşturduğunu ifade eder: “törökös”.

Gluck’un La rencontre Imprevue eseri bir Fransız oyununa dayanan bir Fransız-dili librettosu olarak yazıldı. 1683’te Viyana’nın işgalinden rahatsız olan Parisliler değil de Viyanalılar olmasına rağmen, yaklaşık bir yüzyıl sonra mehter sitilinin Viyanalılarca sahiplenilmesinin 18 yy. başlarında Viyana’daki Fransız dramatik rüzgarlarından oluştuğu görülmektedir. Aslında, Fransız başlıklı Türk tiyatroları, halkın bu tip müziğe¹⁰ karşı artan talebini karşılamak olduğu kadar, Osmanlı Devleti’nin¹¹ büyük elçilerini onurlandırmak amacıyla Viyana’da sahnelenmiştir.

Miriam Whaples’in önemli bir tezinde de özetlediği gibi, “Türk” sitilinin özellikleri arasında bazen 5.’yi takip eden üçüncünün melodik aralarının tekrarlanması...

⁸ “Exoticism in Dramatic Music” adlı eserinde Whaples (3/152). Gluck’e bu operadaki “Türk” sitilini uyarlamada öncülük etmektedir. Orientalism, Nasquerade and Mozart’s Turkish Music (67-72)

⁹ Bakınız Rice, “Representations of Janissary Music” 67-69.

¹⁰ W.A. Mozart: Die Entführung aus dem Serail (Cambridge U.K. Cambridge University Press, 1987) s.65, Thomas Bauman, Alla Turca tarzlarında Viyana tadındaki Mozart’ı vurgulamaktadır.

¹¹ “Haydn, Mozart and the Viennese School”da 1740-1780 (New York, Norton, 1995) s-131-132, Daniel Hertz, Viyana’ya 1758’de gelen bir Türk büyükelçisini onurlandırmak için bestelenen Joseph Starzer’in “Le Turc genereux” balesinin bir tanıtımına yer vermektedir.

pasajları sıralamak için yukarıya yakın tonların eklenişi (bazen yukarı üçlüler), sarsılan bir etki verme ve kısa süreli notaların tekrarlanmış figürleri yer almaktadır. Aynı zamanda 2/4'lük tekrarlanan notaların; uzun nota değerlerinde başlayan ve daha hızlı olanlarda devam eden parçaların ortak kullanımından bahsetmektedir. Önemli uyum özellikleri; parçaların bölümler¹² arasındaki ve paralel solo bölümler arasındaki tonun baskın olanlardansa, hareketlilik, sadelik ve üçüncü ilişkilerden birini tercihe karşılık gelir.

“Türk” sitilinin en çok duyulabilir yönü, genellikle bas davul, timpeht, ziller ve üçgenden¹³ oluşan vurmali çalgıların bir topluluğunun yer aldığı orkestra müziğinden “bateri türk” olarak bilinen kullanımınıdır. Kullanılan ritimler doğulu Avrupalılarca¹⁴ banal bir uzun-kısa-kısa-uzun veya uzun-uzun-kısa-kısa-uzun dizisi genellikle oturtulan “Türk Mehteri” veya Askeri Bandosunun karmaşık ostinata ritimlerinin basitleştirilmiş bir biçimidir.

“Türk” tarzının tipik özelliği, örneğin, Saraydan Kız Kaçırma'daki ilk Yeniçeri Korosunda ve Gluck'un La rencontre imprevue¹⁵ sündeki açılış kısmında duyulduğu gibi, dikkat çekici bir şekilde yükselen 4. dereceye, oktava yabancı olan ses perdelerinin kullanımınıdır.

¹² Whaples, “Exoticism in Dramatic Music”, 152-158.

¹³ “Exoticism in Dramatic Music”, (s.66-73). Whaples, “Türk” müziğinin tarihi bir özetini sunar ve çok sayıdaki önceki ziyaretçinin bunu duyma öykülerinden bahseder. Timpaniler, Kornolar, zillire, flütler ve obuanın enstrümantal bir çeşidi Türk askeri Bandosunun parçaları olarak ifade edilmektedir. (66-73). Saray'dan Kız Kaçırma'da Mozart tarafından (Ve “Türkçe” bölümlerdeki sonraki bestecilerce) kullanılan üçgenin, görünürde, gerçek “Türk” müziğinde yeri yoktur fakat tiz ve ilginç sesinden dolayı Viyanalı “Türk” ahlmamalarında kullanılmıştır. (92-93). “Representations of Janissary Music” adlı eser de (45-47). Rice Whaples'in vermiş olduğu bilgilerin çoğunu tekrarlamakta ve Mehter'in Türkler tarafından oluşturulmuş 20.yy. şeklini tartışmaktadır.

¹⁴ Whaples “Exoticism in Dramatic Music”. 68. “Doğululaşma” fikri. Edward Said'in önemli kitabı olan “Orientalism” in konusudur (New York: Vintage. 1978) ve Mary Hunter'in Said'in

¹⁵ Jonathan Bellman, The style Hongrois in the Music of Western Europe (Boston: Northeastren University Pres, 1993), 38-39. Bellman, 32-45 arasındaki sayfalarda, “Türk” tipik özelliklerinin tam bir listesini vermektedir. Benzer bir katalog, Bauman'da bulunabilir, Mozart: Die Entführung, 62-65.

“Türk” seslerinin ünü, opera salonlarını aşmıştı. Etkisini itiraf ettiği “The Alla Turca Style” adlı kitabında da keşfedilmiştir. Genellen Doğululaşma “Bilimi” adı altında tüm Avrupa ve Amerika Hindistan dışındaki kültürleri gruplayarak, Said, 18.yy. Batılı hümanist ve bilim adamlarının, kaçınılmaz bir şekilde Avrupa merkezli bir işin önemli bir bölümünü oluşturduklarını ifade etmektedir. Çoğu farklı ve ilgisiz grupları içine alan ideal ve genellenmiş bir tarihi destekleyen Avrupa dışındaki kültürlerin çağdaş gerçekliklerini görmezden gelerek, Avrupalı Doğululaştırıcılar, koloni halindeki bir mantığın yükselişini desteklediler ve bugün var olmaya devam eden ırksal ve kültürel önyargıları savundular. Entelektüel kontrol, politik kontrole yol açtı; biri diğerini evcilleştirerek ve acımasızca eleştirerek kontrol edilebilir hale geldi. Son zamanlarda yazılanların çoğu, Derek Scott, Matthew Head ve Eric Rice tarafından önerilen birbirinden farklı düşüncelerle birlikte Said’in fikirleri müziğe uyarlandığında nasıl bir tepki verileceğinin üzerinde durmaktadır. “The Alla Turca Style” adlı eserinde (s-51-52) Mary Hunter şunları yazar.

Asıl Yeniçeri Müziğiyle ilgili olan Alaturka Tarzı, kendine ait açıklama ve kaynak terimleriyle birlikte bir fenomen olmaksızın Avrupa müziğinin eksik veya karmaşık bir hali olarak Türk müziğini takdim eder. Tanıdık olanın düşünülen bir norm tarafından tamamıyla tanımlanması açısından diğerinin sunulması pek çok yazar tarafından tarif edilen sömürgeci ve ataerkil bir stratejidir; Alaturka tarzı, yine de müziğin “kendi” içinde daha geniş sosyal ve politik ideolojilerin gizlenebilmesi yolunun diğer bir örneğidir.

Mozart’ın Kontretanz “La bataille” adlı eserini ve çok hatırlanmayan sayısız besteci tarafından (Örn: Dussek ve Hummel) konser salonunda çalınan savaş parçalarını içine alan popüler tüketimle ilgili örnekler sıklıkla “Türkçe” bölümlerden ve kaynaklardan oluşmaktadır. (Ek’e bakınız)

Sonuç olarak, bu moda genellikle bir fagot ve bir takım perküsyon entrümanlarından oluşan “Türkçe” stopları olan piyanoların üretimine yol açtı. Rosamond Harding, 1797 yılında İngiltere’de bu tip stoplar için patentler buldu; benzer

yenilikler kıtanın her yerinde sonradan popüler hale gelecek gibi görünüyor.¹⁶ Harding şöyle yazmakta; Üçgen, genellikle metal bir parçayla ses çıkaran ve büyük bir zili hoş olmayan bir şekilde modern bir telefonu anımsatan veya farklı şekilde akort edilmiş üç küçük yarım dairesel zillerden oluşur.

Ziller, yaylı çalgılara vuran iki ile üç arası ince bakır üflemelilerden oluşur. Davul kendi başına genellikle, yatay bir piyanonun içindeki sound-board'un alt kısmına ve bir konsol piyanonun içindeki sound-board'un arkasına çarpan büyükçe bir keçeli çekiçten meydana gelir.¹⁷

Yakın zamanda çıkan bir makale de, Kennetin Mobbs, bir piyanonun oktavı kadar yayılan üçgenler ve zillerle sonuçlanan düzenlemeleri içine alan, detayda bu stopların bazı çeşitlerini tanımladı. Kendisinin ilk bahsettiği enstrüman, 1798 yılına ait bir İngiliz Piyanosudur.¹⁸ Bu yüzden, piyanoların üstündeki stopların, “Türkçe” klavye müziğinin gelişinin ardından ortaya çıktığı açıktır. Mozart'ın ünlü “Alla Turca”sı 1783'te bestelendi¹⁹ ve bundan dolayı vurma etkileri tamamıyla müzikal metnin Mozart tarafından dahiyane bir şekilde ele alınışına bağlıdır.²⁰

¹⁶ Rosamond E.M. Harding. *The Piano-Forte: Its History Traced to Great Exhibition of 1851* (New York: Da Capo, 1973; reprint of Cambridge, U.K. 1933). 135.

¹⁷ Ibid. 133-135.

¹⁸ Kenneth Mobbs, “Stops and Other Special Effects on the Early Piano” *Early Music* 12(1984).474.

¹⁹ “Neue Mozart Ausgabe” de bulunan bu tarih önem taşıyan bir nokta olarak 1777 tarihiyle değiştirildi, çünkü bu, sanatı, Gluck'ün “Die Pilger Von Mekka” Eserindeki Mozart'ın çeşitlemeleriyle olduğu kadar “Die Entführung” ile de çağdaş olmasını sağladı. Matthew Head'in işaret ettiği gibi, 1783 yılı, bir “Türk” sanatının bestelenişini o günkü olaylara karşı bir tepki olarak göstererek, Viyana'nın Osmanlılar tarafından 2. kez kuşatılışının 100. yıldönümü idi. (Orientalism, Masquerade and Mozart's Turkish Music, s.32-33).

²⁰ “Orientation for Interpreting Mozart's Piano Sonatas” (New York: Teachers College, Columbia University, 1953) s:51'de Thomas Richter K. 331'in son bölümünden şöyle bahsetmektedir: “Mozart tamamıyla bu bölümü Mehterle bağlantılı olarak çalma arzusundaydı. “Eric Rice (“Representations of Janissary Music, 70) Guy Wuellner'in “Janissary Sounds for Mozart's Turkish Rondo”, *Journal of the American Liszt Society* 30(1991). 44-47. makalesinden yararlanarak bu fikri tekrarlamaktadır. Wuellner'in bir sonucu olarak, Edwin Good'un şu anda ikinci baskısı olan mükemmel kitabı

YABANCILIĞI İTHAL ETMEK: 1776 YILINDAN BİR HAYDN ÖRNEĞİ

Kendisinin bir “Türk” operası olan “L’Incontro Improvisso (1775)²¹ yazdığı zamanlarda, Haydn, her biri “Türk” tarzıyla paralellik gösteren belirgin özelliklere sahip üç piyano sanatı beteledi. A major (Hob XVI/30). B minor (Hob. XVI/32) ve E major (Hob.XVI/31). (Eke bakınız).²² Bu tip özelliklerin en sistematik kullanımı, E-major sanatın en son bölümünde bulunabilir. Giriş notalarındaki (uzun, uzun kısa, kısa, uzun) kısa trillerle birlikte notalarca oluşturulan basit bir ritmik örnek, zamanın Avrupalı Müziğinde bilinen bir Türk Mehterostinosunun standart basitliğiyle uyumludur. Buna ek olarak, bu E-major tema ve çeşitlemelerin yer aldığı iki parçalı temanın ilk müziği, daha normal dominant sesin yerine, “Türk” mediant minor, G sharp ile sona ermektedir. 17.ölçü çift forte, ortak bir “Türk” kaçış-tonu figürü göstermektedir ve 49.ölçü çift forte ise, harika bas oktavlarla dolu başka, daha hızlı bir ritmik ostinato versiyonu ovtaya koymaktadır. (Bakınız Örnek1)-ki bu, diğer belirlenmiş “Türkçe” parçalar²³ arasında, Mozart’ın Gluck çeşitlemelerinde gözlemlenebilen bir örnektir. Bu figürasyon bölümün son sekiz ölçüsünde geriye döner. Aslında, bu final, operada “Türk” öğelerinin korunduğu, hızlı tempolu bir komedi oyunundaki bir Türk marşı olarak tanımlanabilir.

“Giraffes. Black Dhagon S, and other Pianos” dan bahseder. (Stanford, Galif: Standford University Pres, 2001). İlk kez 1790’lı yıllarda görüldüğünü önceden ifade etmesine karşın (s:136) Piyano eşliğinde, Mehter ile birlikte Mozart’ın K.331’inin çalışmasının o zaman sıradan bir şey olduğunu anlatan bir dipnotu 137. sayfaya bile ekledi. Bu konuya Harding ve Gasal katıldı. Mehter ile birlikte piyano eşliğindeki bu eseri isteyen Mozart hakkında sık sık tekrarlanan yanlış haberler sürekli askıya alınmalıdır.

²¹ Joseph Haydn. L’Incontro improvisso , in Joseph Haydn Werke 25/6, Helmut wirth tarafından düzenlenmiştir. (Muhich:G.Henle.1962).

²² Matthew Head, “Türk” müziğinden, hayalî öneriler içerisinde yerini alır diye bahsetmektedir, bu nedenle “iki dinleyicinin, Türk müziğinin nerede başlayıp nerede sona erdiği hususunda ortak bir kaniya varmaları beklenemez.” (Orientalism, Masquerade and Mozart’s Turkish Music, 65).

²³ Ibid, 51.

Örnek 1: Haydn, E-major Sanat, Hob. XVI/31:III.

MOZART'IN TÜRK SONATI, K.331: SÜREGELEN BİR YÖNTEM OLARAK YABANCILAŞMA

Opera dışında “Türk” müziğinin en iyi bilinen örneklerinden biri yabancı doğasını anlaşılır hale getirilmek için sert apojiaturlardan, hızlı ince notalardan, değişiklikler gösteren yarım ölçü düşük notalardan ve gürültülü apejlerden yararlanılan Mozart’ın LA Major Piyano Sonatı, K.331’in alla turca finalidir. Genellikle daha az ölçüde beğenilen, Mozart’ın sanatın tiyatral/dramatik tarzın dışında kalan yabancı bir benzetmenin kullanımı yoluyla bir çeşit devamlı bir bütünlük sağlayarak, sonatın üç bölümünün hepsinde tipik “Türk” unsurlarından yararlandığı yöntemidir.

Mirtam Whaples, “Canaries” şeklinde belirleyerek, Fransız operasında standart bir “yabancı” ritim olarak, iki dörtlük, sekizlik ve dörtlük ritimleri işaret etmektedir. (Bu opera, Kibarlık Budalası’nda Türkler için Lully tarafından kullanıldı.)

Çok ayrı köklere, şaşırtıcı ölçüde ortak bir ritme sahip olmalarına karşın, 17.yy.lın en önemli üç yabancı dansı, “Canaries”, “Sarabande” ve “Forlane” dir.²⁴

Kökem olarak ritmik örneğin kendi başına Avrupalı bile olmadığını Whoples ifade etse de, sözlerine şöyle devam etmektedir.

²⁴ Whaples, “Exoticism in Dramatic Music,” 119.

17.yy.da, örnek, sadece özellikle adlandırılmış Canaries, forlane ve sarabande içinde olmayan diğer ara sıra yapılan yabancı danslarda da bulunan yabancı bir ritimdir.²⁵

Bu örnek, tabii ki Matthew Head'in de yazdığı gibi kendi yabancı yan anlamlara sahip olan siciliannanı aynıdır: "Başkalık" ile güçlenmektedir."²⁶ Mozart'ın çeşitleme-formunun ilk bölümü bu ritimle başlayan bir tona bağlıdır-belki bu garip bir tesadüftür, fakat yabancılıkta gelen bir ipucu olabilir. (Bu temanın kökeni hakkında bir diğer öreni, bunu bir Alman folklor şarkısı olarak belirleyen Charles Suttoni tarafından yapıldı.²⁷ Takip edilmesi gereken Alman normunun örtük oluşunu gösteren ilginç bir olasılıktır bu).Nazik bir Andante metninde beklenilenden farklı bir ses getiren temadaki öğeler arasında; 4,7 ve 15'inci ölçüde değişik bir sıforzandi; 10.cu ölçünün zayıf noktasında ani bir çıkış yer almaktadır. (Bu açıkça son bölümdeki, 7-9 ölçüleri arası "Türk" figürüdür ve aynı zamanda, Saraydan Kız Kaçırmadaki Overturun yavaş orta kısmında bulunabilir); ve 18 ölçünün zayıf noktasına doğru ani bir değişimle takip edilen, peşpeşe üç hızlı nota-Minuetin 47, ölçüsünde yankılandı. Haydn'in L'Incontro Improvisso'sunda, vurgusuz çözümlenmelerle oluşan böylesine bir inişke sahip bir takıntı. Calandro'nun arısı "Castagno, Castagno" da gösterilmiştir. (Örnek 2'ye bakınız).²⁸ 12. ölçünün armonisindeki D-Sharp, bu başlangıç metninde yeterli derecede masum olsa da. "Türk" müziğinde yaygın görülen 4. nota, olan durağın bir ifadesidir. Tüm çeşitlemelerdeki bu D sharpla olan takıntı, parçanın müziğin en önemli kısmıdır. Kendi içinde çok sıra dışı olmayan, 16. ölçüde temel kalın sestten daha baskın üçlünün güçlü-yukarı çözülen apojiatur, bölümün devamında daha yabancı etkilere yol açabilir.

²⁵ Ibid.

²⁶ Head, Orientalism, Masquerade and Mozart's Turkish Music 126-127. Head Saraydan Kız Kaçırmanın yabancı bir metni olarak Osman karakterinde bir sicilliana ritminin Mozart tarafından kullanıldığını ifade etmektedir.

²⁷ Charles Suttoni, The Compleat Mozart, Neal Zaslow ve William Crowder tarafından düzenlenmiştir. (New York: Norton, 1990), 312.

²⁸ Hunter, "The Alla Turca Style", 61-62.

Örnek 2: Haydn, No.6, Aria: "Castagno, Castagna". L'incontro improWiso.

Temayı algılamam sırasında, Mozart'ın, 4. ölçünün zayıf bir noktası üzerindeki sforzandonun eklenmesiyle birlikte açılış ölçülerinin inceliğine zarar verdiğini gördüm. "Türkçe" materyalin önemli rolünün sanat boyunca üstlenildiğini, olaylar dizisinde ilk olay sadece göstermektedir.²⁹

Temadaki yabancı bakış açıları, ilk çeşitleme de ayrıntılı olarak verilmiştir; daha açık bir biçimde "Türkçe" özellikler, apojiatur olarak (1 ölçüde var olan) 4. durakta (D Sharp), çok büyük kalın bas seste (5 ölçüde başlayan)³⁰ güçlü yükselen apojiaturlarda (5. ölçü; 2 vuruş; 6. ölçü, 2 vuruş), aralıklı üçlü yapılarda (10ölçü) etkili olmaktadır. 10. ve 12. ölçülerin sıra dışı çapraz vurgulanışına, 4. durağı, temel kalın sesin arpejitysouna karşı açıkça yerleştirilmesiyle, 12 ölçünün 3-8 liğinin armonisinde Di Sharpa son olarak gönderme yapılmıştır, bir karşıtlık, sadece temada paralel kısımda gizlenmiştir. Siciliana ritminin 16. ölçüsündeki apojiatürün çözülmesine yarım adım geçişteki bilgi veren ekleme, zamanında operadaki "Orient" i çağrıştıran bir çeşit yabancı bir müstehcenliği tecrübe etmektedir.

Sicili ananın yabancı doğasını kabul ederken, Head, ilk bölümün açılışının, final bölümünün sonunun antitezi olduğuna dair kendi tezini desteklemek amacıyla 4. ölçüdeki sforzandoyun oldukça normal olarak görmektedir. Kendi anlayışım, bu

²⁹ Head, Orientalism, Masquerada and Mozart's Turkish Music. 126-127.

³⁰ Ibid, 121, 122.

sforzanduooyu, ilk bölümdeki çoğu gerçek farklılıkların sadece ilki olarak algılanmaktadır.

Ve Mozart'ın üçlü askeri figürlere sahip ilk çeşitlemesinin etkili olmayan arabeskler üzerinde devam eden ısrarı elbette yabancı bir materyalin varlığına işaret etmektedir. İlk ölçünün 3-8'lik melodik bir D-naturaliyle bile karşıtlık göstererek, ikinci çeşitleme, D Sharp'ı eşliğin değişmez bir parçası haline getirdi. D-Sharp, 3 ölçünün ikinci yarısında, en sonunda varlığını yitirdiğinde, onun yokluğu önceki disohans etkisini daha fazla meydana çıkardı. İlk çeşitlemedeki askeri marş burada, 5-8 ve 17, 18 ölçülerindeki şiddetli notalarla yer değiştirdi. (bir çarpma ve vurma etkisi).³¹

Tema ve ilk iki çeşitleme tematik veya eşlikle ilgili materyalin gözle görülür derecede azalışının gösterildiği Mozart'ın çeşitlemelerinin yer alması durumunda normun zarar görmesi olanaklıdır. Temadaki bariz dokunuşlar (burada bir sforzando, orada bir D Sharp) ilk çeşitlemede (tamamıyla bir askeri marş alınmış) ve de kuran ikinci çeşitlemede (disonans üzerindeki ısrar) fazlalaşmaktadır.

A minör üçüncü çeşitleme, Mozart'ın "Türk" cephaneliğinde her bir savaş dışı klişeye izin vermektedir: Yüksek tonlarda³² kromatik figürasyonları oluşturma; o çizgi üzerindeki oktavlarda çiftleme (piccolo); ve açık bir beşli olarak ifade edilen dominantla birlikte takıntılı bir şekilde basit tonlu ve dominantarmonilere bağlı Alberti-bas örnekleri- yabancı mantığına ilkel bir selamlama. 12. ölçüde, D-Sharp öylesine önemlidir ki; sonradan sağ eldeki dekoratif (arabesk) dönüşle vurgulanan ikinci vuruştaki asıl bas notadır. (Bu dakikanın hemen öncesindeki aralıklı üçlülere de dikkat ediniz). Bu önemli düşük oktav vuruşu, ikinci çeşitlemede olmamakla birlikte, 8 ve 18 ölçülerde tekrar ortaya çıkmaktadır.

³¹ Ibid.

³² "Mozart in Turkey" (s. 221) de; Perl; üzerine basa basa bu çeşitlemenin "Türk" tarzı olduğunu söylemektedir. Sağ elde ki oktav pasajının melodik şekliyle, alla turca finalde A major bölümün melodik şekli arasındaki benzerlik kadar, kıvrımlı çizgilerden ve oktavların kullanımından da bahsedilmektedir. Aynı zamanda, Perl; legato oktavların bu kullanımının, Mozart'ın piyano müziğindeki paralellik olmaksızın varolabileceğini ifade etmektedir. (Beethoven'in Andante favori'sindeki benzer bir örnek için aşağıya bakınız.)

Oktav çiftlemeleri ve paralel üçlülerle birlikte 4. çeşitlemenin bir karışımı, tekrar obua ve pikolonun muhteşem buluşmasıdır ve ikinci bölümün fazlasıyla göz önündeki “Türk” Trio bölümünün habercisidir.

16. ölçüdeki kromatik figür kadar, 4. ve 12. ölçülerdeki D-Sharp üzerindeki ısrara dikkat ediniz. (1. ve 2. çeşitlemelerde duyulduğu gibi)

Adagio çeşitlemesi, 2. çeşitlemenin eşliğindeki D Sharplar ile 2-3 ölçüler) burada şaşırtıcı bir durum içindeki 1. çeşitlemenin askeri marşınla gönderme yapar. (5.-6. ve 17. ölçüler) Geleneksel şarkı söyleme ve Mozart’ın çeşitleme dizisinden süslenerek güzelleştirilen Adagio, şaşırtıcı ve zıtlık taşıyan “Türk usulü” sesiyle tekrar tekrar kesintiye uğramıştır. 6. çeşitlemenin final Allegrosu, güzel uzun süren bas sesleri³³ olduğu kadar, “Türk usulü” ince notolafı ve aralıklı üçlülere içermektedir. Son pasajdaki kıvrak dönüşler (20-22 ölçüler) tipik olup, aynı zamanda, Mozart tarafından Gluck çeşitlemelerinde de kullanılmıştır.

Minuet’in bazı gariplikleri de, bir “Türkçe” metinde anlaşılabilir. Açılıştaki temel oktavlar; 8. ölçüdeki şok edici G-natural; 23. ölçüde aralıklı üçlüler; 1, 11 ve 41. ölçülerdeki ince notalı arpejler; ve 47. ölçüdeki bahsedilen oktav değişimi, “Türk tarzının” bir kesiti olarak duyulabilen ve de ilk bölümün temasında belirlenen benzer fikirlere gönderme yapılan öğelerdir. 3. ölçüdeki gibi, yukarı çıkışlarla takip edilen inişteki yarım dönüşler de yabancılıktaki ipucu olarak görünmektedir. Minuet’in ikinci müziği ile ve takip eden bu materyalin A minor dizisindeki garip süslemelerle başlayan B minördeki yeni ve kısa süreli deneme bir “Türk usulü” okuyuşa uyum sağlamaktadır.

Trio, öncelikle oktav çiftlemeleri ve paralellikleriyle birlikte (ilk bölümün 4. çeşitlemesinin açıkça hatırlandığı bir karışımda eklenen pikolo) sonra, 9. ve 45. ölçülerdeki yarım-ince notalarla birlikte (küçük ziller) ve açık bir E minörünün 1 ve 5 dereceli ölçüleri üzerindeki tekrarların sağ alt kısmına doğru açıkça bir “Türk usulü” gönderme şeklinde, 20-24 ölçülerin oktavlarında çok dürüstçe yer alarak yabancı bir ülkenin derinliklerine doğru bir seyahate çıkar. 32.ve 34-36. ölçülerdeki yarım basamak

³³ Head, *Orientalism, Masquerade and Mozart’s Turkish Music*, 121-122. Head, bu altıncı çeşitlemenin materyalinin doğrudan finaldeki A major bölümlerle ilgili olduğunu ifade eder. Kordlardaki “Türk tarzı” Hermann Abert tarafından da gözlemlenmiştir. (bakınız Perl, “Mozart in Turkey” 219.)

yakın figürlerin fazlasıyla kullanımı da olağandır. “Türk” öğelerle Minuet’in olan atılışı gelecekte bir moda oluşturacak savaş parçaları ve “Türk” valslerin habercisi olabilir. Fakat original piyano sonatındaki metindeki bu ekleme daha rahatsız edici olabilir.

İlk bölümde birlikte olduğu gibi “Türk” öğelerin gitgide kendilerini belli etmeye başladıkları yerde, final çeşitlemesini en sonunda fethederek, Minuet’in en etkileyici dakikası başlangıçtan Trio’nun ikinci müziğinden en uzak noktada vuku buldu. Karışım, dinamik ve müzikal materyal ve tonalite açısından, bu oranın şiddeti, ilk bölümde giderek ortaya çıkmalarından daha fazla şok edicidir. Salon (parçanın bir amatör bayan tarafından çalındığı yer) güvenilir midir?³⁴ “Düşman”ın müziği (yalnızca geçici olarak 100 yıl sonra fethedilen) böylesine bir zamanda fazlasıyla açık seçik ortaya çıktığında hayal edilen balo salonu (saraylı Minuet’in dans edildiği yer güvenli midir?

Eski allaturca final,³⁵ sonradan belki de, ilk iki bölümdeki yabancı kullanım için yaklaşımların hepsinin organik bir sonucudur: A-major bölümün final çeşitlemesinde işaretleri görülmektedir, açılışın disonans dönüş figürleri pek çok metinde, beklide çok şaşırtıcı bir şekilde ilk bölümün Adagio çeşitlemesinde görülmektedir. Hemen hemen hiçbir rondo (geleneksel olarak tanımlandığı gibi) bölümü üçlü bir şekilde değildir. A bölümü A minördeki dairesel iki numaralı bölümü (ilk çift ölçüde tonikten mediant majore doğru hareket eden “Türkçe” yi içine alan bölüm) ve “eski” melodi, bir çok oktav ve mehter ritminde çarpışan bas arpejlerle dolu A- majordeki sade bir korodan ibarettir. B bölümü, kendi başına, alt mediant minörde dairesel bir ikili form dizisi, sol eldeki mehterin açık ipuçlarını gösterir. Bu, çift ölçüdeki A-major ve sağ eldeki A snarp

³⁴ Ibid., 128.

³⁵ Ibid, 112-132. Sanattaki bölümünde, Matthew Head, alla turca bölümün yabancılığının kendi formuna bile genişlediğini göstermek için, büyük uzunluklar katetmiştir. Tartıştığı fikrin büyük bir kısmı, bir “rondo” olarak bu bölüme gönderme yapılan ortak bir çalışmaya bağlı olduğundan, Mozart’ın kendisinin bu tasarımı vermediğine işaret etmek amacıyla, bu fikri doğrulamıştır. Neve Mozart Ausgabe’de “Allegretto”nun sonraki baskılarında düzeltilen saçma “Allegrino” yu orijinal olarak işaret eden alla turca tarzını ve bir tempoyu yakaladık. Mozart’ın piyano sanatlarının ilk bölümlerinin hepsinde, ilk bölüm sadece çeşitlemelerin formu olduğunda, bu bölümün, Mozart’ın piyano sonat finallerinin tümünde sadece sade bir üçlü formda olduğunun gösterilmesiyle, form olarak yabancılık fikri belki de daha iyi olabilir, çünkü bu iş önemli ölçüde parçanın finaliyle birlikte üçlü bir formda bulunmaktadır.

üzerindeki güçlü bir apojiatürde ikinci müzik doruklarıyla açılan A majordeki materyale hareket eder.

A bölümünün harfi harfine tekrarından sonra (tek değişiklik, şimdi aralıklı oktavlar olarak takdim edilen A-major korosundaki oktavların sade bir çeşitlemesidir) parça “Türk” basların, ince hataların ve mehter ritimlerinin yer aldığı A majordeki yüksek sesli finaliyle sona erer. Özel notasyonuyla birlikte, alla turcanın açılış dönüşleri, 1781 yılında Burgtheater’de oynanmış olan Gluck’un Iphigenie en Tauride (örnek 3) adlı operasındaki Sicilyalı bale müziğini içeren çok sayıda “Türk Tiyatral, müziklerde yer alacağını göstermektedir.³⁶

BEETHOVEN’IN “WALDSTEIN” SONATI OP 53’TEKİ “TÜRK” TARZININ ÖZELLİKLERİ

Franz Gtillparzer’a göre Beethoven 1804 veya 1805’te bir suarede dikkatlice şunu dinledi. Abbe Vogler, kendisinin asıl bulunduğu ülkeden alıp geri getirdiği bir Afrikalı temasındaki sonsuz çeşitlemeleri piyanonun başına oturup çalmaya başladı. Kendisinin müzikal alıştırmaları sırasında, arkadaşını yemek odasında gitgide bir uyku bastırdı. Sadece Beethoven ve Cherubini uyumadılar. En sonunda Cherubini de uykusun yenildi ve sadece Beethoven çalışkan sanatçının yanında kaldı.³⁷

Ralph Locke,Die Ruihen Von Athen’de Beethoven’in materyalinden bir kısmı Arap müziğinin Son raporları veya yazılımlarında model alınmış olması ve Abbe Vogler (1749-1814)in sorunun kaynağı olabilmesi önerisini Saint Saen’e mal etmiştir.³⁸

³⁶ Bauman, Mozart: Die Entführung (s.18), Saraydan Kız Kaçırmanın yazımının gecikmesine katkıda bulunan bir faktör olarak, İphigenie’nin performansından bahsetmektedir. Opera’daki Sicilya Korosu, Christoph Willibald Gluch, “Iphigenie en Tauri de” de bulunabilir. (Samtliche Werke, I, 9, edited by Gerhard Coll) (Kassel: Baranneiter, 1973), 82-87, Hunter’de kısa bir özeti örnek olarak verilmektedir. “The Alla Turca Style”, 51.

³⁷ Grillparzer Michad Hamburger’e dedi ki: (Ed), Beethoven: Letters, journalsand Conversations (London: Thamos and Hudson, 1951) 62-63; cited in Ralph Loche “Cutthroats and Calsbah Dancers. Muezzins and Temeless Sands: Musical Images of the Midalle East” in The Exotic in Western Music 110.

³⁸ Locke, “Cutthroats and Casbah Dancers,”110.

1798 yılına ait Pieces de clavecin koleksiyonunda, Vogler: Avrupa ve Kuzey Afrika'ya yaptığı gezilerde topladığı materyallere bağlı çeşitli milli tarzlardan çok sayıda parça toplamıştır. Bu dizideki en dikkat çekici parça, belki de Kuzey Afrika'nın Barbary kıyısına adı verilen "Air barbaresque" dir. (Örnek 4) (Şimdi Tunus kıyısıdır)³⁹

Örnek 3: Gluck, Iphigenie en Tauride'den Sicilyalı Koro.

1800'lü yıllarda Orta Doğu ve Kuzey Afrika'nın tamamı muhtemelen "Türk yurdu" olarak düşünülmekteydi. (Balkanlar ve Macaristan çevresi bile). Hem Gluck'un hem de Haydn'in "Türk" operaları, Orta Doğu bölgelerinden, çok sayıda karakter içermektedir ve Mısır'da oynanmıştır ve Rossini'nin "Türk" operası Cezayir'de oynanmıştır. Vogler'in Kuzey Afrikalı parçasının ses uyumsuzlukları yeterince dikkat çekiciydi, fakat belki de, "Türk" müziğinin ne olduğu hakkındaki Viyanalı bir düşünceye bunların ne kadar uyacakları bile tüm bunlarla ilgiliydi. Sert bir marş ritminden, ısrarlı ince notalar, armoni içindeki garipliklerin kaçış tonlu aralıklı üçlü örneklerinin kullanımı, ilginç disonanslar, ve sade karışımlara olan uygunluk Vogler'in kendi gezilerine bağlı olan bu parça, yabancı müzikteki Avrupalı önyargıları ve tatları yansıtır: Bu, ikilem halinde, hem vahşi hem de evcilleştirilmiştir.

Beethoven'in Voglerin eserinden haberdar olup olmamasıyla, "Türk" tarzının temellerini daha önceden özümsemiştir: Rondo a Capriccio, op. 129 (1794)-1795) "Rage over a Lost Penny" Macarcayla karışık bir "Türk" tarzından çok sayıda örnek

³⁹ Georg Joseph Vogler, Pieces de clavecin, edited by Floyd K.Grove, Recent Researches in the Music of the classical Era, vol. 24 (Madison: A-R Edition s, 1986).

sergilemektedir.⁴⁰ Diğer eski bir eser, ilk piyano Koncertosu, op. 15 (1798), uzun-uzun-kısa-uzun (284. çift fortelik ölçü).⁴¹ Bir mehter örneği gösteren ince notalı tekrarlanan geçişteki solo piyanoda tekrarlanan pp., açılış temasında desteklenen bir mehter ritmini içeren, finalinde “etkileyici” dakikalar taşımaktadır. (21. ölçü çift fortelik düşük yaylı çalgıların davul bas örneklerini çalan zillerle vurgu yapıldığı yerde özellikle orkestral durumda görünür.)

Örnek 4:vogler, Air Barbaresque

Herhangi bir ‘türk usulü’,içerikli açıkça belirtilmemiş Beethovenın erken olgunlaşma döneminden bir örnekte, Çeşitlemeler, op.35 (1802) çok banz bir şekilde, ani değişim ve ince notalı 9 ve 13 Çeşitlemelerde nükte yaratan bir etki halinde “Türk”, öğeler içermektedir.

Beethoven ın C Major sonatı, op.53 (1803-1804), “Türk” tarzıyla ilgili yabancı özellikleri A- minor cümlesi; ‘Türk’ marşının özelliklerine uymaktadır ve Mozartın

⁴⁰ Bellman, The Style Hongrois, 59-61, 50-51 arası sayfalarda, Bellman, Haydn’in G major Triosundaki “Rondo, in the Gipsy Style” daki “Macar” ve “Türk” tarzlarının benzer bir karışımını tarif eder, Hob. XV/25 (CA. 1795).

⁴¹ In Beethoven’s Concertos: History, Style. Performance (New York: Norton, 1999) 107-109 arası sayfalarda, Leon Plantinga kontredansın daha fazla yabancı bir şey olmadığı ile ilgili, bu rondonun ritimlerini ve materyallerini tanımlamaktadır. Ama yine de, Mozart’ın, kendi kontredansı, La bataille’deki Kontredans ile mehter tipleri arasındaki paralellikleri düzgün bir şekilde gösterdiğini ve başka bir kontradans olan Beethoven’ın op 35 çeşitlemelerindeki “Türk özelliğine nüfuz edildiğini haber vermek için bulunan bir paralelliği de işaret ettim.

saraydan kız kaçırmasındaki hatırdaki kalıcı o dakikadaki esas ses perdeleri ve şekilde aynı paraleldedir.⁴²

Eğer bu materyal, “Türk” olarak kabul edilirse, orta bölümün her iki şekli kadar ilk bölümünde hesaba katılarak belki olasılıklar düşünülmelidir. “Waldstein” Sonatı ve Mozartın saraydan olasılıklar düşünülmelidir. “Waldstein” sonatı ve Mozartın saraydan kız kaçırmasında tesadüfen daha fazlası olarak görünen tonal ve melodik fikirler arasında algılanan paralellikler de vardır.⁴³

Saraydan Kız Kaçırma 1783 te Bonn ulusal tiyatrosunda yazıldı. Performansta muhtemelen Beethoven ın bir Mozart operasına karşı ilk karşı çıkışı olup – Beethoven ın öğretmeni Neefe tarafından bestelendi.⁴⁴ 1789 da bu opera bir saray müzisyeni olarak Beethovenın büyük bir olasılıkla bu performansta yer aldığı zamanlarda Bonn da tekrar düzenlendi.⁴⁵ 1801 de Karntnerthor tiyatrosunda birkaç performans için Viyana’da tekrar yazıldı⁴⁶ ve aslında Beethoven’ın bir birada yaşadığı zamanlar olan 6 Ağustos

⁴² William Drabkin, Donald Francis Tovey, William s. Newman, Kenneth Drake, Carl Reinecke, Edwin Fischer, Jacques- Gabriel Prod homme, Adolf Marx, Denis Matthews Paul Loyonnet, Wilhem Kempff, Charles Rosen, Wilfrid Mellers, ve Alfred Beaujyean tarafından yazılmış kayıtlarla ilgili kitap ve notlardan elde edilen materyal araştırmasında ‘Waldstein’ da yabancılıkla işle ilgili hiçbir tür olmadığını gösteren kaynaklar yer almaktadır. Alfred Brendel in Beethovenin tüm sanatlarının kaydına ait güzel bir şekilde takdim edilmiş notlarda, William Kinderman, rondadaki A- minor episotun bir “Rus” lezzetine sahip olduğunu gözlemledi. (s.13;aynı dil, Kindermen ın Beethoven eserinde bulunabilir. [Berkeley, University of California pres, 1995]. 98)Benzer bir ‘Rus’ ve “Türk” karmaşasının, Beethovenın Çeşitlemeleri op 76 nin temasının doğası göz önüne alınarak yapıldığı konusuna gözler çevrilebilir.(eke bakımız).

⁴³ “Mozart in Turkey” de (s.219-235), Perl, “Waldstein” Sanatında kendisinininkine benzer bir yolu izleyerek, Don Giovanni’nin “Fin ch’hal dal viho” aryasının okunmasını teklif eder: Genellikle “Türkçe” olarak kabu edilen özellikler için aryanın müziğini incelemiştir.

⁴⁴ Bauman, W.A. Mozart: Die Entführung aus dem Serail, 104.

⁴⁵ Alexander Wheelock Thayer; Thoyer’s Life of Beethoven, Vol 1, Eliot Forbes tarafından gözden geçirilip düzenlenmiştir. (Princetor, N.J: Princeton University Pres, 1967). 9. Bu bilgi için Maynard Soloman’a teşekkürler.

⁴⁶ Baulman, Mozart. Die Entführang. 128. n, 18.

1803'te başlayan genişlemiş bir periyod süresince Theater an der Wien'de tekrar 12 kez duyuldu.⁴⁷ Bu yüzden, 1803'le birlikte, Beethoven, Mozart'ın "Türk" operasını oldukça iyi biliyor olmalıydı ve 1803 provaları ve performansları, "Waldstein" sanatının bestelenmesine ilham kaynağı olabilirdi.

Sonattaki en belirgin yabancı epizot, Rondo'nun (70-101) arası ölçüleridir. (Örnek 5'e bakınız). Matthew Head, Mozart'ın "Türkçe" bir konu kullanmasıyla bağlantılı olarak şöyle yazmaktadır, "en kısa süren bir kaynak..bile, söz konusu olan bölümün güzel konuşmayla ilgili ve resmi yönden biliniyor olması için çok önem arz edebilir."⁴⁸ Bu pasaj, Amirodedir (K.331'de Mozart'ın alla turca finalinin anahtarı ve diğer sayısız "Türk" parçaları) ve duble ölçülüdür. Bu, "Türk" marşları şeklinde, ritmik bakımdan basittir ve "eski"nin bir işareti olarak-parallel oktavların sekiz ölçüsüyle başlar.

Her iki ölçünün düşüşündeki sforzando, müziğin "Türklüğünü" vurgulamaktaydı tıpkı; birinci, üçüncü ve beşinci dereceli ölçüleri vurgulayan banal, melodik materyal ve yazının vurmali doğasında olduğu gibi iki el ilerideki, 86-101 ölçüler arasındaki tonik pedalın ve 16.-nota figürasyonlarının birbirini takip etmesinden yararlanılması, yazının doğasındaki "Türkçe"yi vurgulamaktadır. Dahası, bu pasaj, Mozart'ın operasında "kızgın" bir karakter olan Osman'ın sözleriyle başlar. (belki de prova temposunda) (Örnek 6)⁴⁹

⁴⁷ 6 Ağustos 1803'te başlayan Theater an der Wien'deki "Abduction" un performansları için, bakınız. Anton Baher, 150 Jahre Theater an der wien (Graz: Boehlhan, 1955), 28. Tiyatro Binasında Beethoven'ın kaldığı yer, Thayer'de belirtilmiştir. Thayer's Lifelvol. (333-334). Bu bilgi için Maynard Solomon'a minnettarım.

⁴⁸ Head, Orientalism, Masquerade and Mozart's Turkish Music, 53.

⁴⁹ İbidi, 1-3 Head. Osman'ın pozisyonu "müzik ile gürültü arasındaki bir sınır olarak" ifade eder. Mozart'ın babasına yazmış olduğu ünlü bir mektubu ele alarak, Head operadan alınan bu özel pasajın, Mozart'ın kendi fevkalade müzik anlayışının dışında yer aldığını söylemektedir.

Örnek 5: Beethoven Sonat op:53III, 70-101.

Örnek 6: Mozart, Entführung, Act I, no 3. Osmin's rage.

Bu bölümün açılış teması, Mozart'ın Saraydan Kız Kaçırması'nın açılışının en önemli yönüyle paralellikler taşımaktadır. Operanın uvertüründe, Mozart, C minörünün ortasındaki yavaş materyal ile kapanış kısmındaki C minöre dönüştürülen C-majör açılış materyalini yan yana getirerek C majör ve C minörü karşılaştırmıştır. Sonrasında, ilk sahne, Uvertürünün C minörde duyulan yavaş materyalinin bir C-majör versiyonuyla başlamaktadır. Beethoven, zamanında, Yeniçeri kaynaklarını işaret etmek amacıyla kullanılan yabancı bir elementin hala müzik tarihinin bu safhasında yer aldığı bir Do

majör/minör modal karışımının çarpıcı bir kullanımıyla “Waldstein” Sonatı’ndaki rondoyu açmaktadır.⁵⁰ Buna ek olarak, 15-16. ölçüler arasındaki melodik bu figür (Eb-C-B-D aslında, buradaki modal değişime maruz kalan bir figür) notası notasına, Die Entführung’un Uvertürünün kapanışı ve hatta bir G pedalına söz oluşturacak noktayla bile birebir benzetmektedir. (7a ve 7b örneklerine bakınız). Devam eden pasajdaki aralıklı üçlü figürasyon (23. ölçü çift forte) “Türk” müziğindeki figürasyona benzemektedir ve yüksek sesli triller, çok büyük bas oktavlar ve 55-62. arası ölçülerin pedal-geliştirici gürültüsü bu karşılaştırmayı takviye etmektedir.

“Türkçe” olarak duyduğum diğer epizot, sarsan triplet figürler ve vurmali bas oktavlarla birlikte, çok açık bir şekilde bu pasajın kapanış kısmında (örnek 8’de verilen, 205-220 arası ölçüler) 175-220 arası ölçülerde kendini gösterir. Takip eden yeniden geçilen pasaj, G’yi saran yarım ölçülerin kullanımı, Jan Ladislav Dussek’in Rondeau alla turque ile benzerdir. (Örnekler 9a ve 9b: Eke bakınız).

Örnek 7a. Mozart, Overture, Die Entführung.

violin 1, piccolo, oboe, bassoon
violin 2, viola, clarinet
cello, bass

⁵⁰ Eric Rice’in, “Representations of Janissory Music “Haydn in Türkçe operasıyla ilgili tartışmasına bakınız. (67-69). Rice Haydn’nin major ve paralel minördeki bir cümlecğin tekrarının, görünürde mehter melodileriyle aynı özellikleri taşımalarına karşın, yeniçeri müziğindeki ani, olası değişimleri dinleyicilere hatırlattığını söylemektedir.

Beethoven'ın biliniyor olması fikrinden bu müziği tekrar duymak olası hale gelmektedir.⁵¹

Örnek 8: Beethoven, Sonata, op.53.III.

İlk bölüm, aynı zamanda, ikinci ölçünün yükselen dördüncü derecesinin değişik kullanımı ve Onaltıncı nota figürasyonlarının sık kullanımını içine alan pikolodaki vuruşların yarım-ölçü ince notalar; temel bir eşlik figürü olarak (ve aynı zamanda açılış melodik figürü olarak) hızlı tekrarlanan bas kordları (davul bas); ve sade, sert, ritmik örneklerden “Türkçe” özellikleri içerdiği görülmektedir.

Benzer bir yorum. Rosen’in Beethoven’ın Piano Sonatların da bulunabilir: A Short Companion (New Haven, Conn: Yale University Pres, 2002, 181).

⁵¹ Örneğin, Les 32 Sonates pour piano: Journal intime de Beethoven (Paris: Robert Laffont, 1977). s. 232-254, de Paul Layonnet, söylediği hiçbir özel tarihi otorite olmaksızın Fransız başlık “Şafak”, korumayla bir örnek elde etti. Layonnet, “Waldstein”i tekrar duymaya cüret eden nadir bir müzisyendir: Eğer birisi, ilk bölümün açılışını “sessizce güçlü ses tonu kordları olarak (Kunderman, Beethoven, 97), veya finalin Perstissimo’sunu bir “ince paradî” olarak duyarsa (Ibid, 98) ozaman, tabii ki, bir Türk marşının tüm fikri saçma olur. Diğer yandan, eğer birisi Charles Rosen’i dinlerse, Türk marşının okunması daha mantıklı hale gelir. Rosen şöyle yazmaktadır. (1981 yılı Nonesuch kayıtlarıyla ilgili notlarında).Sadece diğer bestecilerin müziğinin aksine değil, aynı zamanda Beethoven’ın herhangi bir işinin aksine de, ilk bölümde karakteristik bir çınlama vardır. Enerjik bir sertlik, disonans ve garip bir şekilde sade, zenginlikten uzak etkileycilik.

Figür 9a.3.K. Dussek, Rondeau a la turque

Figür 9b. Beethoven, Sonata, op.53:III.

Açılış kısmı, yavaş armonik bir ritimle başlayıp (her iki ölçüde bir armonik değişimler) ve giderek 11. ölçüye değin hızını arttırarak (10. ölçüde her vuruşta armonik değişimler) tarz olarak Jonathan Bellman'ın gözlemlerinden gözlemlerinden birisini takip eder. İlk olarak; her iki ölçüde bir, sonrasında, bir ölçüde iki ve ardından kadansın her ölçüsünde dört tane olmak üzere 23-29 ölçüler arasında yüksek (B) lerin örneği de tipiktir.

İlk iki ölçü, üçlü bir Do-majorun yazılımında yabancı "hatalı" notalar olarak bir C pedalı üzerinden D ve F Sharpın çarpıcı bir kullanımında akla gelen, Saraydan Kız Kaçırma'daki ilk Yeniçeri Korosu ile bir paralellik göstermektedir. (Örnekler 10a ve

10b). Operadaki devam eden numara, Constanze'nin "Ach Ich liebe" adlı eseri B-flat majordür, bunun aksine sonraki, Terzetto "Marsch, marsch, marsch" ise do minördür. Beethoven, "Waldstein" ilk 13. ölçüsünde başlangıç firiklerini vermiştir. Buna ek olarak, do minör, "Waldstein" aklında yer ederek birisinin operayı dinlemesiyle çarpıcı bir bağlantı olarak (Örnekler 11a ve 11b'ye bakınız)

-"Marsch, marsch, marsch" ın ritmik değerleri ve duygusunu taklit eden (yönün tam tersi bir şekilde) düşen bir arpej olarak burada tanıtılmıştır. Hızlıca birbirlerini karşılaştırarak ve onları düşen bir kromatik bas çizgisi üzerine yerleştirerek, Operanın I. Perdesinin üç kapanış numarasında belki de müzikal numaraları birbirinden ayıran diyaloglar olmaksızın operanın bir provasının metnindeki Mozart'ın anahtarlarının oldukça garip serisini herhangi birisi, Beethoven tarafından kanıtlanmaya çalışıldığını hayal edebilir.

14. ölçüden başlayan açılış materyalinin gelişen tekrarı, "Türkçe" bir konunun tipik aralıklı üçlülerinden yararlanan bir çeşitleme takdim eder.

Örnek 10a. Mozart ilk yeniçeri Korusu: Saraydan Kız Kaçırma

Örnek 10b. Beethoven, Sonata. op. 53:1

18. ölçünün d minörüne kısa bir geçişle birlikte, Beethovenin diğer yabancı bir element olarak, 19. ölçünün sonunda yükselen ikinci (F-G sharp) yi tanıtabilmiştir.⁵²

İkinci tema, önemli olarak mediantta yer almaktadır. “Türk” marşlarının en güzel ulaşacağı yer, standart “Türk” marşı ritminin geçmişine yerleştirilmiştir.⁵³ (yani, uzun, uzun, kısa, kısa, uzun yerine uzun, kısa, kısa, uzun, uzun); bu ritim, takıntılı bir şekilde tekrarlanmaktadır. Bu temanın komik bir özelliği sonundaki subito piyano çözümlerindeki ısrardır, ilk olarak 42. ölçüdeki Kadansta duyulmuştur. Beethoven, subito piyanoyu dominant korda taşıyarak ve bir kez, yükselen bir aralığı artan bir ikinciyile değiştirerek, bu fikri müzikte yabancı hale getirmiştir. (290-294 arası ölçüler)

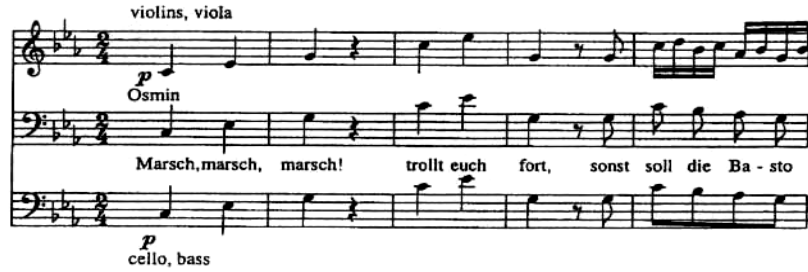
Daha hareketli bir mekanizmaya geri dönüş, seri ritmik bir düşüş boyunca başarılmıştır.

⁵² “otismus” (MGG, sachteil 3, Kassel: Börenreiter, 1995, 233) da, Thomas Betzwieser, yabancı araçlar olarak, Lydian dörtlükleri ve artan ikincilerin önemli kullanımına göndermede bulunmuş ve bunları “Türk” etkisiyle ilgili tartışmasına bağlamıştır.

⁵³ Mediant majore geçiş, “Waldstein”ın sık-ifade edilen bir özelliği olmasına rağmen, ikincilbir anahtar olarak kullanımı. Beethoven tarafından hiç denenmemiştir. Önceki bir örnek, komik opera tarzıyla bağlantılı bir iş olan. Sanat’ın ilk bölümü, op. 31.no. 1, G majörde oluşmuştur. “The Significance of Recapitulation in the “Waldstein “Sonata”, Beethoven Forum 5(1996)103-117, özellikle 109-114.

Örnek:11a Beethoven-Sonata op. 53:I

Örnek:11b Mozart, Entführung, Act I, no.7.

50. ölçüden başlayarak, melodik Esi her iki ölçüde bir (üç kez), her ölçüde bir (iki kez) her ölçüde iki kez (bir kez)ve bir ölçüde dört kez (bir kez) 60. ölçünün düşününde kendini göstermektedir.⁵⁴ Açıklamanın kapanış kısmındaki majör-minör

⁵⁴ 112. ölçüden başlayarak gelişme, armonik bir ritimde benzer bir seri düşüşü gösterir: 4+4+4+2+2+2+2+2+1+1 bakınız Kennteh Drake, The Beethoven sohatas and the Creamtive Experrence (Bulovmihptan, Ind,:I ndrana University Pres, 1994), 153.

karişimları, yeniden yapılmış özetin sonunda daha açık hale gelip, un uvertüründeki bir pasajla ilgili olabilmektedir. (Örnekler 12a ve 12b'ye bazınız). Bu pasaj, Beethoven'ın belki, piyanodaki üçgen bir imitasyon olan yüksek bir perküsyon eklediği garip bir trilden sonra gelmektedir. Açıklamadaki ritmik bas kordların farklı bir kullanımı, "Ali Ingharese" olarak bazı kaynaklarda belirlenmiş bir parça olan, Rondo a capriccio'daki bir pasajla paraleldir. (Örnekler 13a ve 13b'ye bakınız).

Yeniden geçiş (142-156.ölçüler) aynı zamanda, "Türk" düşüncesini de göstermektedir.

The image shows a musical score for Beethoven's Sonata, op. 53:I, measures 234-240. The score is in G major and 3/4 time. It features a complex rhythmic pattern in the right hand with many sixteenth and thirty-second notes, and a more rhythmic bass line. The piece is marked 'f' (forte) and 'p' (piano).

Örnek 12 a Beethoven, Sonata, op. 53:I

Örnek 12 b Mozart uverture, Die Entführung.

Gürültülü ve disonans dört-nota pedal ve düşüşün çoğu düzeyindeki mehterbenzeri ritimlerin çoklu gösterimleri, bu eleştirel yapısal noktada. “Türk” marşını göstermek amacıyla bağlanmıştır. Bu bölüm, opus 53 sonra Beethoven, orta periyodundaki paradigma olan oldukça basit materyallerin içsel olasılıkları dışında işleyen bir sanat formudur. Bu durumdaki materyal, “Türk” müzikal benzetmesinin kendine güvenen bir sıradanlığını yakından yankılar-belki de ondan ödünç alır, çünkü, bu, opera yoluyla Viyanalı Klasik Tarza katılmıştır.

Örnek 13a. Beethoven, Sonata, op. 53:I

Örnek 13b. Rondo a capriccio episode.

Beethoven'ın bu sanatın ikinci bölümünü kendisi için bıraktığı Andante favori, aynı zamanda , bir “Türk” konseptinin bazı özelliklerini ortaya koymaktadır. Açılış teması askeri doğasının 17-20. ölçüler arasındaki kornodan geçen figürler de açık hale getirilen 1 ve yarımlik ritimleri içine almaktadır.⁵⁵ 8-12 arası ölçülerin melodisindeki aralıklı üçlüler ve 12-15 arası ölçülerin dönüş figürleri de “Türk ögesi” olarak duyulabilir. Aslında, bu dönüşler, La rencontre imprevuenin ikinci numarasında (Calender'in “castagno, castagna”sı) Gluck'un kurgusu olan anlamsız heceler. “lerolo, lerala, lerala, lerolo”ya çarpıcı bir şekilde benzerlik taşır. (Bakınız örnekler 14a ve 14b).

⁵⁵ “Türk” müziğini tanımlayan seslerin çokluğuyla ve bir Türkçe “kuonunun” fazlasıyla dar bir görüşüyle ortaya çıkarılabilecek bir karışıklığın tartışması için Head'in orientalism, Masquerode ana Mozart's Turkish Music, 64'e bakınız. Head şöyle yazmaktadır. Türk müziği bir yukarı bir aşağı hareket eder, ciddi ve komik “konu” terimiyle ima edilen dengeli bozacak bir şekilde kayıt edilir... Tek bir Türkçe konunun fikriyle ilgili bazı problemler, genellikle konusal analizin aksaklıklarından kaynaklanmaktadır. “Konuların” kritik olarak uygunluğu değişkenliğini vurgulamanın tam tersi bir yönde eğilim sergiler. Marş ritmi, A minörün ahahları ve A minördeki Sonatın ilk bölümünün önemli temasının tekrarlanan sol-el kordları, (k.310/300d, 1778) genel bir marş olarak Türk müziği ile bestecilerin önceki heslinin harpiskord müziğini bir zamanda ve aynı anda işaret etmiştir.

29
le-ro-lo, le-ra-la, le-ra-la, le-ro-lo, le-ro-lo, le-ra-la, le-ro-lo,
33
le-ro-la, le-ra-lo, le-ra-la, le-ro-lo, lo
12
cresc. - - - - - decresc. *p*

Örnek: 14a. Gluck, La reconte imprevue, Act I, no. 2. “Castag no, castagna.”

29
le-ro-lo, le-ra-la, le-ra-la, le-ro-lo, le-ro-lo, le-ra-la, le-ro-lo,
33
le-ro-la, le-ra-lo, le-ra-la, le-ro-lo, lo
12
cresc. - - - - - decresc. *p*

Örnek: 14b. Beethoven, Andante favori.

Beethoven'in ağır bölümündeki mükemmel oktav yazılımının yoğun kullanımı piyanodaki performansında neredeyse hiç olmamıştır. (Bakınız Örnek 15). 82. ölçü çift fortedeki epizodlarda ve 127-152. ölçüler arasında bile, oktavların takıntılı bir şekilde kullanılması, ne olduğu tam olarak açık olmasa da, bazı garip şeyleri de akla getiriyor gibi görünmektedir. 153. ölçü çift fortedeki dönüşlerdeki bir sonraki oktav figürasyonlarının, evrimi bir "Türk" yorumunda yer almaktadır. Tekrarlanan bir ve yarımlik ritimlerle birlikte final bölümü (201.ölçü çift forte) de garip bir şekilde bir şeyler akla getirir ve yumuşak perküsyon etkilerinin bir taklidi olarak kolayca hayal edilebilir. (Bakınız Örnek15)

Örnek 15. Beethoven, Andante favori.

Andante favorinin yerini alan Introduzione de Beethoven'ın koruduğu tek özellik (F majör anahtarının kullanımı dışında) bölünmüş bir ve yarımlik ve dörtlü notanın bir ve yarımlik 16. ve 32. notaya olan takıntısıdır. (Andante favori 3/8 lik Intro duzione 6/8 liktir) Yüzeysel olarak güzel Adagio moltodaki gerekli ölçüde askeri düşüncenin içine atılması aslında, değişik bölümleri birleştiren ve aynı zamanda, bu sanatın bestecisinin konseptindeki öneme işaret eder. Rondonun açılış temasındaki Intro duzione'a bağlayan bir elementtir.

“Waldstein” sonatı, Beethoven’in bu veya diğer başka bir zamanda yapmış olduğu müzikle ilgili değildir. Müzik sesi çoğunlukla doğaldır ve materyal de eskiye yaklaşacak kadar yalındır.

Piyanonun çok fazla kullanılması, “Türk” müziğinin farklı yönlerini anımsatmak için tasarlanmış gibi görünmektedir. Fakat bu, bu stilistik benzetmenin istemli kabalıklarını aşacak kadar karmaşık bir şekilde takdim edilmiştir. Hatalı-nota yabancılığı Beethoven’in usta sonat formunda öylesine fazla bir şekilde yer aldı ki, bu müzik, burada gösterilen tarzın özelliklerinin çokluğunu rağmen “Türkçe” yazılımın temsili şeklinde duyulmamıştır.

FINALE: ALLA TURCA

18.yy. da, Türk müziğinin taklitleri, bale ve operada popüler hale gelmiştir. “Türkiye”yi anımsatmak için kullanılan sesler, Yeniçeri bandosu tarafından çalınan müziğin karikatürleridir. Mary Hunter’a göre;

Türk müziği veya diğer İslami müziğe ilgi duyan ve enstrümanlarını ve repertuarları ilgili bir şekilde tanımlayan gezi ve bilimsel yazıların yazarların bile, bir parça negatif yargılamalardan kaçınmayabilir. Bu negatif yargılamalar iki geniş kategoriye ayrılmaktadır: yetersizlik ve uyumsuzluk veya mantıksızlık⁵⁶

Gluck, Haydn, ve Mozart’ı içine alan “Türk” operasının bestecilerince ortaya çıkarılan taklitler, kompozisyonel “yetersizliği”n etkisini oluşturmak için Avrupalı müzikal araçlardan yararlanmışlardır. (ilginç çiftseslilik, armonik aynılık ve üçüncü ilişkilerin olmayışı); “uyumsuzluk” anlayışı genel gürültülülük ve “hatalı” notaların kullanımıyla eklendi. Zamanla, “Türk” tarzı müzikal dilin bir parçası olmuştur ve bu, Viyanalı bestecilerin en karmaşık yapıtlarında yer almaktadır. (bazen açık bir biçimde).

“Türk” operasını bestelediği zaman, Haydn’ın piyano yazılımı “Türk” müziğinin bakış açılarını birleştirdi. Mozart, muhteşem “Saraydan Kız Kaçırma”yı bestelediğinde, aynı zamanda, “Türk” stilistik düşüncelerin adaptasyonu ile sağlanmış bir uyumun yer aldığı bir piyano sonatını ortaya çıkarmak için esinlenmişti. Mozart, eserin bütününe bu yabancılığı, tamamıyla anımsatmasa bile, yabancı köklerinin düşünmeksizin inandırıcı

⁵⁶ Hunter, “The Alla Turca Style”, 49.

olan soyut müziğin yetkin bir işini yapmak amacıyla “Türk” ezgilerinin “yetersizliğin”den ve “uyumsuzluğundan” yararlanarak yerleştirdi.

“Türk” tarzı opera, giderek bir klişe haline geldiğinden, belirgin “Türk” enstrümantal müziğinin yazılımı en sonunda, popüler bir düzeyde sınırlı olmuştur.⁵⁷ Bu yüzden, Mozart, “Türkçe” bir kontretanz, Hummel, “Türkçe” bir Waltz yazmıştır ve Beethoven’ın tek belirgin “Türk” müziği bir sahne oyunu için yazılmıştır. (Kendisi op.76 çeşitlemeleri yazdığı sıralarda, tema, bir “Türk” marşı şeklinde henüz belirlenmişti; Bakınız: Ek.) Aynı zamanda, besteciler, “Türk” tarzını, soyut kompozisyonların ortaya çıkışında yararlı bir element olarak kendi terimleri için de iyice sorguladılar. Mozart, A-Major Sonatını bestelediğinde, Finali Alla Turca şeklinde adlandırdı, bu sebeple okuduklarımız arasında, yabancı materyalin kaynağının belirlenmesi Sonat boyunca, birleştirici bir fikir olarak rol oynamıştır. Ve “Türk” müziği 1783 yılında açıkça bir tarz olmuştur. Yalnızca bu. İkinci Viyana Kuşatması’nın 100. yıldönümü olmakla kalmamış, halk, Gluck’ün Viyanalı müthiş bir eseri “Pilger von Mekka”nın hemen ardından Mozart’ın büyük başarısı “Die Entführung”e tanıklık ettiğinden, yeterli “Türk” operası izleyememiştir.

Beethoven, “Waldstein” Sonatı’nı yazdığı anda, bize böylesine açık ipuçları bırakmıştır, fakat müziği, kendisinin önceki sonatlarından farklı bir orjin olacağına dair bir olasılığı belli ediyordu. Beethoven’ı, istisnaî bir iş yerine oldukça önemli bir iş olarak genellikle düşünöldüğü birleştirici bir araç olarak “Türkçe” ezgilerin yabancı nahoşluğundan ve kabalığından yararlanmaya sevkeden ne olabilirdi? Donald Francis Tovey,⁵⁸ önceki piyano sonatlarının tarzındaki radikal değişimi göstermek amacıyla, güçlü bir dil kullanarak, “Waldstein sonatında Beethoven Rubicon’a karşı çıkmaktadır” demiştir. Besteci, kendinin “kahramanlık” döneminin başında önemli ve stilistik bir noktadadır. Herhangi biri, burada, yabancılık konusunun tamamıyla soyut olduğunu ortaya atabilir: “Yabancı” bir materyalin kullanılması. Beethoven’a kendisini armonik ve melodik olarak özgür kılma imkanı sağlanmıştır. “Waldstein”, gerekli noktalardan yoksun olup sonrasında garip-yabaha-armoni ve ince notaların dokunuşlarıyla zenginleşen müzikal fikirler ortaya koymaktadır. “Türk” marşının Avrupalı

⁵⁷ 1800-1825 arası “Türk” operasının artistik düzeyindeki düşüşle ilgili düşünceleri için Locke’un “Cutthroats and Casbah Dancers”, 109’a bakınız.

⁵⁸ Donald Francis Tovey, A Companion to Beethoven’s Pianoforte Sonatas (London: Associated Board of the Royal Schools of Music, 1951). 149.

düşüncesinde yer alan “yetersizlik” ve eskilik tarafından belirlenen ve kutlanan böylesine temel materyal, ritmik ve süslü araçlarla, Beethoven-“Appassionata” Sonatı ve 5. Senfoninin hareketli bir konsantrasyonu olarak böylesine stilistik gelişime yol açan entelektüel bir süreçte daha basit materyalle (daha banal) ve daha geniş yapısal oranda çalışmada özgür kılınmıştır.

Net olarak belirlenmemiş bir sebeple soyut bir işte, “Türk” ezgilerinin bu tip kullanımı, açık “Türkçe” çağrışımlar olmaksızın, soyut bir enstrümantal işte birleştirilmesiyle (“Türk” operasından) kendi orijinal yabancı metinden yoksun olarak zamanının müzikal dilinin nasıl bir parçası olduğunu gösterir. Piyano, bu tip keşifler için özellikle yararlı olmuştur, çünkü orkestra müziğindeki batterie turque ün hatırlatmaları, kompozisyonel estetik içine tamamen dahil olan materyale yol açmak için fazlasıyla açıktır, bu yüzden kısıtlıdır. Yalnızca bir yabancı özellik değiştirmek amacıyla bestecilerin hayalgücü için potansiyel yararlı bir materyal olarak, kendi içinde ilginç hale gelmiştir: Korkulacak ve evcilleştirilecek yararlı ve ayrı bir karikatür yerine artistik bir açıklama için sesle ilgili bir düşünce gelişmektedir.

EK: SON KLASİK DÖNEMİN “TÜRK” ENSTÜRMENTAL MÜZİĞİNDEN ÖRNEKLER

1. Bestecilerince veya açık metinlerce “Türk” olarak belirlenen Enstürmental eserler

Wolfgang Amadeus Mozart Kalender’in Ariasından Çeşitlemeler. Gluck’un Die Pilger Von Mekka adlı eserinden “Unser dummer Pöbel mein”, K.455(Viyana, 1 783). Sayısız modern baskılar bulunmaktadır.

Saraydan Kız Kaçırılmadan bir yıl sonra yazılan bu çeşitlemelerde, Mozart, temel oktavlarından alınan temanın açılış kısmını azaltarak, böylece Gluck’un korno kısımlarının azalan etkisini ortadan kaldırarak Mozart daha fazla “Türk” olması için Gluck’un materyalini değiştirdi. İlk çeşitleme de yarım ölçü yakın figürler ve ikincisinde hızlı ince notaların yer aldığı “Türkçe” dönüşler gözlenmektedir. İkinci

çeşitlemedeki sol kısmı vurmali sesler ve disonans dönüşlerle beraber çınlayan disonans oluşturmak ve her bir ölçü içindeki yarım notayı vurgulamakla görevli Türk Müziği ile ilgili figürlerin ir örneğine uymaktadır. (Haydn'in aşağıdaki E. Mojar sanatından örneğe bakınız).

Adagio (Çeşitleme9). Özellikle 186-198 arası ölçülerdeki adeta şakıyan üçlülerde bazı "Türk" (Sonradan "Macar") motiflerine sahiptir. Müziğin son bölümü (323. ölçü çift forte) daha fazla oktav (temaninkiyile bunu karşılaştırm) ve belki de savaşın vahşetindeki vahşi perküsyoncuların eylemini hatırlatan ortan aktif ve sert bir bas sese sahiptir. 338-342. ölçülerdeki final sesi, aralıklı üçlülerdeki kaçak tonların tipik bir örneğini sergiler.

La batille, K.535 (Viyana, Ocak 1788). Neue Mozart Ausgabe Series IV:13/1/2: 44-47.

Tam eser, askeri bir tarzın balo salonuna uyarlanmasıdır. Final bölümü, "Marcia turca" altbaşlığını taşır ve her ikinci düşüşü akar basmak için çellolar ve baslarla ilgili bir gösterge içerir. (yani, collegno). İnce notalı pikolo olduğu kadar trompet ve davul bölümleri ve "Türk" ve askeri tarzların karakteristik bir özelliği olarak tonlu ve baskın üçlülere sahip sade yazılar içerir.

Johann Nepomuk Hummel. Trio, Piyona, Keman ve Çello, op.22:3 bölüm, "Rondo alla turca" (1799)'da bestelendi, ilk olarak 1807'de yayınlandı). Montoux: Musica Rar, 1981.

Bu bölüm muhtemelen, "Türk" ve "Macar" stilistik özelliklerin bir karışımını sergileyen bir iş olarak, Haydn in Sol Major Triosu, Hob. XV/25 (ca.1795) finali olan "Rondo in the Gipsies Style" tarafından esinlenilmiştir. (Bakınız Bellman. The Style Hongnois, 50-51) Baker's a göre; Hummel, 1790'lı yıllarda Haydn'in org öğrencisiydi ve o zaman için Haydn bu başlığı korumasına karşın, 1804'den 1811'e Esterhazy ailesi için de facto kapellmeister oldu.

Açılış bölümü, gerekli pedal noktası, düzenli marş ritmi, çınlayan ince notalar, yükselen 4.derece ve F majör tonundan submediant re minöre bir üçlünün geçişini ortaya koyar. İkinci bölüm, 16. notaların üç ölçüsünde devam eden bir yakın ton

hareketlenmesinden oluşur. Mozart'ın sanatında ve çeşitlemelerinde ve de Haydn'in L'Incontro improvviso'nun over türünde gelecekte olacağı gösterilen ve görünen dönüş figürleri, final geçişinde piyanonun sol elinde özellikle iyi bir vurmali etkisine yol açan Keman ve piyano arasında burada eğlendirici bir değişimde görünmektedir.

Mozart'ın Die Entführung'tan "Vivat Bachus Bachus Lebe" çeşitlemeleri (1812). The Complete Works for Piano vol.2, Joel Sachs tarafından düzenlenmiştir. (New York: Garland, 1989), 90-98. Hummel'in bu parçaya gitgide dahil ettiği çoğu açılı "Türk" araçlarından birisi ince-nota dönüşleridir. Son iki çeşitleme (11 ve 12) Hummel'in sürecinin doğasını açık hale getirdi. Mozart'ın eğlendirici küçük temasında ilk olarak oldukça ilginç olmaya "Türk" tarzı, kord özellikli fazla gürültüde (Çeşitleme 11) ve bir davulu taklit eden bastaki yarım-ölçü tirlilerde (12) bir çalışmada tamamıyla kontrolü ele geçirmiştir.

New Waltes With Trios and a Grand Battle Coda'nın Alla Turca, no.5 (1820). The Complete (Nork, for Piano, vol.5: Dances for Piano Solo Joelsacahs tarafından düzenlenmiştir. (New York Garland, 1989). 224-225.

Burada, küçük bir Valsin metninde, Hummel fortissimoda çok büyük baslar kadar, yüksek bir ölçüdeki ince nota figürlerini kullanmıştır. İnce nota figürleri ısrarla, mediant altı, beklenen "Türk" üçüncü ilişkisi üzerinde yoğunlaştırıldı.

Ladislav Dussek Rondeau a la Turque in Douze etude, methodiques op. 16. Musica Antiqua Bohemica 21'de, Jan Racek tarafından düzenlenmiştir. Vaclav Jan Sykora tarafından düzenlenmiştir. (Prague: Supraphon, 1980) 5-20.

Bu basit marştan alınmış ritmik örneklerin kullanımında ilk bölümün sonundaki tondan uzakta bir üçüncüye geçiş eğiliminde ve yarım ölçü ince notalarının ve sarsan figürlerin kullanımındaki sıradanlığın ve Yavanlığın mükemmel bir göstergesidir. Dussek'in bir geçiş olarak kullandığı bu pasaj, baskın alanı çevreleyen "Türk" yarım vuruşluk figürler olarak zamanın dilinde ne olarak anlaşılacağını göstermektedir. (Aynı zamanda Hummel Trio Bölümünde de vardır; (Bakınız Örnek 9a)

Ludwig Van Beethoven, Re majör çeşitlemeleri op. 76 (1809), Sonradan kullanılan Türkçe Marş, Die Ruinen von Anten, op. 113.(1811).

The Life of Ludwig Van Beethoven, vol. 2 (New York: Beethoven Association, 1921.pp.161-162) de. Thayer şu çeşitlemelerinden bahsetmektedir. (Thayer-Forbes, vol. 1, 478 ve 510'a bakınız). Onlar Kotzebue'nin "Ruins of Athens" için Beethoven'ın yazdığı oyun müziğindeki bir Türk marşıyla aynı olan tmanın iki yıl kullanılmasıyla tahmin etmektedirler. Zweite Beethoveniana (Leipzig) Rieter-Bredermann, 1887, s: 272-273n). Nottebaohm şunu söylemektedir:

Teması Rusça bir melodi olan bir gelenek vardır. Bu olası değildir ve kanıttan uzaktır. Tema, bildiğimiz Rus melodilerinin herhangi bir koleksiyonunda bulunmamaktadır. Beethoven, her zaman yaptığı gibi, bu temayı ödünç aldı, çeşitlemeler ve "Ruins of Athens" ile bağlantılı bir gerçekten bahsetti. (Bir Türk marşı için Rusça bir melodi kullanmak üzere tek bir fikir).

Zweite Beethoveniana'da, 273. Nottebohm. Beethoven'ın sahip olduğunu ve aslında op 76'yı bestelediği zamanlarda temanın dışında çalıştığını gösteren bazı kısa taslaklar ortaya koymaktadır. Parça ilk çeşitlemenin knomatik tuhaflığında, ikis-ncisinin ritmik saçmalığında, dördüncünün apojiatur takıntısında ve altıncının askeri zaferi ve paralelliklerindeki yabancı niyetlerini yansıtmaktadır. Türk marşı, kendi başına üçüncü ilişkilerin dünyasında tonal olarak çalışmaya gözlemlenen eğilimi olan "Türkçe" parçalara uygunluk göstererek ilk bölümün sonundaki mihör submediantla sonar erer.

2.Haydn'ın Anna 1776 Sonatları: Hobsken (Hob.) XVI:30 ve 32.(aşağıdaki Hob.31'in tartışmasına bakınız).

A Major Sonat, Hob. XVI: 30.

A Major Sonatın açılışı, bir dönüşler serisiyle birlikte major üçlüye azalan bir sınır çizerek, Haydn'ın L'Incontro improvisonun avertürünün persto bölümüne benzemektedir. Her iki durumda, dönüş figürleri, Mozart'ın Alla Turca finalinin açılışından, Sonat, K.331 inci ve böylelikle, Gluck'ün önceki Iphigenie en Touridedeki Seythian korosu'nunkiyle aynı şekilde notalandırılmıştır. (Bakınız Örnek 3). Haydn'ın bu sonatının 12-16. ölçülerindeki korno sesleri, "Türk" müziği ile askeri müzik arasında köprü oluşturmaktadır. Avrupalı politik varlıklar, 1720'ler kadar eski Türk Yeniçeri Bandosunu ithal ederek bunu yapmasına rağmen. (Hunter. "The Alla Turca Style" p.43) Üstü kapalı armoniye bakılmaksızın ısrarlı major ikililerle birlikte, 26-29 ve 129-132

ölçülerdeki kararlaştırılmış garip sağ-el kısmı, ifade edilen opera uvertürünün pasajı, aynı pasajdaki sarsan sol-el figürasyonu benzer olmasına karşın, zillerin veya benzer perküsyonun anlamasını taklit etmektedir. 38. ve 40. ölçülerdeki yarım ölçü apojiatürler da bu “Türk” fikriyle ilgili olabilir. (bu pasaj, bölüm süresince iki kez daha fazla görünmektedir). Sarsan figürlerde 22. ölçüde ilk tanıtılan materyalde yer alır. Sol el figüründen bir önceki henüz ifade edildi.

B Minör Sonat Hob. XVI: 32

Bu eserin üç bölümünün hepsinde, belirlenebilir “Türk” stilistik kaynakları bulunmaktadır. Sağ el ve vurmali sol-el şaşkırtmalarındaki temel vuruşlar üzerindeki süslemeleri içine alan ilk bölümün açılış fikri, birinci üçüncü ve beşinci dereceleri vurgulayan bir melodiyi çağırıştırır. 39-47 ölçülerde takıntılı bir şekilde tekrarlanan ve 10. ölçüde değişen ikinci ölçüde tanıtılan bir ve yarımlik ritim figürünün devam etmesi, Calandro’nun L’Incontro’daki Aria’sında bulunan bir benzetme olan her bir ardı ardına gelen vuruştan önce, nota değerlerinin en kısa alanından aşağıya doğru ani bir iniş üzerindeki ısrarında tipik bir şekilde “Türk”tür. (Bakınız Örnek 2). Kalın bas kordların ve 13-15 ve 55-57 ölçülerdeki korunun bir bas notanın kullanımı da gariptir.

İkinci bölümde, L’Incontro’nun uvertürünü akla getiren aşağı vuruş dönüş figürleri olduğu kadar, bir mihuet, garip bir şekilde geniş yukarı oktav vuruşları, 10. ve hatta bir 14. (Ölçü 17) “Türk” özellikleridir. Trio’da, 23-24 ve 35-36 ölçülerin aşağı vuruşlarındaki bas oktavlar, 31-33 ölçüler boyunca tekrarlanan takıntılı yukarı-aşağı dönüşler olduğu kadar, vurmali özelliği için çarpıcıdır. L’Incontro improviso da genişlemesine kullanılan bir figürasyon. (Örn: Calandro’nun Ariasında sonradan, yaylılarda 30 dk’lık notaların formunda önceden belirtildi).

Presto Finalin açılışı, ritmik özelliğini korurken opera uvertüründen prestonun melodik örneğini baş aşağı çevirmiştir. (bir üçüncünün skalar bir düşüşünü gösteren, hareket eden bir figürünün bir anancrusis olarak 5.8. notalarını tekrarladı). 20-37 ölçülerde garip sesli oktav pasajı (141-150 ölçülerde tekrar edildi.) ve 39, 105 ve 152. ölçülerde başlayan pasajlardaki ters dönüşlerin takıntılı olarak tekrarlanması da “Türk” gibi görünmektedir. (Minnet’te olduğu gibi). Açılış temasının final ifadesine, Haydn için garip bir şekilde, temel oktavlarda yer verilmiştir.

TRAKYA ÜNİVERSİTESİ DERGİSİ
SOSYAL BİLİMLER DERGİSİNDE
YAYINLANACAK YAZILARA İLİŞKİN YAYIN KOŞULLARI

Dergide yayınlanacak yazıların her türlü sorumluluğu yazarına aittir.

Yazılar, World 6 programına göre kağıdın bir yüzüne 12 punto büyüklüğündeki (Times New Roman) tipi harflerle 1,5 satır aralığında yazılarak, yirmi sayfayı geçmeyecek biçimde iki takım olarak disketi ile birlikte editöre gönderilir. 20 daktilo sayfasını geçen yazılar dergide basılmayabilir.

Yazının başlığı, büyük harfle ve sayfanın sol üst kenarından başlayarak 6 cm boşluk kalacak biçimde yazılır. Başlık yazısının sağ alt tarafına yazar veya yazarların adları yan yana yazılır. Yazar ad/adları yazılırken herhangi bir akademik ünvan belirtilmez. Yazarın akademik ünvanı, çalıştığı kurum (Üniversite, Fakülte, bölüm veya diğer) adları dipnot biçiminde sayfanın altına yazılır. Akademik ünvan dışında başka ünvan kullanılmaz.

Araştırma ve inceleme dalındaki yazılar aşağıdaki düzenlemeye uygun biçimde hazırlanır.

ÖZET, ABSTRACT, GİRİŞ, PROBLEM, AMAÇ, SINIRLILIK (gerekirse), SAYILTILAR (gerekirse), YÖNTEM, BULGU VE YORUMLAR, SONUÇLAR, TARTIŞMA, TEŞEKKÜR (gerekirse),

Yabancı dilde yazılan yazılarda yukarıdaki bölümlerin yabancı dildeki karşılıkları kullanılır ve aynı düzenlemeye uyulur.

Kaynaklar

Yeni buluş ve yöntem sunumlarında yukarıdaki sıralamaya uyma zorunluluğu yoktur. Bunlar orjinal durumlarına bağlı kalınarak uygun düzenlemeyle gönderilebilir. Yayın komisyonu bu tür yazıların düzenlenmesinde yazar veya yazarların görüşlerini alarak değişiklik yapabilir.

Açıklayıcı Dipnotlar

Kaynakça Bağlacı

Alıntı yapılan kaynaklar metin içerisinde kaynakça bağlacıyla “ yazar ve yıl “yöntemine göre, yazarın soyadı, basım yılı ve sayfa numarası verilerek yapılmalıdır.

Yazarın adı yazı içinde geçiyorsa, kaynağın yılı parantez içinde yazılmalıdır.

Örnek: Yıldırım (1966) ... ya da sayfa numarası vererek , Yıldırım (1966: 70-97).

Aynı yılda aynı yazar tarafından yazılmış iki kaynak gösterilecekse, aşağıdaki şekilde verilir.

Kaynak iki yazarlı ise yalnızca soyadları yazılır.

Örnek : Massialas ve Cox (1966: 37-66).

Soyadlar aynı olan iki yazarın aynı yılda yayınlanmış eserleri, adlarının ilk harfleri ile ayırılır.

Kaynağın yazarı ikiden fazla ise, birinci verilişte bütün soyadları yer alır.

Daha sonraki verilişlerde “v.d.” kullanılır.

Bir dizi biçiminde verilen kaynaklar en yeni tarihli olandan eski olana doğru sıralanarak bir parantez içine alınır ve noktalı virgül ile ayrılır.

Örnek: Bu konudaki son gelişmelere göre (Cobb, 1972: 221; Flanders, 1970:124; Bursalıoğlu v.d., 1995: 31).

Klasik dipnot ve kaynakça sistemi de kullanılabilir.

Örnek: yazar adı, eser adı, yayınevi, yer, yıl, sayfa no

Kaynakça

Kaynak listesi, yazar soyadı, adının başharfi, basım yılı (parantez içinde), varsa adı, cilt numarası, sayısı, sayfa numarası biçiminde verilir. İkinci satır, birinci satırdan 3 harf içeride yazılır. Yazıda kullanılan bütün kaynaklar alfabetik olarak, yazının sonunda ayrı bir sayfada (sayfalarda) verilmelidir. Aynı yazarın birden fazla yapıtı, kaynak olarak kullanılmışsa basım yılına göre eskiden yeniye doğru verilir.

Kitaplar

Yazarın soyadı, adı. Basım yılı (parantez içinde). Kitabın başlığı (*italik yazıyla*), Basım yeri: Basımevi.

Örnek:

Bloom, Benjamin S. (1976). *Human Characteristics and School Learning*, New York: Mc Graw-Hill Company:

Dergiler

Yazarın soyadı, adı. yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (tırnak içinde), Derginin adı (*italik yazıyla*) cilt, sayı ya da ay: sayfalar

Örnek :

Ericson, L.H. (1958). " Certain Ability Factors and Their Effect on Arithmetic". *Teacher*, Vol. 5, No 2: 287-290.

Derlemeler

Yazarın soyadı, adı. Yıl (parantez içinde). Makalenin başlığı (tırnak içinde), in Editörün adı ve (ed.) ya da (eds.), Kitabın adı (*italik yazıyla*), Basım Yeri: Basımevi.

Örnek:

Getzels, J.W. (1958). "The Acquisition of Value in School and Society", in F.S.Chase and H.A. Anderson (eds.) *The High School in the New Era*, Chicago: University of Chicago Press.

Gönderilecek yazılara ait resim, şekil, grafik sayfa yazım alanını taşmayacak biçimde net ve ofset baskı tekniğine uygun olmalıdır. Bunların sıra numarası ve adı her şeklin veya grafiğin altında verilir.

Derginin bir sayısında, ilk isim olarak bir yazarın üçten fazla eseri basılamaz. Dönemler içerisinde üçten fazla gönderilmişse ilk üçü dışında kalanlar, daha sonraki sayılara aktarılır.

CONDITIONS OF PUBLICATION CONCERNING THE ARTICLES WHICH WILL BE PUBLISHED ON TRAKYA UNIVERSITY JOURNAL OF SCIENTIFIC RESEARCH SERIES OF SOCIAL SCIENCES

The articles are published on the Trakya University Journal of Scientific Research Series of Social Sciences in the framework of Trakya University Journals Concerning the General Principals.

1. In the journal original articles are required which is not being submitted for publication elsewhere and not given any copyrights.

2. Any kind of responsibility of the articles which will be published on the journal is belong to the writer.

3. Articles should be typed 1,5 line spaced according to the Word 6 programme on the one side of the paper with the 12 font size (True Times New Roman) and sent to the editor in two copies with the disk. Articles should not exceed 10 pages if not they may not published on the journal and unpublished articles are sent back to the writer.

4. Title of the article is written with capital letters starting from the left top of the page by leaving 6 cm empty space. Name/names of the writer is written right bottom of the title side by side. Any kind of academical title of the writer is not written while writing the name/names of the writer. Academical title of the writer, Institution where he/she works (university, faculty, department or others) are written as footnotes at the bottom of the page.

5. Summary in Turkish is written just after the title and names of the writers. Summary is written with capital letters in the middle of the page. Turkish summary of the subject can not exceed 200 words. After summary in Turkish, summary in foreign language must be take part which it was written in one of the languages of the Associated Professorships (English, French, German or Italian) , Key words are given at the bottom of the pages in both summaries in the same languages. If the work is materialized with the support of an institution its name is given at the bottom of the first page as a footnote. Original name of the article is written below the SUMMARY title with small letters.

6. Articles in the field of research and examination are submitted according to the order which is mentioned below. SUMMARY, INTRODUCTION, PROBLEM, AIM AND PURPOSE, LIMITATIONS (If is needed) , HYPOTHESIS (If it is needed), METHODS, COMMENTS, RESULTS, DISCUSSION, ACKNOWLEDGEMENTS (If it is needed).
References

7. There is no compulsion in the presentations of the new discovery and technique as in the 6th article. They can be sent in the correct order in connection with their original situation. Board of editors can make some changes in such articles by consulting to the writer.

Expalanatory Footnotes

8. Explanatory footnotes are mentioned at the same page consecutively by numbering at the bottom of the page.

Connective References

9. References which is quoted must be given in the text with the connective references according to the technique of " writer and year " , surname of the writer, publishing date and page number.

If the name of the writer is mentioned in the text, year of the references must be written in brackets.

Example: Yildirim (1996) ... or by giving the page number, Yildirim (1996: 70-97).

Example: New developments have been made in this field. (Raths, 1967: 40-85)

Example: Gates (1967a : 45-50(1967b : 130-170) .

If the references have two writer only their surnames are written.

Example: Massialas and Cox (1967: 37-66)

If the two writers have the same surname and their works which were published at the same year can be distinguished by the first letter of their names.

Example: Smith, O. and Smith, B. (1958: 251-251)

If the reference has more than two writer all surnames are mentioned in the first mentioning.

Example: Bursalioglu, Aydin, Kaya, (1995: 120-145)

In the next mentioning et al. is used.

Example: Bursalioglu , et al. (1995: 120-145)

The references which are given as a line should be ordered from the oldest date to the recent one and must be separated with semicolon in the brackets.

References

Reference list can be given in this order (surname of the writer , first letter of his/her name , publishing date (in brackets), name if there is, number of volume, number of edition and page number. Second line is written 3 letter intended from the first line. All references which are used in the article should be given in alphabetical oeder on a separate page at the end of the writing. If more than one work of a writer are used as references they should be given from the oldest to the recent one.

Books : Surname of the writer, name. Publishing date (in brackets) . Title of the book (in Italic) , Place of publishing: Printing House

Example: Bloom, Benjamin S. (1967) Human Characteristics and School Learning, New York : MC Graw- Hill Company.

Journals : Surname of the writer , name. Year (in brackets) Title of the Article (in quotation marks) , Name of the journal (in Italic) , number of volume, number of edition or month: pages.

Example : Ericson, L.H. (1958) "

Certa1

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

Ability Factors and Their Effect on Aritmetic" Teacher ,Vol.5 No 2 : 287-290.

Selecteds : Surname of the writer , name . Year (in brackets) Title of the article (in quotation marks), Name of the editor and (ed.) or (eds.) , name of the book

(in italic) , Place of Publishing : Printing House .

Example : Getzels, J.W. (1958) " The Aquisition of Value in School and Society " , F.S. Chase and H.A.Anderson (eds.) The High School in the New Era , Chicago: University of Chicago Press.

Pictures, figures, graphs belong to the articles which will sent must be clear and suitable for the teqnique of offset printing and should not exceed the area off writing . Their row number and names are given below the each figure or graph.